

პროგრესული პოლიტიკისა და
სამართლებრივი საქმეების
ძართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი

ქართული სამართლის მიმოხილვა

GEORGIAN LAW REVIEW

GEORGIAN-EUROPEAN POLICY
AND LEGAL ADVICE CENTRE
6 №1 2003

მთავარი რედაქტორი Editor-in-Chief
დავით კერესელიძე David Kereselidze

ჟურნალის ევროპელი მრჩეველი EU Advisor of the Journal
მაიკ ს. მასბაუმი Maik S. Masbaum

სარედაქციო კოლეგიის წევრები Members of the Editorial Board
დავით ბაზერაშვილი David Bazerashvili
ზურაბ ბექაია Zurab Bekaia
ნინო ჩოხელი Nino Chokheli
კონსტანტინე კორკელია Konstantin Korkelia
ნიკოლოზ რურუა Nicholas Rurua
ტატო ურჯუმელაშვილი Tato Urjumelashvili
ვახტანგ ზაალიშვილი Vakhtang Zaalishvili

სარედაქციო ხელშეწყობა Editorial Support
თამარ ჩერქეზიშვილი Tamar Cherkezishvili
ანა ლორია Anna Loria
მაკა მახჩანელი Maka Machkhaneli
ქეთევან ვახტანგაძე Ketevan Vakhtangadze

ქართული ტექსტის კორექტორი Proof-reader of Georgian text
თამარ გაბელია Tamar Gabelaia

ინგლისური ტექსტის კორექტორი Proof-reader of English text
ჯონ რაითი John Wright

ქართული სამართლის მიმოხილვის Georgian Law Review
სარედაქციო კოლეგია: Editorial Board:

საქართველო, თბილისი 380077, ალ. ყაზბეგის გამზირი 42
42 Al. Kazbegi Ave., 380077 Tbilisi, Georgia
Tel.: (995 32) 537143, Fax: (995 32) 537138,
E-mail: glr@geplac.org

„ქართული სამართლის მიმოხილვა“ არის ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრის („ჯეპლაკი“) კვარტალური ჟურნალი, რომელიც გამოიცემა 1998 წლიდან. მისი მიზანია სამართლის სხვადასხვა დარჯიარებული ახალი იდეების, ტენდენციებისა და გამოცდილების მკითხველისთვის გაზიარებით, საქართველოში მიმდინარე სამართლებრივი რეფორმების ხელშეწყობა. ამასთან, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ევროპულ კავშირთან საქართველოს დაახლოებას.

„ჯეპლაკი“ შეიქმნა 1997 წელს ევროპული კავშირის „ტასისის“ პროგრამის ფარგლებში, საქართველოში ეკონომიკური და სამართლებრივი რეფორმების ხელშეწყობის მიზნით. იგი საქართველოს პარლამენტსა და მთავრობას უწევს კონსულტაციას 1996 წელს „საქართველოს და ევროპულ გაერთიანებებსა და მის წევრ სახელმწიფოებს შორის დადებული პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების“ განხორციელების უზრუნველსაყოფად. „ჯეპლაკი“ ფინანსდება ევროპული კავშირის („ევროპეიდის“) მიერ; პროექტის მიმდინარე ფაზას ახორციელებს გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოება (ტოს), 65726 ეშბორნი, გერმანია.

The Georgian Law Review (GLR) is a quarterly publication of the Georgian-European Policy and Legal Advice Centre (GEPLAC) since 1998. The GLR aims at promoting the current legal reforms in Georgia by sharing with readers the experience, trends and new ideas in various fields of law. A particular importance is attached to the rapprochement between the European Union and Georgia.

GEPLAC was established in 1997 in the framework of the EU Tacis Programme in order to support the economic and legal reforms in Georgia. It renders economic policy and legal advice to the Parliament and the Government of Georgia to support the implementation of the Partnership and Co-operation Agreement between Georgia and the European Communities and their Member States concluded in 1996. GEPLAC is funded by the European Union (Europe-Aid); the current phase of the project is being implemented by Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), 65726 Eschborn, Germany.

წინამდებარე გამოცემაში გამოთქმული შეხედულებანი, დასკვნები და განმარტებანი წარმოადგენს „ჯეპლაკის“ პოზიციას და არ უნდა განიხილებოდეს როგორც ევროპული კომისიის ან ტოს-ის პოლიტიკა ან მოსაზრება.

The findings, conclusions and interpretations made in the journal are those of GEPLAC and should in no way be taken to reflect the policies or opinions of the European Commission or GTZ.

სარჩევი

„ჯეპლაკის“ საქმიანობა

საქართველოს შრომის კოდექსის პროექტი და კონტინენტური ევროპის ქვეყნების შრომის სამართლის ზოგიერთი ძირითადი პრინციპი, ლეონიდე ადეიშვილი/დავით კერესელიძე	4
შრომის კოდექსის ზოგადი და ინდივიდუალური ნაწილის პროექტი	26

სამართლებრივი ტენდენციები

იუსტიციის სამინისტროს მიერ შემუშავებული კანონპროექტების მიმოხილვა, გიორგი გოგიბერიძე	78
--	----

სტატიები

ქართული სამოქალაქო კოდექსის შექმნის ისტორიიდან, ბესარიონ ზოიძე	86
იურიდიული პროფესიები სამართლებრივ სახელმწიფოებში, ლადო ჭანტურია	116
სასამართლო ხელისუფლების მაკონტროლებელი ფუნქცია, გაზანფარ ბაბახან ოღლი ქიარიმოვი	128
აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციისა და საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით, კონსტანტინე კორკელია	136

საკანონმდებლო სიახლენი

შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას შორის თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ, ნინო ჩაჩავა	170
2003 წლის პირველ კვარტალში მიღებული ძირითადი ნორმატიული აქტები	178

სასამართლო პრაქტიკის მიმოხილვა

ფულადი ვალდებულების გადახდა ფულადი ერთეულის კურსის შეცვლისას, ნათია ნკეპლაძე	184
--	-----

ფულადი ვალდებულების შესრულება და საბანკო ანგარიშით

სარგებლობის უფლება, ნინო ჩოხელი	196
---------------------------------------	-----

სტუდენტური ფორუმი

ევროპული გაერთიანების სასამართლო, ვახტანგ ლონღაძე	202
---	-----

იურიდიული ლიტერატურის მიმოხილვა	212
---------------------------------------	-----

სახელმძღვანელო პრინციპები ავტორებისათვის	218
--	-----

Table of Contents

GEPLAC Activities

Draft Labour Code of Georgia and some Basic Principles of Labour Law in Continental European Countries, <i>Leonide Adeishvili/David Kereselidze</i>	5
General and Individual Sections of the Draft Labour Code	27

Legal Trends

Draft Laws Elaborated by the Ministry of Justice, <i>Giorgi Gogiberidze</i>	79
--	----

Articles

From the History of the Creation of the Civil Code of Georgia, <i>Besarian Zoidze</i>	87
Legal Professions in States Governed by the Rule of Law, <i>Lado Chanturia</i>	117
The Review Functions of the Judiciary, <i>Gazanfar Babakhan Ogli Kiarimov</i>	129
Freedom of Thought, Conscience and Religion under the European Convention on Human Rights and the Georgian Legislation, <i>Konstantin Korkelia</i>	137

Legislative News

Agreement between the Government of Georgia and the Government of the United States of America on Defence Cooperation, <i>Nino Chachava</i>	171
Significant Normative Acts Adopted in the First Quarter of 2003	179

Case Law Review

Payment of Monetary Obligation under a Floating Exchange Rate Regime, <i>Natia Tskepladze</i>	185
Performance of Monetary Obligation and Restriction of the Right to Use Bank Accounts, <i>Nino Chokheli</i>	197

Students Forum

The European Court of Justice, <i>Vakhtang Gongadze</i>	203
--	-----

Book Review	213
-------------------	-----

Guide for Contributors	219
------------------------------	-----

„ჯეპლაკის“ სამხიანობა

საქართველოს შრომის კოდექსის პროექტი და კონტინენტური ევროპის ქვეყნების შრომის სამართლის ზოგიერთი ძირითადი პრინციპი

ლეონიდე ადელიშვილი*
დავით კერესელიძე**

ქვემოთ გამახვილებულია ყურადღება შრომითი ხელშეკრულებისათვის, ისევე როგორც შრომითი ურთიერთობისათვის, დამახასიათებელ ზოგიერთ მნიშვნელოვან პრინციპზე, რომლებიც აისახა შრომის კოდექსის ზოგადი და ინდივიდუალური ნაწილის პროექტში. აქვე წარმოდგენილია პროექტის მომზადების მოკლე ისტორიული ექსკურსი და მის შემუშავებისას წამოყრილ ცალკეულ საკითხთან მიმართებით პროექტის შემუშავებელი სამუშაო ჯგუფის მიერ გამოხატული პოზიცია.

1. შრომითი ურთიერთობების მონესრიგება კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში

კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში შრომითი ურთიერთობების მონესრიგების განსხვავებული გზები იქნა არჩეული. ასე მაგალითად:

იტალიის 1942 წლის სამოქალაქო კოდექსის (*Codice civile, Cc*) მე-5 ნიგნის 2060-ე-2135-ე მუხლები მოიცავს შრომის სამართლის მარეგულირებელ ზოგად დებულებებს;

1911 წლის შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსის მე-5 ნაწილის – ვალდებულებითი სამართლის (*Obligationenrecht, OR*) – 1972 წლიდან ამოქმედებული მე-10 კარი მიზნად ისახავს შრომითი სახელშეკრულებო სამართლის მონესრიგებას;

1992 წლის ნიდერლანდების ახალი სამოქალაქო კოდექსის (*Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek, NBW*) მე-3 ნიგნის 1997 წლიდან ძალაში შესული მე-10 კარი მოიცავს ინდივიდუალური შრომის სამართლის არსებითად ამომწურავ მონესრიგებას.

სხვა ქვეყნების სამოქალაქო კოდექსები, ანესრიგებს რა ვალდებულებითი ხელშეკრულების ისეთ სახეს, როგორცაა მომსახურების ხელშეკრულება, მოიცავს შრომის სამართლისათვის მნიშვნელოვან ზოგად-აბსტრაქტულ პრინციპებს. ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შრომითი ხელშეკრულების რამდენიმე ვალდებულებით სამართლებრივ პროტოტიპს ითვალისწინებენ, მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული შრომის სამართლის სპეციალურ კანონებში მონესრიგება. ასე მაგალითად:

საფრანგეთში 1884 წელს მიღებული პროფესიული გაერთიანებების (*liberté d'association professionnelle*) და 1898 წლის შრომის დაცვის შესახებ კანონებით საფუძველი ჩაეყარა შრომითი ურთიერთობების სპეციალური კანონმდებლობით მონესრიგებას. 1910 წლიდან შრომითი ურთიერთობის მომწესრიგებელი ნებსები ძირითადად თავმოყრილია შრომის კოდექსში (*Code du Travail, CT*), თუმცა პარალელურად მოქმედებს ცალკეული შრომითი ურთიერთობის მარეგულირებელი სპეციალური კანონები;

ესპანეთში 1980 წელს მიღებული იქნა სპეციალური კანონი (*Estatuto de los Trabajadores, ET*), რომლის შემუშავების მიზანს შრომის სამართლის 1889 წლის სამოქალაქო კოდექსის (*Código civil*) მოქმედების სფეროდან გამოტანა და ამომწურავი მონესრიგება წარმოადგენს;

* სამუშაო ჯგუფის ხელმძღვანელი, თსუ-ის პროფესორი.

** „ჯეპლაკის“ დირექტორის მოადგილე სამართლებრივ საკითხებში.

GEPLAC ACTIVITIES

Draft Labour Code of Georgia and some Basic Principles of Labour Law in Continental European Countries

LEONIDE ADEISHVILI*†
DAVID KERESLIDZE**

This introduction focuses on some basic principles that characterise employment contracts and employment relations reflected in the general and individual parts of the draft Labour Code. There is also a short historical background concerning the draft and some of the drafting working group's deliberations.

1. Regulation of Employment Relations in the Continental European Countries

Continental European countries have chosen different ways to regulate employment relations. For example:

Articles 2060-2135 of Book 5 of the 1942 Civil Code of Italy (*Codice civile, Cc*) contain general provisions regulating labour law;

Title Ten (in effect since 1972) of Book 5 on the Law of Obligations (*Obligationenrecht, OR*) of the 1911 Swiss Civil Code regulates contractual labour law;

Title Ten (in effect since 1997) of Book 3 of the 1992 New Dutch Civil code (*Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek, NBW*) provides for exhaustive regulation of individual employment relations.

Civil Codes in other countries by regulating specific contractual regimes, like the service contract, cover general-abstract principles concerning labour law. While these codes include several prototypes of employment contracts in the law of obligations, special laws govern employment relations. For example:

In France, by adopting the laws on trade unions (*liberté d'association professionnelle*) in 1884 and labour protection in 1898 the regulation of employment relations by special legislation has been initiated. Since 1910 the rules regulating employment relations are gathered in the Labour Code (*Code du Travail, CT*). However, there are special laws regulating certain employment relations as well;

Spain adopted a special law (*Estatuto de los Trabajadores, ET*) in 1980 that separated labour law from the scope of application of the Civil Code (*Código civil*) of 1889 and regulated it exhaustively;

* Head of the Working Group, Professor of the Tbilisi State University.

** Deputy Director of GEPLAC for Legal Issues.

პოსტსაბჭოური ქვეყნები საბჭოთა კავშირის სამართლებრივ სივრცეში დამკვიდრებული ტრადიციის ერთგულნი დარჩნენ და, შესაბამისად, ახალი შრომის კოდექსები შემუშავებულ იქნა აზერბაიჯანში, რუსეთში, ყაზახეთსა და სხვა სახელმწიფოებში.

ამ ქვეყნებისაგან განსხვავებით, გერმანიაში შრომის კოდექსის თუ ინდივიდუალური შრომიის სახელშეკრულებო ურთიერთობების მომწესრიგებელი ერთიანი კანონის (*Arbeitsvertragsgesetz*) მიღების ყველა მცდელობა წარუმატებელი აღმოჩნდა. შედეგად, შრომითი ურთიერთობების ცალკეული საკითხის მონესრიგება სამოქალაქო კოდექსის (*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*) მომსახურების ხელშეკრულების § 11-ე და შემდგომი პარაგრაფების, სპეციალური კანონებისა და სასამართლო პრაქტიკის მეშვეობით მიიღწევა.

2. საქართველოში არსებული საკანონმდებლო ბაზა

საქართველოში შრომით სამართლებრივ ურთიერთობებს ანესრიგებს 1973 წლის 1 ოქტომბრის შრომის კანონთა კოდექსი, რომელშიც ძირეული ცვლილებები შეტანილ იქნა, უპირველეს ყოვლისა, 1997 წლის 12 ნოემბრის კანონით „საქართველოს შრომის კანონთა კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“. გარდა ამისა, დამატებითი საკანონმდებლო ბაზა განისაზღვრება მთელი რიგი სპეციალური კანონებით, როგორცაა, მაგალითად, კანონები „პროფესიული კავშირების შესახებ“, „კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ“ და „კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ“.

1997 წლის საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში – ზოგიერთი მკვლევრის მიერ გამოთქმული მოსაზრების მიუხედავად – არ იქნა ინტეგრირებული ნიგნი შრომის სამართლის შესახებ. შესაბამისად, შრომითი ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად ახალი კანონისა თუ კოდექსის მიღება კვლავაც აქტუალური რჩება. მისი მეშვეობით უნდა მოხდეს თანამედროვე, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მოქმედი, წესების დამკვიდრება.

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსათვის შექმნილი სამუშაო ჯგუფის მიერ შემუშავებული შრომის კოდექსის პროექტი სწორედ არსებული საკანონმდებლო ვაკუუმის შევსებას ემსახურება.

3. „ჯეპლაკის“ მონაწილეობა შრომის კოდექსის პროექტის შემუშავებაში

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს 2001 წლის 12 აპრილის № 01/05-243 წერილისა და საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს 2001 წლის 28 მაისის № 8-09/515 შუამდგომლობის საფუძველზე, ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრის („ჯეპლაკი“) სამუშაო გეგმაში გათვალისწინებულ იქნა კონსულტაციების განევა შრომის სამართლის სფეროში. კერძოდ, „ჯეპლაკს“ დაევალა სამუშაო ჯგუფის მიერ შემუშავებული შრომის კოდექსის პროექტის ანალიზი, მისი ევროპული კავშირის კანონმდებლობასთან შესაბამისობის ეუთობით.

2001 წლის 12 ოქტომბერს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსა და „ჯეპლაკის“ მიერ მოეწყო ერთობლივი სემინარი „საქართველოს შრომის კოდექსის პროექტის შესახებ“. სემინარზე გამართული დისკუსიის შედეგები აისახა წინამდებარე პროექტში, რომლის სამუშაო ვარიანტსაც წარმოგიდგენთ საჯარო განხილვისათვის.

Post-soviet countries have kept the tradition established within soviet legal space and thus new labour codes were adopted in Azerbaijan, Russia, Kazakhstan and other states.

One contrasting country is Germany. All efforts to adopt a labour code or a single law regulating the contractual labour relations (*Arbeitsvertragsgesetz*) have failed. Instead, the more general rules on service contracts of § 611 *et seq.* of the Civil Code (*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*), special laws and legal practice regulate employment relations.

2. Legislative Framework Existing in Georgia

Employment relations in Georgia are regulated by the old soviet Labour Code of 1 October 1973. However, fundamental changes were made to it, mainly, by Law of 12 November 1997 on Changes and Amendments to the Georgian Labour Code. There are also special laws that provide the regulations for some specific employment relations, such as Laws on Trade Unions, on Collective Bargaining and on the Rule of Settlement of Collective Labour Dispute.

The Book on labour law was not incorporated into the Civil Code of 1997 notwithstanding the views expressed by some scholars. Thus, the issue of adopting a new law or code to regulate employment relations remains pressing. Such a code would establish modern rules applicable under market economy conditions.

The draft Labour Code prepared by a working group established at the Ministry of Labour, Healthcare and Social Affairs (working group) is the attempt to do such.

3. GEPLAC Participation in the Elaboration of the Draft Labour Code

Based on a letter No.01/05-243 of 12 April 2001 from the Ministry of Labour, Health and Social Affairs and an application No.8-09/515 of 28 May 2001 of the Ministry of Foreign Affairs, rendering of advice in the field of labour law was envisaged in the work plan of Georgian-European Policy and Legal Advice Centre (GEPLAC). Specifically, GEPLAC analysed the draft Labour Code, prepared by the working group with a view to its compatibility with EU legislation.

On 12 October 2001 the Ministry of Labour, Health and Social Affairs and GEPLAC held a joint seminar on the Draft Georgian Labour Code. Some of the results of the discussion are reflected in the draft code that is now available for public discussion.

4. ინდივიდუალური ნაწილის (ინდივიდუალური შრომითი ურთიერთობების) სტრუქტურა

დამკვიდრებული ტრადიციისამებრ ინდივიდუალური შრომითი ურთიერთობების მოწესრიგებას წინ უძღვის „ზოგადი დებულებანი“ შრომითი ურთიერთობის მოწესრიგებაში კოდექსის ადგილის, ისევე როგორც შრომის სამართლის ზოგადი საფუძვლების, განსაზღვრის მიზნით.

ინდივიდუალური შრომითი ურთიერთობების მოწესრიგებისას შეიძლება, რომელიც ზოგად-აბსტრაქტულ ცნებათა სისტემის პრინციპების დაცვით, თანმიმდევრულად აწესრიგებს შრომითი ურთიერთობის წარმოშობიდან მის შეწყვეტამდე არსებულ ურთიერთობებს. პროექტის ავტორებმა უარი თქვეს შრომითი ურთიერთობების საბჭოური სისტემისათვის დამახასიათებელ არასთანმიმდევრულ მოწესრიგებაზე, რომლის დროსაც, მაგალითისათვის, შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის მოწესრიგება წინ უსწრებდა საქშუაო და დასვენების დროს, ისევე როგორც შრომის ანაზღაურების შესახებ, დებულებებს.

გამომდინარე იქიდან, რომ დაშქირავებულსა და დაქირავებულს შორის შრომითი უფლებ-მოვალეობანი წარმოიშობა მათ მიერ დადებული შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე (ცალკეულ შემთხვევაში – მისი მომზადების სტადიაზე), კოდექსის სისტემაში თანმიმდევრულად აისახა წინასახელშეკრულებო ურთიერთობის დროს და შემდგომ შრომითი ხელშეკრულების დადების საფუძველზე წარმოშობილი მხარეთა უფლებ-მოვალეობები.

გამონაკლისი წარმოადგენს დაქირავებულის კონსტიტუციით გარანტირებული ზოგიერთი უფლება და თავისუფლება, როგორცაა: შრომის თავისუფლება, გაერთიანებისა (თანაბრო-ერტყულება ასევე დამქირავებულზე) და გაფიცვის უფლებები (საქართველოს კონსტიტუციის 30-ე, 26-ე და 33-ე მუხლები). ისინი კოდექსის ზოგად დებულებებში აისახა შრომითი ურთიერთობის არსის განმსაზღვრელ მხარეთა სხვა უფლებებსა და მოვალეობებთან ერთად, რომლებიც შემდგომ ცალკეულ თავებში დაკონკრეტებასა და გაერცობას პოვებენ.

5. მოქმედების სფერო

კონტინენტური ევროპის ქვეყნების სამართალში ჩვენ ვერ ვხვდებით შრომის სამართლის მომწესრიგებელი ნორმატიული აქტების მოქმედების სფეროს ზოგად განსაზღვრებებს. შესაბამისი ნორმატიული აქტის მოქმედების სფეროს განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღება უშუალოდ ის განმსახვავებელი ნიშან-თვისებანი, რაც შრომითი ურთიერთობას მიჯნავს ზოგადად ვალდებულებითი ურთიერთობისაგან. შრომითი ურთიერთობების ცალკე კანონსა თუ კოდექსში მოწესრიგება ხომ უშუალოდ იმ სპეციფიკიდან მომდინარეობს, რომელიც ასეთ ურთიერთობას სამოქალაქო კოდექსით რეგულირებული ურთიერთობებისაგან განასხვავებს. შესაბამისად, ცალკეულ ქვეყანაში მოცემული შრომითი ხელშეკრულების (მაგ., OR-ის 319-ე მუხლი) თუ დაქირავებულის ცნების (მაგ., ET-ის 1-ლი მუხლის 1-ლი ნაწილი) განმარტება ზოგადად შრომის სამართლის სპეციფიკისა და, შესაბამისად, მისი მომწესრიგებელი ნორმატიული აქტების (პირთა წრის მიხედვით) მოქმედების სფეროს განმსაზღვრელადაც უნდა მივიჩნიოთ.

პროექტის ავტორებმაც მსგავსი გზა აირჩიეს და შესაბამისად, პროექტის 1-ლი მუხლი შეიცავს მითითებას შრომითი ურთიერთობაზე, რომელიც წარმოიშობა შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე (პროექტის მე-2 მუხლი) და რომლის გამიჯვნაც სხვა სახელშეკრულებო ურთიერთობებისაგან დაქირავებულის და, განსაკუთრებით, დაქირავებულის შრომის სამართლისათვის ცენტრალური ცნებების მეშვეობით მიიღწევა (პროექტის მე-4 მუხლი).

4. Structure of Individual Part (Individual Employment Relations)

Traditionally "general provisions" precede the regulation of individual employment relations. Such provisions specify the scope of application of the code and the general basics of employment relations.

For individual employment relations a system was chosen that, following the principles of the system of general-abstract concepts sequentially regulate the employment relations from their origination until their termination. The authors of the draft rejected the disorderly regulation that characterized the soviet system when, for example, the termination of an employment contract preceded the provisions on working time and rest period, as well as remuneration for work.

Given that the labour rights and duties between an employer and employee originate with a conclusion of employment contract (in exceptional cases at the stage of its preparation), the rights and duties of the parties originating during pre-contractual relations and those arising after the conclusion of an employment contract were sequentially reflected in the structure of the code.

There are exceptions in terms of rights and freedoms guaranteed by the Constitution such as freedom of labour, freedom of association and right to strike (Articles 30, 26 and 33 of the Georgian Constitution). They are reflected in the general provisions of the code together with other rights and duties of the parties particularly characterising the essence of employment relation that are further concretised and explored in separate chapters.

5. Scope of Application

The legislations of continental European countries do not provide a specific definition of the scope of normative acts regulating labour law. However, when defining the scope of application of the respective normative act, account should be taken of the differentiating characteristics that generally distinguish the employment relations from other relations in the law of obligations. The regulation of employment relations by a separate law or code is due to their specific character, which distinguishes them from relations regulated under a civil code. Consequently, a definition of an employment contract (e.g. Article 319 OR) or of an employee in any country should be considered as a specificity of labour law in general and thus of the scope of its regulatory normative acts (according to a group of persons).

The authors of the draft Labour Code chose a similar way. Thus, Article 1 of the draft contains a reference to employment relations as originating on the basis of an employment contract (Article 2) and separation of which from other contractual relations is achieved through the concept of an employer and especially an employee that are central for labour law (Article 4).

პროექტის 1-ლი მუხლით განისაზღვრა შრომითი კოდექსის ადგილი შრომითი ურთიერთობების მონესრიგებაში. ამასთან, მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული სამოქალაქო კოდექსის მე-2 მუხლის მე-2 ნაწილით ქართულ სამართალში დამკვიდრებული სპეციალური კანონების უპირატესი გამოყენების ხაზგასმა უფრო ზოგად კანონებთან მიმართებით (რაც არ დამკვიდრდა სხვა არცერთ პოსტსაბჭოურ სამართლის სისტემაში). ამგვარად, ის ურთიერთობები, „რომლებიც განსხვავებულად არ არის მონესრიგებული სპეციალური სამართლებრივი ურთიერთობის მარეგულირებელი კანონით ან საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებით“, ექცევა შრომის კოდექსის მოქმედების სფეროში. ხოლო „შრომით ურთიერთობასთან დაკავშირებული საკითხები, რომლებსაც არ აწესრიგებს ეს კოდექსი ან სხვა სპეციალური კანონი, რეგულირდება სამოქალაქო კოდექსის ნორმებით“.

6. შრომის სამართლის წყაროები

კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემაში მიზანშეწონილად არ მიიჩნევა ნორმატიული აქტების იერარქიის განმეორებითი მონესრიგება ცალკეულ კანონებში. იგი, როგორც წესი, მხოლოდ კონსტიტუციით განისაზღვრება. ხოლო საქართველოში, კონსტიტუციის გარდა, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ სპეციალური კანონიც კი იქნა შემუშავებული. მიუხედავად იმისა, რომ პროექტის ავტორებმა ასეთი ჩამონათვალის გაკეთება მიზანშეწონილად არ მიიჩნიეს, ისინი ნაწილობრივ გამოხვამაურნენ საქართველოში დამკვიდრებულ ტრადიციას და შრომითი ურთიერთობების მიმართ მოქმედი სამართლის ნორმების ისეთი ნუსხა წარმოადგინეს, რომელიც დამატებით იურიდიულ დატვირთვას იძენს. მასში აისახა კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში გავრცელებული – მაგ., ET-ის მე-3 მუხლის 1-ლი ნაწილის მსგავსი – მითითებაც შრომის სამართლის ისეთ დამატებით წყაროზე, როგორცაა კოლექტიური ხელშეკრულება (პროექტის მე-2 მუხლის მე-2 ნაწილი).

7. შრომითი ხელშეკრულება, როგორც შრომითი ურთიერთობის საფუძველი

შრომითი ურთიერთობის საფუძველია შრომითი ხელშეკრულება, რომელიც ვალდებულებითი ხელშეკრულების სპეციალური სახეა. მისი განსაკუთრებულობა მდგომარეობს ხელშეკრულების მხარეთა შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობის თავისებურებაში, რადგანაც კერძო სამართლისათვის ფუძემდებლური მხარეთა თანასწორობის პრინციპი ხელშეკრულების დადების მომენტბიდან გარკვეულ მოდიფიცირებას განიცდის. კერძოდ, დაქირავებული ექცევა დამქირავებლის ნების ზეგავლენის ქვეშ, დამოკიდებული ხდება მის მითითებებზე და მის მიერ განსაზღვრულ ორგანიზაციულ პირობებზე.

ფრანგულ სამართალში გაბატონებული განმარტების თანახმად, შრომითი ხელშეკრულება განსხვავდება სხვა ვალდებულებითი ხელშეკრულებისგან იმით, რომ დაქირავებული კისრულობს ვალდებულებას, პირადად შესასრულოს სამუშაო დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში (*lien de subordination*). უკანასკნელი ნიშანი (დაქვემდებარებული მდგომარეობა) მოიცავს დაქირავებულის ვალდებულებას, დაექვემდებაროს დამქირავებლის მითითებებს და, შესაბამისად, შესასრულოს ანაზღაურებადი სამუშაო ამ უკანასკნელის მიერ დადგენილ შრომით რეჟიმში (CT-ის L.121-1 და შემდგომი მუხლები). აღნიშნული განმარტება აღიარებულია ზოგადად კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ სისტემაში (მაგ.: ET-ის 1-ლი მუხლის 1-ლი ნაწილი, CC-ის 2094-ე მუხლი, გერმანიაში – *Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, § 8, *RdNr. 1 ff.*; *Hueck/Nipperdey, Lehrbuch des Arbeitsrechts*, § 9 II).

სწორედ დაქირავებულს, როგორც ხელშეკრულების უფრო დაუცველ მხარეს, იცავს შრომის სამართალი, რომელიც მისთვის დაცვის მინიმალურ სტანდარტებს აწესებს, რომელთა შეცვლა-მოდიფიცირება მხოლოდ დაქირავებულის სასარგებლოდ არის დასაშვები (მაგ.: ET-ის მე-3 მუხლის 1-ლი ნაწილი, მოქმედი შრომის კანონთა კოდექსის მე-6 მუხლი).

Article 1 defines the place of the labour code in the regulation of employment relations. Moreover, it was found reasonable to underline the principle set forth by Article 2 II of the Civil Code that special laws take precedence over rather general laws (no post-soviet legal system has done so). Thus, relations "that are not otherwise regulated by the law regulating special legal relations or by international treaty of Georgia" shall fall within the scope of the Labour Code. As for the "issues related to employment relations not regulated by this Code and other special legislation, rules of the Civil Code shall be applicable".

6. Sources of Labour Law

In the legal systems of continental European Countries it is not considered appropriate to regulate repeatedly the hierarchy of normative acts in individual legal acts. As a rule, this happens in the constitution. In Georgia, apart from the Constitution, a special law on Normative Acts addresses this issue. Although the authors of the draft did not consider it reasonable to make such a list, they partly responded to established tradition in Georgia and presented a list of legal norms applicable to employment relations in a way that acquires additional legal meaning. It contains a reference to additional source of labour law such as collective agreement (Article 2.2) widespread in continental European countries, which is similar e.g. to Article 3.1 ET.

7. Employment Contract as a Basis for Employment Relations

An employment contract is the basis of employment relations. It is a special form of contract under the law of obligations. Its peculiarity lies in the legal relation between the parties to a contract, because the principle of equality of parties, which is fundamental to private law, undergoes certain modifications from the moment of the conclusion of a contract. Namely, an employee is under the impact of an employer's will and depends on the latter's instructions and working conditions set by him.

According to the definition in French law, an employment contract differs from a contract under law of obligations as an employee assumes an obligation to personally perform work in a subordinated position (*lien de subordination*). This peculiarity (subordinated position) involves an employee's obligation to follow the employer's instructions and thus perform paid work in working conditions set by the latter (L.121-1 et seq. CT). This definition is dominant in continental European countries (e.g. Article 1.1 ET, Article 2094 Cc, in Germany: *Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, §8, RdNr. 1 et seq.; *Hueck/Nipperdey, Lehrbuch des Arbeitsrechts*, §9 II).

The employee, as a less protected party to a contract, is protected by labour law, which sets minimum standards for his protection. Modification of these standards shall be acceptable only for the benefit of an employee (e.g. Article 3.1 ET, Article 6 of Labour Code in force).

პროექტის ავტორებმა გაიზიარეს ასეთი ხედვა და, მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიიჩნიეს სათანადო მითითების გაკეთება უშუალოდ ზოგად დებულებებში (მე-2 მუხლის მე-3 ნაწილი).

8. ხელშეკრულების დადების თავისუფლება

შრომითი ურთიერთობის წარმოშობისას, როგორც წესი, კერძოსამართლებრივი ურთიერთობებისათვის ფუძემდებლური ყველა თავისუფლების შენარჩუნება ხდება. ხელშეკრულებას მხარეები დებენ ნების თავისუფალი გამოკლების საფუძველზე (საბჭოთა სამართლისაგან განსხვავებით, გამოცემულია რომელიმე მხარის იძულება ხელშეკრულების დადებაზე). თუმცა ამავდროულად მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ნებისმიერი დისკრიმინაციის აკრძალვის მოთხოვნა, რომელიც უშუალოდ კონსტიტუციიდან მომდინარეობს (თანასწორობის პრინციპი). დისკრიმინაციის აკრძალვას ითვალისწინებს როგორც პროექტის ზოგადი (მე-5 მუხლი), ისე წინასახელშეკრულებო ურთიერთობების მომწესრიგებელი დებულებები (მაგ., მე-19 მუხლი).

მიუხედავად იმისა, რომ კონტინენტური ევროპის ქვეყნების შრომის სამართალში შესაძლებელია, დამქირავებლის ხელშეკრულების დადების თავისუფლება შეიზღუდოს განსაზღვრული ფორმით დაქირავებულთა შერჩევისას (საფრანგეთში ისეთ ორგანიზაციაში, რომელშიც 20-ზე მეტი დაქირავებულია, სავალდებულოა შეზღუდული შესაძლებლობების პირის დასაქმება), პროექტის ავტორებმა ამ ეტაპზე მიზანშეწონილად მიიჩნიეს რაიმე გამონაკლისის დანახება. შესაბამისად, ხელშეკრულების თავისუფლების შეზღუდვა მხოლოდ კანონით, განსაზღვრულ გამონაკლის შემთხვევებშია დასაშვები და ეს შეიძლება, სპეციალური კანონის მეშვეობით განსაზღვროს.

9. ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლება

ხელშეკრულების პირობები, რომლებზეც მხარეები თანხმდებიან, ასევე მათი შეხედულები-სამებრ განსაზღვრება და გასათვალისწინებელია მხოლოდ კანონით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით განმტკიცებული მინიმალური დაცვის სტანდარტები. ამასთან, კანონით ხელშეკრულების შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლების ნებისმიერი შეზღუდვა, ანუ, მაგალითად, იმ პირობების განსაზღვრა, რომელთაც ხელშეკრულება აუცილებლად უნდა მოიცავდეს, ემყარება უშუალოდ მხარეების, უპირველეს ყოვლისა, დაქირავებულის ინტერესებს (პროექტის 24-ე-33-ე მუხლები).

10. ხელშეკრულების ფორმის თავისუფლების შეზღუდვა

ვალდებულებითი სამართლის ხელშეკრულების ფორმის თავისუფლების პრინციპი, როგორც წესი, მოქმედებს კონტინენტური ევროპის ქვეყნების შრომის სამართალშიც, თუმცა გარკვეული შეზღუდვებით. ასე მაგალითად, საფრანგეთსა და ესპანეთში უვადო ხელშეკრულების დადების პრეზუმფცია (მაგ., ესპანეთის *Sentencia del Tribunal Supremo, Aranzadi, Repertorio de Jurisprudencia, 1989, 4547*) განაპირობებს წერილობითი ფორმის აუცილებლობას ვადიანი და შეთავსებითი შრომითი ხელშეკრულებებისათვის. ესპანეთის კანონმდებლობით წერილობითი ფორმა სავალდებულოა ასევე პრაქტიკის, სამუშაოს სახლში მსერულებისა და გამოსაცდელი ვადის შესახებ შეთანხმების შემთხვევებშიც. ნიდერლანდებში NBW-ის 7:655-ე მუხლით განსაზღვრული შრომითი ურთიერთობისათვის არსებითი მონაცემების დაქირავებულისათვის წერილობით მეტყობინების გარდა, სავალდებულოა წერილობითი ფორმის დაცვა, აგრეთვე, ხელშეკრულებაში

The authors of the draft shared this opinion and proceeding from its significance found reasonable to make appropriate reference directly in general provisions (Article 2.3).

8. Freedom to Enter into a Contract

Usually, all freedoms fundamental in private legal relations are maintained in employment relations. Parties conclude a contract on the basis of free expression of will (declaration of intention). Unlike soviet law, neither party can be forced to conclude a contract. However, the requirement to prohibit any kind of discrimination, deriving directly from the constitution (principle of equality) should be taken into account. The general provisions (Article 5) as well as provisions regulating pre-contractual relations (e.g. Article 19) set out the principles of non-discrimination.

However, under the labour law of continental European countries freedom of an employer to enter into a contract in selection of employees can be restricted in certain cases. In France, for example, it is obligatory to employ a handicapped person in a company with more than 20 employees. The authors of the draft considered it inexpedient at this stage to set any exception. Restriction of freedom to enter into a contract is acceptable only in exceptional cases and should be defined by a special law.

9. Freedom to Shape Conditions of Contract

The conditions of a contract agreed upon by the parties are defined to their point of view and only minimum protection standards stipulated by a law or collective agreement is taken into account. Moreover, any restriction of freedom to shape the conditions of a contract under law or, for instance, to determine the conditions that a contract should necessarily contain, should be based upon the interests of the parties, especially the employee (Articles 24-33).

10. Restriction of Freedom of (Contract) Form

The principle of freedom of (contract) form applicable in the law of obligations, as a rule, applies in the labour law of continental European countries. However, there are some restrictions. For example, the presumption of a conclusion of contract with unlimited term in France and Spain (e.g. Spanish *Sentencia del Tribunal Supremo, Aranzadi, Repertorio de Jurisprudencia, 1989, 4547*) leads to the necessity of a written form for fixed term and part-time contracts. Under Spanish law, a written contract is obligatory for training, working from home and for probation periods. In the Netherlands, besides notifying an employee in writing with information essential for employment relations as stipulated by Article 7:655 NBW, this also applies to an agreement to forfeit (Article 7:650 NBW) and

პირგასამტეხლოს (NBW-ის 7:650-ე მუხლი) ან კონკურენციის აკრძალვის შესახებ (NBW-ის 7:653-ე მუხლი) შეთანხმების შემთხვევაში იტალიაში CC-ის 2096-ე მუხლი წერილობითი ფორმის დაცვას სავალდებულოდ მიიჩნევს შრომითი ხელშეკრულების გამოსაცდელი ვადით დადების შემთხვევაში.

წარმოდგენილ პროექტში, სხვა პოსტსაბჭოური ქვეყნების შრომის კოდექსების მსგავსად, სავალდებულოა შრომის ხელშეკრულების წერილობითი დადება. ამასთან, უმნიშვნელოვანეს პრინციპს აყალიბებს პროექტის 28-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, რომლის თანახმადაც შრომითი ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვლება წერილობითი ფორმის დაუცველადაც, „თუ დაქირავებულმა დამქირავებლის თანხმობით ფაქტობრივად შეუდგა მუშაობას“.

ყურადღებას იმსახურებს ხელშეკრულების ენა. CT-ის L. 121-1 მუხლის (1994 წლის 4 აგვისტოს მდგომარეობით) მოთხოვნა – ხელშეკრულება დადებულიყო ფრანგულ ენაზე, ანტიკონსტიტუციურად იქნა მიჩნეული საფრანგეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით (*Conseil Constitutionnel, 29.07.1994, 94-345 DC*). შესაბამისად, პროექტით თუმცა გათვალისწინებულია შრომითი ხელშეკრულების დადება სახელმწიფო ენაზე, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ ხელშეკრულების მხარე არ ფლობს სახელმწიფო ენას, იგი უნდა დაიდოს, აგრეთვე, მისთვის გასაგებ ენაზეც და ორივე ეგზემპლარს ენიჭება თანაბარი იურიდიული ძალა“ (28-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი).

შრომითი ხელშეკრულების დადების დროს არსებული ნაკლი (ბათილობის საფუძველი), სამოქალაქო სამართალში მოქმედი ზოგადი პრინციპისაგან განსხვავებით, არ ხდის ხელშეკრულებას თავიდანვე, ანუ დადების მომენტიდან, ბათილად, არამედ იგი ძალადაკარგულად ჩაითვლება მხოლოდ ბათილობის საფუძვლის გამოვლენის მომენტიდან. ამასთან, დაქირავებულს არ კარგავს განუღიო სამუშაოსათვის გასამრჯელოს მიღების მოთხოვნის უფლებას (მაგ.: OR-ის 320-ე მუხლის მე-3 ნაწილი, ET-ის მე-9 მუხლის მე-2 ნაწილი).

11. ვადიანი ხელშეკრულება

შრომითი ხელშეკრულება, როგორც წესი, უნდა დაიდოს განუსაზღვრელი ვადით (CT-ის L. 121-5 მუხლი). განსაზღვრული ვადით ხელშეკრულების დადება შესაძლებელია მხოლოდ განსაკუთრებულ, კანონით ამომწურავად განსაზღვრულ, შემთხვევებში. აღნიშნული საფრანგეთში CT-ის L. 122-1 – 122-3-17 მუხლების, ესპანეთში ET-ის მე-15 მუხლის, ხოლო გერმანიაში 2001 წლიდან ძალაში შესული შეთავსებითი და ვადიანი ხელშეკრულებების შესახებ კანონის (*Teilzeit- und Befristungsgesetz*) §14-ის სათანადო ჩამონათვალის მეშვეობით ხორციელდება.

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კონტინენტური ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობა ვადიანი ხელშეკრულების დადების შესაძლებლობის საკმაოდ ვრცელ სექტორს ითვალისწინებს. კერძოდ, იგი ცალკეულ ქვეყანაში ნებადართულია სხვა დაქირავებულთა შეცვლის მიზნით (პირის სამხედრო სამსახურში განუვების თუ მშობიარობასთან დაკავშირებული შეუვლებლის დროს), დროებითი ამოცანის შესასრულებლად, ან ბაზარზე მექანიზმი განსაკუთრებული მდგომარეობიდან გამომდინარე და ა.შ. ამასთან, ზოგიერთ ქვეყანაში ყოველგვარი დამატებითი საფუძვლის არსებობის გარეშეც შესაძლებელია ვადიანი ხელშეკრულების დადება, თუ იგი დასაქმების პრობლემის გადაჭრის ხელშეწყობის მიზნით ხორციელდება.

წარმოდგენილი პროექტის 34-ე მუხლი სწორედ ამ პრინციპის დანერგვას ისახავს მიზნად: შრომითი ხელშეკრულება იდება განუსაზღვრელი ვადით, მისი დადება განსაზღვრული ვადით დაიშვება მხოლოდ კანონით ამომწურავად მონესრიგებულ შემთხვევებში.

prohibit competition (Article 7:653 NBW) in the contract. In Italy Article 2096 Cc states that probationary periods should be subject to a written contract.

The Georgian draft, like labour codes of other post-soviet countries, states that an employment contract must be concluded in written form. However, Article 28.2 lays down a significant principle that contracts without a written form shall be deemed as concluded, "if an employee has actually started work with the employer's consent".

The language of a contract deserves attention. In France, the requirement of Article L. 121-1 CT (as of 4 August 1994) on the conclusion of a contract in the French language was considered as unconstitutional under the Decision of the Constitutional Court of France (*Conseil Constitutionnel, 29.07.94-345 DC*). The draft provides for a conclusion of a contract in the state language, but if a party to the contract does not know the state language, it "shall be concluded also in a language acceptable for the latter and both copies shall have equal legal force" (Article 28.1).

Deficiency (grounds for nullity) at the time of concluding an employment contract, unlike the general principle applicable in civil law, does not make the contract void from the beginning i.e. upon its conclusion. It should be considered void only when the grounds are revealed. Moreover, the employee does not lose the right to require remuneration for the work performed (e.g. Article 320.3 OR, Article 9.2 ET).

11. Fixed Term Contracts

As a rule, employment contracts are concluded without time limits. A fixed term contract is possible only in special cases exhaustively stipulated by the law. This is provided in France by Articles L. 122-1-122-3-17 CT, in Spain by Article 15 ET and in Germany by the relevant list in § 14 of the Law on Part-Time and Fixed Term Contracts (*Teilzeit- und Befristungsgesetz*) enacted in 2001.

However, the legislation of continental European countries provides for quite a broad spectre of possibility of conclusion of fixed term contracts. Some countries allow concluding such contracts in order to replace other employees (in the case of military service or maternity leave), to fulfil temporary tasks or due to extraordinary situations in the market. In some countries, even without any additional grounds, conclusion of a fixed term contract is possible if it is carried out for the purpose of supporting the solution of employment-related problem.

Article 34 of the draft aims at incorporation of this very principle. An employment contract shall be concluded with unlimited term, it can be concluded with a fixed term only in cases exhaustively regulated by law.

12. დაქირავებულის ძირითადი ვალდებულებები

დაქირავებულის ძირითადი ვალდებულებაა, გულმოდგინედ შეასრულოს ხელშეკრულებით დაკისრებული სამუშაო დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში (პროექტის მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილი). ეს ვალდებულება ერთნაირად მოქმედებს ყველა სახისა და შინაარსის შრომით ურთიერთობაში. დაქირავებულის ცნების უმნიშვნელოვანესი ელემენტი – „დაქვემდებარებული მდგომარეობა“ (*lien de subordination, dipendenza, Unterordnungsverhältnis*) – არსებითად განაპირობებს შრომითი ურთიერთობის შინაარსს და მიჯნავს მას სხვა ვალდებულებითი ურთიერთობებისაგან. ამასთან, დაქირავებულს ეკისრება სამუშაოს პირადად შესრულებისა და დაქირავებულისადმი ლიიალობის ვალდებულებები.

დაქირავებული ვალდებულია, შეასრულოს სამუშაო გულმოდგინედ (მაგ.: OR-ის 321a მუხლის 1-ლი ნაწილი, CC-ის 2104-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი), გამოეღიწოს მხარეების მიერ სამუშაოს შესრულებისათვის აუცილებელ პირობად მიჩნეული პროფესიული ჩვევები და უნარი (პროექტის მე-40 მუხლი), რადგანაც სწორედ ამ კონკრეტულ გარემოებებზე ამყარებულია დაქირავებული თავის ნების გამოვლენას ხელშეკრულების დადების დროს. ესპანეთის სპეციალური კანონი დაქირავებულს „ბეჯითად“ (*diligencia*) მუშაობისა და „პროფესიული“ ზრდის ხელშეწყობის“ ვალდებულებებსაც კი აკისრებს (ET-ის მე-5 მუხლი).

დაქირავებული ვალდებულია, სამუშაო შეასრულოს პირადად (მაგ.: OR-ის 320-ე მუხლის მე-3 ნაწილი, BGB-ის §613), თუმცა, სამუშაოს სპეციფიკიდან გამომდინარე, შესაძლებელია, იგი მესამე პირის მიერ იქნეს შესრულებული (პროექტის 38-ე მუხლი). შრომითი ურთიერთობის ამგვარი მოდიფიცირება მხარეთა ნებაზეა დამოკიდებული.

სამუშაო ჯგუფმა მიზანშეწონილად არ მიიჩნია, რომ ლიიალობის ვალდებულება (მაგ.: OR-ის 321a მუხლის მე-3 და მე-4 ნაწილი, CC-ის 2105-ე მუხლი) დაქირავებულის ძირითად ვალდებულებად განხილულიყო. ის, რომ თავისი ვალდებულებების შესრულებისა და დაქირავებულმა უნდა იხელმძღვანელოს ლიიალობის პრინციპით, – მაგ., არ შეასრულოს სამუშაო მესამე პირის (განსაკუთრებით კონკურენტის) სასარგებლოდ, შეინახოს საწარმოო საიდუმლო, ნოუ-ჰაუ (მაგ. გათვალისწინებულია OR-ის 321a მუხლის მე-3 და მე-4 ნაწილი), – წარმოადგენს მის მნიშვნელოვან, თუმცა დამატებით, ვალდებულებას (პროექტის 41-ე მუხლი).

13. დაქირავებულის მითითების უფლება

ის, თუ როგორ უნდა შეასრულოს სამუშაო დაქირავებულმა, ძირითადად ცალმხრივად განისაზღვრება დაქირავებულის მიერ მისი მითითების უფლების გამოყენებით (მაგ.: *Weisungen* OR-ის 32 f მუხლის 1-ლ ნაწილში, *direzione* CC-ის 2094-ე მუხლში, გერმანიაში *Weisungsrecht*, *BAG NJW 1996, 1770*). დაქირავებულის დაქვემდებარებული მდგომარეობა ავალდებულებს მას, დაემორჩილოს დაქირავებულის მითითებებს და ორგანიზაციაში მოქმედ სპეციალურ წესებს.

ამასთან, მას უნდა გააჩნდეს რეალური შესაძლებლობა, გაეცნოს ორგანიზაციაში მოქმედ ყველა, მათ შორის კოლექტიური ხელშეკრულებით განსაზღვრულ, მოთხოვნას ჯერ კიდევ ხელშეკრულების დადებამდე. საფრანგეთში 1982 წლიდან არსებობს წესი, რომლის თანახმადაც, ორგანიზაცია, რომელშიც 20-ზე მეტი დაქირავებულია დასაქმებული, ვალდებულია, იქონიოს ჰიგიენის, უსაფრთხოებისა და დისციპლინის ნორმების განმსაზღვრელი სპეციალური დებულება – შინაგანწესი (CT-ის L.122-33 მუხლი). ასევე, ნიდერლანდურ სამართალშიც მოქმედებს სპეციალური წესები, ე.წ. რეგლამენტები (*reglementen*), რომლებიც თავიანთი შინაარსით საბჭოთა თუ მოხსენიებული კანონმდებლობებში მოწესრიგებულ შრომის

12. Employee's Main Obligations

An employee's main obligation is to perform the job diligently, in a subordinated position (Article 3.1). This obligation applies equally to all types of employment relations. The fundamental element of the concept of an employee's "subordinated position" (*lien de subordination, dipendenze, Unterordnungsverhältnis*) conditions the content of employment relations and distinguishes it from other relations under the law of obligations. In addition, an employee should perform the work himself (personally) and display a loyal attitude towards his employer.

An employee must perform work diligently (e.g. Article 321.a.1 OR, Article 2104.1 Cc), demonstrate professional customs and skills that are considered by the parties as an essential for the performance of work (Article 40). When concluding a contract an employer bases his expression of will upon these circumstances. In Spain, the employee is obliged to work "diligently" (*diligencia*) and even "promote increasing productivity" (Article 5 ET).

An employee shall perform the work himself (personally) (e.g. Article 320.3 OR and §613 BGB), although subject to the specificity of work, it could be performed by a third party (Article 38).

The working group did not consider the duty of loyalty (e.g. Article 321a.3 and 321a.4 OR, Article 2105 Cc) as an employee's main obligation. The fact that during performance of duties employee must be guided with the principle of loyalty – not to perform work in favour of third party (especially competitor), to keep commercial secrets and expertise (e.g. Article 321a.3 and 321a.4 OR) are important but ancillary obligations (Article 41).

13. Employer's Right to Instruct

How an employee should perform the work is basically stipulated by the application of the employer's right to instruct (e.g. *Weisungen* of Article 321d.1 OR, *Direzione* of Article 2094 Cc also in Germany, *Weisungsrecht, BAG NJW 1996, 1770*). An employee's subordinated position obliges him to obey instructions and special rules applicable within the organisation.

In addition, he should have an opportunity to get familiar with all the requirements applicable within the organisation including ones set by collective agreement already before the conclusion of the contract. In France since 1982, an organisation employing more than 20 employees must have a special charter i.e. internal rules laying down hygiene, safety and disciplinary rules (Article L.122-33 CT). In the Netherlands, so-called regulations (*reglementen*) apply which resemble internal labour rules regulated under soviet or post-soviet legislation. However, since 2000 an employer's right to unilater-

შინაგანანესს ემსგავსებიან. თუმცა 2000 წლიდან მნიშვნელოვნად შეიზღუდა დამქირავებლის უფლება, ცალმხრივად შეცვალოს ასეთი შინაგანანესის დებულებები (NBW-ის 7:613-ე მუხლი).

დაქირავებულს მინიჭებული აქვს სამუშაოსა თუ მითითების შესრულებაზე უარის თქმის უფლება, თუკი აღნიშნული ეწინააღმდეგება კანონს, ან შრომის უსაფრთხოების პირობების შეუსრულებლობის გამო გარკვეულ საფრთხეს უქმნის დაქირავებულის ან მესამე პირთა სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას. ასეთ შემთხვევაში დაქირავებული ვალდებულია, დაუყოვნებლივ შეატყობინოს დამქირავებელს შესაბამისი გარემოების არსებობის შესახებ. შეტყობინების ვალდებულება ვრცელდება დაქირავებულის ინტერესთა კონფლიქტის წარმოშობის შემთხვევაზეც (პროექტის 43-ე მუხლი).

14. დამქირავებლის ძირითადი ვალდებულებები

დამქირავებლის ძირითადი ვალდებულებებია: დაქირავებულის სამუშაოთი უზრუნველყოფის, გასამრჯელოს გადახდისა და დაქირავებულზე ზრუნვის ვალდებულება.

14.1 სამუშაოთი უზრუნველყოფის ვალდებულება

დაქირავებულს მისი „პიროვნების თავისუფალი განვითარების“ კონსტიტუციური უფლებიდან (კონსტიტუციის მე-16 მუხლი) და სახელშეკრულებო სამართლის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპიდან, *pacta sunt servanda*-დან, გამომდინარე, ენიჭება ხელშეკრულების შესაბამისი სამუშაოს მოთხოვნის უფლება (გერმანიაში ე.წ. *Beschäftigungsanspruch – Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, § 110, Rdnr. 1ff.). ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოს მოთხოვნის უფლება ხელს უწყობს დაქირავებულის პიროვნების განვითარებას, მისი პროფესიული კვალიფიკაციის ამაღლებას.

გარდა ამისა, დამქირავებლის მიერ დაქირავებულის სამუშაოთი უზრუნველყოფის ვალდებულება უშუალოდ განაპირობებს ამ უკანასკნელის გასამრჯელოს მოთხოვნის უფლებას (პროექტის მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის 1-ლი წინადადება და მე-3 ნაწილი), რადგანაც ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ გაწეული სამუშაო. შესაბამისად, უშუალოდ დაქირავებულის ინტერესშია ის, რომ მან დამქირავებლისაგან მიიღოს სამუშაო, რისი შესრულების შემთხვევაშიც მას ენიჭება გასამრჯელოს მოთხოვნის უფლება.

თუ დამქირავებელი ვერ უზრუნველყოფს დაქირავებულს სამუშაოთი, ანუ მისი ბრალით გამოწვეული იძულებითი მოცდენისას, დაქირავებულს ეძლევა კომპენსაცია ხელფასის სრული ოდენობით (პროექტის 72-ე მუხლის 1-ლი წინადადება). ამისათვის აუცილებელია, რომ დაქირავებულმა დამქირავებელს შესთავაზოს თავისი სამსახური, ანუ იყოს მზად სამუშაოს შესასრულებლად და იგი არ არის ვალდებული, მოახდინოს იძულებითი გაცდენილი დროის დამატებითი კომპენსაცია (გათვალისწინებულია, მაგ., OR-ის 324 მუხლის 1-ლ ნაწილში, BGB-ის § 615-ის 1-ლ ნაწილში). სამუშაოთი უზრუნველყოფის ვალდებულების შეუსრულებლობა, როგორც წესი, არ წარმოშობს (ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის) ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებას, თუმცა ზოგიერთ დაქირავებულს (მაგ. სცენაზე მოღვაწე ხელოვანს) შეიძლება მიენიჭოს ასეთი მოთხოვნის უფლებაც (გერმანიაში: *Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, § 110, Rdnr. 5).

14.2 გასამრჯელოს გადახდის ვალდებულება

დაქირავებულის მიერ სამუშაოს შესრულების ვალდებულებას შეესატყვისება დამქირავებლის გასამრჯელოს გადახდის ვალდებულება. ამასთან, გასამრჯელო მოიცავს ხელფასს და შეიძლება მოიცავდეს დამატებით ანაზღაურებას (პროექტის მე-8 მუხლი).

ally change the provisions of such internal rules (Article 7:613 NBW) has significantly been restricted.

An employee has the right to refuse performance of work or instruction when doing so breaks the law or due to safety conditions, that threatens the employee's or third parties' life or health. In such cases, an employee shall inform the employer immediately. The obligation to inform applies also to the case of an employee's conflict of interests (Article 43).

14. Employer's Main Obligations

An employer's main obligations include the obligation to provide work, remuneration and care for the employee.

14.1 Obligation to Provide Work

Subject to constitutional right "to free personal development" (Article 16 of the Constitution) and one of the key principles of contract law, *pacta sunt servanda*, an employee has the right to demand work congruent with an employment contract (in Germany so called *Beschäftigungsanspruch* – *Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, § 110, RdNr. 1 et seq.). The right to demand work prescribed by an employment contract promotes employee's personal development and increases his/her professional skills.

Moreover, an employer's obligation to provide work to an employee directly leads to the latter's right to demand wages (first sentence of Article 8.2 and Article 8.3), because remuneration depends only on performed work. Thus, it is in the employee's interest to obtain work from an employer after performing of which he/she acquires the right to demand wages.

If the employer does not provide the employee with work, in other words in case of forced idleness caused by the employer's fault, the employee shall be paid compensation in the full amount of wages (first sentence of Article 72). An employee must offer the employer his service i.e. be ready to perform work and must not be obliged to additionally make up the period of forced idleness (also provided for e.g. by Article 324.1 OR and §615(1) BGB). Failure to fulfil the obligation to provide work does not usually raise the right to require compensation for non-performance. However some employees (e.g. stage artists) can be granted the right to demand this (in Germany: *Schaub, Arbeitsrechtshandbuch*, § 110, RdNr. 5).

14.2 Obligation to Remunerate

An employee's obligation to perform work countervails the employer's obligation to remunerate. The term remuneration includes wages and might also cover supplementary remuneration (Article 8).

ხელფასის გადახდის ვალდებულება ხელშეკრულებიდან მომდინარეობს და დამოკიდებულია მხოლოდ დაქირავებულის შრომითი ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებაზე. თუ არ შესრულებულა სამუშაო, არ უნდა მოხდეს მისი ანაზღაურება. ეს შეეხება იმ შემთხვევებს, რომლებსაც გერმანიასა და საფრანგეთში ხელშეკრულების მოქმედების ვადის გადადების უნდობებზე (*Aussetzung des Vertrages, suspension du contrat*).

ხელფასის გადახდა არ ხდება შვებულების, ჯანმრთელობის გამო სამუშაოზე არყოფნისა (გამონაკლისია გათვალისწინებული, მაგ., BGB-ის § 16-ით) და დედობასთან დაკავშირებული შვებულების, ისევე როგორც გაფიცვის, შემთხვევაში. ასეთ შემთხვევებში დაქირავებული იღებს კომპენსაციას ან სოციალურ დახმარებას. ხელფასის გადახდის ვალდებულება უცვლელი რჩება მხოლოდ სანარმოო რისკთან დაკავშირებული იძულებითი მოცდენის შემთხვევაში (პროექტის 72-ე მუხლი).

ხელფასის ოდენობა და გადახდის პირობები განისაზღვრება ხელშეკრულების ან კოლექტიური შეთანხმების საფუძველზე. კანონით განისაზღვრება მინიმალური ხელფასის ოდენობა, რომელიც არ უნდა იყოს სახელმწიფოში არსებულ საარსებო მინიმუმზე ნაკლები (პროექტის მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილი).

გასამრჯელოს ნაწილს წარმოადგენს ასევე დამატებითი ანაზღაურება, რომლის მოთხოვნის უფლება წარმოიშობა სამუშაოს ნორმის ზევით (ზეგანაკვეთური) შესრულებისათვის, შრომის განსაკუთრებული პირობებისა და, აგრეთვე, ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში (პროექტის მე-8 მუხლის მე-3 ნაწილი).

გასამრჯელოს გადახდის მოთხოვნის სხვა მოთხოვნაში გაქვითვა დაუშვებელია, ანუ ვალდებულების შესრულება ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვით კანონით იკრძალება. ესპანეთში დაქირავებულის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლების დაცვა უზრუნველდება ზოგიერთ შემთხვევაში უპირატესობა ენიჭება თვით გიროსა თუ იპოთეკასთან მიმართებითაც კი. თუმცა ET-ის 32-ე მუხლის ამ მოთხოვნას გადაჭარბებულად („*superprivilegio*“) მიიჩნევენ თვით ესპანეთის უზენაესი სასამართლოც (*Sentencia del Tribunal Supremo, Aranzadi, Repertorio de Jurisprudencia, 1988, 9877*).

14.3 დაქირავებულზე ზრუნვის ვალდებულება

დაქირავებულის ზრუნვის ვალდებულება გულისხმობს დაქირავებულის ჯანმრთელობის, უსაფრთხოებისა და ღირსების, გარკვეულწილად ასევე მისი საკუთრების, დაცვას. ამ ვალდებულების შესრულებლობა იწვევს ხელშეკრულების არ- ან არაჯეროვნად შესრულებისათვის ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას. შრომითი სამართლის სპეციალური ნორმები გამოიყენება სანარმოო შემთხვევების (ტრავმების) დროს. ასეთ შემთხვევებში, მაგალითად, ფრანგული კანონმდებლობა ითვალისწინებს ღონისძიებებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ „დაქირავებულის საუკეთესო კვლავდასაქმების“ შესაძლებლობის უზრუნველყოფას (CT-ის L. 122-32-1 მუხლი).

15. სამუშაო დრო

სამუშაოს შესრულება გარკვეულ სამართლებრივ ჩარჩოებშია მოქცეული სამუშაოს ყოველდღიურ და ყოველკვირულ საათობრივ მოცულობასთან მიმართებით. როგორც წესი, სამუშაოს ყოველდღიური საათობრივი ხანგრძლივობა 8, ხოლო ყოველკვირეული - 39 (ზოგიერთ შემთხვევაში - 40, ET-ის 34-ე მუხლის მე-2 ნაწილი) საათით განისაზღვრება.

ამასთან, კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში შეინიშნება ყოველკვირეული მაქსიმალური საათობრივი ზღვარის (თანმიმდევრულად) შემცირების ტენდენცია. ამ მხრივ საფრანგეთში

The obligation to pay wages derives from the contract and depends only on the performance of work assumed by the employee under the employment contract. If the work is not performed, it should not be remunerated. This concerns the cases that in Germany and France are called as suspension of the validity of a contract (*Aussetzung des Vertrages, suspension du contract*).

Wages are not paid throughout the vacation, absence from work for health (exception is provided e.g. in §616 BGB) and maternity reasons, as well as due to strikes. In such cases, an employee receives compensation or social allowances. Only in cases of forced idleness, which is the result of industrial risk of the employer, the obligation to pay the wage remains unchanged (Article 72).

The amount of the wage and terms of payment shall be stipulated in the contract or collective agreement. The law provides a minimum wage that should not be less than the cost of living fixed in the country (Article 8.2).

Supplementary remuneration is also a part of remuneration. The right to demand supplementary remuneration arises when performing overtime work or for specific working conditions or in contract-stipulated other cases.

The offset of the claim to remuneration in any other claim is prohibited. In other words, the law prohibits the fulfilment of an obligation by offsetting mutual obligations (claims). In Spain, sometimes the fulfilment of an employee's claim to require remuneration takes precedence even over a mortgage or hypothecation. However, the Supreme Court of Spain (*Sentencia del Tribunal Supremo, Aranzadi, Repertorio de Jurisprudencia, 1988, 9877*) found the requirement of Article 32 ET as excessive ("*superprivilegio*").

14.3 Duty of Care

Employer's obligation of caring for employees means the protection of an employee's health, safety and dignity, and to a certain extent property. Their non-fulfilment causes the obligation to indemnify damage for non-fulfilment or not proper fulfilment of the contract. Special labour regulations apply in cases of industrial accidents (injuries). In France, for example, there are measures for "the best reemployment of an employee" (Article L.122-32-1 CT).

15. Working Time

Performance of work is stipulated within a certain legal framework regarding daily and weekly working hours. The working day is eight hours and the working week thirty-nine (sometimes forty hours, Art. 34 II ET).

In the continental European countries there is a tendency to reduce the maximum hourly limit per week. In France, a first step to limit working time was made in 1919 by

პირველი ნაბიჯი 1919 წელს მიღებული კანონით გადაიდა 48-საათიანი სამუშაო კვირის შესახებ, ხოლო 1998 წლის 13 ივნისის კანონით – რომელიც ძალაში 2000 წლის 1-ლი იანვრიდან, ხოლო მცირე ხანარმოთათვის 2002 წლის 1-ლი იანვრიდან შევიდა – განისაზღვრა 35 საათიანი სამუშაო კვირა.

კოლექტიური ან შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე შესაძლებელია ყოველკვირეული სამუშაო დროის მოდიფიცირება (შეჯამებული აღრიცხვის წესი), თუმცა მხოლოდ სააღრიცხვო პერიოდის შესაბამისი საათობრივი ოდენობის შენარჩუნებით (პროექტის 55-ე მუხლი).

განსაზღვრულ ჩარჩოებში დასაშვებია დაქირავებულის ზეგანაკვეთური დასაქმება. ამასთან, ევროპული კავშირის 2000/34/EC დირექტივით გათვალისწინებული გარდამავალი პერიოდის შემდეგ სამუშაოს შესრულების ყოველკვირეული ლიმიტი ზეგანაკვეთური სამუშაოს ჩათვლით არ უნდა აღემატებოდეს 48 საათს (პროექტის 56-ე მუხლი). ასეთ შემთხვევებში ზეგანაკვეთრად ნამუშევარი საათები უნდა ანაზღაურდეს ერთ-ნახევარი, ხოლო დასვენების ან უქმე დღეს შესრულებული სამუშაო ორმაგი ოდენობით, ან მიეცეს დაქირავებულს სათანადო საათობრივი კომპენსაცია (პროექტის 69-ე მუხლი). ღამით მუშაობა დამატებით ანაზღაურდება ხელფასის საათობრივი განაკვეთის არანაკლებ 20 პროცენტის ოდენობით (პროექტის 70-ე მუხლი).

მცირეწლოვანთა შრომის მიმართ გამოიყენება სპეციალური წესები, ასე, მაგალითად, აკრძალულია მათი ღამით დასაქმება (ეს შეზღუდვა აღარ ვრცელდება ქალებზე ევროპული კავშირის შესაბამისი დირექტივებით სქესობრივი ნიშნით დისკრიმინაციის კრძალვის გამო).

16. ყოველწლიური შვებულება

ყოველწლიური შვებულება, მაგალითად, საფრანგეთსა და ესპანეთში შეადგენს 30 დღეს, რომელიც 6-დღიანი სამუშაო კვირის პირობებში შეესაბამება 5-კვირიან მინიმალურ სავალდებულო შვებულებას (CT-ის L.221-2 მუხლი და ET-ის 38-ე მუხლი). ნიდერლანდებში მინიმალური შვებულება გამოითვლება ყოველკვირეულად ნამუშევარი საათებიდან და შეადგის საშუალოდ ნამუშევარი საათების ოთხმაგ ოდენობას, ანუ ოთხ კვირას. ამასთან, დაქირავებულს უნდა მიეცეს შესაძლებლობა, ორი კვირა თანმიმდევრობით დაისვენოს 30 აპრილიდან 1 ოქტომბრამდე მონაკვეთში (NBW-ის 7:634-ე მუხლი და 7:638-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

ოთხკვირიანი მინიმალური შვებულების დანესებას ისახავენ მიზნად კანონპროექტის ავტორები, თითოეული დაქირავებულისათვის ერთიანი მინიმალური დაცვის სტანდარტის დადგენის მიზნით, მხედველობაში მიიღება სამუშაო კვირის სახე. ხუთდღიანი სამუშაო კვირით მომუშავე დაქირავებულსა (რომელიც ხუთი დღის განმავლობაში მუშაობს 39 საათს) უნდა დაისვენოს 20 დღე, ხოლო ექვსდღიანი სამუშაო კვირის პირობებში დაქირავებულმა (რომელიც ექვსი დღის განმავლობაში მუშაობს 39 საათს) უნდა დაისვენოს 24 დღის განმავლობაში, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ყველასათვის თანაბარი მინიმალური ყოველწლიური შვებულება – ოთხი კალენდარული კვირა ანუ 156 საათი (39X 4).

17. დაქირავებულის პასუხისმგებლობა

ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში დაქირავებული პასუხს აგებს ზოგადი, სამოქალაქო კოდექსით განსაზღვრული, წესების შესაბამისად. დაქირავებულის პასუხისმგებლობა სამუშაოს შესრულების პროცესში დამქირავებლისათვის მიყენებული ზიანისათვის შემოიფარგლება პასუხისმგებლობით განზოგადი ან უხუცეი გაუფრთხილებლობით მიყენებული ზიანისათვის (საფრანგეთის *Cour de Cassation, Chambre sociale, 27.11.1958, D 1959 J 20*), თუმცა OR-ის 321e მუხლის 1-ლი ნაწილი ითვალისწინებს დაქირავებულის პასუხისმგებლობას ნებისმიერი გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში.

adopting the law on 48 hours working week. The law of 13 June 1998 – that is in force from 1 January 2000 and only since 1 January 2002 for small enterprises – has set 35 hours-long week.

The hourly amount of working week may be modified on the basis of collective agreement or employment contract (the rule of summed calculation of working time). However it can be done by retaining the hourly amount relevant for the respective period (Article 55 of the Draft).

Overtime is permitted within certain limits. However, after a transitional period as set by the EU Directive 2000/34/EC, the working week including overtime should not exceed 48 hours (Article 56 of the Draft). In such cases, overtime should be remunerated by one-half. Work performed on rest days or holidays should be double paid or can be made up in hours out (Article 69). Night work shall be remunerated in the amount of 20% of the hourly rate (Article 70).

Special rules apply for minors' labour. For instance, night work is prohibited (this restriction is not applied to women due to a prohibition of gender-based discrimination under EU directives).

16. Annual Leave

In France and Spain, annual leave consists of 30 days. This is a compulsory minimum leave of 5 weeks in the case of 6 working days per week (Article L 221-2 CT and Article 38 ET). In the Netherlands, the minimum vacation is calculated on the basis of hours worked per week and makes up four times the average worked hours i.e. four weeks. Moreover, an employee must be able to rest for two successive weeks between 30 April to 1 October (Articles 7:634 and 7:638.3 NBW).

Authors of the draft propose four weeks period for the minimum vacation. To protect each employee with equal minimum standards account should be taken of the type of working week. An employee working for five days a week (39 hours during five days) must rest 20 days and one working for six days a week (39 hours for six days) must rest 24 days in order to insure equal amount of minimum annual leave for all – four calendar weeks i.e. 156 hours (39x4).

17. Employee's Liability

If a contract is violated an employee is liable under the general rules stipulated by the Civil Code. His liability towards his employer for damages arising from the process of work is limited to damage caused intentionally or by gross negligence (French *Cour de Cassation, Chambre sociale, 27.11.1958, D 1959 J 20*). However, Article 321e.1 OR provides liability for any kind of negligence.

18. ხელშეკრულების მოშლა, როგორც შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველი

შრომითი ხელშეკრულების მოშლის საფუძველია ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის წესის გამოვლენა, თუმცა დაქირავებულისაგან განსხვავებით დამქირავებელი ვალდებულია, ხელშეკრულების შეწყვეტის სათანადო საფუძველი მიუთითოს. ამასთან, განსხვავებული წესები არსებობს ხელშეკრულების ჩვეულებრივი (შეტყობინების ვადის დაცვით, მაგ., BGB-ის §620 მე-2 ნაწილი, 622) (პროექტის 118-ე მუხლი) და განსაკუთრებული წესით (შეტყობინების ვადის დაუცველად, მაგ., BGB-ის §626) (პროექტის 122-ე მუხლი) მოშლისათვის.

დამქირავებლის მიერ შრომითი ხელშეკრულების მოშლა შეტყობინების ვადის დაცვით დამყარებული უნდა იყოს: სანარმოო აუცილებლობაზე, დაქირავებულის პიროვნებიდან მომდინარე მიზეზზე, ან მის საქციელზე (ხელშეკრულების სანინალმდეგო ქმედებაზე).

ამასთან, ხელშეკრულების მოშლას წაეყენება სპეციალური მოთხოვნები. იგი უნდა იყოს მიზანშეწონილი, ანუ ამ ზომის თავიდან აცილება შეუძლებელი უნდა იყოს სხვა შესაფერისი. დაქირავებულისათვის ნაკლებად მძიმე შედეგების გამომწვევი საშუალებით (პროექტის 119-ე მუხლი). ამასთან, თუ ხელშეკრულების მოშლა სანარმოო აუცილებლობის გამო რამდენაღაც დაქირავებულიდან ერთ-ერთთან უნდა მოხდეს, დაქირავებულის კვალიფიკაციასთან ერთად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მისი სოციალური მდგომარეობა (პროექტის 120-ე მუხლი, ასევე გათვალისწინებულია, მაგ., გერმანიის *Kündigungsschutzgesetz*-ის §1-ში).

შეტყობინების ვადის დაუცველად ხელშეკრულების მოშლა დამოკიდებულია განსაკუთრებულ გარემოებაზე, რომელიც მიზანშეუწონელს ან შეუძლებელს აკი ხდის დაქირავებულის შემდგომ დასაქმებას (ასევე გათვალისწინებულია, მაგ., BGB-ის §620-ით).

18. Termination by Notice as a Ground to Terminate an Employment Contract

Expression of will by one of the parties to the contract serves as a ground for termination by notice of an employment contract. However, an employer must indicate reasons for termination of a contract. There are different rules for ordinary dissolution (by observing the period of notice, e.g. §§620 II, 622 BGB) (Article 118) and dissolution under special rules – disregarding period of notice, e.g. §626 BGB) (Article 122).

Termination by notice by the employer must be stated due to industrial necessity, reasons deriving from an employee's person or behaviour (breaching the contract).

Moreover, some specific requirements apply to termination by notice. It must be reasonable – it must be impossible to avoid this measure by other means with less severe consequences for the employee (Article 119). If several employees are made redundant due to industrial necessity, in addition to employees' skills, an employer shall take due account of social circumstances (Article 120, also provided by §1 of the German *Kündigungsschutzgesetz*).

The dissolution of a contract without notice depends on a particular circumstance due to which further employment becomes unreasonable or even impossible (also provided by §626 BGB).

შრომის კოდექსის ზოგადი და ინდივიდუალური ნაწილის პროექტი

პარი I. ზოგადი დებულებანი

თავი I. შესავალი დებულებანი

თავი II. შრომითი ხელშეკრულების მხარეთა ძირითადი უფლებები და მოვალეობები

პარი II. ინდივიდუალური შრომითი ურთიერთობა

თავი III. შრომითი ურთიერთობის წარმოშობა

- I. წინასახელშეკრულებო ურთიერთობა
- II. შრომითი ხელშეკრულების დადება
- III. შრომითი ურთიერთობის ხანგრძლივობა
- IV. ხელშეკრულების დადება გამოსაცდელი ვადით

თავი IV. სამუშაოს შესრულება

- I. სამუშაოს შესრულების ზოგადი საფუძვლები
- II. შრომის შინაგანანესი და ორგანიზაციაში მოქმედი სპეციალური წესები
- III. სამუშაო დრო
- IV. დასვენების დრო

თავი V. გასამრჯელო

- I. ზოგადი დებულებები
- II. დამატებითი ანაზღაურება
- III. შრომის ანაზღაურების განსაკუთრებული შემთხვევები

თავი VI. შვებულება

- I. ყოველწლიური ანაზღაურებადი შვებულება
- II. სწავლასთან და სამეცნიერო საქმიანობასთან დაკავშირებული შვებულებები
- III. შვებულება ორსულობის, მშობიარობისა და ბავშვის მოვლის გამო

თავი VII. კვალიფიკაციის ამაღლება და პროფესიული გადამზადება

თავი VIII. შრომის დაცვა

თავი IX. შრომითი ურთიერთობების შეცვლა, შეჩერება და შეწყვეტა

- I. შრომითი ურთიერთობის შეცვლა
- II. შრომითი ურთიერთობის შეჩერება
- III. შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა

General and Individual Sections of the Draft Labour Code

TITLE I. GENERAL PROVISIONS

Chapter I. Introductory Provisions

Chapter II. Fundamental Rights and Obligations of Parties to an Employment Contract

TITLE II. INDIVIDUAL EMPLOYMENT RELATIONS

Chapter III. Establishment of Employment Relations

- I. Pre-Contractual Relations
- II. Entering into Employment Contract
- III. Length of Employment Relations
- IV. Conclusion of Contract with Probation Period

Chapter IV. Performance of Work

- I. General Grounds for Performance of Work
- II. Internal Labour Rules and Special Rules Applicable within the Organisation
- III. Working Time
- IV. Rest Time

Chapter V. Remuneration

- I. General Provisions
- II. Supplementary Remuneration
- III. Special Cases of Remuneration

Chapter VI. Leave

- I. Annual Paid Leave
- II. Leave for Study and Scientific Activity
- III. Pregnancy, Childbirth and Childcare Leave

Chapter VII. Vocational Training and Retraining

Chapter VIII. Labour Protection

Chapter IX. Modification, Suspension and Termination of Employment

- I. Modification of Employment Relations
- II. Suspension of Employment Relations
- III. Termination of Employment Relations

კარი I. ზოგადი დებულეზანი

თავი I. შესავალი დებულეზანი

მუხლი 1. მოქმედების სფერო

1. შრომის კოდექსი აწესრიგებს საქართველოს ტერიტორიაზე შრომით და მის თანამდექე ურთიერთობებს, რომლებსაც განსხვავებულად არ არგულირებს სპეციალური კანონი ან საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულები.

2. შრომით ურთიერთობასთან დაკავშირებული საკითხები, რომლებსაც არ აწესრიგებს კოდექსი ან სხვა სპეციალური კანონი, რგულირდება სამოქალაქო კოდექსის ნორმებით.

მუხლი 2. შრომითი ურთიერთობა

1. დამქირავებელსა და დაქირავებულს შორის შრომითი ურთიერთობა წარმოიშობა მხარეებს თანახმობისა და ნების თავისუფალი გამოვლენის საფუძველზე დადებული შრომითი ხელშეკრულებით.

2. მხარეები შრომით ურთიერთობას წარმართავენ საქართველოს კონსტიტუციის, საერთაშორისო ხელშეკრულების, კანონისა და მის საფუძველზე მიღებული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტის, აგრეთვე კოლექტიური ხელშეკრულების დებულეზათა შესაბამისად.

3. ბათილა შრომითი ხელშეკრულების ის პირობა, რომელიც აუარესებს დაქირავებულს მდგომარეობას შრომითი ურთიერთობის მარგულირებული ნორმატიული აქტით ან კოლექტიური ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ პირობასთან შედარებით.

მუხლი 3. შრომითი ხელშეკრულება

1. შრომითი ხელშეკრულებით დამქირავებელი კისრულობს ვალდებულეზას უზრუნველყოს დაქირავებული სამუშაოთი და გადაუხადოს მას გასამრჯელო.

2. დაქირავებული ვალდებულია გულმოდგინედ შეასრულოს სამუშაო დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში.

მუხლი 4. შრომითი ურთიერთობის სუბიექტები

1. შრომითი ურთიერთობის სუბიექტები არიან: დამქირავებელი, დაქირავებული და მათი გაერთიანებები.

2. დამქირავებელი არის ფიზიკური ან იურიდიული პირი, ან პირთა გაერთიანება, რომლისთვისაც შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე სრულდება გარკვეული სამუშაო.

3. დაქირავებული არის ფიზიკური პირი, რომელიც შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე დამქირავებლის სასარგებლოდ ასრულებს გარკვეულ სამუშაოს.

4. კოლექტიური შრომითი ურთიერთობის სუბიექტები არიან: დაქირავებულთა გაერთიანება და დამქირავებელი ან დამქირავებულთა გაერთიანება.

მუხლი 5. დისკრიმინაციის აკრძალვა შრომით ურთიერთობაში

1. საქართველოს მოქალაქეებსა და საქართველოში მუდმივად მცხოვრებ პირებს აქვთ თანაბარი შრომითი უფლებები.

2. შრომით ურთიერთობაში აკრძალულია დისკრიმინაცია რასის, კანის ფერის, ენის, სქესის, რელიგიის, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებების, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილების, წარმოშობის, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობის, საცხოვრებელი ადგილის, პროფესიული გაერთიანებისადმი კუთვნილების ან სხვა ნიშნის მიხედვით.

TITLE I. GENERAL PROVISIONS

Chapter I. Introductory Provisions

Article 1. Scope of Application

1. The Labour Code regulates employment and related relations on the territory of Georgia that are not otherwise regulated by the law regulating special legal relations or by international treaty of Georgia.

2. With regard to the issues related to the employment relations not regulated by this Code and other special legislation, the rules of the Civil Code shall be applicable.

Article 2. Employment Relations

1. Employment relations shall be established by employment contract, made between an employer and an employee based on the principles of equality of parties and the expression of free will.

2. Parties shall maintain employment relations in compliance with the provisions of the Georgian Constitution, international treaties, law and sub-legal normative acts adopted on their grounds, as well as collective bargaining agreements.

3. A clause in a contract that worsens an employee's status compared to the clause provided for by the normative act or collective bargaining agreement regulating the employment relations shall be null and void.

Article 3. Employment Contract

1. Under an employment contract, an employer shall provide an employee with a job and pay him/her remuneration.

2. An employee shall perform the job diligently in a subordinated position.

Article 4. Subjects of Employment Relations

1. The subjects of employment relations shall be an employer, an employee and their associations.

2. An employer shall be a natural or legal person, or association of persons for whom a certain work is performed based on an employment contract.

3. An employee shall be a natural person, who performs work for an employer based on an employment contract.

4. A subject of collective employment relations shall be an association of employees and an employer or an association of employers.

Article 5. Prohibition of Discrimination in Employment Relations

1. All citizens of Georgia and persons permanently residing in Georgia have equal labour rights.

2. Any discrimination in employment based on race, skin colour, language, sex, religion, political and other beliefs, national, ethnic and social origin, property and title of nobility, place of residence, or membership of a trade union or any other grounds shall be prohibited.

3. დისკრიმინაციად არ ითვლება უშუალოდ სამუშაოს თავისებურებით განპირობებული განსხვავება.

მუხლი 6. სოციალური პარტნიორობა შრომით ურთიერთობაში

შრომით ურთიერთობაში მხარეებმა უნდა დაიცვან სოციალური პარტნიორობის პრინციპი. შრომითი ურთიერთობის სუბიექტი ვალდებულია პატივი სცეს მეორე მხარის უფლებებსა და ინტერესებს.

თავი II. შრომითი ხელშეკრულების მხარეთა ძირითადი უფლებები და მოვალეობანი

მუხლი 7. სამუშაოს მიღების უფლება

დაქირავებულს უფლება აქვს დამქირავებლისაგან მოითხოვოს შრომის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესაბამისი სამუშაო.

მუხლი 8. გასამრჯელოს უფლება

1. დაქირავებულს უფლება აქვს მიიღოს შესრულებული სამუშაოს რაოდენობისა და ხარისხის შესაბამისი გასამრჯელო, რომელიც მოიცავს ხელფასს და შეიძლება მოიცავდეს დამატებით ანაზღაურებასაც.

2. შრომითი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოს შესრულებისათვის დაქირავებულს ენიჭება ხელფასის მოთხოვნის უფლება. ხელფასი არ შეიძლება იყოს სახელმწიფოს მიერ დადგენილ მინიმალურ ხელფასზე ნაკლები.

3. დაქირავებულს დამატებითი ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება ენიჭება ნორმის ზევით შესრულებული სამუშაოსათვის, შრომის განსაკუთრებული პირობებისათვის, ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევაში.

მუხლი 9. დასვენების უფლება

დაქირავებულს უფლება აქვს ისარგებლოს დასვენებით სამუშაო დღის (ცვლის) განმავლობაში, სამუშაო დღეებს (ცვლებს) შორის, დასვენებისა და სახელმწიფოს მიერ დადგენილ უქმე დღეებში, აგრეთვე ყოველწლიური ანაზღაურებადი შევებულებით.

მუხლი 10. შრომის დაცვის უფლება

დაქირავებულს უფლება აქვს მოითხოვოს შრომის უსაფრთხო პირობების შექმნა და მისი ჯანმრთელობისათვის მყენებული იმ ზიანის სრული ანაზღაურება, რომელიც დაკავშირებულია სამუშაოს შესრულებასთან.

მუხლი 11. პროფესიულ კავშირში გაერთიანების უფლება

დაქირავებულს უფლება აქვს ნების თავისუფალი გამოვლენის საფუძველზე შექმნას პროფესიული კავშირი ან გაერთიანდეს მასში.

მუხლი 12. გაფიცვის უფლება

დაქირავებულს უფლება აქვს მიიღოს მონაწილეობა გაფიცვაში, რომელიც ეწყობა დაქირავებულთა შრომითი უფლებებისა და ინტერესების დასაცავად.

მუხლი 13. შრომის პირობების განსაზღვრის (მითითების) უფლება

1. დამქირავებელს უფლება აქვს, სოციალური პარტნიორობის პრინციპისა და ზნეობრივი ნორმების გათვალისწინებით, განსაზღვროს შრომის პირობები და შრომის შინაგანანსი.

3. Any differentiation directly caused by the nature of work shall not be construed as discrimination.

Article 6. Social Partnership in Employment Relationships

Parties shall respect the principle of social partnership in employment relations. A subject of employment relations shall respect the other party's rights and interests.

Chapter II. Fundamental Rights and Obligations of Parties to an Employment Contract

Article 7. Right to Demand Work

An employee shall have the right to receive work from an employer stipulated by the terms and conditions of the employment contract.

Article 8. Right to Remuneration

1. An employee shall have the right to receive remuneration in accordance with the amount and quality of the performed work, which includes wages and may include supplementary remuneration.

2. An employee shall be entitled to demand wages for the performance of work stipulated by the employment contract. Wages shall not be less than the minimum wage as established by the state.

3. An employee shall be entitled to demand additional remuneration for the performance of overtime work or for specific working conditions or other cases stipulated by the contract.

Article 9. Right to Rest

An employee shall be entitled to rest during a working day (shift), between working days (shifts), on weekly rest days and official holidays, as well as enjoy annual paid leave.

Article 10. Right to Labour Protection

An employee shall have the right to demand safe and healthy working conditions and full compensation for damage caused to his/her health in connection with the performance of work.

Article 11. Right to Join Trade Union

An employee shall have the right to organise or join a trade union on the grounds of free expression of his/her will.

Article 12. Right to Strike

An employee shall have the right to participate in a strike, organised for the protection of labour rights and interests of employees.

Article 13. Right to Define Working Conditions

1. An employer shall have the right to define working conditions and internal labour rules with due consideration of the principle of social partnership and moral norms.

2. დამქირავებელს უფლება აქვს დაადგინოს შრომის ახალი და შეცვლილი პირობები, თუ ისინი არსებითად არ აუარესებენ დაქირავებულის მდგომარეობას და არ ეწინააღმდეგებიან შრომის კანონმდებლობას.

მუხლი 14. დამქირავებლის სახელშეკრულებო მოვალეობანი

1. დამქირავებელი მოვალეა, შრომის კანონმდებლობისა და კოლექტიური ხელშეკრულების მოთხოვნათა დაცვით, დაქირავებული უზრუნველყოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოთი, გადაუხადოს მას გასამრჯელო და შეუქმნას შრომის უსაფრთხო პირობები.

2. დამქირავებელმა დაქირავებულს უნდა შეუქმნას სამუშაოს შესასრულებლად შესაფერისი პირობები, მიუჩინოს სამუშაო ადგილი, განუსაზღვროს ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სახე და ფარგლები.

მუხლი 15. დაქირავებულის პიროვნული უფლებების დაცვის მოვალეობა

დამქირავებელი მითითების უფლების განხორციელებისას ვალდებულია დაიცვას დაქირავებულის პატივი, ღირსება და პროფესიული რეპუტაცია, გაითვალისწინოს დაქირავებულის ოჯახური მდგომარეობა.

მუხლი 16. დაქირავებულის თავისუფლებების შეზღუდვის ფარგლები

დაუშვებელია შრომით ურთიერთობაში დაქირავებულის თავისუფლებების იმაზე მეტად შეზღუდვა, ვიდრე ამას მოითხოვს შრომითი ურთიერთობის არსი.

მუხლი 17. კოლექტიურ მოლაპარაკებაში მონაწილეობის მოვალეობა

დაქირავებულთა გაერთიანების მოთხოვნის შემთხვევაში დამქირავებელი მოვალეა მონაწილეობა მიიღოს მოლაპარაკებაში კოლექტიური ხელშეკრულების დადების მიზნით.

პარი II. ინდივიდუალური შრომითი ურთიერთობა

თავი III. შრომითი ურთიერთობის წარმოშობა

I. წინასახელშეკრულებო ურთიერთობა

მუხლი 18. განცხადება თავისუფალი სამუშაო ადგილის შესახებ

თავისუფალი სამუშაო ადგილის შესახებ საჯაროდ ან უშუალოდ ორგანიზაციაში განცხადების გაკეთებისას დამქირავებელი მოვალეა მიუთითოს სამუშაო ადგილის დასახელება, არსი, ადგილმდებარეობა, მუშაობის დანყების თარიღი და კანდიდატისადმი წაყენებული მოთხოვნები. განცხადებაში დამქირავებელმა უნდა განსაზღვროს საბუთების მიღების ადგილი და ვადა.

მუხლი 19. გასაუბრება

1. წინასახელშეკრულებო ურთიერთობისას დამქირავებელს უფლება აქვს კანდიდატს დაუსვას მხოლოდ ისეთი შეკითხვა, რომელზე პასუხის გაცემაც არსებითია გამოცხადებული სამუშაო ადგილის დასაკავებლად.

2. ჯანმრთელობის მდგომარეობის ან ორსულობის შესახებ შეკითხვის დასმა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გარკვეული დაავადების ან ორსულობის გამო მოცემული სამუშაოს შესრულება დაუშვებელია.

2. An employer shall have the right to establish new and modified labour conditions unless they considerably worsen an employee's state and are incompatible with labour legislation.

Article 14. Contractual Obligations of an Employer

1. An employer shall provide an employee with work prescribed by the contract, pay remuneration and create safe working conditions with due observation of labour legislation and requirements of collective agreements.

2. An employer shall create appropriate conditions for the performance of work, designate the place of work, and define the type and scope of personal liability.

Article 15. Obligation to Respect Employee's Personal Rights

An employer while exercising his right to instruct shall respect an employee's dignity, honour and professional reputation and consider the employee's family conditions.

Article 16. Limits of Restriction of Employee's Freedoms

An employee's personal freedom in employment relationships shall not be more restricted than required by the purpose of employment relations.

Article 17. Obligation to Participate in Collective Bargaining

An employer shall, if required by the employees' association, participate in collective bargaining in order to conclude a collective agreement.

TITLE II. INDIVIDUAL EMPLOYMENT RELATIONS

Chapter III. Establishment of Employment Relations

I. Pre-Contractual Relations

Article 18. A Vacancy Announcement

An employer, when making an announcement about a vacancy publicly or within the organisation shall be obliged to indicate the title of the position, its major duties and responsibilities, location of work, starting date and necessary candidate qualifications. An employer shall place in the announcement the place and deadline for the submission of an application.

Article 19. Interview

1. During pre-contractual relations, an employer shall have the right to ask the candidate questions that are essential for the announced vacancy.

2. A question about the health and pregnancy may be asked only if the work cannot be performed due to a certain disease or pregnancy.

3. შეკითხვა ნასამართლობის ან სისხლისსამართლებრივი დეენის შესახებ შეიძლება დაისვას, თუ ეს გარემოება შეუთავსებელია შესასრულებელ სამუშაოსთან.

4. დაუშვებელია შეკითხვის დასმა რელიგიური აღმსარებლობის, პროფესიული კავშირი-სადმი კუთვნილების ან პოლიტიკური შეხედულების შესახებ.

მუხლი 20. გასაუბრების ხარჯები

1. თუ დამქირავებელი კანდიდატს მოსთხოვს გასაუბრების გაცლას, იგი მოვალეა აანაზღაუროს კანდიდატის მიერ გასაუბრებაში მონაწილეობის მისაღებად განწეული აუცილებელი ხარჯები.

2. მხარეები შეიძლება წინასწარ შეთანხმდნენ გასაუბრების ხარჯების კანდიდატის მიერ ნაწილობრივ ან სრულად ანაზღაურებაზე.

მუხლი 21. ინფორმაციის მიწოდების მოვალეობა

1. დამქირავებელი მოვალეა მიანოდოს კანდიდატს ინფორმაცია შესასრულებელი სამუშაოს სახის, შრომის პირობების, სანარმოში მისი უფლებრივი მდგომარეობისა (სტატუსისა) და მოქმედი კოლექტიური ხელშეკრულების არსებითი პირობების შესახებ.

2. კანდიდატი მოვალეა დამქირავებელს აცნობოს თავისი იმ დაავადების ან სხვა გარემოების შესახებ, რამაც შეიძლება ხელი შეუშალოს სამუშაოს შესრულებაში ან საფრთხე შეუქმნას დამქირავებელს ან მესამე პირს.

3. თუ კანდიდატს არ შეუძლია დათქმულ დროს შეუდგეს მუშაობას, აღნიშნულის შესახებ დაუყოვნებლივ უნდა აცნობოს დამქირავებელს შესაბამისი მიზეზის მითითებით.

მუხლი 22. შესაბამისობის შემოწმება

1. დამქირავებელი უფლებამოსილია შრომითი ხელშეკრულების დადების პირობად განსაზღვროს შესასრულებელ სამუშაოსთან კანდიდატის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესაბამისობის დადგენა და კანდიდატთან შეთანხმებით შეარჩიოს შემოწმებელი სამედიცინო დაწესებულება. დამქირავებელს უნდა ეცნობოს მხოლოდ ის, შეესაბამება თუ არა კანდიდატის ჯანმრთელობის მდგომარეობა შესასრულებელ სამუშაოს.

2. დამქირავებელს უფლება აქვს შეამოწმოს კანდიდატის ფაქტობრივი კვალიფიკაციის შესაბამისობა შესასრულებელ სამუშაოსთან. შემოწმება შეიძლება შეეხოს სამუშაოს შესასრულებლად ობიექტურად აუცილებელ გარემოებებს და უნდა განხორციელდეს კანდიდატის პატივისა და ღირსების დაცვით.

3. შესაბამისობის შემოწმების ხარჯები ეკისრება დამქირავებელს.

მუხლი 23. კანდიდატის პერსონალური მონაცემები

1. დამქირავებელი უფლებამოსილია მიიღოს, დაამუშაოს და გამოიყენოს ის მონაცემები კანდიდატის პიროვნების შესახებ, რომლებიც ეხაჭიროება მას კანდიდატის დაქირავების შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად. ასეთი მონაცემები არ უნდა იყოს ხელმისაწვდომი იმ პირისათვის, რომელიც არ მონაწილეობს დაქირავების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაში. კანდიდატის პერსონალური მონაცემები შეიძლება გადაეცეს მესამე პირს მხოლოდ კანდიდატის თანხმობით.

2. თუ შრომითი ხელშეკრულება არ იდება, დამქირავებელმა უნდა დააბრუნოს, ხოლო თუ ეს ტექნიკურად შეუძლებელია, გაანადგუროს ყველა ის მონაცემი, რომელთა შემდგომ შენახვაზეც კანდიდატი არ განაცხადებს თანხმობას.

3. A question concerning criminal records and prosecution may be asked if this circumstance is inconsistent with the work to be performed.
4. Questions about religious belief, membership of a trade union or political views shall not be asked.

Article 20. Costs of Interview

1. If an employee is asked to be interviewed by an employer, the latter shall reimburse the necessary costs incurred by the candidate for being interviewed.
2. Parties may in advance agree on a partial or full reimbursement of costs by the candidate.

Article 21. Obligation to Provide Information

1. An employer shall inform a candidate about the type of work to be performed, working conditions, his/her status within the organisation and essential terms and conditions of a collective agreement.
2. A candidate shall notify an employer about his/her illness and other circumstances that might threaten the employer or other person.
3. In the event when a candidate is not able to start work at an agreed time, he/she shall notify the employer thereof by indicating the relevant reason.

Article 22. Suitability Test

1. An employer shall have the right to require verification of the candidate's health, and suitability for the work to be performed as a precondition of concluding an employment contract and designate the testing medical institution. The employer shall be notified only about the candidate's health suitability for that work.
2. An employer shall have the right to test a candidate's qualifications necessary for the performance of the work offered. The test may concern circumstances that are necessary for the performance of work but must be carried out with respect to the personal honour and dignity of the candidate.
3. The employer shall incur the costs of a suitability test.

Article 23. Candidate's Personal Data

1. An employer shall be entitled to receive, process and use data concerning the candidate's personality needed for making the decision on his/her employment. Such information shall not be available for persons not participating in making the decision on employment. Such data may be handed to third persons only with the candidate's consent.
2. If the employment contract is not concluded an employer shall return - or if the return of data is not technically available - destroy all documents if the candidate does not give the consent for their further keeping.

II. შრომითი ხელშეკრულების დადება

მუხლი 24. სამუშაოზე მიღების მინიმალური ასაკი (შრომითი ქმედუნარიანოზა)

1. შრომითი ქმედუნარიანოზა წარმოიშობა 16 წლის ასაკის მიღწევიდან.
2. 16 წლამდე ასაკის არასრულწლოვანის დასაქმება შეიძლება კანონიერი წარმომადგენლისა და მზრუნველობისა და მეურვეობის ორგანოს თანხმობით, თუ შრომითი ურთიერთობა ზიანს არ აყენებს მის ზნეობას, ფიზიკურ ან გონებრივ განვითარებას.
3. 14 წლამდე ასაკის არასრულწლოვანთან შრომითი ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს მხოლოდ კულტურული, შემეცნებითი, სპორტული, ხელოვნებასთან დაკავშირებული ან სარეკლამო სამუშაოს შესასრულებლად.

მუხლი 25. ემანსიპაცია შრომით ურთიერთობაში

თუ 14 წელს მიღწეული არასრულწლოვანი შრომით ხელშეკრულებას დებს კანონიერი წარმომადგენლისა და მზრუნველობისა და მეურვეობის ორგანოს თანხმობით, იგი შრომით ურთიერთობაში ჩაითვლება ქმედუნარიანად. აღნიშნული თანხმობა ძალაში რჩება ანალოგიური ხასიათის შემდგომი შრომითი ურთიერთობის მიმართ.

მუხლი 26. შრომითი ხელშეკრულების დადების აკრძალვა

1. აკრძალულია შრომითი ხელშეკრულების დადება არასრულწლოვანთან, აგრეთვე ორსულ ან მეძუძურ ქალთან მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიან სამუშაოზე.
2. აკრძალულია არასრულწლოვანთან შრომითი ხელშეკრულების დადება სათამაშო ბიზნესთან, ღამის კლუბებთან, პორნოგრაფიული პროდუქციის, ფარმაცევტული და ტოქსიკური ნივთიერებების დამზადებასთან, გადაზიდვასთან ან რეალიზაციასთან დაკავშირებულ სამუშაოებზე.

მუხლი 27. შრომითი ხელშეკრულების დასადებად კანდიდატის მიერ წარსადგენი დოკუმენტები

შრომითი ხელშეკრულების დასადებად დამქირავებელმა უნდა მოითხოვოს სამუშაოზე მისაღები კანდიდატის პირადობის დამადასტურებელი საბუთი და სოციალური დაზღვევის მონმობა (შრომის წიგნაკი), ხოლო სამუშაოს სპეციფიკიდან გამომდინარე - შესაბამისი განათლების ან კვალიფიკაციის დამადასტურებელი საბუთი, აგრეთვე ცნობა ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. არასრულწლოვანის დაქირავების შემთხვევაში ჯანმრთელობის შესახებ ცნობის წარდგენა სავალდებულოა.

მუხლი 28. შრომითი ხელშეკრულების ფორმა

1. შრომითი ხელშეკრულება იდება წერილობით სახელმწიფო ენაზე. თუ ხელშეკრულების დამდები მხარე არ ფლობს სახელმწიფო ენას, ხელშეკრულება უნდა დაიდოს, აგრეთვე, მისთვის გასაკებ ენაზე. ორივე ეგ ზემულარს ენიჭება თანაბარი იურიდიული ძალა.
2. წერილობითი ფორმის დაუცველობის შემთხვევაში შრომითი ხელშეკრულება დადებულად ითვლება, თუკი დაქირავებული დამქირავებლის თანხმობით ფაქტობრივად შეუდგა მუშაობას.
3. ფიზიკურ პირებს შორის დადებული შრომითი ხელშეკრულება საჭიროებს რეგისტრაციას ადგილობრივი მმართველობის ორგანოში. რეგისტრაციის ხარჯები ეკისრება დამქირავებელს.

მუხლი 29. შრომითი ხელშეკრულების არსებითი პირობები

დაქირავებულსა და დამქირავებელს შორის დადებულ შრომით ხელშეკრულებაში მითითებულ უნდა იყოს:

II. Entering into Employment Contract

Article 24. Minimum Age for Admission to Work (Capacity to Work)

1. The minimum age for admission to work shall be 16 years.
2. In exceptional cases, a minor under 16 years may be employed with the consent of a lawful representative and body of custody and guardianship unless employment damages the minor's morality, physical or mental development.
3. A contract of employment may be concluded with a minor under 14 years of age only for the performance of work related with culture, education, sport, art or advertising.

Article 25. Emancipation in Employment Relationships

If a minor, having reached 14 years, concludes a contract of employment with the consent of his/her lawful representative and body of custody and guardianship, he/she shall be deemed as having the legal capacity in employment relations. This consent shall further apply to employment relations of a similar character.

Article 26. Prohibition of Conclusion of Employment Contract

1. An employment contract shall not be concluded with a minor or a pregnant or breastfeeding woman for hard, harmful and dangerous work.
2. An employment contract shall not be concluded with a minor for work related to gambling, night clubs, manufacturing, transportation and the sale of pornographic goods, narcotic and toxic substances.

Article 27. Documents to be Submitted by a Candidate for the Conclusion of Employment Contract

To enter an employment contract an employer shall require from a candidate an ID and social insurance certificate, and if it is required by the specific nature of the work a document certifying the respective education or qualification, as well as health certificate. In case of employment of minors, the submission of a health certificate shall be mandatory.

Article 28. The Form of Employment Contract

1. An employment contract shall be concluded in written form in the state language. If a concluding party does not know the state language, the contract shall be concluded also in the language comprehensible for the latter and both copies shall have equal legal force.
2. If a contract was not concluded in written form an employment relation shall be deemed as established if an employee has actually started work with the employer's consent.
3. A contract concluded between individuals shall be registered in the local government body. Registration costs shall be imposed on the employer.

Article 29. Essential Terms and Conditions of an Employment Contract

A contract of employment concluded between an employer and employee shall provide for the following essential terms and conditions:

- ა) მუშაობის დაწყების თარიღი და შრომითი ურთიერთობის ხანგრძლივობა;
- ბ) სამუშაო ადგილი;
- გ) თანამდებობა და შესასრულებელი სამუშაოს სახე;
- დ) გასამრჯელოს ოდენობა და გადახდის წესი;
- ე) ანაზღაურებადი შვებულების ხანგრძლივობა.

მუხლი 30. გასამრჯელოს შესახებ შეთანხმების ვარაუდი

თუ მხარეებს შორის არ არსებობს წერილობითი შეთანხმება გასამრჯელოს შესახებ, მაშინ შეთანხმებულად ითვლება ჩვეულებრივი ანაზღაურება, იმის გათვალისწინებით, რომ დაქირავებული სამუშაოს შესრულებაზე დათანხმდებოდა მხოლოდ სათანადო ანაზღაურების შემთხვევაში.

მუხლი 31. ხელშეკრულების დადების ნების გამოვლენის განსაკუთრებული სახეები

1. ხელშეკრულების დადების ნება დამქირავებელმა შეიძლება გამოავლინოს ბრძანებით, ხოლო დაქირავებულმა – განცხადებით.
2. ადმინისტრაციულ-საგანმკარგულებლო ფუნქციების მქონე თანამდებობაზე შრომითი ხელშეკრულების დადების ნება შეიძლება გამოვლენილ იქნეს არჩევის გზით.

მუხლი 32. შრომითი ურთიერთობის წარმოშობა

1. შრომითი ურთიერთობა წარმოიშობა დაქირავებულის მიერ სამუშაოს შესრულების ფაქტობრივად დაწყების მომენტიდან.
2. თუ შრომითი ხელშეკრულების დადებისას სამუშაოს დასაწყისად გათვალისწინებულ დღეს დაქირავებული არ ან ვერ შეუდგა მუშაობას, შრომითი ურთიერთობა წარმოიშობილად ჩაითვლება დამქირავებლის თანხმობით მუშაობის დაწყების მომენტიდან. თუ სამუშაოს დაწყების შეფერხება დაქირავებულისგან არ მომდინარეობს, შრომითი ურთიერთობა წარმოიშობილად ჩაითვლება შრომით ხელშეკრულებაში მითითებული თარიღიდან.

მუხლი 33 ხელშეკრულების დადება შეთავსებით სამუშაოზე

1. ხელშეკრულება შეთავსებით სამუშაოზე შეიძლება დაიდოს პირთან, რომელსაც ძირითადი სამუშაოდან თავისუფალ დროს შეუძლია სხვა ანაზღაურებადი სამუშაოს შესრულება.
2. დაქირავებულის უფლება, შეასრულოს მესამე პირის მიერ შეთავაზებული სამუშაო, შეიძლება დამქირავებლის მიერ შეიზღუდოს თუ:
 - ა) ასეთი სამუშაოს შესრულებამ შეიძლება ხელი შეუშალოს მის ძირითად სამუშაოსთან დაკავშირებული მოვალეობების შესრულებას;
 - ბ) სამუშაოს საერთო დრო აღემატება კანონით განსაზღვრულ ოდენობას;
 - გ) ორგანიზაცია, რომლის სასარგებლოდაც უნდა შესრულდეს შეთავსებითი სამუშაო, დამქირავებლის კონკურენცია.

III. შრომითი ურთიერთობის ხანგრძლივობა

მუხლი 34. შრომითი ხელშეკრულების ვადა

1. შრომითი ხელშეკრულება იდება განუსაზღვრელი ვადით.
2. ხელშეკრულების დადება განსაზღვრული ვადით, მაგრამ არაუმეტეს ხუთი წლისა, დასაშვებია:
 - ა) იმ დაქირავებულის შესაცვლელად, რომელთანაც განსაზღვრული ვადით შეჩერებულია შრომითი ურთიერთობა;

- a) Date of commencement of work and length of employment;
- b) Place of work;
- c) Position and type of work to be performed;
- d) Amount of remuneration or rule of its payment;
- e) Length of paid leave.

Article 30. Presumption of Agreement on Remuneration

If there is no agreement on remuneration between the parties, it shall be deemed that there is an implied agreement on ordinary remuneration if there is a presumption that an employee would agree, with due account of the existing circumstances, on the performance of work only under appropriate remuneration.

Article 31. Special Types of Expression of Will on Conclusion of Contract

1. An employer may express the will to conclude a contract based on an order whereas an employee – by application.
2. The will to conclude an employment contract on a position with administrative duties may be expressed via election.

Article 32. Establishment of Employment Relations

1. Employment relations shall be established upon the actual commencement of the performance of work by the employee.
2. If an employee does not or cannot commence the work on the date set at the moment of concluding the employment contract as a date of commencement of work, the employment relation shall be deemed established upon commencing the work with the employer's consent. If the commencement of work is not hindered by the employee, employment shall be deemed as established from the date as referred in the employment contract.

Article 33. Conclusion of Contract on Combination of Works

1. A contract on the combination of works may be concluded with a person who is able to perform another remunerated work during the time free from the basic work.
2. The employee's right to perform work offered by a third person may be restricted by the employer if:
 - a) Performance of such work hinders the performance of his/her duties connected with the basic work,
 - b) Total working time exceeds the law-defined limits,
 - c) The organisation, for which the combined work is to be performed, is the employer's competitor.

III. Length of Employment Relations

Article 34. Time Frame of Employment Contract

1. A contract of employment shall be concluded for an indefinite time.
2. The conclusion of contract with a fixed term (no longer than five years) shall be allowed:
 - a) For substituting an employee with whom employment is suspended for a definite time;

- ბ) სეზონური სამუშაოების შესასრულებლად;
- გ) განსაკუთრებული გარემოებების (უბედური შემთხვევების) ასაცილებლად ან მათი შედეგების აღმოსაფხვრელად საჭირო სამუშაოთა შესასრულებლად;
- დ) სამუშაოებზე, რომელთა შესრულების ხანგრძლივობა წინასწარაა ცნობილი.

მუხლი 35. ვადიანი შრომითი ხელშეკრულების მოქმედების გაგრძელება

შრომითი ხელშეკრულების ვადის გასვლისას, თუ ახალი ვადა არ იქნება განსაზღვრული, მაგრამ შრომითი ურთიერთობა გრძელდება, ხელშეკრულება გაგრძელებულად ითვლება განუსაზღვრელი ვადით.

IV. ხელშეკრულების დადება გამოსაცდელი ვადით

მუხლი 36. გამოსაცდელი ვადა სამუშაოზე მიღებისას

1. შრომითი ხელშეკრულების დადებისას, მხარეთა შეთანხმებით შესასრულებელი სამუშაოსათვის პირის შესაბამისობის დადგენის მიზნით, შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს გამოსაცდელი ვადა, რომლის ხანგრძლივობა არ უნდა აღემატებოდეს 6 თვეს.

2. გამოსაცდელ ვადაში არ ითვლება ის დრო, როცა დაქირავებული ფაქტობრივად არ ასრულებდა შრომით მოვალეობას.

3. გამოსაცდელი ვადა ითვლება შრომის საერთო და უწყვეტ სტაჟში.

4. გამოსაცდელი ვადა არ უნესდება:

- ა) არასრულწლოვანს;
- ბ) სამუშაოზე კონკურსის ან არჩევის წესით მიღებულ დაქირავებულს;
- გ) ორსულ ქალს.

მუხლი 37. გამოსაცდელი ვადის შედეგები

თუ გამოსაცდელი ვადის განმავლობაში გამოვლინდება სამუშაოსათვის დაქირავებულის შეუსაბამობა, დამქირავებელს უფლება აქვს მოშალოს შრომითი ხელშეკრულება ორი კვირით ადრე წინასწარი გაფრთხილებით ან გაფრთხილების გარეშე ორი კვირის ხელფასის ოდენობით გასასვლელი დახმარების მიცემით.

თავი IV. სამუშაოს შესრულება

I. სამუშაოს შესრულების ზოგადი საფუძვლები

მუხლი 38. სამუშაოს პირადად შესრულება

დაქირავებული მოვალეა შეასრულოს სამუშაო პირადად. მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ განსაზღვრული ვადით შრომითი მოვალეობის მესამე პირის მიერ შესრულებაზე.

მუხლი 39. სამუშაოს შესრულების მოთხოვნის უფლების დათმობა

დამქირავებლის მიერ განსაზღვრული ვადით სამუშაოს შესრულების მოთხოვნის უფლების მესამე პირისათვის გადაცემა დაიშვება მხოლოდ დაქირავებულის თანხმობის საფუძველზე.

მუხლი 40. გულმოდგინება

დაქირავებული მოვალეა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაო შეასრულოს გულმოდგინედ (კეთილსინდისიერად) და გამოავლინოს მხარეთა მიერ სამუშაოს შესრულებისათვის აუცილებელ პირობად მიჩნეული პროფესიული უნარ-ჩვევები.

- b) For performance of seasonal work;
- c) For performance of work needed for preventing extraordinary events (accidents) or for eradicating results thereof;
- d) For works whose period of performance is known in advance.

Article 35. Prolongation of Contract of Employment with Fixed Term

If a new period is not fixed upon the expiry of the contract of employment and employment continues, the contract shall be deemed prolonged for an indefinite time (with the same period and conditions).

IV. Conclusion of Contract with Probation Period

Article 36. Probation Period upon the Admission to Work

1. Upon conclusion of an employment contract, to establish the suitability of an employee for the work to be performed, the parties may agree on a probation period, the length of which shall not exceed six months.
2. The probation period shall not include the period when the employee has not actually performed the working duties.
3. The probation period shall be included in the total and permanent length of seniority.
4. The probation period shall not be assigned to:
 - a) A minor;
 - b) Employee admitted to work via tender or election;
 - c) Pregnant woman.

Article 37. Consequences of Probation Period

If an employee's unsuitability for work is revealed during the probation period, an employer shall be entitled to terminate the employment contract with two weeks prior notice or without prior notice by payment of severance pay in the amount of two week's remuneration.

Chapter IV. Performance of Work

I. General Grounds for Performance of Work

Article 38. Personal Performance of Work

An employee shall perform the work personally. The parties may agree on the fulfilment of working duties by a third person for a defined period.

Article 39. Cessation of the Right to Demand the Performance of Work

The cessation of the right to demand the performance of work to a third person by an employer shall be allowed for a defined period only upon the employee's consent.

Article 40. Diligence

An employee shall perform the work stipulated by the contract with due diligence (in good faith) and demonstrate professional customs and skills that are considered by the parties as an essential condition for the performance of work.

მუხლი 41. ლოიალობა

1. დაქირავებული მოვალეა, ორგანიზაციაში მისი პასუხისმგებლობის დონის შესაბამისად, დაიცვას დამქირავებლის ინტერესები.

2. დაქირავებული მოვალეა არ შეასრულოს სამუშაო კონკურენტის სასარგებლოდ, მათ შორის – არასამუშაო დროს.

3. შრომითი ხელშეკრულება შეიძლება ითვალისწინებდეს დაქირავებულის მოვალეობას, დაიცვას დამქირავებლის კომერციული საიდუმლოება. იგი მოვალეა არ გაახმაუროს ის ინფორმაცია, რომელიც მან მიიღო დამქირავებლის ან სხვა დაქირავებულის პიროვნების შესახებ ან რომლის შესახებ პირისათვის გადაცემამ შეიძლება ხელყოს ორგანიზაციის ინტერესები.

4. ლოიალობის მოვალეობა შეიძლება გავრცელდეს წინასახელშეკრულებო და ხელშეკრულების შემდგომ ურთიერთობებზეც.

მუხლი 42. დამქირავებლის მითითების უფლების ფარგლები

1. დამქირავებელი უფლებამოსილია დაახუსტოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ სამუშაოს შესრულების ცალკეული ასპექტი, რომელიც არსებითად არ ცვლის დაქირავებულის შრომით პირობებს.

2. მითითების უფლების გამოყენებისას დაუშვებელია დაქირავებულის გადაჭარბებული შეზღუდვა ან ნახალებისა.

მუხლი 43. სამუშაოს შესრულებაზე უარის თქმის უფლება

1. დაქირავებულს უფლება აქვს უარი განაცხადოს იმ სამუშაოს ან მითითების შესრულებაზე, რომელიც ეწინააღმდეგება კანონს ან, შრომის უსაფრთხოების პირობების დაუცველობის გამო, საფრთხეს უქმნის მის ან მესამე პირის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას.

2. დაქირავებული ვალდებულია დაუყოვნებლივ შეატყობინოს დამქირავებელს იმ გარემოების შესახებ, რომლის გამოც იგი უარს ამბობს სამუშაოს შესრულებაზე.

3. დაქირავებულმა დამქირავებელს უნდა შეატყობინოს ისეთი გარემოების შესახებ, რომლის გამოც იგი სამუშაოს ან მითითების შესრულების შემთხვევაში ინტერესთა კონფლიქტში აღმოჩნდება და ამის გათვალისწინება ხელშეკრულების დადების დროს შეუძლებელი იყო.

II. შრომის შინაგანანესი და ორგანიზაციაში მოქმედი სპეციალური წესები

მუხლი 44. შრომის შინაგანანესი

ორგანიზაციაში, რომელშიც 10-ზე მეტი დაქირავებულია, დამქირავებელი მოვალეა პროფკავშირთან ან დაქირავებულთა წარმომადგენელთან შეთანხმებით დაადგინოს შრომის შინაგანანესი.

მუხლი 45. შრომის შინაგანანესით მოსაწესრიგებელი საკითხები

1. შრომის შინაგანანესით უნდა განისაზღვროს:

- ა) სამუშაო კვირის ხანგრძლივობა, ყოველდღიური სამუშაოს დაწყებისა და დამთავრების დრო, ცვლიანი მუშაობისას – ცვლის ხანგრძლივობა;
- ბ) შესვენების ხანგრძლივობა;
- გ) შრომის დაცვის წესები;
- დ) გასამრჯელოს გაცემის დრო და ადგილი;
- ე) ნახალებისა და პასუხისმგებლობის სახე და გამოყენების წესი;
- ვ) შევებულების ხანგრძლივობა და მიცემის წესი.

2. დამქირავებელი ვალდებულია დაქირავებულს მისცეს შრომის შინაგანანესის გაცნობის შესაძლებლობა.

Article 41. Loyalty

1. Within the limits of his/her responsibilities in the organization an employee shall protect the employer's interests.
2. An employee shall not perform work for the benefit of a competitor including during non-working time.
3. An employment contract may imply the duty of an employee to keep the employer's commercial secret. An employee shall be obliged not to disclose information received about the employer's or other employee's personality or disclosure of which to a third person may encroach upon the organisation's interests.
4. The obligation of loyalty may apply to pre contractual or post contractual relations as well.

Article 42. Scope of the Employer's Right to Instruct

1. An employer shall verify certain aspects of performance of work stipulated by the contract, which does not essentially change the employee's working conditions.
2. An employee shall not be over restricted or over encouraged while applying the right to instruct.

Article 43. Right to Refuse Performance of Work

1. An employee shall have the right to refuse the performance of work or instruction, which contradicts the law or, due to unavailability of labour safety conditions, threatens his/her or a third person's life and health.
2. An employee shall immediately inform the employer about the existence of circumstances due to which he/she refuses to perform the work.
3. An employee shall inform an employer about the existence of circumstances due to which if he/she performs the work or instruction he/she may find himself/herself in a conflict of interests and which could not be foreseen at the time of concluding the contract.

II. Internal Labour Rules and Special Rules Applicable within the Organisation**Article 44. Establishment of Internal Labour Rules**

In an organisation with more than ten employees, the employer shall establish internal labour rules, and agree them with the trade union or employees' representative.

Article 45. Issues Governed by Internal Labour Rules

1. Internal labour rules shall define the following:
 - a) Length of working week, start and finish time of daily work, shift work– length of shift;
 - b) Length of break;
 - c) Rules on labour protection;
 - d) Time and place of paying remuneration;
 - e) Type of incentive and disciplinary liability and rule of its application;
 - f) Length of vacation and rule of its granting.
2. An employer shall allow the employee to become familiar with the internal labour rules.

მუხლი 46. ორგანიზაციაში მოქმედი სპეციალური წესები

დაქირავებული მოვალეა დაიცვას ორგანიზაციაში მოქმედი სპეციალური წესები, რომელთა მოთხოვნებიც დაქირავებულმა გააცნო ხელშეკრულების დადების დროს.

III. სამუშაო დრო

მუხლი 47. სამუშაო დროის ხანგრძლივობა

1. დაქირავებულის მიერ განსაზღვრული სამუშაო დრო, რომლის განმავლობაშიც დაქირავებული ასრულებს შრომით მოვალეობებს, არ უნდა აღემატებოდეს კვირაში 39 საათს. სამუშაო დროში არ შედის შესვენების დრო.

2. ხუთდღიანი სამუშაო კვირის შემთხვევაში ყოველდღიური სამუშაო დროის ხანგრძლივობა არ უნდა აღემატებოდეს 8 საათს, ექვსდღიანი სამუშაო კვირის შემთხვევაში – 7 საათს.

3. დაქირავებული ვალდებულია სამუშაო დროის განსაზღვრისას გაითვალისწინოს დაქირავებულის სურვილი, თუ ეს არ ეწინააღმდეგება ორგანიზაციის ინტერესებს.

მუხლი 48. სამუშაო დროის ხანგრძლივობა დასვენებისა და უქმე დღის წინააღმდეგ

დასვენებისა და უქმე დღის წინააღმდეგ სამუშაო დროის ხანგრძლივობა მცირდება ერთი საათით. ეს წესი არ ვრცელდება იმ დაქირავებულებზე, რომლებიც მუშაობენ მოკლე და არასრული სამუშაო დროით.

მუხლი 49. მოკლე სამუშაო დრო

1. 16 წლიდან 18 წლამდე ასაკის არასრულწლოვანისა და მრომის მძიმე, მკაცრ ან საშიშრობებიან სამუშაოზე დაქირავებულის სამუშაო დროის ხანგრძლივობა არ უნდა აღემატებოდეს 36 საათს კვირაში.

2. 14 წლიდან 16 წლამდე ასაკის არასრულწლოვანისა და, განსაკუთრებით, მანვე სამუშაოზე დაქირავებულის სამუშაო დროის ხანგრძლივობა არ უნდა აღემატებოდეს 24 საათს კვირაში.

მუხლი 50. არასრული სამუშაო დრო

1. მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება დანესდეს არასრული სამუშაო დღე ან კვირა. შრომის ანაზღაურება ხდება ნამუშევარი დროის ან გამომუშავების მიხედვით.

2. დაქირავებული მოვალეა დაქირავებულს, რომელიც არის ორსულად, უვლის 14 წლამდე არასრულწლოვანს, შეზღუდული შესაძლებლობის პირს ან ოჯახის ავადმყოფ წევრს, მისივე თხოვნით დაუნესოს არასრული სამუშაო დღე ან არასრული სამუშაო კვირა.

3. არასრული სამუშაო დროით მუშაობა არ იწვევს შრომითი უფლებების შეზღუდვას.

მუხლი 51. სამუშაო დროის ხანგრძლივობა ღამით მუშაობისას

ყოველდღიური სამუშაო დროის ხანგრძლივობა ღამით (22 საათიდან 6 საათამდე) მუშაობისას მცირდება ერთი საათით. ეს წესი არ ვრცელდება მოკლე სამუშაო დროით მომუშავე დაქირავებულებზე და უწყვეტად მოქმედ ორგანიზაციაში.

მუხლი 52. ღამით მუშაობის შეზღუდვა

1. დაუშვებელია არასრულწლოვანის, აგრეთვე, ორსული, ახლადნამშობიარები ან მეტძურობის დასაქმება ღამის სამუშაოზე, ხოლო 3 წლამდე ასაკის ბავშვის მომვლელისა მისი თანხმობის გარეშე.

2. დაუშვებელია 14-დან 16 წლამდე არასრულწლოვანის დასაქმება 20-დან 8 საათამდე.

Article 46. Special Rules Applicable within the Organisation

An employee shall observe the special rules applicable within the organisation which have been acquainted to him/her by the employer upon the conclusion of a contract.

III. Working Time**Article 47. Length of Working Time**

1. The working time set by the employer during which the employee performs working duties shall not exceed 39 hours per week. Breaks shall not be included in the working time.
2. In the case of a five-day working week the length of daily working time shall not exceed 8 hours per day whereas in case of six-day working week - 7 hours.
3. While setting the working time an employer shall take into account the needs of an employee unless it contradicts the interests of the organisation.

Article 48. Length of Working Time on the Day Before Rest Day and Official Holiday
Length of working time on the day before the rest day and official holiday shall be shortened by one hour. This rule shall not apply to employees working with short working time and part time employees.

Article 49. Short Working Time

1. Length of working time of a minor from 16 to 18 years of age and of an employee working on hard, harmful or dangerous work shall not exceed 36 hours per week.
2. Length of working time of a minor from 14 to 16 years of age and of an employee working on especially dangerous work shall not exceed 24 hours per week.

Article 50. Part Time Work

1. Part time working day or week may be established upon the parties' agreement. The remuneration for work shall be proportional to the worked hours or the work done.
2. Upon the employee's request, in the case of being pregnant, nursing a minor under the age of 14, a disabled or family member who is sick, the employer shall grant him/her part time working day or part time working week.
3. Part time work shall not cause any restriction of labour rights.

Article 51. Length of Working Time for Night Work

The length of daily working time for night work (from 22:00 p.m. to 06:00 a.m.) shall be reduced by one hour. This rule shall not apply to employees working with short working time and in organisations operating uninterruptedly.

Article 52. Restriction of Night Work

1. A minor, as well as a pregnant woman, a woman who has recently given birth to a child or a breastfeeding woman, shall not be assigned for night work, and in the case of an employee who takes care of a child under the age of 3 - without his/her consent.
2. A minor of the age of 14-16 shall not be assigned for work from 20.00 to 08.00.

3. შეზღუდული შესაძლებლობის პირის ღამის სამუშაოზე დასაქმება დასაშვებია მხოლოდ მისი თანხმობით, თუ ასეთი სამუშაო მას არ ეკრძალება სამედიცინო დასკვნის საფუძველზე.

მუხლი 53. ყოველდღიური მუშაობის დანყებისა და დამთავრების დრო

1. ყოველდღიური მუშაობის დანყებისა და დამთავრების დროს განსაზღვრავს დამქირავებელი შრომის შინაგანანგისით ან ცვლიანობის განრიგით და უნდა გააცნოს ის დაქირავებულს ხელშეკრულების დადებამდე.

2. ერთი ცვლიდან მეორეში გადასვლა განისაზღვრება ცვლიანობის განრიგით, რომელსაც ამტკიცებს დამქირავებელი სამუშაოს სპეციფიკის გათვალისწინებით. ცვლიანობის განრიგის ცვლილების შესახებ დაქირავებულს უნდა ეცნობოს ერთი თვით ადრე, თუ ეს შეუძლებელი არ არის უკიდურესი სანარმოო აუცილებლობის გამო.

3. დაუშვებელია დაქირავებულის ზედიზედ ორ ცვლაში დასაქმება, გარდა სანარმოო აუცილებლობისა.

მუხლი 54. სამუშაო დროის ნაწილებად დაყოფა

სამუშაო დღე შეიძლება დაიყოს ნაწილებად, თუ ეს აუცილებელია ბუნებრივ-კლიმატური პირობების ან სამუშაოს სპეციფიკის გამო. წყვეტა სამუშაო დროში არ უნდა აღემატებოდეს 4 საათს.

მუხლი 55. სამუშაო დროის შეჯამებული აღრიცხვის წესი

1. სამუშაოს პირობების გათვალისწინებით, როდესაც შეუძლებელია ყოველდღიური ან ყოველკვირეული სამუშაო დროის ხანგრძლივობის დაცვა, დასაშვებია სამუშაო დროის შეჯამებული აღრიცხვის წესის შემოღება. სააღრიცხვო პერიოდის განმავლობაში (არაუმეტეს ექვსი თვისა) ნამუშევარი საათების საერთო ოდენობის განყოფი კალენდარულ კვირაოთა ოდენობაზე არ უნდა აღემატებოდეს ყოველკვირეულ ნორმას.

2. სამუშაო დროის შეჯამებული აღრიცხვის წესის გამოყენებისას დამქირავებელმა მაქსიმალურად უნდა დაიცავს დაქირავებულის დასვენების უფლება.

3. შეჯამებული აღრიცხვისას სააღრიცხვო პერიოდის ნორმის ზევით ფაქტობრივად ნამუშევარი დრო ითვლება ზეგანაკვეთურად.

მუხლი 56. ზეგანაკვეთური მუშაობის ზღვრული ოდენობა

ზეგანაკვეთური მუშაობა დასაშვებია მხოლოდ დაქირავებულის თანხმობით და მისი ხანგრძლივობა კვირაში არ უნდა აღემატებოდეს 9, ხოლო ექვსი თვის განმავლობაში - 150 საათს.

მუხლი 57. ზეგანაკვეთური მუშაობის გამონაკლისი შემთხვევები

1. დაქირავებული ვალდებულია შეასრულოს ზეგანაკვეთური სამუშაო:

- ა) საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს, აგრეთვე სტიქიური უბედურების ან სანარმოო ავარიის თავიდან ასაცილებლად და მათი შედეგების დაუყოვნებლივ აღმოსაფხვრელად;
- ბ) გადაუდებელი, საზოგადოებრივად აუცილებელი საყოფაცხოვრებო მომსახურებისა და საკომუნიკაციო ღონისძიებების გასატარებლად.

2. ზეგანაკვეთურ სამუშაოზე არ დაიშვება 18 წლამდე ასაკის პირი.

3. გამონაკლისი შემთხვევის არსებობის მიუხედავად, ორსული, ახლადნამშობიარები ან მეჭმძური ქალი და შეზღუდული შესაძლებლობის პირი არ არის მოვალე შეასრულოს ზეგანაკვეთური სამუშაო.

3. Disabled person shall be assigned for night work only upon his/her consent, unless a medical certificate prohibits him/her to do such work.

Article 53. Time of Beginning and the End of a Working Day

1. The time of the start and end of a working day shall be established by internal labour rules and shift schedule and shall be made known to the employee before the conclusion of a contract.

2. Transfer from one shift to another shall be determined by the shift schedule, to be approved by the employer with due consideration of the specific nature of the work. An employee shall be notified about modifications to the shift schedule one month in advance unless it is impossible due to urgent industrial necessity.

3. It shall be prohibited to assign an employee for two consecutive shifts unless during industrial necessity.

Article 54. Division of Working Time into Parts

The working day may be divided into parts if it is necessary due to natural-climatic conditions or the specific nature of work. In this case, the working time shall not be interrupted for more than 4 hours.

Article 55. Rule of Summed Calculation of Working Time

1. Where due to working conditions it is impossible to keep to the established length of daily or weekly working time, the summed calculation of working time may be introduced. During the calculating period (not longer than one year), the total amount of worked hours divided by the amount of calendar weeks shall not exceed the weekly norm.

2. When applying the rule of summed calculation of working time the employer shall protect as much as possible the employee's right to rest.

3. Upon the summed calculation of working time, the hours actually worked above the norm established for the calculating period shall be considered as an overtime work.

Article 56. Limitation of Overtime Work

Overtime work is allowed with the employee's consent only, and shall not exceed 9 hours per week and 150 hours per six months.

Article 57. Exceptional Cases of Overtime Work

1. An employee shall perform overtime work:

- a) in the case of emergency and state of war, as well as for the prevention of natural calamities or industrial accidents and for immediate elimination of their consequences;
- b) To carry out urgent, socially useful public utility and communication works;

2. Person under 18 years of age shall not be assigned for overtime work.

3. Even in exceptional cases pregnant woman, a woman who has recently given birth to a child or breastfeeding woman, as well as a disabled person shall not be obliged to perform overtime work.

IV. დასვენების დრო

მუხლი 58. დასვენების დროის ხანგრძლივობა

1. სამუშაო დღის ან ცვლის განმავლობაში დაქირავებულს უნდა მიეცეს შესვენება მუშაობის ყოველი ოთხი საათის შემდეგ. შესვენების ხანგრძლივობა არ შეიძლება იყოს 45 წუთზე ნაკლები და ორ საათზე მეტი.
2. დასვენების ხანგრძლივობა სამუშაო დღეებს (ცვლებს) შორის არ უნდა იყოს 12 საათზე ნაკლები.
3. ყოველკვირეული უწყვეტი დასვენების ხანგრძლივობა არ უნდა იყოს 40 საათზე ნაკლები.

მუხლი 59. შესვენება, რომელიც ითვლება სამუშაო დროში

1. სამუშაოზე, რომელზეც წარმოების პირობების გამო შეუძლებელია საერთო შესვენების შემოღება, დამქირავებელმა დაქირავებულს უნდა მისცეს ინდივიდუალური შესვენების შესაძლებლობა სამუშაო დროის განმავლობაში.
2. დაქირავებულს, რომელსაც უხდება განსაკუთრებით ინტენსიური სამუშაოს შესრულება, დიდი ფიზიკური ან გონებრივი დატვირთვით, აგრეთვე მკაცრ ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებში მუშაობა, ეძლევა დამატებითი შესვენება საათში ერთზე არანაკლებ 15 წუთისა, რომელიც ითვლება სამუშაო დროში.
3. დამქირავებელი მოვალეა დაქირავებულს შეუქმნას დასვენებისათვის შესაფერისი პირობები.

მუხლი 60. დამატებითი შესვენება ბავშვის კვებისა და მოვლისათვის

1. დაქირავებულს, რომელიც უფლის 3 წლამდე ასაკის ბავშვს, კვებისა და მოვლისათვის ეძლევა დამატებითი შესვენება, რომელიც არ უნდა იყოს 1 საათზე ნაკლები.
2. შესვენება ბავშვის კვებისა და მოვლისათვის ითვლება სამუშაო დროში და ანაზღაურდება.
3. შესვენების მიცემის წესსა და ხანგრძლივობას დაქირავებულის სურვილის გათვალისწინებით განსაზღვრავს დამქირავებელი.

მუხლი 61. დასვენების დღეები

1. საერთო დასვენების დღე შეძლებისდაგვარად უნდა იყოს კვირა.
2. ხუთდღიანი სამუშაო კვირის დროს დაქირავებულს ეძლევა კვირაში ზედიზედ ორი დასვენების დღე.

მუხლი 62. დამატებითი დასვენების დღე

შეზღუდული შესაძლებლობის არასრულწლოვანის მომვლელ დაქირავებულს, მისი თხოვნით, ყოველკვირეულად ეძლევა დამატებითი დასვენების დღე, რომლის ანაზღაურება განისაზღვრება მხარეთა შეთანხმებით.

მუხლი 63. უქმე დღეები

კანონმდებლობით დადგენილი (ანაზღაურებადი) უქმე დღეები:

- ა) 1-2 იანვარი – ახალი წელი;
- ბ) 7 იანვარი – უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტეს შობის დღე;
- გ) 19 იანვარი – ნათლისღება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი, განცხადება;
- დ) 27 იანვარი – წმინდა ნინოს ხსენების დღე;
- ე) 15 თებერვალი – მირქმა მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესი;
- ვ) 3 მარტი – დედის დღე;

IV. Rest Time

Article 58. Length of Rest Time

1. An employee shall be given the right to rest during a working day or shift after every four hours; the length of a break shall not be less than 45 minutes and more than two hours.
2. Length of rest time between the working days (shifts) shall not be less than 12 hours.
3. Length of uninterrupted weekly rest time shall not be less than 40 hours.

Article 59. Break Included in the Working Time

1. For work where no common break can be introduced due to industrial conditions, the employer shall give the employee the possibility of an individual break during the working time.
2. An employee who performs the work with particular intensiveness, under great physical or mental load or hard natural-climatic conditions, shall be given an additional break every one hour for not less than 15 minutes, which is included in the working time.
3. An employer shall create appropriate conditions of the rest for an employee.

Article 60. Additional Break for Feeding and Taking Care of a Child

1. An employee who takes care of a child less than 3 years of age shall be given additional breaks for not less than one hour for feeding and caring for the child.
2. Break for feeding and caring for the child shall be included in working time and remunerated.
3. The length of break and the rule of its giving shall be determined by the employer with due consideration of the employee's needs.

Article 61. Rest Days

1. The common rest day shall be Sunday.
2. In the case of a five-day working week, employees shall be entitled to two consecutive rest days per week.

Article 62. Additional Rest Day

Upon the request of an employee who nurses a disabled minor he/she shall be given an additional weekly rest day the remuneration for which shall be determined by the parties' agreement.

Article 63. Official Holidays

1. Holidays as established by legislation are the following:
 - a) January 1-2 – New year's day;
 - b) January 7 – Christmas day;
 - c) January 19 – Epiphany;
 - d) January 27 – Saint Nino's day;
 - e) February 15 – Presentation of Christ in the Temple;

- ზ) 8 მარტი – ქალთა საერთაშორისო დღე;
- თ) 7 აპრილი – ხარება ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა;
- ი) დიდი პარასკევი, დიდი შაბათი და ბრწყინვალე აღდგომა უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტისი (თარიღი გარდამავალია);
- კ) მიცვალებულთა მოხსენიების დღე – აღდგომის მეორე დღე (თარიღი გარდამავალია);
- ლ) 9 აპრილი – საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის მიღების დღე – საქართველოს ეროვნული ერთიანობის, სამოქალაქო თანხმობისა და სამშობლოსათვის დაღუპულთა მოგონების დღე;
- მ) ამაღლება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტისი (თარიღი გარდამავალია);
- ნ) 9 მაისი – ფაშიზმზე გამარჯვების დღე;
- ო) 12 მაისი – საქართველოს ეკლესიის, როგორც სამოციქულო საყდრის, დამაარსებლის – წმინდა ანდრია მოციქულის ხსენების დღე;
- პ) 26 მაისი – საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დღე;
- ჟ) 19 აგვისტო – ფერისცვალება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტისი;
- რ) 28 აგვისტო – ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიძინების დღე (მარიამობა);
- ს) 21 სექტემბერი – შობა ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა;
- ტ) 27 სექტემბერი – მსოფლიო ამაღლება პატიოსნისა და ცხოველმყოფელისა ჯერისა;
- უ) 14 ოქტომბერი – დღესასწაული საუფლო კვართისა და ღვთიებრწყინვალე და მირონმდინარე სვეტისა. საფარველი ყოვლადწმიდისა დედოფლისა ჩვენისა ღვთისმშობლისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა. მცხეთობა – სვეტიცხოვლობა;
- ფ) 23 ნოემბერი – გიორგობა;
- ქ) 4 დეკემბერი – ტაძრად მიყვანება ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა.

თავი V. გასამრჯელო

I. ზოგადი დებულებანი

მუხლი 64. გასამრჯელოს გაცემის დრო და ადგილი

1. გასამრჯელო გაცივმა კოლექტიური ან შრომითი ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ დროს, მაგრამ არანაკლებ თვეში ერთხელ.
2. შვებულებაში გასვლის დროს დაქირავებულს ნამუშევარი დროისათვის გასამრჯელო მიეცემა შვებულებაზე არანაკლებ სამი სამუშაო დღით ადრე.
3. გასამრჯელოს გაცივმა უნდა მოხდეს დაქირავებულის სამუშაო ადგილზე ან გადაირიცხოს მის საბანკო ანგარიშზე.

მუხლი 65. ხელფასის ფორმა და სისტემები

1. სამუშაოს სპეციფიკის გათვალისწინებით ხელფასის ფორმა და სისტემა განისაზღვრება შრომის ან კოლექტიური ხელშეკრულებით ნამუშევარი დროის, გამომუშავების ან შერეული სისტემის მიხედვით.
2. კოლექტიური ან შრომითი ხელშეკრულება შეიძლება ითვალისწინებდეს ხელფასის არაუმეტეს 20 პროცენტის ნატურით ანაზღაურებას. ხელფასის სახით გაცემული საქონლის ღირებულება არ უნდა აღემატებოდეს ამ პერიოდში მის საბაზრო ღირებულებას. ნატურით ანაზღაურებისას არ გაიცემა ალკოჰოლური სასმელი, ნარკოტიკების შემცველი პროდუქცია და ისეთი საქონელი, რომელიც ამოღებულია სამოქალაქო ბრუნვიდან ან დაქირავებულსა და მისი ოჯახის წევრებს არ ესაჭიროებათ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

- f) March 3 – Mother's day;
- g) March 8 – International Women's Day;
- h) April 7 – Annunciation;
- i) Good Friday, Holy Saturday and Easter – not a fixed date;
- j) The day of Remembrance of the Deceased – the Second day to Easter (not a fixed date);
- k) April 9 – the date of Adoption of the Declaration of Independence – the day of national solidarity of Georgia, civil consensus and remembrance of the deceased for the motherland;
- l) Ascension day – (transitional date);
- m) May 9 – Day of Victory over fascism;
- n) May 12 – Saint Andrew's day;
- o) May 26 – Restoration of Independence of Georgia;
- p) August 19 – Transfiguration;
- q) August 28 – Assumption of the Virgin Mary;
- r) September 21 – Nativity of the Virgin Mary;
- s) September 27 – Elevation of the Life-giving Cross;
- t) October 14 – Mtskheta, Svetitskhovloba;
- u) November 23 – St. George's Day;
- v) December 4 – Presentation of the Virgin Mary in the Temple.

Chapter V. Remuneration

I. General Provisions

Article 64. Time and place of giving remuneration

1. Remuneration shall be given at the time as provided for by the collective agreement or employment contract but at least once a month.
2. In case of leave, the employee shall be given remuneration for the performed work at least three days prior to the leave.
3. Remuneration shall be given at the employee's place of work or transferred to his/her bank account.

Article 65. The Form and Schemes of Wages

1. With due consideration of the nature of the work, the form and scheme of wages shall be determined by the employment contract or collective agreement on the basis of time worked, performance or mixed scheme.
2. The collective agreement or employment contract may provide for the payment of wages in kind in the amount of not more than 20% of the fixed wages. The value of goods paid in kind shall not exceed its market value existing for that moment. Alcoholic beverages, products containing narcotics and goods that are removed from civil circulation or do not satisfy the needs of an employee or his/her family members shall not be given as payment in kind.

მუხლი 66. არასრულწლოვანის გასამრჯელო არასრულწლოვანს მოკლე სამუშაო დროით მუშაობისათვის ხელფასი ეძლევა იმ ოდენობით, როგორც იმავე კატეგორიის დაქირავებულს მუშაობის სრული ხანგრძლივობისათვის.

II. დამატებითი ანაზღაურება

მუხლი 67. ანაზღაურება შრომის განსაკუთრებულ პირობებში შრომის მიმე- და მავნეპირობებთან სამუშაოზე ან მკაცრ ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებში მუშაობისათვის დაქირავებულს მიეცემა დამატებითი ანაზღაურება დადგენილი ხელფასის არანაკლებ 20 პროცენტისა.

მუხლი 68. შრომის ანაზღაურება სამუშაოთა შეთავსებისა დაქირავებულს, რომელიც ერთსა და იმავე ორგანიზაციაში ძირითად სამუშაოსთან ერთად შეთავსებით ასრულებს სხვა სამუშაოს, ეძლევა დამატებითი ანაზღაურება, შეთავსებული სამუშაოსათვის განსაზღვრული ხელფასის არანაკლებ 30 პროცენტისა.

მუხლი 69. ზეგანაკვეთური მუშაობის ანაზღაურება

1. ზეგანაკვეთური მუშაობისას შრომის ანაზღაურება ხდება ხელფასის საათობრივი განაკვეთის არანაკლებ ერთ-ნახევარი ოდენობით.

2. დამქირავებლის მოთხოვნით დასვენების ან უქმე დღეს შესრულებული სამუშაო ანაზღაურდება ორმაგი ოდენობით. ეს წესი გამოიყენება იმ დაქირავებულის მიმართაც, რომელიც მუშაობს განრიგით უწყვეტი ციკლის სანარმოო უქმე დღეს.

3. მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ დასვენების ან უქმე დღეს მუშაობის ერთმაგად ანაზღაურებაზე ერთი თვის განმავლობაში სამაგიერო დასვენების დღის მიცემით.

მუხლი 70. შრომის ანაზღაურება ღამით მუშაობისათვის

ღამით მუშაობის ყოველი საათისათვის დაქირავებულს ეძლევა დამატებით ანაზღაურება ხელფასის საათობრივი განაკვეთის არანაკლებ 20 პროცენტის ოდენობით.

III. შრომის ანაზღაურების განსაკუთრებული შემთხვევები

მუხლი 71. შრომის ანაზღაურება სამუშაოს არაჯეროვნად შესრულებისათვის

არაჯეროვნად შესრულებული სამუშაოს ანაზღაურება ხდება სრული ოდენობით, თუ იგი დაქირავებულის განზრახვით ან უხეში გაუფრთხილებლობით არ არის გამოწვეული.

მუხლი 72. შრომის ანაზღაურება იძულებითი მოცდენის დროს

დამქირავებლის ბრალით გამოწვეული იძულებითი მოცდენისას დაქირავებულს მიეცემა კომპენსაცია ხელფასის სრული ოდენობით. დაქირავებულის ბრალით გამოწვეული იძულებითი მოცდენის დრო არ ანაზღაურდება.

მუხლი 73. შრომის ანაზღაურება სანარმოო აუცილებლობის გამო სხვა სამუშაოზე გადაყვანისას

სანარმოო აუცილებლობის გამო სხვა სამუშაოზე ან სხვა ორგანიზაციაში გადაყვანისას დაქირავებულის შრომა უნდა ანაზღაურდეს შესრულებული სამუშაოს მიხედვით, მაგრამ არანაკლებ წინანდელი ხელფასისა.

Article 66. Remuneration for Minor's Work

A minor shall be remunerated for shortened working time in the same amount as the employee of the same category working for full time.

II. Supplementary Remuneration**Article 67. Remuneration for Work under Special Working Conditions**

For work performed under hard and harmful working conditions or hard natural-climatic conditions, an employee shall be given supplementary remuneration in the amount of at least 20% of the established wages.

Article 68. Remuneration for Work in the Case of Combination of Works

An employee, who additionally performs work other than his/her original duties at the same organisation, shall be given supplementary remuneration at 30% of the wages established for the work performed additionally.

Article 69. Remuneration for Overtime Work

1. Overtime work shall be remunerated in the amount of at least one half of the hourly rate.
2. The work performed with the employer's order during rest day or official holiday shall be remunerated in the double amount. This rule shall also apply to an employee who according to schedule, works on an official holiday in the organisation operating uninterruptedly.
3. Parties may agree on compensation of work on a rest day or official holiday during a month by giving the day off in lieu.

Article 70. Remuneration for Night Work

For each hour worked at night, the employee shall be paid supplementary remuneration at 30% of the hourly rate.

III. Special Cases of Remuneration**Article 71. Remuneration for Improperly Performed Work**

Work performed improperly shall be fully remunerated unless it is caused by an employee's intentional or gross negligence.

Article 72. Remuneration for Work in Case of Forced Idleness

In case of forced idleness caused by the employer, the employee shall be paid compensation in the full amount of wages. Idleness caused by the employee shall not be remunerated.

Article 73. Remuneration for Work in Case of Transfer to Another Work Caused by Industrial Necessity

In the case of transfer to another work or other organisation due to industrial necessity, the employee's work shall be remunerated according to the work performed but not less than the previous wages.

მუხლი 74. დაქირავებულის ტერიტორიულად სხვა სამუშაო ადგილას გადაყვანილ გამონვეული ხარჯები

1. დაქირავებულს, რომელიც სამუშაოდ გადაჰყავთ ტერიტორიულად სხვა ადგილას, დამქირავებელმა უნდა აუნაზღაუროს მისი და მასთან ერთად წამსვლელი ოჯახის წევრების მგზავრობის ღირებულება, დღიური და ქონების გადაზიდვის ხარჯები.

2. დაქირავებულს გასამგზავრებლად მომზადების, მგზავრობისა და ახალ საცხოვრებელ ადგილზე მონყობის დღეებში მიეცემა ხელფასი სრული ოდენობით.

მუხლი 75. მივლინების ანაზღაურება

მივლინებაში მყოფ დაქირავებულს მივლინებაში ყოფნის მთელი დროის განმავლობაში უნდა აუნაზღაურდეს მივლინებასთან დაკავშირებული ხარჯები.

მუხლი 76. ანაზღაურება დაქირავებულის ქონების მოხმარებისათვის

დაქირავებულს, რომელიც დამქირავებლის მოთხოვნით სამუშაოს შესასრულებლად იყენებს თავის პირად ქონებას, ეძლევა ცვეთის ხარისხის შესაბამისი ანაზღაურება.

მუხლი 77. ურთიერთმოთხოვნათა გაქვითვა

გასამრჯელოს გადახდის მოთხოვნის სხვა მოთხოვნაში გაქვითვა დაუშვებელია.

მუხლი 78. გასამრჯელოდან დაქვითვა

1. დამქირავებელს უფლება აქვს დაქვითოს დაქირავებულის გასამრჯელოდან:

ა) ხელფასიდან გაცემული ავანსის ან საბუღალტრო გამოთვლის შეცდომის გამო ზედმეტად გაცემული თანხა;

ბ) სამსახურებრივი მივლინების, სამუშაოდ სხვა ადგილას გადაყვანის ან სამეურნეო საქმიანობისათვის გაცემული ავანსის ის ნაწილი, რომელიც არ დახარჯულა;

გ) შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის შემთხვევაში დაქირავებულის მიერ წინასწარ აღებული შევსებულების გამოუყუთავებელი დღეების ანაზღაურება;

დ) სანარმოს ქონებისათვის განზრახ ან უხეში გაუფრთხილებლობით მიყენებული ზიანის საკომპენსაციო თანხა.

2. გასამრჯელოდან დაქვითვის საერთო ოდენობა არ შეიძლება აღემატებოდეს 20 პროცენტს, ხოლო საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ცალკეულ შემთხვევაში - 50 პროცენტს. დაუშვებელია დაქვითვის შედეგად დაქირავებულისათვის სახელმწიფოს მიერ დადგენილ მინიმალურ ხელფასზე ნაკლები გასამრჯელოს მიცემა.

მუხლი 79. ანგარიშსწორება შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტისას

1. შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტისას დამქირავებელი ვალდებულია დაუყოვნებლივ მოახდინოს საბოლოო ანგარიშსწორება. გამოუყენებელი შევსებულების ნაცვლად დაქირავებულს უნდა მიეცეს ფულადი კომპენსაცია.

2. თუ დაქირავებულის ბოლო სამუშაო დღეს არ მოხდა ანგარიშსწორება დამქირავებლისაგან დამოუკიდებელი მიზეზის გამო, იგი ვალდებულია სათანადო პირობების შექმნისთანავე მოახდინოს საბოლოო ანგარიშსწორება.

3. დამქირავებელი ვალდებულია საბოლოო ანგარიშსწორების დაყოვნების ყოველი დღისათვის გადაიხადოს გასაცემი თანხის 0.05 პროცენტი.

Article 74. Expenses Related to the Transfer of the Employee to Another Place of Work

1. The employer shall reimburse the employee's and his/her family members travel expenses, daily expenses for each day of journey and expenses related to the shipment of property caused by the transfer of an employee to another place of work.
2. An employee shall be paid the wages in the full amount for the days of preparation for the journey, being on the journey and settlement on a new place.

Article 75. Reimbursement of Business Trip

All the expenses incurred by an employee during the whole period of business trip, including travelling and accommodation costs shall be reimbursed.

Article 76. Compensation for the Exploitation of an Employee's Property

An employee who upon the employer's order, uses his/her own property for the performance of work, shall be compensated for the deterioration of the property.

Article 77. Mutual Set Off

The demand on payment of remuneration shall not be set off by another demand.

Article 78. Deduction from Remuneration

1. An employer shall be entitled to deduct from the employee's remuneration only:
 - a) Any sum paid in advance and any excessive sum paid due to an accounting mistake;
 - b) The part of advance paid out for business trip, transfer to another place of work or logistical needs, that was not spent;
 - c) Remuneration for the days of leave taken in advance by the employee and not worked due to termination of employment contract;
 - d) Amount of compensation of damage caused to the organisation's property.
2. Total amount of the deduction shall not exceed 20%, and in certain cases stipulated by Georgian legislation - 50% of remuneration. Deduction-free part of remuneration shall not be less than the statutory national minimum wage.

Article 79. Settlement upon Termination of Employment Relations

1. Upon termination of employment, an employer shall immediately carry out the final settlement. The unused leave shall be reimbursed to an employee in money.
2. If settlement fails to be accomplished on the final day of an employee's work due to reasons not attributable to the employer, the final settlement shall be accomplished as soon as the appropriate conditions occur.
3. An employer shall pay 0.05% of the sum for each day of delay of the final settlement.

თავი VI. შვებულება

1. ყოველწლიური ანაზღაურებადი შვებულება

მუხლი 80. შვებულების ხანგრძლივობა

შვებულების მინიმალური ხანგრძლივობა ხუთდღიანი სამუშაო კვირის შემთხვევაში განისაზღვრება ნელინადში 20, ხოლო ექვსდღიანი სამუშაო კვირის შემთხვევაში - 24 სამუშაო დღით.

მუხლი 81. დამატებითი შვებულება

1. დამატებითი შვებულება არანაკლებ ხუთი კალენდარული დღისა ეძლევა შრომის მაკენე, მძიმე, საშიშპირობებიან სამუშაოზე, აგრეთვე მკაცრ ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებში მომუშავე დაქირავებულებს.

2. დაქირავებულს კოლექტიური ან შრომითი ხელშეკრულების საფუძველზე შეიძლება მიეცეს დამატებითი შვებულება ნამუშევარი წლების გათვალისწინებით.

მუხლი 82. შვებულების მიცემის წესი

1. დაქირავებულს შვებულების მოთხოვნის უფლება წარმოეშობა ორგანიზაციაში უწყვეტად მუშაობის ექვსი თვის შემდეგ. მხარეთა შეთანხმებით დაქირავებულს შვებულება შეიძლება მიეცეს აღნიშნული ვადის გაცვლამდეც.

2. მუშაობის მეორე და შემდგომ წლებში მხარეთა შეთანხმებით დაქირავებულს შვებულება ეძლევა სამუშაო წლის ნებისმიერ დროს.

3. არასრულწლოვანს ან შეზღუდული შესაძლებლობის პირს მისი თხოვნით ყოველწლიური კუთვნილი შვებულება უნდა მიეცეს ექვსი თვის უწყვეტი მუშაობის ვადის გაცვლამდეც.

4. მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება ყოველწლიური შვებულების ნაწილ-ნაწილ გამოყენება. დამქირავებელი ვალდებულია მისცეს დაქირავებულს შესაძლებლობა ორი კვირა თანმიმდევრობით დაისვენოს 1-ლი მაისიდან 1-ლ ოქტომბრამდე მონაკვეთში.

5. დროებითი შრომისუუნარობის პერიოდი, ორსულობისა და მშობიარობის გამო მიცემული შვებულება და სხვა მიზნობრივი შვებულება ყოველწლიური შვებულების ხანგრძლივობაში არ ჩაითვლება.

მუხლი 83. შვებულების უფლების წარმოშობისათვის საჭირო ვადის გამოთვლა

1. შვებულების მოთხოვნის უფლების წარმოშობისათვის საჭირო ვადაში ჩაითვლება ფაქტობრივად ნამუშევარი, აგრეთვე იძულებითი მოცდენის ან დროებითი შრომისუუნარობის პერიოდი.

2. შვებულების უფლების წარმოშობისათვის საჭირო ვადაში არ ჩაითვლება დაქირავებულის მიერ სამუშაოს არასაკატიო მიზეზით გაცდენილი ან შეიდა სამუშაო დღეზე მეტი ხნით უხელფასო შვებულებაში ყოფნის დრო.

მუხლი 84. ყოველწლიური შვებულების გადატანის გამონაკლისი შემთხვევები

1. ყოველწლიური შვებულება გადატანილ უნდა იქნეს შესაბამისი ვადით დაქირავებულის დროებითი შრომისუუნარობის ან შრომითი ურთიერთობის შეჩერების სხვა შემთხვევაში.

2. თუ მიმდინარე სამუშაო წელს დაქირავებულისათვის შვებულების მიცემა შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს ორგანიზაციის მუშაობის ნორმალურ მიმდინარეობაზე, დაქირავებულის თანხმობით დასაშვებია შვებულების გადატანა შემდეგი სამუშაო წლისათვის. დაუშვებელია არასრულწლოვანის ყოველწლიური შვებულების გადატანა მომდევნო წლისათვის.

3. აკრძალულია ყოველწლიური შვებულების მიუცემლობა ზედიხედ ორი წლის განმავლობაში.

Chapter VI. Leave

I. Annual Paid Leave

Article 80. Length of Leave

Minimum length of leave in the case of five-day working week shall be 20 working days per year and in the case of six-day working week – 24 working days.

Article 81. Additional Leave

1. Additional leave of at least five calendar days shall be given to employees performing harmful, hard, dangerous work as well as working under hard natural-climatic conditions.
2. An employee may be given additional leave for the years served based on collective agreement or employment contract.

Article 82. The Rule on Granting Leave

1. An employee acquires the right to demand leave after six months of uninterrupted work at the organisation. Upon the parties' agreement, an employee may be granted leave before the expiry of the above-mentioned period.
2. In the second and following years of work, an employee shall be given leave at any time of the year upon the agreement of the parties.
3. A minor or disabled person shall be given annual leave before the expiry of six-months uninterrupted work upon his/her own request.
4. Upon the parties' agreement, annual leave may be used in fractions. An employer shall allow the employee to rest for two consecutive weeks within the period from 1 May to 1 October.
5. The period of temporary disability, pregnancy, childbirth, childcare and other purpose-related leave shall not be included in the length of annual leave.

Article 83. Calculation of the Time Needed for Origination of the Right on Leave

1. In the time needed for origination of the right to demand leave shall be included the actual worked hours as well as the period of temporary disability or forced idleness.
2. In the time needed for origination of the right of leave shall not be included the time of absence from work for unjustifiable reason or leave without remuneration of more than seven days.

Article 84. Exceptional Cases of Postponement of Annual Leave

1. Annual leave shall be postponed for a relevant period in the case of an employee's temporary disability or other cases of termination of employment.
2. If granting an employee annual leave in the current year may negatively affect the normal flow of the work of the organisation, upon the employee's consent it shall be permitted to postpone leave to the following year. Minor's annual leave may not be postponed to the next year.
3. Annual leave shall not be refused for two consecutive years.

მუხლი 85. საშვებულებო ანაზღაურების გამოთვლა

დაქირავებულის საშვებულებო ანაზღაურება განისაზღვრება შვებულების წინა თორმეტი თვის საშუალო გასამრჯელოდან; თუ მუშაობის დაწყებიდან ან უკანასკნელი შვებულების შემდგომ ნამუშევარი დრო 12 თვეზე ნაკლებია – ნამუშევარი თვეების საშუალო გასამრჯელოდან.

მუხლი 86. ყოველწლიური შვებულების ფულადი კომპენსაცია

ყოველწლიური შვებულების ფულადი კომპენსაციის გაცემა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის მომენტისათვის დაქირავებულს კუთვნილი შვებულებით არ უსარგებლია. ფულადი კომპენსაცია უნდა გაიცეს ყოველ ნამუშევარ თვეზე ყოველწლიური საშვებულებო ანაზღაურების ერთი მეთორმეტედის ოდენობით.

მუხლი 87. უხელფასო შვებულება

დაქირავებულს თავისი თხოვნის საფუძველზე შეიძლება განსაზღვრული ვადით მიეცეს უხელფასო შვებულება. მხარეთა შეთანხმებით დაიშვება უხელფასო შვებულების ვადაზე შეწყვეტა.

II. სწავლასთან და სამეცნიერო საქმიანობასთან დაკავშირებული შვებულებები

მუხლი 88. შვებულება საგანმანათლებლო დაწესებულებაში მისაღები გამოცდების ჩასაბარებლად

დაქირავებულს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში მისაღები გამოცდების ჩასაბარებლად ეძლევა უხელფასო შვებულება – 15 კალენდარული დღე.

მუხლი 89. შვებულება საგანმანათლებლო დაწესებულებაში სწავლისათვის

დაქირავებულს, რომელიც სწავლობს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, ყოველ სასწავლო წელს ეძლევა დამატებითი ანაზღაურებადი შვებულება – 30 კალენდარული დღე. სწავლის ბოლო წელს დაქირავებულს პრაქტიკის გასავლელად, სადიპლომო ნაშრომის მოსამზადებლად ან სახელმწიფო გამოცდების ჩასაბარებლად დამატებით ეძლევა უხელფასო შვებულება – 30 კალენდარული დღე.

მუხლი 90. ასპირანტურაში შემსვლელთა, ასპირანტთა და სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელთა შვებულებები

1. დაქირავებულს ასპირანტურაში მისაღები გამოცდების ჩასაბარებლად ეძლევა უხელფასო შვებულება – 15 კალენდარული დღე.

2. ასპირანტს სწავლის ყოველ წელს ეძლევა უხელფასო შვებულება – 30 კალენდარული დღე.

3. სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელს საკანდიდატო მინიმუმის გამოცდების ჩასაბარებლად ეძლევა უხელფასო შვებულება, თითოეული გამოცდისათვის – 10 კალენდარული დღის ხანგრძლივობით, ხოლო საკანდიდატო დისერტაციის დასასრულებლად და დასაცავად – 90 კალენდარული დღე.

4. მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მაძიებელ პირს სადოქტორო დისერტაციის დასასრულებლად და დასაცავად ეძლევა უხელფასო შვებულება – 120 კალენდარული დღე.

5. სახელმძღვანელოს ან სხვა სასწავლო-მეთოდური ნაშრომის მოსამზადებლად პროფესორ-მასწავლებელს დამქირავებელმა შეიძლება მისცეს ანაზღაურებადი შვებულება სამეცნიერო საბჭოს მიერ განსაზღვრული ხანგრძლივობით.

Article 85. Calculation of Remuneration for Annual Leave

An employee's remuneration for annual leave shall be determined by the average wages of twelve months prior to the leave, unless the period worked after the commencement of the work or after the last leave is less than twelve months –the amount of average wages of worked months.

Article 86. Financial Compensation of Annual Leave

Financial compensation of annual leave shall be permitted only in the case when at the moment of termination of employment an employee had not used the allowed leave. In case of termination of employment, a person shall be given financial compensation of one twelfth of annual leave remuneration for each month of work.

Article 87. Leave without Remuneration

An employee, upon his/her request shall be entitled to leave without remuneration for a defined period. Upon the parties' agreement, leave without remuneration may be terminated before the determined time.

II. Leave for Study and Scientific Activity**Article 88. Leave for Taking Entrance Exams at Educational Institutions**

An employee shall be entitled to 15 calendar days of leave without remuneration for taking entrance exams at educational institutions.

Article 89. Leave for Study at Educational Institutions

An employee studying at an educational institution shall be entitled to additional remunerated leave in the amount of 30 calendar days every educational year. In the last year of study, an employee shall be additionally given leave without remuneration for up to 30 calendar days for courses, preparation of degree work or taking state exams.

Article 90. Leave for Entrants to Post-Graduate Studies, Post-Graduate Students and Seeker of Scientific Degree

1. For taking entrance exams at post-graduate studies, employees shall be entitled to leave without remuneration of 15 calendar days.
2. Post-graduate students shall be entitled to leave without remuneration of 30 calendar days for each year of postgraduate study.
3. For taking the qualifying exams for the candidate degree, a seeker of a scientific degree shall be entitled to leave without remuneration of 10 calendar days for each exam, and for completion and defence of candidate dissertation the amount of leave shall be three months.
4. Seeker of the degree of doctor of sciences, for completing and defence of doctor's dissertation shall be entitled to leave without remuneration of 120 calendar days.
5. For preparation of textbooks or other training-methodical materials, professor-teachers shall be entitled to remunerated leave the amount of which shall be determined by the scientific council.

III. შვებულება ორსულობის, მშობიარობისა და ბავშვის მოვლის გამო

მუხლი 91. შვებულება ორსულობისა და მშობიარობის გამო

1. დაქირავებულს ორსულობისა და მშობიარობის გამო ეძლევა შვებულება მშობიარობამდე 70, ხოლო მშობიარობიდან – 60, მშობიარობის გართულების, ორი ან მეტი ბავშვის შობის შემთხვევაში – 70 კალენდარული დღე.

2. ორსულობისა და მშობიარობის გამო შვებულება დაქირავებულს ეძლევა მთლიანად, მშობიარობამდე ფაქტობრივად გამოყენებული დღეების რაოდენობის მიუხედავად.

მუხლი 92. შვებულება ახალშობილის შვილად აყვანის გამო

დაქირავებული, რომელმაც ახალშობილი იშვილა, სარგებლობს მშობლისათვის დანესებული სრული შრომითი უფლებებით, მათ შორის ანაზღაურებადი შვებულებით ბავშვის დაბადებიდან 60 დღის შესრულებამდე.

მუხლი 93. ორსულობის, მშობიარობისა და ახალშობილის შვილად აყვანის გამო შვებულების ანაზღაურება

ორსულობის, მშობიარობისა და ახალშობილის შვილად აყვანის გამო შვებულების ანაზღაურება ხდება სოციალური დაზღვევის სახსრებიდან საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული წესით.

მუხლი 94. შვებულება ბავშვის მოვლის გამო

1. დაქირავებულს თავისივე თხოვნით უწყვეტად ან ნაწილ-ნაწილ ეძლევა უხელფასო შვებულება ბავშვის მოვლის გამო, ვიდრე ბავშვს შეუსრულდება სამი წელი.

2. შვებულება ბავშვის მოვლის გამო შეიძლება მიეცეს ნებისმიერ პირს, რომელიც ფაქტობრივად უვლის ბავშვს.

თავი VII. კვალიფიკაციის ამაღლება და პროფესიული გადამზადება

მუხლი 95. სამუშაოს შესრულების მოვალეობისაგან განთავისუფლება და ხელფასის გადახდა

1. დაქირავებულის ინიციატივით კვალიფიკაციის ამაღლების ან პროფესიული გადამზადების დროის განმავლობაში დაქირავებული თავისუფლდება სამუშაოს შესრულებისაგან გასამრჯელოს შენარჩუნებით.

2. თუ კვალიფიკაციის ამაღლების ან პროფესიული გადამზადების ღონისძიება ემსახურება დაქირავებულის პირად მიზნებსაც და არსებითად აუმჯობესებს მის კონკურენტუნარიანობას შრომის ბაზარზე, იგი ვალდებულია მასში მონაწილეობა მიიღოს გონივრულ ფარგლებში სამუშაოსაგან თავისუფალი დროის განმავლობაშიც.

მუხლი 96. კვალიფიკაციის ამაღლების ან პროფესიული გადამზადების ხარჯები

დაქირავებული ვალდებულია სრულად აანაზღაუროს თავისი ინიციატივით განხორციელებული კვალიფიკაციის ამაღლების ან პროფესიული გადამზადების ღონისძიების ხარჯები.

მუხლი 97. ხარჯების ანაზღაურებისაგან განთავისუფლება

1. მხარეები შეიძლება შეთანხმდნენ, რომ, თუ დაქირავებული შეწყვეტს კვალიფიკაციის ამაღლებას, პროფესიულ გადამზადებას ან შრომით ხელშეკრულებას, დაქირავებულმა უარი თქვას ხარჯების ანაზღაურებაზე ან მოითხოვოს გადახდილი თანხის უკან დაბრუნება.

III. Pregnancy, Childbirth and Childcare Leave

Article 91. Pregnancy and Childbirth Leave

1. An employee in the period of pregnancy or giving birth shall be entitled to leave of 70 calendar days before birth and 60 calendar days after birth or in case of complication or the birth of two or more children - 70 calendar days.

2. Pregnancy and childbirth leave shall be granted to the employee in total, despite the actually used days before birth.

Article 92. Leave for the Adoption of a Newborn Child

An employee adopting a newborn child shall enjoy all working rights established for a parent, including the leave starting from the child's birth until the child reaches 60 days.

Article 93. Remuneration of the Leave for Pregnancy, Childbirth or Adoption of a Newborn Child

Leave for pregnancy, childbirth and adoption of a newborn child shall be remunerated from the funds of social insurance according to the rule provided for by Georgian legislation.

Article 94. Childcare Leave

1. An employee upon his/her request shall be entitled to leave without remuneration uninterruptedly or in fractions for taking care of a child until that child reaches the age of three.

2. Childcare leave may be granted to any person who is actually taking care of a child.

Chapter VII. Vocational Training and Retraining

Article 95. Exemption from the Duty to Perform Work and Payment of Wages

1. During the period of vocational training or retraining on the employer's initiative, the employee shall be exempted from the duty to perform work with the preservation of remuneration.

2. If vocational training or retraining also serves for the achievement of the employee's personal objectives and substantially improves his/her competitiveness on the labour market, an employee may participate in it outside of working time within the limits of prudence.

Article 96. Expenses of Vocational Training or Retraining

An employer shall fully reimburse the expenses of vocational training or retraining conducted with his/her initiative.

Article 97. Exemption from Reimbursement of Expenses

1. Parties may agree that if an employee terminates vocational training, retraining or the employment contract, the employer may refuse to reimburse expenses or demand the return of the paid sum.

2. მზარეთა შეთანხმებთ შესაძლებელია კვალიფიკაციის ამალღების ან პროფესიული გადამზადების ხარჯების ანაზღაურების დაქირავებულისათვის სრულად ან ნაწილობრივ დაკისრება, თუ შექმნილი ცოდნა და ჩვევები არსებითად აუმჯობესებს მის კონკურენტუნარიანობას პრომის ბაზარზე.

თავი VIII. პრომის დაცვა

მუხლი 98. პრომის დაცვის მოთხოვნები

1. დამქირავებელი მოვალეა თავისი პასუხისმგებლობის ფარგლებში მიიღოს დაქირავებულის უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობის დაცვის აუცილებელი ზომები.

2. დამქირავებელი მოვალეა აღკვეთოს სამუშაოსთან დაკავშირებული საფრთხე, უზრუნველყოს პრომის დაცვის სფეროში დაქირავებულის სათანადოდ ინფორმირება და ინსტრუქტაჟი, აღჭურვის სამუშაო ადგილი უსაფრთხოების საშუალებებით. დამქირავებლის მიერ გატარებული ღონისძიებები უნდა იყოს ცვალებადი პირობების ადეკვატური და მიმართული პრომის პირობების გაუმჯობესებისაკენ.

3. დამქირავებელი მოვალეა იზრუნოს სამუშაო ადგილის დაქირავებულთან ადაპტირებაზე, აღჭურვის იგი შესაფერისი სამუშაო იარაღით და იზრუნოს მონოტონური სამუშაოს შემცირებასა და დაქირავებულის ჯანმრთელობაზე მავნე ზემოქმედების შემცირებაზე.

4. დამქირავებელმა უნდა მიიღოს აუცილებელი ზომები ორგანიზაციაში გამოყენებული მოწყობილობების ტექნიკურ პროგრესთან ადაპტირებისათვის, სახიფათო მოწყობილობა შეცვალოს უსაფრთხოთი ან ნაკლებად სახიფათოთი.

5. დამქირავებელს უნდა ჰქონდეს დაქირავებულის უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობის დაცვის ერთიანი პრევენციული პოლიტიკა, რომელიც ითვალისწინებს ტექნოლოგიასთან, სამუშაოს ორგანიზაციასთან, სამუშაო პირობებთან, სოციალურ ურთიერთობებთან და სამუშაო გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებს. კოლექტიური უსაფრთხოება პრიორიტეტული უნდა იყოს ინდივიდუალური უსაფრთხოების ზომებთან შედარებით.

მუხლი 99. დამქირავებლის გულმოდგინების ფარგლები

1. დამქირავებელი მოვალეა, ორგანიზაციის საქმიანობის სახის გათვალისწინებით, შეისწავლოს დაქირავებულის უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობისათვის შესაძლო რისკი მოწყობილობათა შერჩევისას, ქიმიური ნივთიერებებისა და პრეპარატების გამოყენებისა და სამუშაო ადგილის აღჭურვისას.

2. უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობის დაცვის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, დამქირავებელმა დაქირავებულისათვის დაფლების მიცემისას მხედველობაში უნდა მიიღოს მისი შესაძლებლობები.

3. ახალი ტექნოლოგიების შერჩევისა და დანერგვისას დამქირავებელმა უნდა განახორციელოს დაქირავებულებთან წინასწარი კონსულტაციები იმ შედეგების თაობაზე, რომელნიც შეიძლება მოჰყვეს მოწყობილობების არჩევას, ახალ სამუშაო პირობებსა და სამუშაო გარემოს დაქირავებულის უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობისათვის.

4. დამქირავებელმა უნდა უზრუნველყოს მხოლოდ იმ დაქირავებულის დაშვება სერიოზული და სპეციფიკური საფრთხის წყაროსთან, რომელმაც ადეკვატური მითითებები მიიღო.

მუხლი 100. პრომის დაცვის სამსახური

1. სამუშაოსთან დაკავშირებული რისკის გამოვლენისა და თავიდან აცილების მიზნით, დამქირავებელი მოვალეა ორგანიზაციაში დანიშნოს პრომის დაცვაზე პასუხისმგებელი პირი, ხოლო თუ დაქირავებულთა რიცხვი 100-ზე მეტია, შექმნას პრომის დაცვის სამსახური.

2. იმ შემთხვევაში, თუ პრომის დაცვაზე პასუხისმგებელი კვალიფიცირებული პირის შერჩევა

2. Upon the parties' agreement, reimbursement of expenses of vocational training or retraining may be incurred fully or partially by an employee if the gained knowledge and skills substantially improves his/her competitiveness on the labour market.

Chapter VIII. Labour Protection

Article 98. Requirements of Labour Protection

1. Within the context of his responsibilities, the employer shall take measures necessary for the safety and health of his/her employees.
2. An employer shall prevent occupational risk, provide information and training, as well as provide necessary organisation and means. The employer shall be alert to the need to adjust these measures to take account of changing circumstances and aim to improve the existing situation.
3. The employer shall be concerned about adapting the work to the individual, equipping the employee with work equipment and means, alleviating monotonous work and reducing negative effects on an employees' health.
4. The employer shall take measures necessary for adapting the organization's devices to technical progress and replacing dangerous equipment and machinery with non-dangerous or less dangerous equipment or machinery.
5. The employer shall develop an overall prevention policy that covers technology organisation of work, working conditions, social relations and the influence of factors related to the working environment. Collective protective measures shall be given priority over individual protective measures.

Article 99. Employer's Due Diligence

1. The employer shall, taking into account the nature of activities of the organisation evaluate the risks to the safety and health of workers in the choice of work equipment, chemical substances or preparations used and the fitting-out of work places.
2. When entrusting a task to an employee, the employer shall take into consideration the employee's capabilities as regards health and safety.
3. The employer shall ensure that the planning and introduction of new technologies is the subject of consultation with the employees as regards the consequences of the choice of equipment, the working conditions and working environment for the safety and health of employees.
4. The employer shall take appropriate steps to ensure that only employees who have received adequate instructions may have access to areas where there is serious and specific danger.

Article 100. Labour Protection Service

1. For the protection and prevention of occupational risk, the employer shall appoint a person responsible to carry out activities related to labour protection in the organisation and if the number of employees exceeds 100 – create a labour protection service.
2. If the appointment of a qualified person responsible for protection of labour or cre-

ან სამსახურის შექმნა შეუძლებელია, დამქირავებელი ვალდებულია მოინვიოს კომპეტენტური მესამე პირი ან სამსახური.

3. დამქირავებელი არ თავისუფლდება შრომის დაცვის ვალდებულებისაგან.

მუხლი 101. დაქირავებულთა ინსტრუქტაჟი და მომზადება შრომის დაცვის სფეროში

დამქირავებელი ვალდებულია დაქირავებულს სამუშაო საათებში ჩაუტაროს ინსტრუქტაჟი უსაფრთხოების ტექნიკის, სანარმოო სანიტარიისა და შრომის დაცვის სხვა ნესების თაობაზე, უზრუნველყოს შრომის დაცვაზე პასუხისმგებელი და ცალკეული კატეგორიის სხვა დაქირავებულების მომზადება და კვალიფიკაციის ამაღლება შრომის დაცვის სფეროში.

მუხლი 102. შრომის დაცვის ინსტრუქციები

1. დამქირავებელი ვალდებულია, სამუშაოს სპეციფიკისა და შრომის პირობების თავისებურებათა გათვალისწინებით, შეიმუშაოს შრომის დაცვის ინსტრუქციები.

2. თუ სახელმწიფოს მიერ დადგენილი შრომის დაცვის ძირითადი მოთხოვნები არ შეიცავს ნორმებს, რომელთა დაცვა სამუშაოთა წარმოების დროს აუცილებელია უსაფრთხოებისა და ჯანმრთელობის დაცვის უზრუნველსაყოფად, დამქირავებელი ვალდებულია თავად შეიმუშაოს შესაბამისი ნორმები დაქირავებულებთან შეთანხმებით.

3. დაქირავებული მოვალეა იმოქმედოს დამქირავებლის მითითებებისა და ინსტრუქციების შესაბამისად და დაიცვას თავისი და იმ პირების უსაფრთხოება და ჯანმრთელობა, რომელთაც მისი ქმედებით შეიძლება მიაღგეს ზიანი.

მუხლი 103. გადაუდებელი ღონისძიებები სანარმოო შემთხვევისას

1. დამქირავებელმა ორგანიზაციის საქმიანობის სახის, სიდიდისა და მის ტერიტორიაზე სხვა პირთა ყოფნის გათვალისწინებით, უნდა მიიღოს აუცილებელი ზომები უზედური შემთხვევის შედეგების ლოკალიზაციის (ლიკვიდაციის), პირველადი დახმარების აღმოჩენისა და ევაკუაციისათვის.

2. იმ შემთხვევაში, თუ შედეგების აღმოფხვრა შეუძლებელია საკუთარი ძალებით ან ეს ნაკლებად საეარუდოა, დამქირავებელი მოვალეა დაუყოვნებლივ შეატყობინოს გადაუდებელი დახმარების შესაბამის სამსახურებს.

3. დამქირავებელს მოვალეა არ მოსთხოვოს დაქირავებულებს სამუშაოს განახლება მანამ, სანამ არსებობს აშკარა საფრთხე.

4. დაქირავებულს, რომელიც რეალური და გარდაუვალი საფრთხის შემთხვევაში მიატოვებს სამუშაო ადგილს, არ უნდა შეეზღუდოს შრომითი უფლებები.

მუხლი 104. ორგანიზაციის შენობა-ნაგებობა და მოწყობილობა

1. ორგანიზაციის შენობა-ნაგებობისა და მოწყობილობის დაპროექტების, მშენებლობის, რეკონსტრუქციისა და ექსპლუატაციისას, აგრეთვე ტექნოლოგიური პროცესის დროს უნდა შესრულდეს შრომის დაცვის მოთხოვნები.

2. წარმოებაში არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ისეთი მანქანა, მექანიზმი და სხვა სანარმოო მოწყობილობა, რომელიც არ შეესაბამება შრომის დაცვის მოთხოვნებს.

3. აკრძალულია ახალი ან რეკონსტრუირებული სანარმოო ობიექტის ექსპლუატაციაში გაშვება შრომის დაცვის წესებისა და ნორმების შესრულებაზე სახელმწიფო ზედამხედველობის ორგანოს დასკვნის გარეშე.

მუხლი 105. სპეციალური ტანსაცმელი და ინდივიდუალური დაცვის სხვა საშუალებანი

1. მავნეპირობებიან, აგრეთვე ისეთ სამუშაოზე, რომელიც განსაკუთრებულ ტემპერატურულ პირობებში მიმდინარეობს ან დაკავშირებულია გაჭუჭყიანებასთან, დაქირავებულს დადგენილი

ation of such service fails, the employer shall appoint a competent external person or service.

3. The employer is not be exempt from the duty to protect labour.

Article 101. Instruction and Training of Employees in the Field of Labour Protection

The employer shall instruct the employee with regard to safety techniques, industrial sanitation and other rules of labour protection, shall ensure training of employees responsible for labour protection or other employees of certain categories in the field of labour protection.

Article 102. Labour Protection Instructions

1. The employer shall elaborate labour protection instructions according to the specificity of work and working conditions.
2. If basic requirements of labour protection set by the state do not cover the norms protection necessary during work and for ensuring health protection, the employer shall elaborate respective norms upon agreement with the employees.
3. An employee shall take care of his own safety and health and that of other persons that may be affected by his acts and commissions in accordance with his training and instructions given by the employer.

Article 103. Urgent Measures in Time of Industrial Necessity

1. The employer shall take necessary measures for first aid, dealing with accidents and evacuation of employees, adapted to the nature of the activities and the size of organization and taking into account other persons present.
2. If the organization's forces are not sufficient or less presumable to eliminate the consequences, the employer shall immediately contact external first-aid services.
3. The employer shall not ask employees to resume work in a situation where there is still a serious and imminent danger.
4. An employee who in the event of serious, imminent and unavoidable danger leaves the work place may not be placed at any disadvantage.

Article 104. Buildings-Constructions and Facilities of the Organisation

1. In the process of designing, constructing, reconstructing and exploiting buildings-constructions and facilities of the organisation, as well as in technological processes, labour protection requirements shall be observed.
2. Machinery, and other industrial equipment, which do not comply with the requirements of labour protection shall not be used in the organisation.
3. New and reconstructed industrial facilities shall not be put used without the permission of the state body supervising the application of labour protection rules and norms.

Article 105. Special Clothes and Other Means of Individual Safety

1. An employee performing work under harmful working conditions as well as at special temperature conditions or connected with dirt, according to the established norms, shall

ნორმებით უფასოდ ეძლევა სპეციალური ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი და ინდივიდუალური დაცვის სხვა საშუალებანი, რომელთა გამოყენება სავალდებულოა შრომის პროცესში.

2. დამქირავებელი მოვალეა უზრუნველყოს დაქირავებულისათვის მიცემული სპეცტანსაცმლის, სპეცფეხსაცმლისა და ინდივიდუალური დაცვის სხვა საშუალებების შენახვა, გარეცხვა, გაშრობა, დეზინფექცია, დეგაზაცია, დეპაქტივიზაცია და შეკეთება.

მუხლი 106. სამკურნალო-პროფილაქტიკური საშუალებები

1. შრომის მანუქირობებიანსამუშაოებზე დაქირავებულს ყოველსამუშაოდღეს უფასოდ ეძლევა რძის ნაწარმი ან სხვა ტოლფასოვანი სამკურნალო-პროფილაქტიკური კვების პროდუქტები.

2. ცხელ საამქროში მომუშავე დაქირავებული უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს 0.6%-იანი გაზიანი მარილიანი სასმელი წყლით.

3. მანვე, მძიმე ან დაბინძურებასთან დაკავშირებულ სამუშაოზე დასაქმებულ დაქირავებულს უფასოდ ეძლევა გამწმენდი და უვნებელმყოფი საშუალება სახელმწიფოს მიერ დადგენილი წესითა და ოდნობით.

მუხლი 107. სავალდებულო (პერიოდული) სამედიცინო შემოწმება

შრომის მძიმე, მანვე ან საშიშპირობებიანსამუშაოზე დასაქმებული დაქირავებულის სამედიცინო შემოწმება სავალდებულოა კანონმდებლობით განსაზღვრული პერიოდულობით. სამედიცინო შემოწმების ხარჯების გადახდა ევალება დამქირავებელს.

თავი IX. შრომითი ურთიერთობების შეცვლა, შეჩერება და შეწყვეტა

I. შრომითი ურთიერთობის შეცვლა

მუხლი 108. ხელშეკრულების არსებითი პირობის შეცვლა

დამქირავებლის მიერ შრომითი ურთიერთობის არსებითი პირობის შეცვლა მოითხოვს დაქირავებულის თანხმობას.

მუხლი 109. სამუშაო ადგილის შეცვლა

1. დაქირავებულის სამუშაო ადგილის შეცვლად არ ჩაითვლება სამუშაოს შესრულების დაკისრება შრომითი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების ფარგლებში ორგანიზაციის ტერიტორიულად იმავე ადგილას მდებარე სხვა სტრუქტურულ ქვედანაყოფში.

2. იმის განსაზღვრისას, ინვესს თუ არა დაქირავებულის სამუშაო ადგილის შეცვლა შრომითი ურთიერთობის არსებითი პირობის შეცვლას, მხედველობაში მიიღება დაქირავებულის პიროვნებასთან დაკავშირებული გარემოებანი – მისი ასაკი, ჯანმრთელობის მდგომარეობა და ოჯახური პირობები, აგრეთვე სამუშაოს თავისებურება.

მუხლი 110. ხელშეკრულების არსებითი პირობის შეცვლა სანარმოო ან უკიდურესი აუცილებლობის გამომ

1. სანარმოო ან უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევაში, ორგანიზაციის ინტერესებიდან გამომდინარე, დაქირავებული მოვალეა დროებით, წლის განმავლობაში არაუმეტეს ერთი თვისა, შეასრულოს ხელშეკრულებით გაუთვალისწინებელი აუცილებელი სამუშაო, მათ შორის იმუშაოს ზეგანაკეთურად, სხვა სამუშაო ადგილას ან სხვა დამქირავებლის ორგანიზაციაში. დაქირავებული თავისუფლდება აღნიშნული მოვალეობისაგან იმ შემთხვევაში, თუ მის პიროვნებასთან დაკავშირებულ გარემოებებს უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება.

be provided free of charge with special clothes, shoes and other means of individual safety, the usage of which in the working process shall be mandatory.

2. The employer shall provide storage, laundry, disinfection, fumigation, deactivation and repair of special clothes, shoes and means of the individual safety given to the employees.

Article 106. Provision with Medicinal-Prophylactic Means

1. An employee performing work under the harmful working conditions shall be provided free of charge with milk or other equivalent medicinal-prophylactic food products.

2. An employee working in hot shops defined by the body of sanitary-hygienic supervision shall be provided with 0.6% soda salty water.

3. An employee performing work under harmful and hard conditions or connected with dirt shall be given cleansing and neutralising means free of charge, in accordance with the rule and in amount established by the state.

Article 107. Compulsory (Periodical) Medical Examination

Medical examination of employees working under hard, harmful and dangerous conditions shall be mandatory with intervals as established by legislation. The costs of medical examination shall be incurred by the employer.

Chapter IX. Modification, Suspension and Termination of Employment

I. Modification of Employment Relations

Article 108. Modification of the Essential Condition of the Contract

An employer may modify the essential term of the contract with the employee's consent.

Article 109. Change of Place of Work

1. Assignment of work within the framework of the terms of employment contract in another structural unit located territorially in the same organisation shall not be deemed as a change of an employee's place of work.

2. While determining whether a change of an employee's place of work constitutes a change in essential terms of employment relations, the grounds deriving out of person of an employee shall be taken into consideration, such as age, state of health and family status, as well as specificity of the work.

Article 110. Modification of the Essential Condition of the Contract Caused by Industrial or Urgent Necessity

1. In the event of industrial or urgent necessity an employee shall, in the interests of the undertaking, temporarily, for no longer than one month per year, perform necessary ad hoc work not prescribed by the contract, including overtime work, work at a different place or at another employer's organisation. An employee shall be released from such duty if grounds deriving out of his/her person are to be treated advantageously.

2. ხელშეკრულების არსებითი პირობის შეცვლით გამოწვეული დამატებითი ხარჯები დამქირავეებლმა დაქირავებულს სრულად უნდა აუნაზღაუროს.

მუხლი 111. შრომის პირობების შეცვლა სანარმოო ცვლილებების გამო

დამქირავებელი მოვალეა სანარმოოში ორგანიზაციული, ტექნიკური და ტექნოლოგიური პირობების შეცვლის შესახებ დაქირავებულს აცნობოს არანაკლებ ორი თვით ადრე და საქიროების შემთხვევაში იზრუნოს მისი კვალიფიკაციის ამაღლებაა და პროფესიულ გადამზადებაზე.

მუხლი 112. მსუბუქ სამუშაოზე გადაყვანა

1. დამქირავებელი მოვალეა სამუშაოს შესრულებისათვის შეუფერებელი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო, დაქირავებული სამედიცინო დასკვნის საფუძველზე გადაიყვანოს უფრო მსუბუქ სამუშაოზე უვადოდ ან განსაზღვრული ვადით. დამქირავებელი თავისუფლდება აღნიშნული მოვალეობისაგან, თუ ორგანიზაციაში მისი ჯანმრთელობისათვის შესაფერისი სამუშაო ადგილი არ არსებობს.

2. თუ ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო უფრო მსუბუქ სამუშაოზე გადაყვანა იწვევს დაქირავებულის გასამრჯელოს შემცირებას, მას უნარჩუნდება წინანდელი ხელფასი გადაყვანის დღიდან ორი თვის განმავლობაში.

3. სამუშაოსთან დაკავშირებული ჯანმრთელობის დაზიანების ან პროფესიული დაავადების გამო უფრო მსუბუქ სამუშაოზე გადაყვანისას დაქირავებულს უნარჩუნდება წინანდელი გასამრჯელო შრომისუნარიანობის აღდგენამდე ან შეზღუდული შესაძლებლობის პირად აღიარებამდე.

მუხლი 113 ორსული ან მეძუძური ქალის სხვა სამუშაოზე გადაყვანა

1. სამედიცინო დასკვნის საფუძველზე ორსული ან მეძუძური ქალი გადაყვანილ უნდა იქნეს ისეთ სამუშაოზე, სადაც გამორიცხულია სანარმოო ფაქტორების მავნე ზემოქმედება.

2. სხვა სამუშაოზე გადაყვანის საკითხის გადაწყვეტამდე ქალი უნდა განთავისუფლდეს სამუშაოს შესრულებისაგან. იგი იღებს კომპენსაციას წინანდელი გასამრჯელოს ოდენობით.

II. შრომითი ურთიერთობის შეჩერება

მუხლი 114. შრომითი ურთიერთობის შეჩერების საფუძველი

1. მოქალაქის პოლიტიკური უფლების განხორციელება და მოვალეობის შესრულება იწვევს შრომითი ურთიერთობის მოქმედების შეჩერებას.

2. დაქირავებულის თანამდებობაზე არჩევა, გავიცვაში მონაწილეობა, დროებითი შრომის-უუნარობა ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით სპეციალიზებულ სამკურნალო-პროფილაქტიკურ დაწესებულებაში იძულებით გაგზავნა იწვევს შრომითი ურთიერთობის შეჩერებას.

მუხლი 115. დაქირავებულის მიერ სახელმწიფო ან საზოგადოებრივ მოვალეობათა შესრულება

შრომითი ურთიერთობის შეჩერებას არ იწვევს დაქირავებულის მიერ:

ა) აქტიური საარჩევნო უფლების განხორციელება;

ბ) გამოძახებით გამოცხადება მოკლევის ან წინასწარი გამოძიების ორგანოებში, პროკურატურაში ან სასამართლოში დაზარალებულის, მონმის ან ექსპერტის სახით;

გ) სავალდებულო სამხედრო სამსახურში განწვევასთან დაკავშირებით შესაბამის ორგანოში გამოცხადება ან სამხედრო შეკრებაზე განწვევა.

2. An employer shall fully reimburse an employee with additional expenses caused by changing the essential condition of the contract.

Article 111. Modification of Working Conditions Due to Industrial Changes

An employer shall inform an employee about changes of organizational, technical and technological conditions at least two months in advance and if necessary provide for raising of his/her qualification and professional retraining.

Article 112. Transfer to Light Work

1. An employer shall, based on a medical certificate, transfer an employee due to their state of health being incompatible with work performed to lighter work for an indefinite or definite period. If work suitable for his/her state of health is not available in the organisation an employer shall be released from duty.

2. If transfer to light work due to the state of health causes a reduction in the employee's remuneration he/she shall retain the previous remuneration rate for two months from the date of transfer.

3. In the event of transfer to light work due to industrial health injury or occupational disease, an employee shall retain the previous remuneration rate until the restoration of working capacity or acknowledgment as a person with limited abilities.

Article 113. Transfer of a Pregnant and Nursing Woman to Another Work

1. Based on a medical certificate a pregnant or nursing woman shall be transferred to another job, where harmful influence of industrial factors do not exist.

2. Before making a decision to transfer to another work, a woman shall be released from performing the work and paid compensation at the previous remuneration rate.

II. Suspension of Employment Relations

Article 114. Grounds for Suspension of Employment Relations

1. The exercise of a citizen's political right and fulfilment of obligation shall lead to the suspension of employment relations.

2. An employee's election to the office, participation in the strike, temporary incapacity to work or forced assignment to a specialised facility for medical treatment and prophylactics under court decision shall cause a suspension of employment relations.

Article 115. Fulfilment of Public or Social Duties by an Employee

The following circumstances shall not cause the suspension of employment relations:

- a) Exercise of suffrage by an employee;
- b) Appearance of an employee before an inquest or preliminary investigation, prosecutor's office or court summons as a victim, witness or expert;
- c) Appearance of an employee before the relevant body with regard to enlistment for compulsory military service or muster;

III. შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა

მუხლი 116. შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტის საფუძვლები

შრომითი ურთიერთობა შეიძლება შეწყდეს:

- ა) მხარეთა შეთანხმებით;
- ბ) განსაზღვრული ვადით დადებული შრომითი ხელშეკრულების მოქმედების ვადის გასვლით;
- გ) დაქირავებულის ან დაქირავებულის მიერ ხელშეკრულების მოშლით;
- დ) კანონიერ ძალაში შესული სასამართლო განაჩენით ან გადაწყვეტილებით, რომელიც სამუშაოს შესრულების შესაძლებლობას გამოირიცხავს;
- ე) დაქირავებულის იძულებითი გადაადგილებით;
- ვ) იმ დამქირავებელი ფიზიკური პირის გარდაცვალებით, უშუალოდ რომლის სასარგებლოდაც დაქირავებული ასრულებდა სამუშაოს.

მუხლი 117. შრომითი ხელშეკრულების მოშლა

1. შრომითი ხელშეკრულების მოშლა შეიძლება ხელშეკრულების ერთ-ერთი მხარის ნერილობითი განცხადების საფუძველზე კალენდარული თვის დამთავრებამდე ოთხკვირიანი ვადის დაცვით.

2. დამქირავებელი მოვალეა ნერილობით განცხადებაში მიუთითოს შრომითი ხელშეკრულების მოშლის მიზეზი და იმ შემთხვევაში, თუ დაქირავებული ორგანიზაციაში ორ წელზე მეტ ხანს მუშაობდა, დაიცვას შეტყობინების შემდეგი ვადები:

- ა) 2-დან 5 წლამდე მუშაობის შემთხვევაში - 2 თვე კალენდარული თვის დამთავრებამდე;
- ბ) 5-დან 10 წლამდე - 3 თვე კალენდარული თვის დამთავრებამდე;
- გ) 10 წელზე მეტ ხანს მუშაობის შემთხვევაში - 4 თვე კალენდარული თვის დამთავრებამდე.

3. განსაზღვრული ვადით დადებული შრომითი ხელშეკრულების ჩვეულებრივი საფუძვლით მოშლა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ხელშეკრულებით არის გათვალისწინებული.

4. გამოსაცდელი ვადის განმავლობაში ხელშეკრულების მოშლა დასაშვებია ორკვირიანი წინასწარი გაფრთხილებით.

5. კოლექტიური ხელშეკრულებით შეიძლება ხელშეკრულების მოშლის განსხვავებული ვადების დადგენა. დაუშვებელია მხარეთა შეთანხმება დაქირავებულისათვის ხელშეკრულების მოშლის უფრო გრძელი ვადის დანესებაზე, ვიდრე ეს დამქირავებლისათვის იქნება დადგენილი. ასეთ შემთხვევაში დამქირავებლისათვის განსაზღვრული ხელშეკრულების მოშლის ვადა ავტომატურად ვრცელდება დაქირავებულზეც.

მუხლი 118. შრომითი ხელშეკრულების მოშლის საფუძვლები

1. თუ შრომითი ურთიერთობა ექვს თვეზე მეტ ხანს უწყვეტად გრძელდება, დამქირავებლის მიერ ხელშეკრულების მოშლა დაიშვება, თუ ეს გამართლებულია საწარმოო აუცილებლობით, დაქირავებულის პიროვნებიდან გამომდინარე გარემოებით ან ხელშეკრულების საწინააღმდეგო ქმედებით.

2. ხელშეკრულების მოშლა საწარმოო აუცილებლობის გამო დაიშვება, თუ დამქირავებლის საწარმოო გადაწყვეტილების საფუძველზე აღარ არსებობს ერთი ან მეტი დაქირავებულის დასაქმების აუცილებლობა და ეს არ ატარებს დროებით ხასიათს. გადაწყვეტილება არ უნდა იყოს აშკარად შეუსაბამო არსებულ გარემოებებთან.

3. ხელშეკრულების მოშლა დაქირავებულის პიროვნებიდან გამომდინარე გარემოებათა გამო დაიშვება, თუ დაქირავებულს აღარ შესწევს სამუშაოს შესრულების უნარი ან აღარ გააჩნია საჭირო კვალიფიკაცია. ხელშეკრულების მოშლა ავადმყოფობის გამო დაიშვება, თუ დაქირავებულს ავადმყოფობის გამო ხანგრძლივად, ზედიზედ ოთხ თვეზე მეტ ხნის განმავლობაში, აღარ შესწევს მუშაობის უნარი, ან, საეარაუდოა, მომავალში სამუშაოზე მისი ხანგრძლივად არგამოცხადება,

III. Termination of Employment Relations

Article 116. Grounds for Termination of Employment Relations

Employment relations may be terminated:

- a) Upon the parties agreement;
- b) Upon the expiration of the term of employment concluded for a definite time period;
- c) By termination of the contract by notice by an employer or employee;
- d) By final enforceable court sentence or decision excluding the possibility of performance of work;
- e) By an employee's forced displacement;
- f) Upon the employer's death in the benefit of whom an employee was performing the work.

Article 117. Termination of the Employment Contract by Notice

1. An employment contract may be terminated by written notice of the party to the contract by observing four-weeks notice period before a calendar month ends.
2. In the written notice an employer shall indicate the reasons for the termination of employment by notice and if the employee has been working in the undertaking for more than two years, shall observe the following period of notice:
 - a) If working for 2-5 years – 2 months before calendar month ends;
 - b) 5-10 years – 3 months before calendar month ends;
 - c) Over 10 years – four months before calendar month ends.
3. An employment contract concluded for a definite period may be terminated by notice under ordinary grounds only if stipulated by the contract.
4. In the case of a probation period, the contract may be terminated by two-weeks prior notice.
5. A collective agreement may prescribe a different notice period. The agreement of the parties establishing the notice period for termination of the contract for the employee longer than it would be established for the employer is prohibited. In such a case, the notice period for termination of the contract established for the employer shall automatically apply to the employee.

Article 118. Grounds for Termination of the Employment Contract by Notice

1. If employment relations last for over six months uninterruptedly, an employer may terminate the contract by notice if caused by industrial necessity, reasons deriving out of an employee's person or his/her behaviour that breaches the contract.
2. A contract may be terminated by notice due to industrial necessity if upon the employer's industrial decision, employment of one or more employees is not necessary and this is not of a temporary nature. The decision shall not be obviously incompatible with the existing situation.
3. A contract may be terminated by notice due to reasons deriving out of an employee's person if an employee is no longer capable to work or does not hold qualifications necessary to perform the work. A contract may be terminated by notice on the grounds of sickness if, due to sickness, an employee is not able to work for over four months successively or it is likely that he/she will be absent from work for a long term and that this will

რაც გამოიწვევს მნიშვნელოვან სანარმოო სირთულეებს ან შეუსაბამოდ დიდ ხარჯებს. გამონაკლისია ორსულობასა და მშობიარობასთან დაკავშირებული შევებულება, პროფესიული დაავადებების, სანარმოო ტრავმის, აგრეთვე იმ დაავადებათა შემთხვევები, რომელთათვისაც ჯანმრთელობის დაცვის ორგანოს მიერ მკურნალობის უფრო ხანგრძლივი ვადაა დანესტებული. ხელშეკრულების მოშლა პიროვნებიდან გამომდინარე გარემოებათა გამო დაუშვებელია, თუ დაქირავებულის ინტერესები შრომითი ურთიერთობის მიმდინარეობის, ორგანიზაციაში მუშაობის ხანგრძლივობისა და მისი ასაკის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვნად აღემატება დამქირავებლის ინტერესებს.

4. ხელშეკრულების საინააღმდეგო ქმედებიდან გამომდინარე, ხელშეკრულების მოშლა დასაშვებია შრომითი ხელშეკრულებით ნაკისრი ან შრომის შინაგანანესით დადგენილი მოვალეობის არსებითი დარღვევის შემთხვევაში, რაც დამქირავებლის ინტერესების შესაბამისად გამორიცხავს შრომითი ურთიერთობის გაგრძელებას. ხელშეკრულების მოშლას ნინ უნდა უძღოდეს გაფრთხილება, თუ იგი არ კარგავს აზრს დარღვევის სიმძიმის ან დაქირავებულის მიერ ხელშეკრულების შესაბამის ქმედებაზე უარის გამო.

მუხლი 119. ხელშეკრულების მოშლის მიზანშეწონილობა

1. დამქირავებლის მიერ ხელშეკრულების მოშლა დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისი თავიდან აცილება შეუძლებელია დაქირავებულისათვის ნაკლებად მკაცრი შედეგის გამოწვევი საშუალებით, მესამე პირის კანონიერი ინტერესის შეუღახავად.

2. ხელშეკრულების მოშლა დაუშვებელია სანარმოო აუცილებლობის ან პიროვნებიდან გამომდინარე გარემოების გამო, თუ დაქირავებული მისი თანხმობის საფუძველზე შეიძლება გადაყვანილ იქნეს სხვა სამუშაო ადგილზე, რომელიც თავისუფალია ან მალე გათავისუფლდება. დაქირავებული ვალდებულია დაქირავებულს ხელშეკრულების მოშლამდე აცნობოს ამგვარი სამუშაო ადგილის არსებობის შესახებ.

3. ხელშეკრულების მოშლა დაუშვებელია სანარმოო აუცილებლობის ან პიროვნებიდან გამომდინარე გარემოების გამო, თუ დაქირავებული პროფესიული გადამზადების ან კვალიფიკაციის ამაღლების შემდეგ შეიძლება დასაქმდეს იმავე ან სხვა სამუშაოზე შრომის პირობების არსებითი შეცვლით.

მუხლი 120. სოციალური მდგომარეობის გათვალისწინება სანარმოო აუცილებლობის გამო ხელშეკრულების მოშლისას

1. თუ სანარმოო აუცილებლობის გამო შრომითი ხელშეკრულების მოშლა უნდა მოხდეს ერთნაირი კვალიფიკაციის რამდენიმე დაქირავებულიდან ერთ-ერთთან, დამქირავებელი მოვალეა სათანადოდ გაითვალისწინოს დაქირავებულთა სოციალური გარემოებები. სოციალური გარემოებები ჩაითვლება სათანადოდ გათვალისწინებულად, თუ დამქირავებელი მხედველობაში მიიღებს დაქირავებულის ორგანიზაციაში მუშაობის ხანგრძლივობას, ასაკსა და ოჯახური მდგომარეობიდან გამომდინარე რჩენის მოვალეობებს.

2. დამქირავებელი თავისუფლდება სოციალურ გარემოებათა გათვალისწინების მოვალეობისაგან, თუ სანარმოო-ტექნიკური, ეკონომიკური ან სხვა დასაბუთებული სანარმოო აუცილებლობისას ერთი ან რამდენიმე კონკრეტული კვალიფიკაციის დაქირავებულის დასაქმებაა საჭირო და სოციალური გარემოების გათვალისწინება შეუძლებელია.

3. განსხვავებული პირობები შეიძლება დადგინდეს კოლექტიური ხელშეკრულებით.

მუხლი 121. ხელშეკრულების მოშლის საფუძვლის გაქარწყლება

1. თუ ხელშეკრულების მოშლისათვის განსაზღვრული შეტყობინების ვადის გასვლამდე ფაქტობრივ გარემოებათა ცვლილების გამო ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი აღარ

cause significant industrial difficulties or be related with unreasonable expenses. Exceptions shall be pregnancy, childbirth and childcare leave, cases of occupational diseases, industrial injuries or diseases for treatment of which a healthcare authority prescribes a longer period. A contract may not be terminated by notice due to reasons deriving out of a person if the employee's interests, in terms of progress of employment relations, length of employment with the organisation and his/her age, significantly exceed the employer's interests.

4. A contract may be terminated by notice due to an employee's behaviour breaching the contract in case of essential violation of the obligations assumed under the employment contract or established under internal labour rules, which in accordance with the organisation's interests excludes the possibility of continuing employment relations. A warning shall precede the termination of the contract by notice. A warning is not necessary in the case of a grave violation or when an employee refuses to act pursuant to the contract.

Article 119. Reasonability of Termination of the Contract by Notice

1. An employer may terminate the contract by notice only if it is impossible to avoid the letter by application of other suitable means causing the less severe consequences for the employee, without breaching third party's legitimate interests.

2. A contract may not be terminated by notice due to industrial necessity or reasons deriving out of an employee's person if there is a possibility of transferring the employee upon his/her consent to another place of work, which is vacant or will be vacated soon. An employer shall inform an employee about the existence of such a place of work before terminating a contract by notice.

3. A contract may not be terminated by notice due to industrial necessity or reasons deriving out of an employees' person if after professional retraining or raising the qualification, an employee can be employed in the same or other work by modifying the essential terms and conditions of the contract.

Article 120. Consideration of Social Status in Case of Termination of the Contract by Notice due to Industrial Necessity

1. If due to industrial necessity a contract is to be terminated by notice with one of several employees, an employer shall take due account of social circumstances. Social circumstances shall be deemed as taken into account if an employer takes into consideration the length of employee's work within the organisation, his/her age and obligations before the family.

2. An employer shall be released from the obligation of taking due account of social circumstances if, due to industrial-technical, economic or other substantial industrial necessity, it is necessary to employ one or several workers with certain skills and for this reason it is impossible to take social circumstances into consideration.

3. Collective agreements may stipulate different terms and conditions.

Article 121. Cessation of the Grounds for Termination of the Contract by Notice

1. If due to a change in circumstances before the expiration of the notice period prescribed for the termination of the contract by notice, or the grounds for termination of the

არსებობს, დაქირავებულს უფლება აქვს მოითხოვოს შრომითი ურთიერთობის გაგრძელება არსებული პირობებით, თუ ეს საწარმოო ინტერესებს მნიშვნელოვნად არ ეწინააღმდეგება.

2. თუ ხელშეკრულების მოშლის საფუძველი ქარწყლდება ხელშეკრულების შეწყვეტის შემდეგ, დაქირავებულს ერთი წლის განმავლობაში ენიჭება სამუშაოზე მიღების უპირატესი უფლება ადრინდელი პირობებით.

მუხლი 122. შრომითი ხელშეკრულების მოშლა შეტყობინების ვადის დაუცველად

1. მხარემ შრომითი ხელშეკრულება შეიძლება მოშალოს შეტყობინებისათვის დადგენილი ვადის დაუცველად, თუ არსებობს ურთიერთობის მოშლის ისეთი მნიშვნელოვანი საფუძველი, რომლის გამოც ხელშეკრულების მოშლელი მხარისათვის შრომითი ურთიერთობის გაგრძელება მიუღებლად ჩაითვლება.

2. მნიშვნელოვანი საფუძველის გამო ხელშეკრულების მოშლა დასაშვებია სათანადო საფუძველის დადგომიდან ან მხარის მიერ მისი გამოვლენიდან ორი კვირის განმავლობაში. მხარე, რომელიც ახორციელებს შრომითი ხელშეკრულების მოშლას, მოვალეა მეორე მხარეს, მისი მოთხოვნის შემთხვევაში, დაუყოვნებლივ წერილობით შეატყობინოს შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის მიზეზი.

მუხლი 123. დაქირავებულის უფლებები შრომითი ხელშეკრულების მოშლისას

1. დაქირავებულს უფლება აქვს ხელშეკრულების მოშლის შესახებ შეტყობინებაში მითითებული ვადის გასვლის შემდეგ არ გააგრძელოს მუშაობა. დაქირავებული მოვალეა დოკუმენტურად გააფორმოს შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტა და მოახდინოს საბოლოო ანგარიშსწორება.

2. დაქირავებულს უფლება აქვს ხელშეკრულების მოშლის შესახებ შეტყობინებაში მითითებული ვადის გასვლამდე შეცვალოს გადაწყვეტილება და დაქირავებულის თანხმობით გააგრძელოს მუშაობა. ასეთ შემთხვევაში შეტყობინება ითვლება ძალადაკარგულად.

3. შეტყობინების ვადის დენაზე ზეგავლენას არ ახდენს დაქირავებულის დროებითი შრომისუუნარობა და შვებულებაში ყოფნა.

მუხლი 124. ორგანიზაციის ან ორგანიზაციის ნაწილის გადაცემა

1. გარეგნის ან კანონის საფუძველზე ორგანიზაციის ან მისი ნაწილის საკუთრების უფლების გადაცემა ახალ მესაკუთრეზე არ იწვევს მოქმედი შრომითი ხელშეკრულების შეცვლას ან შეწყვეტას.

2. ახალი მესაკუთრე ვალდებულია დაიცვას წინა მესაკუთრის მიერ დადებული კოლექტიური ხელშეკრულების დებულებები და არ გააუარესოს დაქირავებულის მდგომარეობა მიწიუმე ერთი წლის განმავლობაში.

მუხლი 125. შრომითი ხელშეკრულების მოშლის აკრძალვა

1. დაქირავებულის მიერ შრომითი ხელშეკრულების მოშლა იკრძალება ორგანიზაციის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის ან სახელწოდების შეცვლის შემთხვევაში.

2. ხელშეკრულების მოშლა საწარმოო აუცილებლობის ან დაქირავებულის პიროვნებიდან მომდინარე გარემოებათა გამო დაუშვებელია არასრულწლოვანთან, ორსულ ან მეძუძურ ქალთან, სამ წლამდე ბავშვის აღმზრდელთან, თოთხმეტ წლამდე არასრულწლოვანის მარტოხელა აღმზრდელთან ან თექვსმეტ წლამდე შეზღუდული შესაძლებლობის არასრულწლოვანის აღმზრდელთან.

contract by notice no longer exist, an employee shall have the right to require continuation of employment relations under the existing terms and conditions, unless it contradicts significant industrial interests.

2. If the grounds for termination of the contract by notice cease to exist after rescinding the contract, an employee shall have a preferential right of being employed under the previous terms and conditions for one year.

Article 122. Termination of Employment Contract without Observance of Notice Period

1. A party may terminate the employment contract by notice without observance of the established notice period, if there is a significant ground to terminate the contract due to which continuation of employment relationship is unacceptable for the party terminating the contract.

2. A contract may be terminated by notice under significant grounds, within two weeks after the grounds occurred or were revealed by the party. The party terminating the employment contract shall, upon the request of the other party to the contract immediately inform the latter in writing of the reason for the termination of employment contract by notice.

Article 123. Employee's Rights in Case of Termination of Employment Contract by Notice

1. Upon the expiration of the period indicated in the notice, an employee shall have the right not to continue work. The employer shall record the termination of employment and carry out the final settlement.

2. Before the expiration of the period indicated in the notice on the termination of contract by notice, an employee shall have the right to change their decision and upon the employer's consent continue work. The notice shall be deemed invalid.

3. An employee's temporary incapacity to work and leave shall not impact upon the running notice period.

Article 124. Transfer of Undertaking or its Part

1. Transfer of the ownership right of an undertaking or its part to a new owner based on transaction or the law, shall not constitute grounds for the modification or rescinding a valid employment contract.

2. A new owner shall observe the provisions of collective agreement concluded by the previous owner and shall not deteriorate the employee's state for at least one year.

Article 125. Prohibition of Termination of Employment Contract by Notice

1. An employer shall not terminate the employment contract by notice in the case of modification of the organisation's legal form or change of its name.

2. An employment contract with a pregnant or nursing woman, a parent who takes care of a child under three years of age, a single parent who takes care of a child under fourteen years of age, a guardian of an adolescent with limited abilities under sixteen years of age or with a minor employee, shall not be terminated by notice, due to industrial necessity or reasons deriving out of a employee's persona.

მუხლი 126. მასობრივი დათხოვნა

1. მასობრივ დათხოვნად ჩაითვლება დამქირავებლის მიერ ხელშეკრულების მოშლა 30 დღის განმავლობაში ისეთი მიზეზით, რომელიც არ არის განპირობებული დაქირავებულის პიროვნებით ან მოქმედებით:

ა) მინიმუმ 10 დაქირავებულთან ორგანიზაციაში, რომელშიც დაქირავებულთა რაოდენობა 20-ზე მეტი და 100-ზე ნაკლებია;

ბ) მინიმუმ დაქირავებულთა 10%-ისა ორგანიზაციაში, რომელშიც დაქირავებულთა რაოდენობა 100-ზე მეტი და 300-ზე ნაკლებია;

გ) მინიმუმ 30 დაქირავებულისა იმ ორგანიზაციაში, რომელშიც დაქირავებულთა რაოდენობა 300-ზე მეტია.

2. მასობრივი დათხოვნის დროს დამქირავებელმა დროულად უნდა გამართოს მოლაპარაკებები დაქირავებულთა წარმომადგენელთან მასობრივი დათხოვნის თავიდან აცილების, დასათხოვ დაქირავებულთა რაოდენობის შემცირებისა და შემცირებული დაქირავებულების კვლავდასაქმებასა თუ გადამზადებაში დახმარების განცევის მიზნით.

3. დამქირავებელი მოვალეა დაქირავებულებს შეუქმნას წინადადებების შემუშავებისათვის შესაფერისი პირობები, წერილობით შეატყობინოს დაგეგმილი მასობრივი დათხოვნის მიზეზი, ვადები, დასათხოვ დაქირავებულთა სავარაუდო რაოდენობა და კატეგორიები, ორგანიზაციაში დაქირავებულთა საერთო რაოდენობა და კატეგორიები, ასევე ის კრიტერიუმები, რომელთა მიხედვითაც ხდება დასათხოვ დაქირავებულთა შერჩევა და გასასვლელი დახმარების გადახდა. მასობრივი დათხოვნა შეიძლება გახორციელდეს შეტყობინებიდან ერთი თვის გასვლის შემდეგ.

4. დამქირავებელი მოვალეა დასაქმების სახელმწიფო სამსახურს ორი თვით ადრე წერილობით აცნობოს დაგეგმილი მასობრივი დათხოვნის თაობაზე.

მუხლი 127. არასრულწლოვანთა შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტა

არასრულწლოვანის კანონიერ წარმომადგენელსა და სახელმწიფო ზედამხედველობისა და კონტროლის ორგანოს უფლება აქვთ, მოითხოვონ შრომის ხელშეკრულების შეწყვეტა, თუ მუშაობის გაგრძელება ზიანს უქმნის არასრულწლოვანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან სხვა მნიშვნელოვან ინტერესებს.

მუხლი 128. გასასვლელი დახმარება

საწარმოო აუცილებლობით გამოწვეული ხელშეკრულების მოშლის შემთხვევაში დაქირავებულს ეძლევა გასასვლელი დახმარება თითოეული წამუშევარი წლის ან წლის ნაწილისათვის ერთი კვირის გასამრჯელოს ოდენობით.

Article 126. Collective Redundancy

1. The termination of a contract by notice effected by an employer within 30 days for reasons not related to an employee's personality or behaviour shall be deemed as a collective redundancy, where the number of redundancies is:

- a) At least 10, in an organisation employing more than 20 and less than 100 workers,
- b) At least 10% of the employees in an organisation employing more than 100 but less than 300 workers;
- c) At least 30 employees in an organisation employing 300 or more workers.

2. Where an employer is contemplating collective redundancies, he shall begin consultations with the workers' representatives in good time on matters to avoid collective redundancies or to reduce the number of workers affected and to help the redeployment or retaining of workers made redundant.

3. An employer shall enable employees to make constructive proposals. The employer shall inform in writing about the reasons for projected redundancies, the period over which the projected redundancies are to be effected, the number and categories of employees to be made redundant, the number and categories of workers normally employed in the organization, the criteria proposed for the selection of workers to be made redundant and severance pay. Collective redundancy shall take effect 30 days after the notification.

4. An employer shall notify the state authority responsible for employment in writing about any projected collective redundancies two months in advance.

Article 127. Termination of Employment Contract with Minors

Legal representatives of minor and bodies of state supervision and control shall have the right to require the termination of an employment contract if the continuation of work endangers the minor's life, health or other important interests.

Article 128. Severance Pay

In case of a termination of contract by notice caused by industrial necessity, the employees shall be given severance pay for each worked year or part of year of one week's wages.

სამართლებრივი ტენდენციები

იუსტიციის სამინისტროს მიერ შემუშავებული კანონპროექტების მიმოხილვა

გიორგი გომბიგარიძე*

1. ცვლილებები და დამატებები „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ“ კანონში

კანონპროექტი მომზადდა საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 თებერვლის №112 განკარგულების შესაბამისად. იგი აწესრიგებს საჯარო სამართლის იურიდიული პირების შექმნისა და საქმიანობის, მათი რეგისტრაციისა და აღრიცხვიანობის, მათზე სახელმწიფო კონტროლის განხორციელების საკითხებს. კანონპროექტი ასევე უზრუნველყოფს „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ“ კანონისა და სამოქალაქო კოდექსის ურთიერთშესაბამისობას.

კანონპროექტით ახლებურად ყალიბდება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ცნება, განისაზღვრება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შექმნის მექანიზმი, ამომწურავად ჩამოითვლება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სახეები, ფორმები, აგრეთვე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ის სფერო, რომლებშიც შესაძლებელია, შეიქმნას საჯარო სამართლის იურიდიული პირი. ამასთან, კანონპროექტი შეიცავს დათქმას, რომლის მიხედვით საჯარო სამართლის იურიდიული პირების შექმნა და საქმიანობა სხვა სფეროში დაიშვება მხოლოდ კანონის საფუძველზე.

კანონპროექტი ერთმანეთისაგან მიჯნავს საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ორ ფორმას – კორპორაციას, როგორც პირთა ნევრობაზე დაფუძნებულ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს და დანესებულებას, რომელიც გარკვეული სახელმწიფო ან/და ადგილობრივი თვითმმართველობის (მმართველობის) ქონების საფუძველზე იქმნება და რომელსაც არა ჰყავს წევრები. შესაბამისად განსაზღვრავს მათი დაფუძნების, რეგისტრაციის, საქმიანობისა და მათზე სახელმწიფო კონტროლის განხორციელების განსხვავებულ წესსა და პირობებს.

პროექტის მიხედვით, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის უფლებაუნარიანობის წარმოშობა და შეწყვეტა უკავშირდება მის რეგისტრაციას. აღნიშნული ხორციელდება სათანადო მონაცემების სახელმწიფო რეესტრში შეტანით. საჯარო სამართლის იურიდიული პირის რეგისტრაციის უზრუნველყოფს იუსტიციის სამინისტრო, რომელიც რეგისტრაციის ატარებს აგრეთვე: ფონდებს, შემოქმედებით კავშირებს, პოლიტიკურ გაერთიანებებს.

პროექტით განსაზღვრულია კორპორაციის რეგისტრაციისათვის სავალდებულო მონაცემების ჩამონათვალი, ხოლო დანესებულების რეგისტრაცია ხორციელდება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის დებულების დამტკიცებასა და სახელმწიფო რეესტრში რეგისტრაციისთან ერთად.

კანონპროექტი ითვალისწინებს სახელმწიფო რეესტრისათვის აუცილებელი მონაცემების ჩამონათვალს. რეესტრში შეიტანება ასევე წესდებაში შეტანილი ცვლილებები. რეგისტრაციის ვადაა 10 დღე. თუ ამ ვადაში გადაწყვეტილება მიღებული არ იქნება, რეგისტრაცია ჩაითვლება განხორციელებულად.

კანონპროექტი ითვალისწინებს რეგისტრაციის გაუქმებას იმ შემთხვევაში, თუ საჯარო სამართლის იურიდიული პირი არსებითად გადავა სამენარმეო საქმიანობაზე, ეწევა ისეთ

*საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს პარლამენტთან ურთიერთობისა და სამართალშემოქმედების დეპარტამენტის უფროსი.

LEGAL TRENDS

Draft Laws Elaborated by the Ministry of Justice

GIORGI GOGIBERIDZE*

1. Changes and Amendments to the Law on a Legal Person of Public Law

The draft was prepared in accordance with Presidential Ordinance No.112 of 7 February 2000. It regulates the establishment, activity, registration and accounting of public law legal entities, as well as state control over such entities. It also provides for compatibility between the Law on a Legal Person of Public Law and the Civil Code.

The draft-law formulates the concept of a juridical person of public law in a new fashion, defines the establishment of a legal person of public law, lists the types and forms of public law legal entities, as well as all areas of social life in which public law legal entities can be established. Moreover, the draft contains a clause according to which public law legal entities are established only based on the law.

The draft law distinguishes two forms of public law legal entities: corporation – a legal person of public law based on the membership of persons, and an institution established based on the property of a certain state and/or local self-government (local government) and that does not have members. Consequently, it defines different procedures and conditions for their establishment, registration, activity and state control over them.

Under the draft, the rights of a juridical person of public law originate and terminate upon registration. This happens by entry of appropriate data into the state register. Along with the registration of foundations, creative unions and political associations, the Ministry of Justice will also register a legal person of public law.

The draft gives a list of mandatory information that must be submitted for the registration of a corporation. Those established in the form of an institution shall be registered on approval of their charter in the state register of normative acts.

The draft law lists the information for the state register. Changes made to a charter shall also be entered in the register. The period for registration is ten days. Unless a decision is made within this period, the registration shall be deemed as completed.

Pursuant to the draft law the registration is cancelled if a legal person of public law essentially moves to the entrepreneurial activity, carries out an activity that falls within the compe-

* Head of the Department for the Relations with the Parliament and Legal Drafting, Ministry of Justice.

საქმიანობას, რომელიც სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის (მმართველობის) ორგანოთა კომპეტენციას განეკუთვნება, ან თუ არსებობს კანონით გათვალისწინებული სხვა საფუძველი. რეგისტრაციის გააუქმება გამოიწვევს ლიკვიდაციას.

პროექტით უსუსტდება საჯარო სამართლის იურიდიული პირის (დანესახეულების) მოსამსახურეების სტატუსთან დაკავშირებული საკითხები, განისაზღვრება სამუშაოზე მიღების წესი. პროექტით ფიქსირდება უფლებამოსილება, დასახული მიზნის მისაღწევად განახორციელოს სამენარშეო საქმიანობა, მაგრამ, თუ საჯარო სამართლის იურიდიული პირი არსებითად გადავა სამენარშეო საქმიანობაზე, შესაბამისი მაკონტროლებელი ორგანო ვალდებულია, დააყენოს ლიკვიდაციის საკითხი.

კანონპროექტის მიხედვით, ასევე ყურადღება ეთმობა საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ფუნქციების განსაზღვრასა და მის საქმიანობაზე კონტროლის განხორციელების საკითხებს. კანონის მე-3 მუხლის თანახმად, საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს გააჩნია სპეციალური უფლებამოსიანობა. იგი უფლებამოსილია, განახორციელოს მხოლოდ შესაბამისი კანონით, საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულებითა და თავისი წესდებით (დებულებით) გათვალისწინებული საქმიანობა. ხოლო თუ საჯარო სამართლის იურიდიული პირი დადებს ისეთ გარიგებას, რომელიც სცილდება მისი უფლებამოსილების სფეროს, ის ბათილად ჩაითვლება.

საჯარო სამართლის იურიდიული პირი ექვემდებარება კონტროლს კანონით ან პრეზიდენტის ბრძანებულებით განსაზღვრული სახელმწიფო თუ შესაბამისი ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს შხრიდან, რაც გულისხმობს მის მიერ განხორციელებული საქმიანობის კანონიერების, მიზანშეწონილობის, ეფექტიანობისა და საფინანსო საქმიანობის ზედამხედველობას. კონტროლის განმახორციელებელ ორგანოს უფლება აქვს, მოითხოვოს კონტროლის განსახორციელებლად საჭირო მასალებისა და ინფორმაციის წარმოდგენა. კონტროლის განმახორციელებელი ორგანო უფლებამოსილია, შეაჩეროს ან გააუქმოს არამართლზომიერი გადაწყვეტილებები.

კანონპროექტით წარმოდგენილ ერთ-ერთ სიახლეს წარმოადგენს ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოებისათვის უფლებამოსილების მინიჭება, რათა მათ საერთაშორისო ხელშეკრულებით ან კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში დააფუძნონ საჯარო სამართლის იურიდიული პირები.

2. „აუდიტორული საქმიანობის შესახებ“ კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტი

პროექტი მიზნად ისახავს აუდიტორული საქმიანობის მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზისა და ორგანიზაციული მოწყობის სრულყოფას. დგინდება აუდიტორული დასკვნისათვის სავალდებულო რეკვიზიტები. პროექტი ითვალისწინებს ყალბი აუდიტორული დასკვნის ცნებას, აუდიტის ჩატარების სავალდებულობის დადგენას სახელმწიფოს უპირატესი ნილობრივი მონაწილეობით შექმნილი სანარმოებისათვის და ასევე აუდიტის ჩატარებაზე უარის თქმის საფუძველზე.

უსუსტდება აუდიტორული დასკვნის ცნება და განისაზღვრება აუდიტის დასკვნისათვის სავალდებულო მოთხოვნები. პროექტს შემოაქვს ყალბი აუდიტორული დასკვნის ცნება. ყალბად მიიჩნევა აუდიტორული დასკვნა, შედგენილი აუდიტორული შემოწმების გარეშე, ან – თუ იგი ეწინააღმდეგება აუდიტორისათვის წარდგენილი შესამოწმებელი დოკუმენტაციის შინაარსს. აუდიტორული დასკვნის ყალბად მიჩნევის საკითხს გადაწყვეტს სასამართლო.

ზოგიერთ სანარმოში აუდიტის ჩატარება სავალდებულო ხდება. საფინანსო (ბუღალტრული) ანგარიშგების წარმოების, მისი უწყუარობის, სისრულის, მოქმედ კანონმდებლობასთან და აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობის დადგენის მიზნით, სამეურნეო საქმიანობა დაექვემდებარება ყოველწლიურ სავალდებულო აუდიტორულ შემოწმებას. აუდიტის

tence of state and local self-government (government) bodies or there are other grounds as provided for by the law. The cancellation of registration shall lead to liquidation.

The draft clarifies matters with regard to the status of the employees of juridical person of public law (institution) and defines the procedure for recruitment. The draft stipulates the right to carry out entrepreneurial activity to achieve a certain goal. However, as stated, if a legal person of public law essentially moves into entrepreneurial activity the controlling body concerned may raise the issue of liquidation.

In addition, the draft-law defines the functions of a legal person of public law and control over its work. According to Article 3 of the Law of Georgia on Legal Person of Public Law, a juridical person of public law shall have special authority (competence). It shall be entitled to carry out an activity as envisaged by law, Presidential ordinance and its own charter. However if it concludes a transaction outside its scope, such transaction will be cancelled.

A legal person of public law shall be subject to control by a state or local self-government body defined by law or presidential ordinance. Control means supervision over legitimacy, reasonability, efficiency of the activity rendered and financial activity. The controlling body has the right to require materials and information to carry out control. Such a body is entitled to suspend or repeal unreasonable decisions.

One of the novelties of the draft law is the right of local self-government and government bodies to establish public law legal entities by in cases directly provided for by international treaty or law.

2. Draft Law on Changes and Amendments to the Law on Auditing Activity

This draft seeks to improve the legislative framework regulating auditing activity and its organizational arrangement. There will now be mandatory essential elements to an auditor's report. Draft provides the definitions of a false audit, how to deal with companies that have majority state ownership, and grounds to refuse to carry out audit.

The notion of an audit is more precise and there are now mandatory elements to an audit. The draft introduces the concept of a false audit. This is an audit conducted without a proper auditing procedure or where it contradicts to the documentation submitted to the auditor. It will be up to a court to decide whether an audit is true or false.

An audit is now mandatory for certain enterprises. Business will be subject to an annual audit to ascertain accuracy, completeness and compliance of financial (bookkeeping) records and accounts, with existing legislation and international auditing standards. Such audits are mandatory for limited liability companies and joint stock companies if their

ჩატარება სავალდებულოა შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებებისა და სააქციო საზოგადოებებისათვის, თუ მათი წლიური ბრუნვა აღემატება 25000 ლარს, და სანარმოებში, სადაც სახელმწიფოს წილი 50%-ზე მეტია. აუდიტორი შეირჩევა ღია კონკურსის საფუძველზე. აუდიტორი ფირმა ვალდებულია, დაზღვიოს ხელშეკრულების დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის რისკი.

განისაზღვრება აუდიტის ჩატარებაზე უარის თქმის საფუძველები. აუდიტორ ფირმებს ეძლევათ შესაძლებლობა, უარი განაცხადონ აუდიტის ჩატარებაზე შესაძლებელი სამეურნეო სუბიექტის მიერ საჭირო ინფორმაციის წარუდგენლობის, აგრეთვე, აუდიტის ჩატარების დროს ისეთი გარემოების გამოვლენის შემთხვევაში, რომელსაც შეუძლია, არსებითი ზეგავლენა მოახდინოს საფინანსო (ბუღალტრული) ანგარიშგების უტყუარობაზე და კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში.

მოცემულია, აგრეთვე, აუდიტორთა სერთიფიკატის გაცემის წესი და პირობები, აუდიტორული საქმიანობის ლიცენზიის შეჩერებისა და გაუქმების საფუძველები. და ბოლოს, პროექტი ადგენს აუდიტორული ფირმის მინიმალური სანესდებო კაპიტალის ოდენობას და წესს საქმიანი თვისებების, მომსახურებისა და საფასო პოლიტიკის არაკეთილსინდისიერი რეკლამირების აკრძალვის შესახებ.

3. კანონპროექტი „სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთან საქართველოს თანამშრომლობის შესახებ“; სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ; სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ; „პატიმრობის შესახებ“ კანონში დამატებების შესახებ და „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ კანონში დამატებების შესახებ

აღნიშნული კანონპროექტები უკავშირდება სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს წესდების – რომის სტატუტის რატიფიცირებას. სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო არის მუდმივმოქმედი საერთაშორისო სასამართლო ორგანო, რომელიც მართლმსაჯულებას ახორციელებს იმ ფიზიკური პირების მიმართ, რომელთაც ბრალი მიუძღვით ისეთ დანაშაულებრივ ქმედებებში, როგორცაა: გენოციდი, დანაშაული ადამიანურობის წინააღმდეგ, ომის დანაშაული, აგრესიის დანაშაული. სახელმწიფო, რომელიც მოახდენს აღნიშნული წესდების რატიფიცირებას, ავტომატურად აღიარებს თავის ტერიტორიაზე სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს იურისდიქციას.

სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო არ ცვლის მართლმსაჯულებების ეროვნულ ორგანოებს და არც ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოა. იგი „დამატებითი მართლმსაჯულების“ ორგანოა იმ შემთხვევებისათვის, როცა შიდასახელმწიფოებრივ იურისდიქციას არ შეუძლია, ან უარს ამბობს მართლმსაჯულების განხორციელებაზე. სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთან საქართველოს თანამშრომლობის უზრუნველსაყოფად მომზადდა ახალი კანონი. ეს კანონი არეგულირებს თანამშრომლობის პრაქტიკულ საკითხებს, განსაზღვრავს საერთაშორისო სასამართლოსთან თანამშრომლობაზე უფლებამოსილ ორგანოს – იუსტიციის სამინისტროსა და საერთაშორისო სასამართლოს მოთხოვნათა შესრულების პროცედურებს. საერთაშორისო სასამართლოსთან თანამშრომლობისათვის იუსტიციის სამინისტროში იქმნება სპეციალური სამსახური.

პროექტი დეტალურად განსაზღვრავს: საერთაშორისო სასამართლოსთან თანამშრომლობის წესსა და პირობებს, თხოვნის შინაარსსა და ფორმას, უფლებამოსილებებს თხოვნის მიღებასა და შესრულებასთან დაკავშირებით, კონსულტაციებისა და ხარჯების ანაზღაურების წესს, საერთაშორისო სასამართლოსა და სხვა სახელმწიფოსაგან ერთსა და იმავე საკითხზე მიღებული თხოვნების აღსრულების საკითხებს, საერთაშორისო სასამართლოს თხოვნის შესრულებასთან დაკავშირებით განხორციელებული მოქმედებების გასაჩივრების წესს. პროექტი არეგულირებს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს იურისდიქციას მიკუთვნებულ დანაშაულში ექვიტანული პირის სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსათვის გადაცემის წესს. განსაზღვრავს პირის დამატიმრებისათვის წარმოსადგენი თხოვნის ფორმასა და შინაარსს, პირის დაპატიმრებისა და გადაცემის წესს, გადასაცემი პირის უფლებებს.

annual turnover is over GEL 25, 000 or companies that are more than 50% state owned. The audit contract is subject to open competition. The auditing company is obliged to insure liability against a violation of the contract.

There are also now grounds to refuse to conduct an audit. Auditing companies can refuse to conduct an audit if a company refuses to present necessary information or if during the auditing they uncover circumstances that may substantially influence the accuracy of the financial (bookkeeping) records and accounts and in other cases prescribed by law.

There are also procedures to issue a certificate to an auditing company, to suspend a company and to cancel a license to audit. Finally, the draft lays down the minimum charter capital of an audit firm and procedures that prohibit the unfair advertisement of their qualities, services and prices.

3. Draft Laws on Cooperation between Georgia and the International Criminal Court; on Changes and Amendments to Criminal Procedure Code; on Changes to the Criminal Code and the Law on Imprisonment; and on Changes to the Law on Enforcement Proceedings

These draft-laws concern Georgia's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. The International Criminal Court is a permanent international tribunal that exercises jurisdiction over individuals accused of crimes such as genocide, crimes against humanity, war crimes and crimes of aggression. Any state that ratifies the Rome Statute accepts the jurisdiction of the International Criminal Court on its territory.

The International Criminal Court does not substitute domestic law nor is it a court of appeal. Rather it complements national jurisdictions when a state concerned is unable or unwilling to prosecute. In order to establish the basis for the cooperation with the International Criminal Court a new law has been proposed. This law regulates particular issues of cooperation, specifies the authority of the Ministry of Justice that deals with cooperation and procedures needed to comply with requests from the International Criminal Court. A special department for cooperation with the International Criminal Court will be set up within the Ministry.

The draft lays down procedures and conditions for cooperation. This includes contents and forms of request, how to deal with a request from the International Criminal Court, rules of consultation, rules to reimburse costs, issues of execution of requests from the International Criminal Court and other states on the same case, and rules of appeal against actions taken in respect of meeting a request. The draft regulates the transfer of a person suspected of a crime falling within the jurisdiction of International Criminal Court to the International Criminal Court, specifies the form and contents of the request to be submitted to arrest the person, the rules of arrest and transfer, and the rights of the person to be transferred.

თანამშრომლობა შეიძლება მოიცავდეს საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ნებისმიერი საპროცესო მოქმედების შესრულებას, რომელიც ხელს შეუწყობს საერთაშორისო სასამართლოს განსჯად ქმედებათა გამოძიებას და სისხლისსამართლებრივ დევნას. ასეთი საპროცესო მოქმედებებს შეიძლება განეკუთვნებოდეს: პირთა იდენტიფიცირება, მათი ადგილსამყოფელის დადგენა; მტკიცებულებათა, მათ შორის მონმის ჩვენების მოპოვება; ექსპერტის დასკვნის მომზადება და წარდგენა. ეს შესაძლოა მოიცავდეს, აგრეთვე: იმ პირის დაკითხვას, ვის მიმართაც წარმოებს გამოძიება ან ვინც სისხლისსამართლებრივი ნესით იდენტიფიცირდება; დაპატიმრებული პირის დროებით გადაცემას; ჩხრეკას, ამოღებას, ყადაღის დადებას, ექსპუმაციას; მასალებისა და დოკუმენტების წარდგენას; მონმეთა და დაზარალებულთა, ასევე მტკიცებულებათა დაცვას; თანხისა და ქონებრივი ღირებულების მქონე ნივთების იდენტიფიკაციას; დანაშაულის იარაღის დაყადაღებასა და ამოღებას; სასამართლოს წინაშე პირთა, მონმეთა და ექსპერტთა ნებაყოფლობით გამოცხადებისათვის ხელის შეწყობასა და სხვა იმ საპროცესო ღონისძიებების განხორციელებას, როლებიც არ არის აკრძალული საქართველოს კანონმდებლობით.

აგრეთვე გათვალისწინებულია საერთაშორისო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა საქართველოში აღსრულების ნესი და პირობები. საქართველოში შეიძლება აღსრულდეს საერთაშორისო სასამართლოს გადაწყვეტილება, თუ გასამართლებული პირი არის მოქალაქე, ან/და მუდმივად ცხოვრობს, ან/და გააჩნია საკუთრება საქართველოში. საერთაშორისო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთის შესახებ საქართველოს ტერიტორიაზე აღსრულდება მას შემდეგ, როცა თანამშრომლობაზე უფლებამოსილი ორგანო გასცემს თანხმობას. საერთაშორისო სასამართლოს შეუძლია, ნებისმიერ დროს გამოაგზავნოს თავისი წარმომადგენელი საქართველოში, რათა მან შეამოწმოს სასჯელის აღსრულების პირობები, შეხედეს და ესაუბროს მსჯავრდებულს. მხოლოდ საერთაშორისო სასამართლოა უფლებამოსილი, შეამციროს მის მიერ მსჯავრდებული პირის პატიმრობის ვადები.

რომის სტატუტის რატიფიცირებასთან დაკავშირებით ასევე მომზადდა ცვლილებები სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში. ცვლილებების თანახმად, ერთმანეთისაგან იზიჯნება გადაცემის, როგორც პირის სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსათვის გადაცემისა და ექსტრადიციის, როგორც პირის სხვა სახელმწიფოსათვის გადაცემის პროცედურები, შესაბამისად ზუსტდება მათ განხორციელებასთან დაკავშირებული პროცედურული დებულებები.

სისხლის სამართლის კოდექსში მომზადებული ცვლილებებითა და დამატებებით ზუსტდება იმ დანაშაულთა შემადგენლობები (გენოციდი (407-ე მუხლი), დანაშაული ადამიანურობის წინააღმდეგ (408-ე მუხლი), ეკოციდი (409-ე მუხლი), საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ნორმების განზრახ დარღვევა შეიარაღებული კონფლიქტის დროს (411-ე მუხლი), საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ნორმების სხვა დარღვევა (413-ე მუხლი), რომლებიც სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს განსჯადობას განეკუთვნება. „პატიმრობის შესახებ“ და „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონებში მომზადებული დამატებებით ზუსტდება სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა საქართველოში აღსრულების ნესი და პირობები.

Cooperation may cover the execution of legal proceedings laid down by Georgian legislation, which will support investigation and prosecution of crimes falling within the jurisdiction of the International Criminal Court. This may include the identification and whereabouts of persons; taking evidence, including testimony under oath, the production of evidence, including expert opinion and reports. It may also involve questioning any person under investigation or who has been prosecuted, the temporary transfer of arrested persons, search and seizure, exhumation, provision of records and documents, protection of victims and witnesses and the preservation of evidence, identification of proceeds, property and assets, seizure of instrumentalities of crimes, assurances to witnesses or experts to appear before the court and the execution of other legal proceedings that are not prohibited by Georgian legislation.

There are also procedures to ensure the enforcement of the International Criminal Court sentences in Georgia. The sentence of the International Criminal Court will be enforced in Georgia if the person found guilty is a national and/or permanently resides and/or owns property in Georgia. Sentence of imprisonment adopted by the International Criminal Court shall be enforced in the territory of Georgia as soon as the authority competent for cooperation gives its consent. The International Criminal Court has the right to send its representative to Georgia at any time to check enforcement conditions, meet and interview the sentenced person. It is only in the power of the International Criminal Court to reduce a sentence.

To ratify the Rome Statute changes to the Criminal Procedure Code were prepared. The proposed changes distinguish between surrender i.e. delivering a person by the state to the International Criminal Court and extradition i.e. a delivery by the state to the other one. In addition, the changes provide for provisions to exercise these legal proceedings.

The proposed changes and amendments to the Criminal Code specify the *corpus delicti* of genocide (Article 407), crime against humanity (Article 409), ecocide (Article 409), intentional violation of International Humanitarian Law norms in a period of armed conflict (Article 411), other violations of International Humanitarian Law norms (Article 413), falling within the jurisdiction of the International Criminal Court. The changes to the laws on Imprisonment and Enforcement Proceedings specify the procedure and conditions to enforce sentences adopted by the International Criminal Court in Georgia.

ქართული სამოქალაქო კოდექსის შექმნის ისტორიიდან*

ბესარიონ ზომიძე**

1. კოდიფიკაციის საფუძვლები

კოდიფიკაციას ქვეყნები ან საკუთარ, ან კიდევ სხვის გამოცდილებაზე აგებენ. ანდა როგორც ერთზე, ისე მეორეზე.¹ საკუთარი გამოცდილება რომ გახდეს ძირითადი სამშენებლო მასალა, საამისოდ სამი პირობა მაინც უნდა არსებობდეს. კოდექსის შემქმნელ ქვეყანას უნდა გააჩნდეს: ჯერ ერთი, საკანონმდებლო ტრადიციები, რომლებშიც ნაწილობრივ მაინც იქნებოდა ასახული კოდიფიკაციით მონესრიგებული პრინციპები; მეორე, მდიდარი სასამართლო პრაქტიკა, რომელშიც გამოჩნდებოდა სამოქალაქო ბრუნვის ახლებურად მონესრიგების მოთხოვნილება და მესამეც, განვითარებული დოქტრინა, რომელიც დაასაბუთებდა კოდიფიკაციის აუცილებლობას. სამწუხაროდ, საქართველო და, შეიძლება ითქვას, ყველა ყოფილი საბჭოთა სახელმწიფო მოკლებული აღმოჩნდა ამ ბედნიერებას.

ა) კანონმდებლობა. საქართველო გასაბჭოების შემდეგ მხოლოდ სოციალისტური ეკონომიკის მომწესრიგებელი კანონმდებლობის ანაბარა დარჩა. მართალია, ძველი ინერციის წყალობით, თავდაპირველად ცოტა ხანს შემორჩა საბაზრო ეკონომიკის მომწესრიგებელი კანონმდებლობა საკორპორაციო სამართალში, მაგრამ ისიც მალე გაქრა ცხოვრებიდან.² ორწლიანი დამოუკიდებლობის პერიოდში საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობა ფაქტობრივად ხელუხლებელი დარჩა. საბჭოთა კანონმდებლობის გულისყური მიპყრობილი იყო სოციალისტურ ორგანიზაციებს შორის ურთიერთობის მონესრიგებისაკენ. ამ დარგში მართლაც ბევრი ნორმატიული აქტი იქნა მიღებული, რომელთა უმეტესობა კანონქვემდებარე აქტის სახით გამოიცემოდა. არ არსებობდა არავითარი სამართლებრივი მექანიზმი მათი კონსტიტუციურობის შესამოწმებლად. ყველაზე დიდი ნაკლი ამ კანონმდებლობისა ის იყო, რომ იგი უარყოფდა კერძო სამართლის ისეთ ფუნდამენტურ პრინციპებს, როგორიცაა საკუთრებისა და ხელშეუხებლობის თავისუფლება. არც იმის ოქმა შეიძლება, რომ ამ კანონმდებლობიდან ყველაფერი სანაგვეზე გადაიყარა. სწორედ ამას ვერ ვიტყვით საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსის იმ დებულებებზე, რომლებიც გერმანული სამოქალაქო სჯულდებიდან იყო აღებული.³ თუმცა ეს იმდენად უმნიშვნელო ჩანდა, რომ იგი არ წარმოადგენდა დიდ ფასეულობას ახალი სამოქალაქო კოდექსისათვის. კოდექსის შემამუშავებელმა კომისიამ გულდასმით გადახედა ამ კოდექსის ცალკეულ დებულებებსაც და რისი გათვალისწინებაც კი შეიძლებოდა, გაითვალისწინა. ზოგი რამ მასში ბევრად უკეთესად გამოიყურებოდა, ვიდრე

* ნაწყვეტი მონოგრაფიიდან, რომელიც მიეძღვნება სამოქალაქო კოდექსის შექმნის ისტორიასა და ევროპული კერძო სამართლის რეცეფციის პრობლემებს საქართველოში.
1 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე, პროფესორი.
2 პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში კოდიფიკაციის პრობლემებზე იხ. *Knieper/Boguslavski, Konzept zur Rechtsberatung in Transformationsstaaten, Eschbon, 1995, 1-57.*
3 აღსანიშნავია, რომ პირველი საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსი მრავლად შეიცავდა ნორმებს ამხანაგობათა შესახებ, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა საექციო საზოგადოების სამართლებრივი მდგომარეობის განმსაზღვრელ ნორმებს. 20-იან წლებში სავაჭრო სამართალში სახელმძღვანელოც კი გამოქვეყნებულა (იხ. *ჯაფარიძე, სავაჭრო სამართალი, თბილისი, 1925*).
4 პროფესორი სერგო ჯორბენაძე 1922 წლის კოდექსის პოზიტოურ თვისებად სწორედ რომ მის დასავლურ გამოცდილებას მიიჩნევდა (იხ. *ჯორბენაძე, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძირითადი პრობლემები, კრებული: სამართლის რეფორმა საქართველოში, თბილისი, 1994, 141*).

ARTICLES

From the History of the Creation of the Civil Code of Georgia*

BESARION ZOIDZE**

1. Essential Principles of Codification

States base their codification either on their own or some other state's experience or on the both of them.¹ For their own experience to become the basic component, at least three conditions should be met. A country developing a Code should have: firstly, the legislative traditions that would at least partially reflect the principles regulated by the codification; secondly, abundant judicial practice that would display the demand for the regulation of the civil circulation in a new manner; and thirdly, a well-elaborated doctrine that would prove the urgency of codification. Unfortunately, Georgia and, it could be said that all the former Soviet states do not have such requirements.

a) **Legislation.** After becoming a Soviet Republic the only legislation Georgia disposed of was the one that regulated the Socialist economy. However, owing to inertia, legislation regulating a market economy was still present in Company Law for a short period, but soon disappeared.² During the two years of independence civil legislation remained unchanged. The main concern of Soviet legislation was to regulate relations between Socialist organisations. Many normative acts were adopted in this field, the majority of which had the status of sub-legal acts. No mechanism existed for verifying their constitutionality. The major deficiency of this legislation was the rejection of such fundamental principles of private law as the freedom of property and contract. It could not be said that the whole legislation of that period was sent to a waste paper basket. This could not be said about those provisions of the Soviet Civil Code, which were taken from German Civil Law.³ However their number was so small, that they had no material importance for the new Civil Code. The Commission responsible for the elaboration of the Code looked through these individual provisions and took account of those, which were more or less valuable. Some things looked better in this code than in the follow up Soviet ones. Namely, the title "The Law of Things" was still valid and mortgage fell within

* The current article will become a part of the study regarding the history of creation of the Civil Code and the issues of reception of the European Private Law in Georgia.

** Deputy Chairman of the Constitutional Court of Georgia, Professor.

For the issues of codification in Post Soviet Countries See: *Knieperl Bogustavski*, Konzept zur Rechtsberatung in Transformationsstaaten, Eschborn, 1995, 1-57.

² It should be mentioned that the first Soviet Civil Code contained many provisions regarding partnership associations, the major part of which were dedicated to the provisions establishing the joint stock companies. In 20-ies of XX c., even a guidebook in Trade Law was published (See: *Japaridze*, Trade Law, Tbilisi, 1925).

³ Professor *Sergo Jorbenadze* considered, that the positive feature of the Code of 1922 was its western experience (See: *Jorbenadze*, The main problems of Georgian Civil Code – in: Law Reform in Georgia, Tbilisi, 1994, 141).

მომდევნო საბჭოთა კოდექსებში. კერძოდ, ამ დროისათვის სახელწოდება „სანიტო სამართალი“ ისევ ძალაშია და გირავნობაც ამ სამართლის სისტემაშია. აღნაგობის უფლებაც ჯერ არ ჩანს გამჭარბული კოდექსიდან. ამის მოუხედავად, საბჭოთა კანონმდებლობამ კარგად აჩვენა, თუ როგორ არ უნდა ყოფილიყო სამოქალაქო სამართალი. იგი იყო კარგი ნიმუში სამართლისაგან პიროვნების გაუცხოებისა და ამდენად, ახალი კოდექსის მხოლოდ ნეგატიურ წყაროდ თუ შეიძლება ჩაითვალოს.

სწორედ ასეთი კანონმდებლობით მოვიდა საქართველო სამოქალაქო კოდექსამდე. მართალია, ვიდრე იგი ძალაში შევიდოდა, მანამდე მიღებულ იქნა მთელი რიგი ახალი ნორმატიული აქტებისა,⁴ მაგრამ მათ არ შეიძლებოდა ჰქონოდათ კოდექსისათვის რაიმე წყაროს მნიშვნელობა: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ მათი და კოდექსის შემუშავება თითქმის ერთდროულად მიმდინარეობდა და მეორეც, ისინი ისეთი ხასიათის კერძო ურთიერთობებს ანესრისებდნენ, რომლებიც ვერ ჩაჯდებოდა ახალი კოდექსის სხეულში.

ბ) სასამართლო პრაქტიკა. საბჭოთა სასამართლო მხოლოდ საბჭოთა სამართლის სრულყოფას ემსახურებოდა. საბჭოთა ხანაში საშოსამართლო სამართალი ფაქტობრივად არ არსებობდა. საქმეს ვერ შევიდა უზენაესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებანი, რომლებიც მხოლოდ მოქმედი სამართლის ახსნა-განმარტებითა და ერთიანი სასამართლო პრაქტიკის დამკვიდრების ამოცანით შემოიფარგლებოდა. კანონმდებლობა მოსამართლეს არ აძლევდა დამოუკიდებელი მოქმედების საშუალებას. ასეთ ვითარებაში აშკარა იყო კონფლიქტი და გაუცხოება მოსამართლის შინაგან რწმენასა და მოქმედ კანონმდებლობას შორის. პრეცედენტი მიუღებელი იყო საბჭოთა სამართლისათვის. სასამართლოები უპირატესად ნორმათა სიტყვასიტყვით განმარტებას სჯერდებოდნენ. სამართლის სარკეში მათ მხოლოდ პოზიტიური სამართალი უნდა დაენახათ და არაიურიდიულ სამოსელში (ფორმაში) მისი გამოვლინება „მოჩვენებად“ უნდა აღქმულიყო. არსებული მხოლოდ მატერიალურად არსებულთან იყო გაიგივებული და, ამდენად, სასამართლოების პრაქტიკაც სამართლებრივი მატერიალიზმის გამოხატულებას წარმოადგენდა. მართალია, ცალკეულ შემთხვევაში უზენაესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებანი სამართლის წყაროდაც ჩაუთვლიათ, მაგრამ პრაქტიკულად იმდენად იშვიათი იყო ნორმის შემცველი დადგენილებანი, რომ ისინი არ წარმოადგენდა სამართლის წყაროს.⁵ საბჭოთა სასამართლო ვერ ამაღლდა ფეოდალური ხანის ქართული სასამართლოს დონეზე – როგორც ქართული სამართლის ისტორიული წყაროების მეტყველებენ, თვით კანონმდებელი აძლევდა მოსამართლეს მოქმედი სამართლის სრულყოფის საშუალებას. ყოფილა შემთხვევები, როცა სასამართლოს სამკვიდრო წილი მიუცია უკანონო შეილისათვის, მაშინ, როცა პოზიტიური სამართალი, როგორც საერო, ისე საეკლესიო, ამის უფლებას არ იძლეოდა არა მარტო საქართველოში, არამედ სხვა მართლმადიდებლურ ქვეყნებშიც.

გ) ცივილისტური დოქტრინა. სამოქალაქო კოდექსის დიდი კოდიფიკაციები დოქტრინის ერთგვარ შეჯამებადაც უნდა მივიჩნიოთ. ნაპოლეონის სამოქალაქო კოდექსის მნიშვნელოვანი თეორიული წყარო ფრანგული მეცნიერება გახლდათ.⁶ კიდევ უფრო მეტად ითქმის ეს გერმანულ სამოქალაქო სჯულდებაზე, რომელიც ურთიერთდამპირისპირებული სამართლებრივი იდეების შერიგების ძეგლადაც შეიძლება ჩაითვალოს. გერმანული იურისტიკის ერთი ნაწილი კოდიფიკაციის მომხრე იყო, სხვები კი მისი წინააღმდეგი.⁷ და მაინც, კოდექსის შემუშავება ჩაითვალა გერმანული ხალხის სულიერი კულტურის ბრწყინვალე ძეგლად. სამოქალაქო კოდექსმა კიდევ უფრო განამტკიცა გერმანიის სახელმწიფოებრიობა. კანონმდებელი მაშინ უფრო ნაკლები კონსერვატი-

⁴ ასეთი იყო კანონი „სამენარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ“; კანონი „მენარმეთა შესახებ“; კანონი „საკუთრების უფლების შესახებ“ და ა.შ. კოდექსის მიღების შემდეგ ზოგი მათგანი გაუქმდა. იხ. ამ საკითხზე: *Тжешелнале, Судебная практика и уголовный закон*, Тбилиси, 1975, 29-45.

⁶ დომასა და პოტეს შორებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა კოდიფიკაციის საფუძვლების მომზადებისათვის. საფრანგეთში ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი იურიდიული ენა (იხ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 26).

⁷ ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 27-29.

the framework of this law as well. The right to build did not seem to disappear from the code. Despite this, Soviet legislation had well demonstrated what Civil Law should not look like. It was a good example of the alienation of an individual from the law and thus could be considered only as a negative source of a new code.

This kind of legislation prevailed before the adoption of the new Civil Code of Georgia. However, its enactment was preceded by the adoption of a number of new normative acts.⁴ However, they could not serve as a source for the code. Firstly, the code and the normative acts were elaborated concurrently, and secondly they regulated such private relations that could find no room in the new code.

b) Judicial practice. The Soviet court served only the enhancement of Soviet justice. No judge-made law actually existed in the Soviet era. The resolutions of the Supreme Court Plenums could not do any good either, as they were limited to the interpretation of the effective law and the establishment of common judicial practice. Legislation of those times did not allow judges to act independently. In such a situation conflict and alienation between the inherent beliefs of a judge and the effective legislation was apparent. No case law was admissible. The courts limited themselves to the word for word interpretation of the rules. They were to see only the positive law of the mirror of the law and its manifestation in a non-judicial sense was considered as a "phantom". Existence was understood only as material existence. Hence court practice was itself the demonstration of judicial materialism. In certain cases the resolutions of the Supreme Court Plenum were considered as a source of law, but actually resolutions containing some rules were so scarce, that even the textbooks of those times stated that they were not the source of law.⁵ The Soviet Court failed to reach the level of Georgian courts of the feudal era. As historical sources demonstrate 'parliament' enabled a judge to improve effective law. There were cases when the court granted a child born out of wedlock with a part of heritage, while positive law, both secular and ecclesiastical, did not allow this either in Georgia, nor in any other Orthodox country.

c) Civil Law Doctrine. The great codifications of civil codes could be considered as a certain summary of the Doctrine. An important theoretical source for the Napoleon's Civil Code was French science.⁶ This is even more the case with German civil law that can be considered as a memorial to the reconciliation of contradictory legal ideas. Some German Lawyers supported the idea of codification, while others were against.⁷ Still the elaboration of the Code was considered as a remarkable monument of the spiritual culture of the German people. The Civil Code reinforced the statehood of Germany. A legislator was less conservative towards the Doctrine, than after the adoption of the

⁴ E.g. The Law on the Principles of the Law on Entrepreneurial Activities, The Law on Entrepreneurs, The Law on Property Rights, etc. Some of these Laws were abolished after the adoption of the Code.

⁵ See: *Tkesheliadze*, Judicial Practice and the Criminal Law (in Russian), Tbilisi, 1975, 29-45.

⁶ Works of *Daumat* and *Pothier* turned out to be particularly important for the establishments of codification principles. Independent legal language was developed in France already in XVIII c. (See *Chanturia*, Introduction to the General Part of the Civil Code of Georgia, Tbilisi, 1977, 26).

⁷ See: *Chanturia*, Introduction to the General Part of the Civil Code of Georgia, Tbilisi, 1977, 26.

ულობით იყო განწყობილი დოქტრინის მიმართ, ვიდრე კოდექსის მიღების შემდგომ. ერთხელ ჩამოყალიბდა თუ არა ტრადიცია, კანონმდებელიც მისი ერთგულების გზას დაადგა. ამისი ნათელი მაგალითია ის, რომ საუკუნე გავიდა სამოქალაქო კოდექსის მიღებიდან და გერმანელი კანონმდებელი ძირითადად დამატებითი კანონებით ცდილობს, ფეხი აუბას სამოქალაქო ბრუნვის სიხლეტებს და მხოლოდ საუკუნის მიწურულს იქნა აღიარებული, რომ კოდექსში შეიძლება დამატებითი კანონებით გათვალისწინებული ნორმების შეტანა. თავიდან აღებული გეზი – კოდექსიდან დამატებითი კანონებისაკენ – მიწვევნილოვნად შეიცვალა იმით, რომ ზოგიერთ დამატებითი კანონში მოცემული ნორმების გადანერგვა დაიწყო სამოქალაქო კოდექსში. კანონმდებელი დღეს ვაცვილებთ მეტი სიმპათიითაა განწყობილი დოქტრინის მიმართ. ამისი გამოხატულება იყო ვალდებულებითი სამართლის რეფორმის კომისიის შექმნა, რომელშიც მოსამართლეებთან ერთად ცნობილი ცივილისტიებიც შევიდნენ.

გერმანული დოქტრინა, XIX საუკუნიდან მოკიდებული დღეის ჩათვლით, იმდენად სრულყოფილი აღმოჩნდა, რომ იგი თეორიული წყარო გახდა არა მარტო თავად გერმანული კანონმდებლობისათვის, არამედ სხვა ხალხებისათვისაც და მათ შორის ქართველებისათვის. ამ დოქტრინისათვის დამახასიათებელი აბსტრაქტული აზროვნების სტილი კარგად მოერგო ქართულ ცნობიერებას, რაც 30-იან წლებში კიდევ გამოვლინდა სამართლის ფილოსოფიის სფეროში.⁸

სამუსაოვად, საბჭოთა ცივილისტური დოქტრინა შეუძლებელია ჩაითვალოს ახალი სამოქალაქო კოდექსის თეორიულ წყაროდ. მეტიც, ახალი კანონმდებლობა მეტწილად ამ დოქტრინის უარყოფაა. თუკი რაიმე სერიოზული გავლენა, ეს მოხდა რევოლუციამდელ რუსეთში. რუსმა ცივილისტებმა, მე-19 საუკუნიდან დაწყებული 1917 წლამდე, შეძლეს დამუშავებინათ სამოქალაქო სამართლის ურთულესი პრობლემები და თვალის კი გაესწორებინათ ევროპული მეცნიერებისათვის. „მივიწყებული მეცნიერება“ დღევანდელმა ცივილისტებმა კვლავ გამოიყვანეს არენაზე და დაიწყო მათი ნაზრვის მასობრივი გამოცემა. ევროპული კულტურისადმი რუსი იმპერატორების კეთილგანწყობა ხელს უწყობდა სამართლის მეცნიერების განვითარებას რუსეთში. საქმე იქამდეც მივიდა, რომ განზრახული იყო ფრანგული სამოქალაქო კოდექსის რეცეფცია, რაც არ მოხერხდა ნაპოლეონის რუსეთში შემოჭრის გამო. ასეთი დახვეწილი დოქტრინის არსებობის პირობებში რუსეთის თავისუფლად შექმნილ შექმნა თავისი სამოქალაქო კოდექსი, მაგრამ მან ეს ვერ მოახერხა და მხოლოდ პროექტის რამდენიმე ტომით შეხვდა რევოლუციას, რომელმაც უშუალოდ სანაგვეზე მოისროლა ისინი. დოქტრინისადმი კონსერვატიული დამოკიდებულების ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ დოქტრინა ვაცვილებით ნინ წავიდა, ვიდრე რუსული მართლმშენება, ხალხის სამართლებრივი ცნობიერება, რაც არსებითად წარმოადგენდა კომუნისტურ ცნობიერებას. ხალხის მართლმშენებისათვის უცხო იყო რომის კერძო სამართლის სულისკვეთება. რუსეთში თემური საკუთრების ნიშნები მეოცე საუკუნემდე შემორჩა. ადენად, არსებობდა დოქტრინისა და ხალხის მართლმშენების დაპირისპირება. კანონმდებელი კი, უმეტესწილად, პოპროსკის იდეებს უფრო ნაკლებ ანგარიშს უწევდა, ვიდრე ჩვეულებრივი მოკვდავი ადამიანისას. სანიმუშოდ მოვიტან ერთ მაგალითს: როცა XIX საუკუნის მიწურულს მეცნიერებმა კანონმდებელს შესთავაზეს კანონის პროექტი ქალის სამემკვიდრეო უფლებების გაფართოებასთან დაკავშირებით, ორი-სამი ხმა დააკლდა მის მიღებას.⁹ დღევანდელ რუსულ სამოქალაქო კანონმდებლობაში საეჭვოა, ვეროვანი პატივი ჰქონდეს მიგებული ამ დოქტრინას, უფრო მეტიც, ზოგიერთ საკითხში ახალი რუსული კანონმდებლობა საბჭოთა დოქტრინის ერთგული დარჩა. სამისოდ ოპერატიული მმართველობისა და სრული სამეურნეო გამგებლობის ცნებებიც კმარა, რომ არაფერი ვთქვათ საკუთრების ფორმების თაობაზე. ამით სულაც არ გვიჩნდა, დავამცირით რუსული

⁸ სურგულაძე, ხელისუფლება და სამართალი, თბილისი, 2002. ეს ნაშრომი, რომელიც გერმანულად 1925 წელს დაისტამბა, მხოლოდ 2002 წელს გამოვიდა მშობლიურ ენაზე; ნანეიშვილი, სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა.

⁹ იხ. ზოიძე, ძველი ქართული მემკვიდრეობითი სამართალი (შედარებით-სამართლებრივი გამოკვლევა), თბილისი, 2000, 178.

Code. Once the tradition was developed the legislator followed in its footsteps faithfully. An example of this is that a century has already passed from the adoption of the Civil Code and a German legislator tries to keep up with the novelties of civil circulation mainly through additional laws. It was only at the end of the twentieth century that it was acknowledged, that the provisions, envisaged by additional laws might be included in the Code. The initial policy – from Code to additional laws was considerably changed through the transposition of the provisions of certain additional laws into the Code. For the time being the legislator favours the doctrine. This was shown in setting up the Commission for the Reform of the Law of Obligations that included both judges and celebrated civil law specialists.

Starting from nineteenth century the German Doctrine has proved to be so well advanced that it became a theoretical source not only for German law, but for others as well, including Georgians. The abstract way of thinking, typical for this Doctrine matched well Georgian perception. This was demonstrated in the 1930s.⁸

Unfortunately, Soviet Civil Law doctrine could not be considered as a theoretical basis for new civil codes. Indeed new legislation is mainly a rejection of this doctrine. Anything that matters now was done in pre-Revolutionary Russia. From the beginning of the nineteenth century until 1917 Russian civil law specialists managed to handle the most complicated problems of the Civil Law and even attained a level playing field with European scientists. Contemporary civil law specialists gave new life to "the forgotten science" and started publishing their ideas. The benevolence of Russian Tsars towards European culture promoted the development of legal science in Russia. It was even planned to receive the French Civil Code, but Napoleon's invasion foiled this idea. Thanks to this high doctrine Russia could freely develop its own Civil Code. However, it failed to and when the revolution happened there were a number of volumes of a draft Code. One of the reasons for a conservative attitude towards the Doctrine was that the latter was far more advanced than Russian legal consciousness and people's feeling for law and order. This legal consciousness was actually the communist legal consciousness. The spirit of Roman private law was unfamiliar. The elements of communal structure were maintained until the twentieth century. Thus there was a contradiction between the Doctrine and the people's feeling for law and order. The legislator took less account of *Pokrovski* than of a mere mortal. When at the end of nineteenth century scientists offered the legislator a draft Law on the Expansion of Inheritance Rights of Women, the law failed as it lacked two or three votes.⁹ When looking through contemporary Russian Civil Law I doubt whether this Doctrine was paid due attention. What is more, new Russian legislation is devoted to Soviet Doctrine. The concepts of 'operational governance' and 'full economic management' are sufficient evidence of this, along with types of property. However, I do not intend to

⁸ See: *Surguladze*, State Power and Law, Tbilisi, 2002 (in Georgian). This study was published in the German language in 1925, and only in 2002 it was published in the native language; *Naneishvili*, The Validity of the Law and the Attempt of Proving Some Normative Facts.

⁹ See: *Zoidze*, Old Georgian Heritage Law (Comparative-Legal Study), Tbilisi, 2000, 178 (in Georgian).

ცივილისტიკის უდიდესი მიღწევები, რაც ნამდვილად მოიპოვეს საბჭოთა ხანაში. ფუნდამენტური შრომები შეიქმნა ვალდებულებით სამართალში, კერძოდ: ბრალის, პასუხისმგებლობის შესახებ, საერთოდ სამართალდარღვევაზე. არასწორი მეთოდოლოგიური საფუძველი ხშირად პრობლემის არასწორი მიმართულებით კვლევას განაპირობებდა. რაღა შორს წავიდეთ, პასუხისმგებლობის პრობლემებზე მქონდა საკანდიდატო ნაშრომი და როცა სამოქალაქო კოდექსის კომენტარებზე ვმუშაობდი, მომიხდა ბრალის ცნების ხელმეორედ გააზრება. ხშირად, დოქტრინის ეული პროგრესული ნაშრომები „ბურჟუაზიული“ მეცნიერებისადმი კეთილგანწყობად ფასდებოდა და იგი წინადადებდა რჩებოდა მხოლოდ. მართალია, საბჭოთა ცივილისტიკა მხარი დაუჭირეს პასუხისმგებლობის დაზღვევის შემოტანას საბჭოთა სამართალში,¹⁰ მაგრამ მათი აზრი არ გაიზიარეს. იგივე უნდა აღინიშნოს მორალური ზიანის ანაზღაურებაზეც.

საქართველოშიც ანალოგიურად ვითარდებოდა ცივილისტიკური დოქტრინა. საბჭოთა სამართლებრივი იდეოლოგია არ იძლეოდა განსხვავებული აზროვნების საშუალებას. სწორედ საბჭოთა რეპრესიებს შეეწინააღმდეგებოდა მოაზროვნე ქართველი პროფესორები: ნანიევილი და სურგულაძე. გარდა ამისა, მოკავშირე რესპუბლიკებში სამართლის სახელმძღვანელოებიც ისეთივე უნდა ყოფილიყო, როგორც ეს მიღებული იყო რუსეთში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „რუსულ ზარბაზანს უნდა ესროლა რესპუბლიკებში“. ეს ზარბაზანი კი ისე კარგად ისროდა, რომ გასროლის ადგილზეც ყველაფერს თავდაყირა აყენებდა. ქართული დოქტრინაც ისეთივე ტყუპისცალი იყო რუსულისა, როგორც ყველა სხვა ყოფილი საბჭოთა ქვეყნისა. საქართველოში მხოლოდ ოციანი და ოცდაათიან წლებში დასტურდება გერმანული ცივილისტიკის გავლენა. თანაც, უფრო ისეთი თეორიული და ფილოსოფიური პრობლემების გარშემო, როგორცაა: მფლობელობის არსება, ფაქტისა და სამართლის მიმართება სამოქალაქო სამართლის ქრილში და ა.შ. პარადოქსული იყო კომუნისტების ნამოღვაწარი: გერმანული კანონმდებლობა გერმანული დოქტრინის გარეშე. ასეთ ვითარებაში, ცხადია, ეს დოქტრინა ჰგავდა მიუსაუზუნს, რომელმაც სხვების დაუსმარებლად მოახერხა ჭაობიდან ამოსვლა. მეორე პარადოქსი ის იყო, რომ გერმანული დოქტრინის გავლენა გაცილებით ძლიერ იგრძნობოდა სისხლის სამართალში, მაშინ, როცა ამ დარგში კანონმდებლობის გავლენები უმნიშვნელო ჩანდა.¹¹ და მინც, ვერც ეს დოქტრინა ახდენდა სერიოზულ გავლენას კანონმდებლობაზე. როგორც ჩანს, დაძინაზე საზოგადოებაში კრიმინალური მეცნიერების როლი ყოველთვის გამოკვეთილია და სახელმწიფოს ინტერესიც უფრო ამ მეცნიერებისაკენაა მიყრდნობილი. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საგანთა არსებითი გადაადგილება მოხდა და ცივილისტიკა სამართლის იერარქიული კიბის სათავეში მოექცა. დამოუკიდებელმა ქვეყანამ უპირველეს საქმედ მიიჩნია სამოქალაქო კოდექსის მიღება და დიდად არ მოუკლავს თავი სისხლის სამართლის კოდექსის შემუშავების დაჩქარებით. ეს უკანასკნელი ძალაში შევიდა სამოქალაქო კოდექსის მიღებიდან 3 წლის შემდეგ.

2. მართლშეგნება კოდიფიკაციის პროცესში

ქართული სამოქალაქო კოდექსის შექმნაში ერთ-ერთი გადამწყვეტი როლი შეასრულა ქართულმა მართლშეგნებამ, რომელშიც ზაზგასმითაა გამოკვეთილი კერძო ინტერესების განსაკუთრებული შეგრძნება. ამ მართლშეგნებამ გააერთიანა ყველა: მოქალაქე, რომლისთვისაც იქმნებოდა სამოქალაქო კოდექსი, მეცნიერი, რომელიც ქმნიდა ამ კოდექსს და კანონმდებელი, რომელმაც მიიღო ეს კოდექსი და სული შთაბერა. მართლშეგნების ასეთი კერძოსამართლებრივი ხასიათია გამოკვეთილი ქართული სახელმწიფოებრიობის განვითარების მთელ სიგრძეზე. ისტორიული წყაროები მეტყველებენ საქართველოში კერძო ინტერესების განსაკუთრებულ გაქანებაზე. ვინ იცის, როდის ექნებოდა ქართველ

¹⁰ იხ. ზოიძე, ავტომობილის მფლობელთა ქონებრივი პასუხისმგებლობის დაზღვევის საკითხისათვის, საბჭოთა სამართალი, №4, 1985.

¹¹ იხ. ამ საკითხზე: გამყრელიძე, გერმანული სისხლის სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის სამართალზე, სამართალი, 1996, №3-4, 41-42.

diminish the major achievements of the Russian Civil Law. Fundamental studies were developed in the field of the Law of Obligations, namely concerning culpability, liability, and offence. Wrong methodological guidelines often led to misdirected study of the problem. My doctorate concerned liability issues and when I was working on comments to the Civil Code I had to re-conceive the concept of 'culpability'. Rather often the progressive initiative of the Doctrine was considered benevolent towards "bourgeois" science and remained as a proposal only. Though Soviet civil law scientists favoured the idea of the introduction of 'a third party liability' into Soviet Law, nobody supported them.¹⁰ The same could be said about moral damages as well.

Civil Law Doctrine followed the same route of development in Georgia. Soviet legal ideology did not allow for a different mode of thinking. *Naneishvili* and *Surguladze*, who took up the German way of thinking, became the victims of Soviet repression. Law textbooks were similar to those in Russia. To put it another way "it was the Russian cannon to fire in the Republics". And this cannon used to fire so well that everything was turned upside down even at the shooting place. The Georgian Doctrine was a twin brother to the Russian one, like the Doctrines of other Soviet Republics. The influence of German civil law science could be detected in Georgia only 1920s and 1930s and was concerned mainly with such theoretical and philosophic issues, as the essence of ownership, the correlation between a case and the law from the point of view of the Civil Law. Communists' endeavours were of a paradoxical nature. In a sense it was German Law without German Doctrine. The Doctrine was more like Baron *Munchausen* who managed to save himself from the Moors without anybody's help. The second paradox was that the influence of the German Doctrine was far stronger in criminal law, though the influence of the law was rather insignificant in this field.¹¹ However this Doctrine could not significantly affect the legislation. It deemed that the role of criminal science was always stressed in the culpable society and this science is always of main interest for the state. After regaining independence the subjects have essentially changed their place and civil law science acquired the upper position in the legal hierarchy. The adoption of the Civil Code became the first priority for the independent state, and it did not make any rush to accelerate the elaboration of a Criminal Code. The latter was enacted three years after the adoption of the Civil Code.

3. Legal Consciousness during the Codification Process

Georgian legal consciousness, where the specific understanding of private interests is particularly stressed, played a major component in the development of the Civil Code. This sense united everyone from ordinary citizens, who were the beneficiary of the code, scientists, who developed it and to the legislators who passed it. This private law type of legal consciousness is notable throughout the whole history of Georgian statehood. Historical sources demonstrate a particular verve of

¹⁰ See: *Zoidze*, For the Issue of Mandatory Insurance of Third Party Liability of Vehicle Owners, *Sabtshta Samartali (Soviet Law)*, 1985, No.4.

¹¹ See: *Gamkrelidze*, Influence of German Criminal Law on the Georgian Criminal Law, *Samartali (Law)*, 1996, No.3-4, 41-42.

ხალხს სამოქალაქო კოდექსი, რომ არა ისტორიული ბედუკუღმართობა. მას რომ შემდგომაც იმ ინერციით ველო, როგორც ეს მოახერხა ვახტანგ VI-ის სამართლის წინგთა კრებულის შექმნით, ადვილად შესაძლებელი იქნებოდა, რომ წაპოლიეონის სამოქალაქო წინგთა კრებით სინამდვილეში საუკუნით ადრე მაინც გვეხილა. ის, რისი სურვილიც რუსეთში XIX საუკუნეში განითვლინდა, რუსეთში, რომელიც უპირატესად საჯარო-სამართლებრივი მართლშეგნების ქვეყანა იყო, რატომ არ შეიძლებოდა საქართველოშიც გაჩენილიყო. ვერც რუსეთის იმპერიის ორასწლიანმა იძულებამ და ვერც საბჭოთა იმპერიის ბატონობამ ვერ შეცვალა ეს მართლშეგნება. საბჭოთა პოზიტიური სამართლისაგან მოკვეთილი ნამდვილი სამართალი ხალხის მართლშეგნებაში პოულობდა თავშესაფარს. საბჭოთა ხანაში საქართველო განიხილებოდა ისეთ ქვეყანად, სადაც მოჭარბებული იყო კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგია, რასაც ვერ ითავისებდა სოციალისტური სინამდვილე. მაშინ, როცა ადამიანებს ბაზარზე თავისუფლად არ შეეძლოთ გაეყიდათ უმნიშვნელო საგნებიც კი, საქართველოში ლაზიშვილები მალულად კერძო საწარმოებს ქმნიდნენ. სწორედ ამის გამო ბევრჯერ დაისაჯა ეს ქვეყანა. ყველაზე გახმაურებული დადგენილება კერძომესაკუთრული იდეოლოგიის წინააღმდეგ ბრძოლა შესახებ სწორედ საქართველოს მაგალითზე მიიღო სსრკ კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა. მაგრამ მართლშეგნება რისი მართლშეგნებაა, ასე ადვილად რომ იყოს შესაძლებელი მისი შეცვლა. შეიძლება ცვალო კანონები, სამართლებრივი მოძღვრებები, მაგრამ ძნელად თუ შეცვლი ხალხის მართლშეგნებას. მართლშეგნება ხალხის სულიერი კულტურის გამოხატულებაა და თუ მას ვერ მოერგო პოზიტიური სამართალი, მათ შორის მუდმივი გაუცხოება და ბრძოლა იქნება, ისე როგორც ეს იყო საბჭოთა სინამდვილეში. თუკი პროგრესული მართლშეგნებისათვის ჩამორჩენილი სამართალი ყოველთვის უცხო სხეული იქნება, სამაგიეროდ, ჩამორჩენილი მართლშეგნებისათვის განვითარებულმა სამართალმა შეიძლება სტიმულატორის როლი შეასრულოს. ამ უკანასკნელის მაგალითად გამოდგება ზოგიერთი მუსლიმანური ქვეყნის ისტორია, როცა პროგრესული სამართლის გადმონერგვით მართლშეგნებაც გაკეთილშობილებულა. არც იმას უარგყოფთ, რომ ჩამორჩენილი სამართლის რეცესიამ შეიძლება მართლშეგნების დანაგვიანება გამოიწვიოს, რაც ერთობ ხანგრძლივი პროცესს მოიცავს.

ქართული მართლშეგნებისათვის სავსებით მისაღები აღმოჩნდა ახალი სამოქალაქო კოდექსი. იგი ადვილად ჩაჯდა ამ მართლშეგნების ცნობიერებაში. მოიხსნა გაუცხოება მართლშეგნებასა და სამართალს შორის. ეს კერძოსამართლებრივი ფსიქოლოგია დღესაც აზვირთებულ მდინარეს ჰგავს, რომელიც ყველაფერს წაღეკავს, თუ არ იქნება თავის კალაპოტში ჩაყენებული და ზომიერად შეზოჭილი. სხვანაირად, საზოგადოება საბაზრო ეკონომიკის გზით კი არ ივლის, არამედ უფსკრულში გადაიჩეხება. სამოქალაქო კოდექსი კერძო ინტერესის „მოთოკვის“ მექანიზმებსაც შეიცავს, რისი გამოყენების პრაქტიკა სწორედ რომ მართლშეგნებებში უნდა გაცნობიერდეს. სხვანაირად ხალხი ამ მექანიზმს თავისუფლების შეზღუდვად ჩაუვლის.

სრულიად განსხვავებულ მართლშეგნებასთან გვაქვს საქმე რუსულ სინამდვილეში. თუკი რუს ფილოსოფოსებს დაკომონებთ, ეს მართლშეგნება მთლიანად, ისტორიულად იყო კომუნისტური და, ამდენად, საჯარო-სამართლებრივი. ამ მართლშეგნებით ქმნიდა ყოველთვის რუსეთი თავის სახელმწიფოს და მან გაასახელმწიფოებრივა ხალხის კერძო ცხოვრება. უმჯობესია, აფართოებდე ქვეყნის ტერიტორიებს, ვიდრე იმკიდე მხოლოდ მის სიკეთეს. სამწუხაროა, რომ ფასეულობათა იერარქიაში სახელმწიფო იდგა ყველაზე მაღლა, სახელმწიფო თავისი ნეგატიური ვაგებით – იძულების მექანიზმით და არა იმდენად პოზიტიური სახით – როგორც სოციალური კეთილდღეობის დანესებულება. ეს მართლშეგნება ნაწილობრივ სამოქალაქო კოდექსსაც დაეყრდნობა, რაც იმით გამოიხატა, რომ მასში საჯარო-სამართლებრივი მონესკრივების კვალიც შეიმჩნევა. და მაინც, რუსეთში ისევე შეიყვარეს სამოქალაქო კოდექსი, როგორც სხვაგან. მართლშეგნება ნამდვილად ვერ ჩაითვლება რუსულ სამოქალაქო კანონმდებლობის მთავარ წყაროდ – აქ გადაამწყვეტი სიტყვა დოქტრინამ და კანონმდებელმა თქვა. მოკლედ, თუ საქართველო კერძო მართლშეგნების ქვეყანად უნდა მივიჩნიოთ, მედლის არცერთი მხარე ცალ-ცალკე არ არის უნივერსალური.

private interest in Georgia. Who knows when Georgians would have developed the civil code, if not that its history was full of the reversals of fortune? Had it followed the inertia, which produced the Book of Law of Vakhtang VI, it would have been possible to see Napoleon's Civil Book in Georgia at least a century ago. Why could not the desire, which revealed itself back in the nineteenth century in Russia, where mainly the public law type of legal consciousness prevailed, originate in Georgia as well? Neither two hundred years of the Russian Empire, nor Soviet rule could change this sense. During the Soviet period Georgia was considered to be the republic where private-owner psychology flourished. When nobody was allowed to sell freely even at the market, the *Lazishvili* family managed to create clandestine private companies. Georgia was punished several times for this. The Central Committee of the Party adopted the famous Resolution on the Fight against the Private-Owner Ideology as an example to Georgia. But legal consciousness would not be so if it were so easy to change it. One may change laws, legal dogmas, but the legal consciousness of a people can hardly be changed. Legal consciousness is the manifestation of people's culture and if the positive law fails to adjust to it there will always be the government alienation and contradiction between them, as was the case during the Soviet era. While the outdated law will always be a foreign matter for progressive legal consciousness, the advanced law may become a stimulator for outdated legal consciousness. The history of a number of Muslim countries may serve as an example of the latter, when the transposition of progressive laws resulted in the elevation of legal consciousness. However, no one can deny that the reception of some outdated laws may be obstructive and prove a time-consuming process.

The new Civil Code turned out to be quite acceptable for Georgian legal consciousness. It easily found its place. The alienation between legal consciousness and the law was removed. This private law psychology is like a blustering river, which may wash away everything unless confined to its bed and reasonably controlled. Otherwise society would rather perish than follow the route to a market economy. The Civil Code contains "restraining" mechanisms as well, the application of which should be comprehended by our legal consciousness. Otherwise people will consider this mechanism as a restriction of freedom.

Russian legal consciousness is quite different. Even Russian philosophers consider that their legal consciousness has always been of a communist nature and of a public law type. Russia always based its statehood on this legal consciousness. This legal consciousness made the private life of people public. It is better to expand the territories of the country than to enjoy its wealth. It is a pity, that the state held the upper position in the hierarchy of values. By this one means the state with its negative meaning – with the mechanism of coercion and not in its positive manifestation – as an institute securing social welfare. This legal consciousness has partially found itself in the Civil Code as well as some traces of public law regulation. Nevertheless, Russia loves its civil code. Legal consciousness could not be counted as a main source of Russian civil law. The determinants were the Doctrine and the legislator. In short, Georgia could be considered as the state of private legal consciousness, while Russia – of a public one. Neither side is universal independently.

3. ნაწილ-ნაწილ კოდიფიკაცია. კოდექსი და დამატებითი კანონები

ჩვენ წინაშე არ მდგარა კოდექსის ნაწილ-ნაწილ კოდიფიკაციის საკითხი, რასაც პრაქტიკულად ზოგიერთ ქვეყანაში ჰქონია ადგილი. ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსი 40 წელზე მეტია მუშავდება და ჯერ კიდევ არ დასრულებულა მისი შექმნა. ამ კოდექსის უმეტესი ნივნები მხოლოდ ძალაშია შესული. ჰოლანდიელების გამოცდილებას „მზაბექს“ რუსებმაც, როცა ჯერ კოდექსის ზოგადი ნაწილი მიიღეს და შემდგომ – განსაკუთრებული. ნაწილ-ნაწილ კოდიფიკაციის ეს მოდელი სერიოზული კრიტიკის საგნად იქცა რუსეთში. საქმე ისაა, რომ ზოგად ნაწილს კოდექსისათვის აზრი მაშინ აქვს, თუკი მას თან ახლავს განსაკუთრებული ნაწილი, სხვანაირად გაუგებარი ხდება მისი ფუნქციური დანიშნულება. გამოდის, რომ კოდექსის ნაწილ-ნაწილ კოდიფიკაციასაც თავისი წესი აქვს: ვინაიდან კოდექსი ერთიანი ნორმატიული სხეულია, ნაწილ-ნაწილ შესაძლებელი უნდა იყოს მისი შედარებით დამოუკიდებელი ინსტიტუტების კოდიფიკაცია. რუსეთს ჯერ კიდევ არ მიუღია კოდექსის მემკვიდრეობითი სამართლის წიგნი, მაგრამ ამით კოდექსის სხეული არ დაზიანებულა. ყველა შემთხვევაში, მისი ფუნქციურად ურთიერთდაკავშირებული ნაწილების ცალკე კოდიფიკაცია გაუმართლებელი უნდა იყოს – რა საჭიროა კოდექსის იმ ნივნის ნაადრევი მიღება, რომელიც სხვა ნივნების გარეშე ფაქტობრივად ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას. ჰოლანდიელების პრაქტიკა შედარებით განსხვავებულია და თანაც იქ კოდექსის შემუშავება დროში ერთობ გაიწვია.¹² საქართველოში კოდიფიკაციის ტრადიციული გზა განმეორდა. ჩვენ ვიცით, რომ 40 წელიწადში კი არ უნდა დაწერილიყო კოდექსი, არამედ, სულ ცოტა, 5 წელიწადში მაინც. ასეთ ვითარებაში მისი ნაწილ-ნაწილ კოდიფიკაცია სრული უაზრობა იყო და კოდექსზე მომუშავე კომისიას არც კი უფიქრია აღნიშნულზე – კოდექსის ყველა წიგნი ერთიანად შევიდა ძალაში.

რაც შეეხება თვით კოდექსის სხეულს, კერძოსამართლებრივ ურთიერთობათა ტრადიციულმა ინსტიტუტებმა მასში დაიღო ბინა, ზოგი კი მის გარეთ დარჩა, ცალკე კანონების სახით. ნიმუშად ვალდებულებით სამართალს თუ ავიღებთ, აქაც ანალოგიურად განვივითარებთ მოვლენები. ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები ზოგად ნაწილში ჩაჯდა და ცალკე კანონით მონერსივება აღარ გახდა საჭირო, როგორც ეს ზოგიერთ ქვეყანაშია. ნასყიდობაც მთლიანად კოდექსმა მოიცვა, იგივე ითქმის იჯარაზე, ლიზინგზე. ამ უკანასკნელის მიმართ ბოლო დროს იყო ცალკე კანონით მონერსივების მცდელობა, რაც არ იქნა გაზიარებული, ვინაიდან ეს იქნებოდა მონერსივების დუბლირება. თუმცა სალიზინგო საქმიანობის ხელშეწყობის შესახებ წინააღმდეგობრივი კანონის მიღება მაინც „მოხერხდა“. სადაზღვევო სამართალი მთლიანად ვერ ჩაჯდა სამოქალაქო კოდექსში და საჭირო შეიქნა ცალკე კანონების მიღება.¹³ ამ კანონებში აშკარად შეიმჩნევა კოდექსის ნორმათა განმეორება; გადაზიდვა-გადამყვანის ურთიერთობანი, რაც ბევრ ქვეყანაში ცალკე კანონებით ნერსივდება, მთლიანად სამოქალაქო კოდექსშია შესული. საბჭოთა სამართლის ხანაში სწორედ აქ იყო ყველაზე ბევრი ნორმატიული აქტი. ფასიანი ქაღალდების კოდექსით მონერსივების გარდა, გვაქვს კანონები თამასუქისა და ჩეკის შესახებ.¹⁴ ეს კანონები მიღებულ იქნა სამოქალაქო კოდექსის ძალაში შესვლამდე; მართალია, საავტორო და მომიჯნავე უფლებათა სამართალი თავდაპირველად სამოქალაქო კოდექსში შევიდა ინტელექტუალური საკუთრების წიგნის სახით, მაგრამ შემდგომ კოდექსიდან ამოღებულ იქნა და ცალკე კანონით

¹² 1947 წელს გადაწყდა, ახალი ჰოლანდიური სამოქალაქო კოდექსი შემუშავებულიყო (იხ. *Hondius, Das Neue Niederländische Zivilgesetzbuch – AcR, 191 (April 1991), Heft 1-2, 397*).

¹³ ასეთებს მიეკუთვნება: „კანონი დაზღვევის შესახებ“, „კანონი სამედიცინო დაზღვევის შესახებ“, „კანონი სავალდებულო ხანძარსაწინააღმდეგო დაზღვევის შესახებ“ და ა.შ. ევროპულ სამართალში სადაზღვევო სამართალი ძირითადად სამოქალაქო კოდექსის გარეთ ვითარდება და მოიცავს სპეციალური კანონების საკმაოდ ვრცელ ნუსხას.

¹⁴ აღნიშნული კანონებით, „მენარმეთა შესახებ“ კანონთან ერთად, საფუძველი ჩაეყარა ფასიანი ქაღალდების ნორმატიული ბაზის შექმნას. სამოქალაქო კოდექსის მიღებით დროებით დასრულდა ამ ბაზის შექმნა.

3. Codification in Parts. The Code and Additional Laws

When we were in the process of drafting the code we did not face the problem of codification in parts, as was the case in a number of countries. The Civil Code of Netherlands has been elaborated for forty years and the process is still not complete. The Russians "imitated" the Dutch example, when they first adopted the General Part of the Code and then the Special one. This model of codification in part was criticised even in Russia. Actually the General Part of a Code only matters when the Special Part follows it. Otherwise its functional implication becomes vague. This drives us to the conclusion that the codification in parts has its own rules. As far as a Code is a single normative body, only the codification of relatively independent institutions could be subjected to the codification in parts. Russia has not adopted the Book on the Law of Inheritance as yet, but this caused no damage to the body of the Code. In any case, the codification of functionally interrelated parts of the Code separately would be unreasonable. What is the good of adopting a Book that does not work without the other ones? The Dutch practice is relatively different and the process of elaboration of their Code is rather stretched.¹² Georgia followed the traditional mode of codification. We knew that the code was to be written not during forty but within five years. Against this background the codification in parts would be sheer nonsense and the Commission for the Elaboration of the Code never thought about it. All the Books of the Code were enacted simultaneously.

As for the body of the Code itself, it hosts the traditional institutions of private law relations, though a number of relations remained outside. If we take the Law of Obligations as an example, the situation was the same there. The standard conditions of a contract were included in the General Part and there was no need for the regulation by means of a separate law, as is the case in a number of countries. The Code fully covers the sale; the same is true with rental and lease. There was an attempt to regulate lease in a separate law, but this idea was not supported, as this would be a duplicate regulation. However, it was possible to adopt a contradictory law on the Promotion of Leasing Activities. The Code failed to fully cover insurance law and thus it became necessary to adopt some special laws.¹³ The duplication of some provisions in these laws is evident. The carriage relations that in many other countries are regulated by separate laws are fully incorporated in the Civil Code. In the Soviet era, the majority of normative acts were adopted just in this field. Along with the regulation of securities in the Code we have the laws on Promissory Notes and on Cheques.¹⁴ These laws were adopted before the enactment of the Civil Code. Initially the law of Copyright and Related Rights was included in the Code as the Book on Intellectual Property, but later on it was taken out and regulated by a separate law. This Book is retained in the Code only symbolically. The

¹² In 1947 it was decided to elaborate the new Dutch Civil Code (See: *Hondius*, Das Neue Niederländische Zivilgesetzbuch – AcR, 191 (April 1991), Heft 1-2, 397)

¹³ Such Laws are: Law on Insurance, Law on Medical Insurance, Law on Mandatory Fire Insurance, etc. In the European Law the Insurance Law is mainly left beyond the Civil Code and comprises of a rather long list of special laws.

¹⁴ These Laws together with the Law on Entrepreneurs gave start to the legal framework of securities. The adoption of the Civil Code was the temporary end to the creation of this framework.

მონქსრივდა. იქ წიგნი მხოლოდ სიმბოლური სახით დარჩა. კოდექსის შემუშავებელი კომისია ამას დღესაც კანონმდებლის გაუმართლებელ ნაბიჯად მიიჩნევს. მეტიც, უფრო შართალი კვიტებოდათ, პროფ. ჯორბენაძის პოზიცია რომ გავგეზიარებინა და კოდექსის მესამე წიგნს მიეცვა მთელი ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი; საოჯახო სამართალში სულ რამდენიმე კანონია, რომელიც მვილად აყვანის უფრო საჯარო-სამართლებრივ მოწესრიგებას ექცება. შექმნილი იქნა სამართალი მთლიანად მოიცავს თავის თავს და დამატებითი კანონები მას არ ახლავს.

ამდენად, კანონმდებელი დაადგა კოდექსის შიგნით და გარეთ მონქსრივების "ზომიერი შეხამების გზას. აუცილებელია, კოდექსი და დამატებითი კანონები ისე იყოს შეთანხმებული, რომ კოდექსმა არც მთელი პასუხისმგებლობა იკისროს და არც სხვას გადააკისროს იგი. ეფექტობთ, სწორად მოიქეცით. ამ შემთხვევაში კომისიას ბევრად სწავდა გერმანულ კქსპერტთა რჩევები. საქმარისა, თვალი გადავავლოთ გერმანულ ვალდებულებით სამართალში მომხდარ სიყვლეს და ბევრ მსგავსებას დავინახავთ კოდექსისა და დამატებითი კანონების ურთიერთ-მომართების კუთხით. გერმანიის იუსტიციის მინისტრმა თავის გამოსვლაში, რომელიც BGB-ს შესაძლო ცვლილებებს შეეხებოდა, ერთ-ერთი პირველი რიგის ამოცანად დაასახელა დამატებითი კანონების სამოქალაქო კოდექსში ინტეგრაცია. ამ კანონების რიგში დასახელდა კანონი ხელშეკრულების სტანდარტული პირობებისა და უხარისხო პრადუქტით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ. ქართული სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებისას გერმანულ საკანონმდებლო პრაქტიკის გამოცდილება მხედველობაში იქნა მიღებული. ასეთ ვითარებაში დამატებითი კანონები კოდექსის მნიშვნელოვანი წყარო ხდება. არც ისე უნდა განვიფარდებოთ მოყვლები, რომ დამატებითი კანონი გახდეს კოდექსის ნორმათა „გამოცდის პოლიგონი“.

სამოქალაქო კოდექსი არ შეიძლება კონსტიტუციის მსგავსად მხოლოდ ზოგად ნორმებს შეიცავდეს და ძირეულად არ აწესრიგებდეს ამა თუ იმ ურთიერთობას. დამოუკიდებელ ახელმწიფოთა თანამეგობრობის მოდელურ კოდექსზე მუშაობისას გაჩნდა აზრი, რომ კოდექსში შესულიყო მხოლოდ ფუძემდებლური ნორმები, ხოლო ურთიერთობის დეტალურად მოწესრიგება მიმდარაიყო სხვადასხვა კანონში. ქართველი ცივილისტები არ დაადგინ ამ გზას. პროფ. ტანტურისა აზრით, ასეთი მიდგომით კოდექსი დაკარგავდა კანონის ხაზიან და გადაიქცეოდა იურიდიულ ცნობარად. ვარდა ამისა, ეს გამოიწვევდა ორმაგ რეკლამირებას და დაბნეულობას.¹⁵ ქართველი კანონმდებლების მიერ არჩეული გზით, რაც შეიძლება ფართო უნდა ყოფილიყო კოდექსის მოქმედების სფერო და ნაკლები ადგილი უნდა დარჩენილიყო დამატებითი კანონებისათვის. ასეც მოხდა, სანივთო სამართალი ისე შემუშავდა, რომ აღარ გახდა საჭირო ცალკე კანონების მიღება აღნაგობის უფლების,¹⁶ მრავალბინიან სახლებში ბინის საკუთრების, იპოთეკის შესახებ, როგორც ეს ხდება ბევრი ქვეყნის სინამდვილეში. ამასთან ერთად, კოდექსის მიღმა დარჩა საკუთრებითი ურთიერთობის მომწესრიგებელი ისეთი კანონები, როგორიცაა: სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწისა და არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის შესახებ კანონები, ასევე მიწის რეგისტრაციის კანონი. ბინის საკუთრების მოწესრიგება თავდაპირველად ცალკე კანონით იყო გათვალისწინებული, მაგრამ გარკვეულ ძალთა წინააღმდეგობის გამო იგი საპარლამენტო განხილვამდეც ვერ მივიდა. მიზეზი ამ წინააღმდეგობისა ის იყო, რომ ეს კანონი საბჭოთა საბინაო სამართლის გაუქმებას იწვევდა და, (ვხადია, ამას ძნელად ეგუებოდნენ საბჭოთა სისტემის მოხელეები.

¹⁵ იხ. *Гантшуря*, Источ и дерсктивны реформы частного права в Грузии, в сборнике: Пути к новому праву, Берлин (Arno Spitz), 1998, 35-41.

¹⁶ აღნაგობის უფლებას თავდაპირველად საბჭოთა სამართალიც იცნობდა, მისი კვალი შეინახვა ძველ ქართულ სამართალშიც, როდესაც იგი ქირავნობა-იჯარის ცნებასთანაა გაიგივებული.

Commission for the Elaboration of the Code still considers that it was a groundless decision. Furthermore, we would have done better had we adhered to the position of Professor *Jorbenadze* and made Book III of the Code fully cover intellectual property law. Family law comprises only a few laws, mainly related with the public law regulation of child adoption procedures. The law of Inheritance is an exhaustive one and is not supplemented by any additional laws.

Parliament chose the mode of a reasonable combination of regulation within and outside the code. It is necessary that the code and additional laws be well balanced so that the code does not undertake the whole responsibility, or delegate it to anything else. In our opinion we were right in our choice. In this respect the recommendations of German experts were very useful for the Commission. The law of Obligations shows that there is much similarity from the point of view of the interrelation between the code and additional laws. The Minister of Justice of Germany noted in one of his speeches regarding the possible changes to the Civil Code (BGB), that one of the first priorities was the integration of additional laws into the civil code. Among these were mentioned the laws on Standard Contractual Terms and on Product Liability. During the elaboration of the Civil Procedure Code in Georgia due account was taken of the experience of German legislative practice. In this case additional laws become a significant source of the code. However one should not allow additional law to become a testing area for the code's provisions.

It is not admissible for the code to contain only general provisions, similar to the Constitution and not to regulate some relations fundamentally. During the elaboration of the Model Code of the Commonwealth of Independent States, there was an opinion that the code should include only fundamental rules, and allow other laws to regulate relations in detail. Georgian civil law specialists did not follow this trend. Professor *Chanturia* considered that such an approach would have made the code lose the nature of a law and would become a legal glossary. Also it would have resulted in double regulation and ambiguity.¹⁵ The Georgian parliament made the decision that the scope of the code was to be as wide as possible and there was to be nearly no room for additional laws. The law of real property was elaborated in such an exhaustive manner that no room was left for separate laws on the Right to Build,¹⁶ on Apartment Ownership in a Block of Flats, on Hypothecation. Furthermore, the laws regulating ownership relations, such as the laws on agricultural lands and land registration were not included in the code. Initially it was supposed to regulate apartment ownership by a separate law, but owing to the opposition of certain forces it failed to reach parliament. The reason was that the law would have necessitated the revocation of the Soviet Apartment law and it was apparent that Soviet officials could not bring themselves to agree to that.

¹⁵ See: *Chanturia*, Results and prospects of private law reform in Georgia, in: *Path to Novel Jurisprudence* (in Russian), Berlin (Arno Spitz), 1998, 35-41.

¹⁶ Primarily the Soviet Law also acknowledged the right to build. The elements of this right could be traced in old Georgian law as well, where it is tied with rental and lease.

4. ეროვნულისა და ზეეროვნულის მიმართება კოდექსში

კომისიის წევრებმა ვიცოდით, რომ შეუძლებელი იყო წმინდა ეროვნული სამოქალაქო კოდექსის შექმნა. ის დრო, როდესაც სახარაალს აღექვამდნენ ამა თუ იმ ხალხის ისტორიული განვითარების პრობლემები, დიდი ხანია, წარსულს ჩაბარდა. სწორედ მე-19 საუკუნის დიდ საკანონმდებლო პროცესებს მოჰყვა ფართოდ გავრცელებული თვალსაზრისი, რომ კანონმდებლობა ეროვნულ ხასიათს უნდა ატარებდეს.¹⁷ სამართლის ისტორიულმა სკოლამ,¹⁸ რომელმაც ყველაზე დიდხანა გააღო, სერიოზული როლი შეასრულა სამართლის კოდიფიკაციის საფუძვლების მომზადებაში. ეროვნული სამართლისათვის ბრძოლა ხელს უწყობდა ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებას. ყოველი ხალხი ცდილობს, შექმნას ისეთი სამართალი, რომელიც მეტად მოერგება მის ეროვნულ იასიას. მეთოდოლოგიურად ჩვენც ამ ხედვიდან ამოვიდით. მითუმეტეს, აქართველთა ახალი, მხოვედელი ჰქონდა დამოუკიდებლობა და ყოველგვარი ფასეულობა ეროვნულობით იზომებოდა. ამ პოზიციიდან საქართველოს სამოქალაქო კოდექსს დღესაც მუცავს კრიტიკოსები. კომისიის შემადგენელ დამწებელთა ნაწილი, რომ ქართული სამოქალაქო კოდექსი ვერ იქნებოდა ეროვნული, იმდენად, რამდენადაც თითო თანამედროვე სამოქალაქო ბრუნვა არაა ეროვნული. ამ ბრუნვა ითვს დროისა და სივრცის შეგრძნებამ არსებითად დაკარგა მნიშვნელობა. სამართლის ინტერნაციონალიზაციამ ისე დააკვირა სახელმწიფოები, რომ შეუძლებელია ეროვნული ხასიათის კოდექსის შექმნა. შეუძლებელია, ის ინსტიტუტები, რომლებიც რომის სამართალზე აღმოცენდნენ და განკითხვნილნი, დღეს ატარებდნენ ეროვნული ინსტიტუტების ხასიათს. აქ პრინციპულად საუბარია, თორღნ სამოქალაქო კოდექსში გვაქვს ეროვნული ხასიათის ზოგიერთი ნორმაც. მინდა გავიხსენო გერმანელი ექსპერტის, პროფ. როდფ კნიპერის ხსიყეობა – ჩვენი თანამშრომლობა შეუძლებელია საოჯახო და მემკვიდრეობით სამართალში, აქ თქვენი უკეთი იცით, რა უფრო გამოვადგებოდა. მართლაც, შედარებით ეროვნული სული შეინარჩუნა ამ ინსტიტუტებმა. ეროვნული ხასიათის ჩვენებამ აქ გაცილებით მეტადაა შესაძლებელი, ვინაიდან მათი მოქმედების ასპარეზი ვისროა და ეროვნული ხასიათის გამოვლინება არ იწვევს კონფლიქტს დანარჩენ მსოფლიოსთან. როცა ვსუხობდით საქონისი ხელშეკრულებაზე, მე-6მ მუხლის ნიმუში მოვიტინე გერმანული სამართალიდან და მასი რამდენიმე დებულება თუ იქნა კომისიის მიერ მოწონებული. აღნიშნული ნორმები თავისი ხასიათის გამო ჩვენში არ გამოდგებოდა. მიზეზი ის იყო, რომ ურთიერთობები, რომლებიც ჩვენში ტრადიციებითა და ზნეობით წესრიგდება, იქ სამოქალაქო კოდექსით იყო მოწინავეებული. ეროვნულობა ამ შემთხვევაშიც პირობითია. ინტერნაციონალიზაციის პროცესმა აქაც ისინა ითყო იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებანი საერთაშორისო დაცვას დაექვემდებარა. ისეც გერმანიის მავალითი რომ ავილით, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გავლენით ბევრი ისეთი ნორმა შეიცვალა ქორინებისგარეშე ბავშვის უფლებებთან დაკავშირებით, რაც თავის დროზე BGB-ში შევიდა, როგორც ეროვნული სამართლის ნორმა.¹⁹ ქვეყნები, რომლებიც ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას მოეუერთდნენ, ვალდებულნი არიან, თავიანთი სამართალი ამ კონვენციას შეუსაბამონ.²⁰ ეს გარემოებაც ეროვნული სამართლის

¹⁷ ი. კნიპერი, რამდენიმე მოსაზრება საქართველოში კერძო სამართლის დარგში რეფორმის განხორციელების შესახებ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე (სამართლის სერია), N 1, 1998, 75.

¹⁸ იხ. *Wieacker, Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, 2. Auflage, Göttingen, 1967, 348-430.
¹⁹ ევროპული სასამართლოს აზრით, იჯახის ცნება გვაქვს არა მარტო შამის, როცა სახეზეა ქორინებისა და ნარმოშილი ოჯახი, არამედ შამინაც, როცა სახეზეა „ფაქტობრივი“ ოჯახი (იხ. *Eller, Europäische Menschenrechtskonvention und deutsches Privatrecht – Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Band 63, 1999, 649).

²⁰ შაზდოვის დავიერებობა, ფასეულობათა ის წესრიგი, რაც ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციამოა, წარმოადგენს მომავალი ევროპული კერძო სამართლის განვითარების საფუძვლს (იხ. *Basedow, Europäische Menschenrechtskonvention und Europäische Privatrecht – Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Band 63, 1999, 412).

4. Interrelation between National and Supranational in the Code

The members of the Commission were well aware that it was impossible to develop a purely national civil code. It was a long time ago when the law was considered as the product of the historical development of a nation. The great legislative processes of the nineteenth century were followed by the commonly acknowledged idea that legislation should be national.¹⁷ The historical school of law,¹⁸ which lasted for a long period, played an essential part in the development of the essential principles of law codification. The fight for national law supported the creation of national consciousness. Every people tried to develop law that was compatible with national character. Methodologically we also followed this viewpoint. Moreover, as Georgia had just regained its independence all the values were assessed from a national standpoint. In this respect the civil procedure code is still criticised. Even before the start of the activities of the Commission it was apparent that the civil code would not be national, as the contemporary civil circulation was not national itself. The sense of time and space does not matter for this circulation any more. The internationalisation of law has drawn states close together and thus it is impossible to develop a national code. It is impossible for institutions that sprang up and developed on the grounds of Roman law to be still of a national character. This is a matter of principle, because in the civil code we have some very national provisions as well. I would like to recall the words of the German expert, *Rolf Knieper* who said that we could not co-operate in the field of family law and the law of inheritance. Indeed, these areas managed to maintain a relatively national character. It is easy to show the national character in these fields as the scope of their application is rather narrow and the demonstration of the national character does not cause any conflict with the rest of the world. When working on the marriage contract, I quoted more than 60 articles from German law and the Commission approved only a few of them. These rules would not work in Georgia due to their national character. The reason was that the relations regulated in Georgia by our traditions and ethics, are regulated by the civil code in Germany. Nationality in this case is conditional. The process of internationalisation has revealed itself with a very simple point. Commonly acknowledged human rights have acquired international protection. Referring again to the German example we can say that by virtue of the influence of the European Court of Human Rights, many provisions related to the rights of a child born out of wedlock, included in the BGB as national rules, were later changed.¹⁹ States that adhere to the European Convention on Human Rights are obliged to harmonise their laws with this Convention.²⁰ Again this situation is against

¹⁷ See: *Knieper*, Some ideas about the implementation of the reform in the field of Public Law in Georgia – publication of the Academy of Sciences of Georgia Matsne (Law Series), No.1, 1998, 75.
¹⁸ See: *Wieacker*, *Privatrechtsgeschichte der neuzeit*, 2. Auflage, Göttingen, 1967, 348-430.

¹⁹ According to the opinion of the European Court of Human Rights the concept of family is related not only with the family based on marriage, but with the "de facto family" as well (See: *Ellger*, *Europäische Menschenrechtskonvention und deutsches Privatrecht*, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Band 63, 1999, 649).

²⁰ In the opinion of *Jurgen Basedow* the system of values embodied in the Convention on Human Rights is the basis for the development of future European Private Law (See: *Basedow*, *Europäische Menschenrechtskonvention und Europäische Privatrecht*, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Band 63, 1999, 412).

სანინალმდეგოდ მტკიცელებს. კომისიას არ გასჭირვებია ახალი სამართლის შექმნის პროცესში სწორ გზაზე დასვლა იყო. ეს იყო უპირატესად სამართალთა პარამონიზაციის გზა, რომელზეც საქართველო კოლექტივად მოძრაობდა. შეიძლება ვინმე მტკარაბად ჩაგვიფლოს, მაგრამ, როგორც ისევ გერმანელი საპროცესო ადასტურებენ, სამართლის პარამონიზაცია საქართველოში ვერ კიდევ ფიციანული საპროცესო დონეზე შეიმჩნეოდა. ამისი მტკიცებულება ქართველი მეფის, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნია კრებული, რომელიც წარმოადგენდა კოდიფიკაციის ბრწყინვალე ნიმუშს, როგორც კრებულიდან ირკვევა, საქართველოში გარდა წმინდა ეროვნული სამართლის ძეგლებისა, გამოყენებოდა უცხო სამართლის ძეგლებიც, რომლებიც ქართული კანონმდებლობის ერთიანი სხეულის გაწყობის ნაწილად განიხილებოდნენ. ეს ის ძეგლები იყო, რომლებიც მართლმადიდებლური აღმოსავლეთის ქვეყნების სამართლის ერთიანი სისტემაში აქცევედა. ამ ძეგლთა გამოყენების პრაქტიკაც იმას მოწმობს, რომ საქართველოში სამართალს მაშინაც არ აღიქვამდნენ წმინდა ეროვნულ დანებებულებად. სასამართლო პრაქტიკაში დასტურდება შემთხვევები, როდესაც დავის გადაჭრისას მოსამართლეს, ქართულ სამართალზე მითითების გარდა, მოუშველიებია ანალოგიური ნორმები სხვა ხალხთა სამართლიდანაც. ამით მიზნად ის იქცეოდა, რომ დავის მომწესრიგებელი ნორმა მარტო ქართველი კანონმდებლის გამოგონება კი არ იყო, არამედ მას ზეეროვნული მასალა უჭირდა და ამიტომ ბერი სხვა ქვეყანაც ანალოგიურად ეყვებოდა ამა თუ იმ საკითხს. ამით მოსამართლე გადაწყვეტილებას უფრო დამაჯერებელ ხასიათს აძლევდა. ის ისტორიული წარსული კარგი ნივთიც აღმოჩნდა სამართლის ევროპულ სფეროში შესაბამისად. აღსანიშნავი იხსია, რომ ეროვნული სახილავის ნორმებში, სადაც კი ეს იყო შესაძლებელი, გათვალისწინებულ იქნა არაქართველი ეროვნების მოქალაქეთა ინტერესებიც. ასე მაგალითად, როცა მუშავდებოდა ნორმა იმის შესახებ, თუ ვის შორის შეიძლებოდა აკრძალულიყო ქორწინება, პრიუპტიო ასეთად ჩაიწერა ასევე გვერდითი ხაზის ნათესავები ოთხი თაობის ჩათვლით. ამ ნორმის საპარლამენტო განხილვის დროს გაითვალისწინეს ის გარემოება, რომ მისი მიღებით იზღუდებოდა იმ მოქალაქეთა უფლებები, რომლებშიც ტრადიციულად გავრცელებული იყო ქორწინება ახლო ნათესავებს შორის. ამიტომაც, ამ საკითხთან დაკავშირებით არავითარი დანაწესი არ დარჩა კოდექსში. ეს კი იმის მაჟსტრებილია, რომ, ვინაიდან მიღებულია ქორწინება – იქორწინებს, ვისთანაც არაა მიღებული – ის ვერ იქორწინებს. სასამართლო პრაქტიკა სწორედ ასე განმარტავს სამართლის ამ ნორმას, რომელიც არაპოზიტიური სახით არსებობს. ამ შემთხვევაში ვერ გამოვიყენებთ სამართალში არსებულ ცნობილ დებულებას: „ის, რაც კანონით აკრძალული არაა – დასაშვებია“. თუმცა კანონმდებლის გადაწყვეტილება დღესაც სადავოდაა მიჩნეული. მეც არ მიმარტავს ეს საკითხის გადაჭრის სწორ მიგნებად. გაიხსენებ ერთ-ერთი პარლამენტარის სიტყვებს – ნობელის პრემია ეკუთვნის იმას, ვინც ჩვენს ხალხს ამ ჩამორჩენილ წესს გადააჩვევსო. ვერ ვიტყვი, საკონსტიტუციო სასამართლო რა პოზიციას დაიკავებდა, თუკი პრიუპტიო გათვალისწინებული ნორმა მიღებოდა, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, რომ მიზანი ნამდვილად კეთილშობილური იყო. დადგება დრო, როცა მას ისევე პოზიტიურად შეაჯასტენ, როგორც შემკვიდრების წესის შესახებ ოუსტინიანეს ნოველებს აფასებენ სომხეთში.¹¹

¹¹ ამ ნოველებიდან ჩანს, რომ VI საუკუნის სომხეთში ძალი არ სარგებლობს შემკვიდრების უფლებით, იგი მხოლოდ ვერ ღებულობს. ოუსტინიანეს სწორედ ამ მდგომარეობის გამოსწორება და შემკვიდრებელი ურთიერობებში ქალის მამაკაცთან გათანაბრება სურს (იხ: *Алчист Армяния в эпоху Юстиниана*. Ерван. 1971, 180-183; *ნადაგოვილი*, ქართული საოჯახო სამართლის ისტორიიდან, თბილისი. 1965, 100-101.

national law. It was not difficult for the Commission to choose the right direction. This was mainly the direction of harmonisation of laws that has been followed by Georgia from the beginning of its history. Someone might consider it as showing off, but according to German colleagues the harmonisation of laws could be detected in Georgia even at the level of feudal law. The above is proved by the Book of Laws of Vakhtang VI, which is an outstanding example of codification. Georgia made use of not only the monuments of purely national law, but those of foreign law as well that were considered as an integral part of Georgian legislation. These were the monuments that united the Eastern Orthodox countries under a common system of law. The practice of using these monuments is one more proof of the fact that even in those times, the law was not acknowledged as a purely national institution in Georgia. There were cases in court practice when judges used to refer not only to Georgian law when settling a dispute, but to similar rules from the laws of other peoples as well. This meant that the rule applied for the settlement of a dispute was not the invention of the Georgian parliament, but that it had a supranational nature. Many countries resolved similar cases in a similar manner. Judges made their decisions sound more compelling. This historical background turned out to be a good basis for the unification of the law with Europe. Special mention should be made of the fact that the rules of a national nature took due account of the interests of the non-Georgian population wherever possible. When working on the rules regarding the prohibition of marriage, the draft provision stated that the marriage between relatives, including four generations should be prohibited as well. But during parliamentary hearings account was taken of the situation that the adoption of this rule would limit the rights of those people who traditionally admit marriage between close relatives. Thus the code does not contain any clause regarding this issue. This means that where such marriage is allowed, people will get married and where it does not, they will not. Court practice interprets this in a non-positive mode. In this case we would not be able to make use of the well-known stipulation of the law: "whatever is not prohibited is allowed". The decision is still the subject matter of a dispute. I do not consider this as a correct way out of the problem. I would like to recall the words of one MP who said that the Nobel Prize should be awarded to the person, who can make people break this outdated habit. I cannot say what the Constitutional Court would have done if this had been approved, but one thing is apparent. The purpose was noble. In time it will be assessed in the same positive manner as Justinian's Institutes in Armenia with regard to the rules of inheritance.²¹

The process of legal harmonisation took up such a pace that its ignorance would do no good to any state, irrespective of its legal culture. Various religious cultures accept this process, even Muslim fundamentalists. This process is such a swerve of the wheel of history that will involve everyone though some may not want it. It is difficult to claim the national character of civil law when a state fully and completely transposes its law

²¹ These Novels demonstrate that a woman of VI c. does not enjoy the inheritance right in Armenia. She is not entitled even to the dowry. Justinian tries to remedy the situation and equalise man and women in inheritance relations (See. *Adonts*, Armenia in the Era of Justinian (in Russian), Erevan, 1971, 180-183; *Nadareishvili*, From the History of Georgian Family Law, Tbilisi, 1965, 100-101).

სამართალს და უკრიტიკოდ ხედება ისეთ ინსტიტუტებსაც, რისი გადმონერგვის ნიადაგი ნამდვილად არ არსებობს. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ თურქეთს, რომელმაც მოგვიანებით შეცვალა შევიწარმის საოჯახო სამართლიდან გადმოღებული ნორმები და ისევე ეროვნულ ნიადაგს დაუბრუნდა. თავის დროზე რომის სამართალი აღმოცენდა როგორც ქრისტიანული ქვეყნის სამართალი და ბოლომდე, ბიზანტიის იმპერიის ხანაშიც და შემდგომშიც, ვითარდებოდა როგორც ქრისტიანული სამართალი. ბერძნულ-რომაული სამართლის რეცეფცია სწორედ რომ მართლმადიდებლური აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოხდა. ისტორიულად რელიგიურობის მომენტია ერთი-ერთ მთავარ როლს ასრულებდა რეცეფციის არეალის განსაზღვრაში.

საქართველო სხვადასხვა რელიგიის ქვეყანაა, მიუხედავად მართლმადიდებლობის ნაძვრისა, როლისა, როგორც ერთხელ უკვე ითქვა, ეს ფაქტორიც, სადაც კი შესაძლებელი იყო, გათვალისწინებულია.

5. სამართლებრივი სისტემა და სამართლებრივი კულტურა

სამართლებრივი სისტემის თვალსაზრისით, საქართველო გერმანული სამართლის ოჯახს განეკუთვნება. სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებით, საქართველო პირველად კი არ გაერთიანდა ამ ოჯახში, არამედ მასთან „ჩატეხილი“ ძველი ხიდი აღადგინა მხოლოდ. საქართველო ისტორიულად ევროპულ და აზიურ კულტურათა საზღვარზე იდგა. ამიტომაცაა, რომ ცალმხრივად მას ვერ მივაკუთვნებთ ან მხოლოდ ევროპული, ან კიდევ მხოლოდ აზიური კულტურის ქვეყანას. იგი ერთგვარი სინთეზია ამ ორი კულტურისა და დღესაც თვითონ ფუნქციონირებს ამ საქმეს ემსახურება. კულტურის აზიური ელემენტები ჩანს ყოფით-საოჯახო ურთიერთობებში, ხალხურ ხელოვნებაში, პოეზიაში და ა.შ. რაც შეეხება სამართალს, მას, უძველესი დროიდან მოკიდებული, ევროპული ელფერი დაჰკრავს. პირველ რიგში, ეს ითქმის ბერძნულ-რომაულ სამართალთან მიმართების თვალსაზრისით. საქართველო ისტორიულად ხანგრძლივი დროის მანძილზე იმყოფებოდა ბერძნულ-რომაული სამართლის ორბიტაში.²² ამ გარემოების შედეგია ის, რომ საქართველოში თავის დროზე მოხდა ბერძნულ-რომაული სამართლის ზომიერი რეცეფცია. პირველ რიგში ეს ეხება სირიულ-რომაულ სამართალს. როგორც მკვლევარები ვარაუდობენ, საქართველოში იგი სამოქმედო სამართალი უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ ადრეფეოდალურ ხანაში. ეს ძველი ძველი რომაული სამართლის სერიოზულ ნიმუშს წარმოადგენს. მართლმადიდებლური სამართლის ისეთი ცნობილი ძეგლი, როგორც „დიდი სჯულის კანონი“ იყო, XIII საუკუნიდან მოქმედებდა საქართველოში. საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი ძირითადად ძველს ემყარებოდა. ბერძნულად ნოდებული სამართალი, რომელიც ბიზანტიის იმპერიის დაცემის ხანაში შემუშავდა, ჩვენში მოქმედებდა XIX საუკუნის პირველ ნახევარშიც კი. ამით სულაც არ გვინდა ვთქვათ, რომ უცხო სამართალს ჩამორჩებოდა სასუთრე ქართულ ნიადაგზე გაჩენილი ნორმები. პირაქით, ხშირად ქართული ნორმა უფრო პროგრესულ ხასიათს ატარებდა. ასე მაგალითად, საქართველოს არასდროს ჰქონია სიკვდილით დასჯის ისეთი შემზარავი სახეები, როგორსაც იყენებდნენ ბიზანტიის იმპერიაში.

განსაკუთრებით იმიტომ გავხაზავთ ბერძნულ-რომაულ სამართალთან ჩვენს კავშირს, რომ ვაჩვენოთ იმ გაცუცხობის სიმცირე, რაც უცხო სამართლის გადმონერგვის დროს იჩენს თავს. თანამედროვე რომანულ-გერმანული სამართალი ხომ ბერძნულ-რომაული სამართლის რეცეფციის შედეგად ჩამოყალიბდა. საქართველო კი ისტორიული ბედუკუღმართობის გამო დარჩა თავისი ძველი სამართლის შემყურე. ია-ვარდებით მოფენილი არც ევროპა ყოფილა. განსაკუთრებითა გაძნელებულა რომის სამართლის რეცეფცია საფრანგეთის იმ ნაწილში, სადაც ძლიერი იყო ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება.²³ გერმანელები, რომლებიც ძველად ანდერძის ინსტიტუტს

²² იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, I, ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. დოლოძემ, თბილისი, 1996, 578-602.

²³ იხ. დავიდი, თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბილისი. 1993, 39-134.

to a totally different state and does not criticise the areas that have no grounds for being transposed. In case one can mention Turkey that changed the provisions transposed from Swiss family law and returned to the national basis. Roman law originated as the law of Christian states and during the Byzantine Empire and later developed as Christian law. The reception of Greek-Roman Law occurred in the countries of the Orthodox East. Historically the religious element has played one of the leading parts in the determination of the scope of reception.

Georgia is the country of various religions irrespective of the predominance of the Orthodox religion. As mentioned already this fact was taken into account to the greatest possible extent.

5. Legal System and Legal Culture

According to its legal system Georgia belongs to the family of German law. Through the development of the civil code, Georgia joined this family not for the first time, but restored a "broken" bridge. Historically, Georgia has always been at the crossing point of European and Asian cultures. Hence it cannot be considered as a country of only European or only Asian culture. It is a kind of synergy of these two cultures and even today serves this mission functionally. The Asian elements of culture can be detected in the everyday family relations, in folk art, and poetry. The law, however, has had a European touch from the outset. First of all this could be said about its relation with the Greek-Roman law.²² Georgia was within the orbit of Greek-Roman law for a long period. The result was the reasonable reception of Greek-Roman law. This first of all refers to Syrian-Roman law. In the opinion of scholars this was the operational law in the early feudal era. This monument is a remarkable example of old Roman law. The famous monument of the Orthodox world – the Great Book of Law had been applied in Georgia from the thirteenth century. Family law and the law of Inheritance were mainly based on the old Law. The so-called Greek law that was developed during the decadence of the Byzantine Empire was applied in Georgia until the first half of the fourteenth century. This does not mean that the rules of specific Georgian background were retarded in comparison with the foreign ones. On the contrary, often Georgian rules were much more progressive in nature. Georgia never had the types of capital punishment that existed in the Byzantine Empire.

The reason to stress the existence of links with Greek-Roman law is to demonstrate the lack of alienation that reveals itself in the event of the transposition of some foreign Law. Contemporary Roman-German law developed as a result of the reception of Greek-Roman law. Georgia was left with its old law only because of historical reverses of fortune. The development of Europe was studded with roses in this respect. The process of the reception of Roman law was particularly difficult in that part of France where customary law was powerful.²³ The Germans, who were not aware of

²² The Monuments of Georgian Law, I. The texts were published, by *Dolidze*, who supplemented the addition with the research and dictionary (in Georgian), Tbilisi, 1996, 578-602.

²³ See: *David*, Major Legal Systems in the World Today (in Georgian), Tbilisi, 1993, 39-134.

არც კი იცნობდნენ, სამოქალაქო სჯულდებით მას დეტალურად ანეხსრებებენ. ვფიქრობთ, სამართლებრივი კულტურის თვალსაზრისით, საქართველოს ევროპასთან გაუცხოების ნაკლები საფუძველი აქვს. სამართლებრივი სისტემის გადმოღება გაცილებით ადვილი აღმოჩნდა. სამართლებრივი კულტურის სრულყოფა ამ სისტემის შესაბამისად ხდება. თუმცა მთავარია, რას მოვიზრებთ ამ კულტურაში. თუ ესაა სამართლებრივი ფასეულობებისადმი ხალხის დასიკვიდებულება, აქ პრობლემა ნამდვილად არ არის, მაგრამ თუ სამართლებრივ კულტურას ისე გავიგებთ, როგორც *ფელდბურგის*²² ესმის, მაშინ შეიძლება საეჭვო აღმოჩნდეს ჩვენი ნათქვამი. ამ კულტურაში სამი მოქმედი გამოიყოფა: ბრუნვის მონაწილე, სახელმწიფო და სამართლებრივი წესრიგი. ბრუნვის მიქანალი, ანუ მართო სამართლის სისტემის მიხედვით, არამედ კულტურის მიხედვითაც, მთავარი ფასეულობა ღირებულებათა იერარქიაში. ჩამორჩენილი სამართლის პირობებშიც კი იგი მთავარ ფიგურას წარმოადგენს. გავიხსენოთ ვახტანგ VI-ის სამართალი, რომლის მიხედვით, ყმას არ ქუასრებოდა პასუხისმგებლობა, თუკი იგი ბატონს მოკლავდა თავისი ოჯახის სქესობრივი ზნეობის მურაცხყოფისათვის. არ ვაპირებთ ამ საკითხის განხილვას, ვიტყვი მხოლოდ, რომ ამ შემთხვევაში სამართალი გლეხის დაცვით იცავს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს არსებობის ზნეობრივ საფუძვლებს. იგივე უნდა აღინიშნოს სიკვდილით დასჯის შესახებ. როცა იგი ევროპაში მქინეარებდა, საქართველოში არც კი გამოიყენებოდა. ადამიანისადმი ასეთი დამოკიდებულება ნათელ ზოლად გასდევს ჩვენს ისტორიას. ამ კულტურაში სახელმწიფო ყველაზე დამაგრულად გამოიყოფა. პიროვნება და სახელმწიფო გაუცხოებულა ერთმანეთისაგან. განსაკუთრებით ეს გამოყოფინდა საბჭოთა ხანაში, როცა პიროვნება განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფოს მოსამსახურე სუბიექტი და არა პირიქით. სინამდვილე ისე იყო დაბატული, თითქოს ადამიანს ძირითად უფლებებს სახელმწიფო აძლევდა და არა ბუნება. სწორედ საბჭოთა სამართალი წარმოადგენდა სამართლის იმ სისტემას, რომელიც ვერ შეეცნო (ვერ მოერგო) ხალხის სამართლებრივ კულტურას. ის, რაც ყველაზე უსუსტად ჰქონდა ჩვენს ხალხს გათავისებულო, იყო სახელმწიფოებრიობის შეგნება. ჩვენში სახელმწიფოებრიობის განცდა კი არ იყო უმთავრესი, არამედ კულტურის განცდა. ეს სახელმწიფო არსებობდა იმდენად, რამდენადაც კულტურის არსებობისათვის იყო იგი საჭირო. ასეთი დამოკიდებულება ვერ იძლეოდა მყარ საფუძველს ძლიერი სახელმწიფოს შესაქმნელად. ფეოდალობა სულ ერთმეობის წინააღმდეგ გამოდიოდა და სახელმწიფოებრიობის დაკნინება-დახლეჩას უწყობდა ხელს. ქართული სახელმწიფოებრიობა ახლაც ამ დღემია. სახელმწიფოებრივი ცნობიერება მტკიცეულად ყალიბდება და მას დიდ დროს დასჭირდება. ვიდრე ჩვენში არ ჩამოყალიბდება ეს ფსიქოლოგია, მანად ვერავითარი სამართლებრივი სისტემა ვერ მოიტანს შედეგებს. ამას პირველ რიგში უკავშირდება სამართლებრივი წესრიგის განცდა. უცხო სამართლის გადმოღება ადვილია, მაგრამ სხვა ქვეყნის სამართლებრივ წესრიგს ვერ გადმოიღებ – იგი არ უნდა გქონდეს, ან უნდა შექმნა. შეიძლება კარგი საგადასახადო კოდექსი გაგაჩნდეს, მაგრამ არ არსებობდეს გადასახადის გადახდის კულტურა. ასეთ ვითარებაში სამართალი სანახაობას დაემსგავსება და ვერავითარ სარგებლობას იგი ვერ მოიტანს. სამართლისადმი სამართლებრივი კულტურის გაუცხოება მრავალი ფაქტორითაა განპირობებული და ხშირად ადვილად დასაძლევია.

სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებელი კომისიის ორი სხდომა კოდექსის სისტემას მიეძღვნა. კომისიას თავიდანვე უნდა გაერკვია ის, თუ რა გზით ივლიდა და როგორი სისტემით გაივლიდა ამ გზას. თვით ამ გზის არჩევანი დიდი თავსატეხი არ ყოფილა კომისიისათვის, ვინაიდან ის ისტორიულად იყო განსაზღვრული. ფიქრიც კი შეუძლებელი იყო, ვინმეს საერთო სამართლის შემოღება მოხადინებოდა საქართველოში. თუმცა გაუგებრობანი, უფრო საქმეში რაუხედაობის გამო, აქაც იყო. მთავარი ის იყო, გამოგვერკვია – კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ სივრცეში მიღებული სისტემიდან რომელს დავეუჭერდით მხარს, კერძოდ, ინსტიტუციურსა თუ

²² იხ. *Фельдбург. Значимость права иностранных государств в сборнике: Пути к новому праву*. Берлин (Arno Spruz), 1998, 164-168.

the phenomenon of will, comprehensively regulated it by means of civil law. In my opinion Georgia has less ground for alienation from the point of view of legal culture than other parts of Europe. The transposition of legal systems was much easier. Legal culture is being improved according to this system. What do we mean here under culture? If it is the attitude of people towards legal values, there will be no problem in this respect. But if we understand legal culture as *Feldbrugge*²⁴ does, then our assertion may become questionable. Three main elements could be distinguished in this culture. It could be as a participant of the circulation, state and legal order or as a participant of the circulation as the main value in the hierarchy of values not only from the point of view of the legal system, but from the point of view of culture as well. Even in the case of outdated law, it is still the main figure. In the law of Vakhtang VI a serf was not subject to liability if he killed his master for the violation of the sexual moral of his family. Without discussing this issue it is the case that the law safeguards the moral principles of the state and society when it protects a pheasant. The same should be said about capital punishment. When it raged in Europe, Georgia did not even apply it. Such an approach towards a human being has always been idiosyncratic for our culture. In this culture the state seems to be most oppressed. An individual and the state are alienated from each other. This situation became particularly apparent during the Soviet period, when an individual was considered to be a subject serving the state and not vice versa. The reality was presented in such a manner as to make one think that it was the state that granted an individual with fundamental rights and not nature. Soviet law was the legal system but it failed to fit the legal culture of the people. The sense of statehood was not absorbed by the people. It was the sense of culture that prevailed with us and not the sense of statehood. The state existed to the extent it was necessary for the existence of the culture. Such an attitude failed to develop the solid grounds for creating a strong state. Feudal lords were against the monarchy and promoted the decadence and splitting up of statehood. Georgian statehood is still suffering from this attitude. The process of developing the sense of statehood is rather painful and it will take a long time. No legal system will be successful until this psychology is assimilated in us. This is first of all related with the sense of legal order. It is easy to transpose a foreign law. However, transposing the legal order of a state is impossible. One should either have it or develop it. One may have a good tax code, but there may be no culture of tax collection. In such a case the law is more like a show and will do no good. The alienation of legal culture with relation to the law is conditioned by many factors and in certain cases it can be easily overcome.

Two sessions of the Commission for the Elaboration of the Civil Code were dedicated to the system of the code. The Commission wanted to clarify from the outset what route to take in future and what system to apply. The choice of the direction was not a poser for the Commission as it was historically established. There was no doubt that no one would desire to introduce common law in Georgia. However, there were still some misunderstandings, mainly given the lack of comprehension of the state of affairs. The main thing was to work out which European system we should support, institutional or pandect. The

²⁴ See: *Feldbrugge*, The significance of foreign laws, in: *Path to Novel Jurisprudence (in Russian)*, Berlin (Arno Spitz), 1998, 164-168.

პანდექტურს. ინსტიტუციური სისტემაზე უარი ითქვა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ სისტემის სახით განხილვა ვეროპაში პირველი სამოქალაქო კოდექსი, რომლის რეცეფციაც უმტკივნეულოდ მოხდა ცალკეულ კონტინენტზე. უფრო მეტიც, მან შეძლო ერთი ქვეყნის შიგნით განსხვავებულ სისტემასთან თანარსებობა. ამის მაგალითს ლუიზიანის შტატი წარმოადგენს აშშ-ში, სადაც დღესაც მოქმედებს ფრანგული სამოქალაქო კოდექსი. ადვილად იყო შესაძლებელი, ინსტიტუციური სისტემის ქვეყნებად ქვეუნივერსალურ რეგორც საქართველო, ისე რუსეთი და ნაპოლეონის კოდექსი გადმოეღო. თუკი რუსეთის ძველი ჩანაფიქრი ფრანგული კულტურის ნაბიჯი პატივისცემის განიხილვებზე იყო, საქართველოში ამას სხვა დატივრთვაც ჰქონდა – ფრანგებისადმი პატივისცემა და კარგული დამოუკიდებლობის აღდგენაში შემწეობის გამოც. ინსტიტუციური სისტემის ძველი იყო დასდებ ნუხს. კოდექსი მთელი ინსტიტუტების ისეთი ლოგიკითაა შეკრული, რომ ცოცხალ სხეულს ჰგავს: ჯერ პირებია ამოსავალი, ვითარცა სამართლის სუბიექტები, შემდგომ ქონება, ვითარცა სიყვარული, რის გამოც ამყარებენ ეს სუბიექტები ურთიერთობას და, ბოლოს, ამ ქონების შექმნის გზები, სანივით იქნება იგი თუ ვალდებულებით. ასეთი კლასიკური ტრადიციი მიღწეულია, პანდექტური სისტემის მიხედვით, შედარებით დამოუკიდებელ ფაქტორებათა ერთ ნივთში მოქცევა. პირები ერთიანებენ ყველა პირს, აქ შედის მთელი ზოგადი სამართალი. იგივე ითქმის ქონების მიმართაც, რაშიც ყველა ბრუნვანარაინი სიკეთე მოიაზრება, ეს იქნება „სხეულმბრევი“ თუ „უსხეული“ ნივთები. ქონების შექმნის გზები ამ სისტემის ყველაზე დიდ ნაწილს მოიცავს და აქაა მთელი ვალდებულებითი, ნაწილობრივ – სანივით და მთელი შემკვიდრებობით სამართალი. ეს სისტემა აშკარად იუნყება, რომ მთელი სამოქალაქო ბრუნვა ქონების გარშემო ტრიალებს. რომის სამართლიდან, კერძოდ ინსტიტუციებიდან გადმოღებული ამ სისტემის ნაკლად მიიჩნევენ იმას, რომ მას არა აქვს ზოგადი ნაწილი. სამაგიეროდ მას აქვს ზოგადი ნორმები, რომლებიც მიმოზნეულია მთელ კოდექსში.

ძველი ტრადიციის გავლენით ქართული სამოქალაქო კოდექსი აიგო პანდექტურ სისტემაზე, რაც გერმანული პანდექტივისტიკის გამოგონება იყო და დამუშავდა XIX საუკუნეში ცნობილი პანდექტივისტების მიერ. ხილი ვინდებიდის საუცხოო გამოკვლევები ბოლოს საფუძვლად აკი დაედო გერმანიის სამოქალაქო სჯულდებას. იყო ნინადადება, ჯეროვანი პატივი მიგვეგო გერმანული სამოქალაქო კოდექსისათვის, რისი გამოცდილება ჩვენ საბჭოთა ხანაშიც გვექონდა. 1922 წლის საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსი სწორედ რომ ამ სისტემაზე იყო აგებული. იგი ჰქონდათ ჩაფიქრებული რეკოლუციამდელ რუსეთშიც. მისი ნიშნები შეიძლება ვნახოთ უფრო შორეულ წარსულშიც, კერძოდ რუსეთის სამოქალაქო კანონთა წიგნის სახით. ამ სისტემის სერიოზულ გამოგონებად მიიჩნევენ კოდექსის ზოგად ნაწილს, რომელიც ფუნქციურად მართო კოდექსის სხვა ნაწილებს კი არ ემსახურება, არამედ უმეტესწილად ამოსავალ დებულებებს შეიცავს კერძო სამართალში მიღებული ნორმატიული აქტებისათვის ის შემთხვევაში, როცა არა ვგაქვს ნეცედილური ნორმები. ეს უკვე მნიშვნელოვნად ამარტივებს საკანონმდებლო ტექნიკას, რაც ერთობ გართულებულია საერთო სამართალში. რამდენი ნორმატიული აქტიცაა, იმდენჯერ მეორდება ზოგადი დებულებანი. ამის კლასიკური ნიმუშია ამერიკის ერთგვაროვანი საჯარო კოდექსი, რომელიც ნახყიდობის მივნით დებს ვალდებულების ზოგად ნორმებსაც, რაც, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს, რომ ეს ნორმები საკუთრივ ნახყიდობის მომწესრიგებელი ნორმებია. და მინც, ჩვენშიც ყოფილა მცდელობა, საერთო სამართალში მიღებული საკანონმდებლო ტექნიკა გადმოგველო. ზოგიერთი მცდელობა გამარჯვებით დასრულდა კოდეც. მართალია, საერთაშორისო პრაქტიკაშიცაა მიღებული ასეთი დამოუკიდებულება კანონთა სისტემისადმი, მაგრამ იქ მას გამართლება აქვს, ვინაიდან ასეთი აქტი თავისი ხასიათის გამო ორმაგი დატივრთვის მატარებელია. ამის ნიმუშად გამოდგება ნახყიდობის შესახებ ვენის კონვენცია. ჩვენს სამართალში დამკვიდრებული წესით, მოულებულია ერთი და იმავე ხასიათის ზოგადი ნორმების სხვადასხვა ნორმატიულ აქტში განსეირება.

institutional system was rejected though the first civil code in Europe, painlessly received by certain continents, was based on this system. Furthermore, it managed to coexist with other different systems. The State of Louisiana in the United States of America is an example where the French civil code is still effective. It was quite possible both for Georgia and Russia to become the states of the institutional system and to transpose Napoleon's Code. While the old forethought of Russia was respect towards the French culture, it had other implications in Georgia. Respect of French people was conditioned by their assistance in the restitution of independence. The institutional system could hardly be rejected. The whole set of institutions of the code are united by such a logic that it resembles a live organism. Primarily the individual dominates as the subject of law. After this there is property, being the wealth that individuals enter into relations for and finally the modes of acquiring this property whether that is things or obligations. Through this classic triad it becomes possible to unite the relatively independent, from the point of view of pandect law, values in one Book. Individuals include all people and the whole of family law is incorporated therein. The same could be said about property as well. Each piece of wealth is subject to circulation, be it material or immaterial. The way of acquiring property makes the major part of this system and includes the law of obligations, part of family law and the inheritance law. This system explicitly states that civil circulation is focused on the property. The deficiency of this system, transposed from Roman law, namely from the Institutes is the absence of a general part. However, it definitely has some general provisions scattered throughout the whole code.

Being influenced by old tradition, the Civil Procedure Code in Georgia is based on the pandect system that was invented by the Germans. This system was developed by the famous German pandectists. The outstanding studies of *Windscheid* underlie German civil law. There was a proposal to give due consideration to the Civil Code of Germany, as we did in the Soviet era. The Soviet code of 1992 was based on this system. The introduction of this system was forethought in pre-revolutionary Russia as well. The elements of this system could be detected earlier times as well in the Book of Civil Laws of Russia. The material innovation of this system is a general part of the code that not only functionally serves the other parts of the code, but mainly contains fundamental provisions for a private law normative act, in the absence of special rules. This considerably simplifies the legislative technique that is rather complicated in common law. The general provisions are repeated over and over again in every normative act. The classic example of this is the Uniform Commercial Code of the USA that incorporated the general provisions into the sales article. However, this does not mean that these provisions regulate only sales. There was an attempt to transpose the legislative technique accepted in common law. Some endeavours were successful. International practice is aware of such an approach towards the system of laws, but one can find the justification thereto, as far as such an act has a double implication given its nature. An example is the Vienna Convention on Sales. According to the established rules in Georgian law, it is inadmissible for general provisions of one and the same type to be duplicated in different normative acts.

ზოგადი ნაწილის ღირებულება ისიცაა, რომ იგი თავიდანვე განსაზღვრავს სამართლის მოცემული დარგის მოწესრიგების საგანს და შეიცავს ამოსავალ დებულებებს, რომლებიც გარკვეულწილად კიდევ სცილდებიან ამ დარგის ფარგლებს, ვინაიდან ზოგადსამართლებრივი ხასიათი აქვთ. სამოქალაქო კოდექსის ამ ნაწილში იხილავთ არა მარტო პირებს, არამედ გარკვეულტანსა და სხვა ინსტიტუტებს. ზოგადი ნაწილის სხული შემდეგ თანხმდევრობით იკერება: ზოგადი დებულებანი, რომლებიც სამოქალაქო სამართლის მოქმედების არალია განსაზღვრული და მისი არსების ყველაზე ზოგადი პრინციპებია ჩამოყალიბებული. შემდგომ განსაზღვრულია იმ პირთა სამართალსუბიექტობა, რომელთა სამოქალაქო ბრუნვაში ცხოვრებას ეხება ეს კოდექსი; და ბოლოს, ყველაზე მნიშვნელოვანი – სამოქალაქო ბრუნვის წყარო, ის ძალა, რომლის მშვეობითაც შეარდება სამოქალაქო ურთიერთობანი – ესაა გარიგებანი. პანდექტურ სიატე, მათი სწორედ ყველაზე კარგადაა გამოკვეთილი ის, რომ ქონების ბრუნვია მოხანი არაა მარტო საკუთრების შექმნა. ამიტომაცაა, რომ გარიგებანი არაა მარტო საკუთრების შექმნის წყარო. მხოლოდ საკუთრების წარმოშობაში რომ იყოს სამოქალაქო ბრუნვის ამოსავალი პრინციპი, მათს მისი მნიშვნელობა ძალზე ვიწრო იქნებოდა. ამ ფონზე თავლმისაცემი ხდება ინსტრუქციური სისტემის კოდექსის მთავარი სიგნის სახელსოდეება – „საკუთრების შექმნის გზები“. ბუნებრივია, ინდუსტრიული საზოგადოების გაჩენამდე შეიძლება სწორიც იყო საკუთრებისადაცმა ასეთი. დამოკიდებულება, მაგრამ დღეს ამან არ შეიძლება გაკვირება არ გამოიწვიოს; და ბოლოს, ზოგადი სისტემა ორი მნიშვნელოვანი ფასეულობით მთავრდება, როგორცაა ვადეკი და უფლებების განხორციელება. აქაც სერიოზული ლოგია ჩანს კანონმდებლისა. უფლების როგორც წარმოშობა, ისე მისი მოსპობა ხომ გარკვეულ ვადებში ხდება. ხანდაშულობის ვადა კი უფლების ხუბიექტს ატყობინებს, თუ რა ხნის განმავლობაშია მისი დარღვეული უფლება სასამართლოს მხრიდას დაცვაუნარიანი. სულ ბოლოს კი, მთელი ამ ფილოსოფიის ფინალი თვითდაცაა. კანონმდებელი განსაზღვრავს იმ შემთხვევებს, როცა უფლებაშეუღებულს შეუძლია, თავადვე ამიძღვლოს ხმალი და განემიროს ყველა, ვინც კი მის ქონებრივ ღირსებას შელახავს“.

მეორე წიგნად კოდექსში სანივთო სამართალი შევიდა. ამით იგი გამიჯნული აღმოჩნდა თავისი ერთ-ერთი წყაროსაგან – გერმანიის სამოქალაქო კოდექსისაგან, რომელშიც სანივთო სამართალი მესამე წიგნის სახითაა წარმოდგენილი. მეორე წიგნს ვალდებულებითი სამართალი ქმნის. ასეთ მიდგომას, ეტყობა, თავისი საფუძველიც გააჩნდა გერმანულ დოგმატიკაში, რომელშიც ვალდებულებას წინ აყენებს, როგორც საკუთრების მოძრაობის ფორმას, რაშიც ასევე ნაწილობრივ კლინდება საკუთრების პოზიტიური შინაარსიც. ჩვენ ამ გზით არ ნავედიო და სწორადაც მოვიქცეთ. ჩვენს პოზიციით, ვალდებულებითი უფლება არ შეიძლება წინ უსწრებდეს სანივთოს. პრიმიტიული სამოქალაქო ბრუნვის პირობებშიც კი სანივთო უფლების შეგნება საკმაოდ განვითარებულია ადამიანში. როგორც ჩანს, ამაში საკუთრების წარმოშობის თავდაპირველმა ბუნებამაც შეასრულა თავისი როლი, კერძოდ იმან, რომ საკუთრების გაჩენის პირველადი წყარო არ უნდა ყოფილიყო ხელშეკრულება. გარდა ამისა, ვინაიდან საკუთრების უფლება უფრო ნეგატიური მანარისია (დებარისთვის) მატარებელია, ეს მას ვალდებულებისაგან შედარებით დამოუკიდებელს ხდის. სასეთო სამართლის ადგილი ინსტიტუციურ სისტემაშიც ანალოგიურია – პირების შექმნე ხომ ქონება განიხილება. რაც შეეხება თვით სანივთო სამართლის სისტემას, მასში ჯერ ქონების რაობაა განსაზღვრული და მხოლოდ შემდეგაა დახასიათებული დანარჩენი ინსტიტუტები, როგორცაა: მფლობელობა, საკუთრება, სხვის ნივთზე უფლებები, ბინის საკუთრება და ბოლოს კრედიტია. უსრულეყოფის საშუალებანი. ეს სისტემა ბევრად შვავს გერმანული სანივთო სამართლის სისტემას. ნორმათა საკმაოდ დიდი ნაწილიც იქიდანაა გადმონერგილი. განსხვავება ისაა, რომ ქართულში არ გადმოიხლუა მცხ-ს მრავალი ნორმა, უმეტესად მის მოძველებულ ნორმებზე იქცა უარი. ჩვენ არც ხარკეზიანი ნორმებს გამოვიციცხავთ, რისი გამოსწორებაც კანონმდებელმა უნდა შექმლოს. ბინის საკუთრება

The importance of the general part is also shown in the fact that it outlines the subject of the regulation of the given field of the law from the outset and contains fundamental provisions that to a certain extent exceed the scope of this field. They are of a general legal nature. This part of the civil code includes not only the individual, but transactions and other institutes as well. The body of the general part has the following succession. There are general provisions that outline the scope of application of the civil law and list the most general principles of its essence. Then there is the definition of the individual, whose life in civil circulation is considered by this code. Finally and what is most important, this is the source of the civil circulation, the force that establishes civil relations – transactions. The pandect system particularly stresses that the only purpose of civil circulation is not the acquisition of the property. Thus, transactions are not only the source of purchasing property. If the initial principle of civil circulation was only the origination of the property, its concept would be rather narrow. In this situation, the title of the main Book of the Code based on the institutional system becomes rather striking – the Means of Acquiring Property. It is natural that such an approach towards property might have been right before the origination of industrial society. However, this would inevitably cause a revelation. Finally, the general system ends with two important values. They are the time frame and the exercise of the right. The rather strong logic of parliament is again shown here. A right originates and disappears within certain time frames. The limitation period informs the subject about the period within which his violated right could be subject to judicial remedies. The culmination of this philosophy is self-defence. Legislator lists all the cases when a person, whose rights have been violated, may “take out his sword and put to death anyone who violates his property dignity”.

The Second Book of the Code is the Law of Real Property. This distinguishes it from one of the German sources – the German Civil Code, where the Law of Things makes the Third Book of the Code, while the Second one is the Law of Obligations. This approach is justified by German dogma that gives priority to the obligation, as the type of property movement, where the positive meaning of the property is also partially disclosed. We did not follow this direction and we were right in doing so. According to our standpoint, the obligation right may not precede the property one. Even in the case of a primitive civil circulation, the sense of property right is well developed in a human being. It seems that the initial disposition of the origination of the property played its part in this situation. The initial source of origination of property was not to be a contract. Apart from this, the property right has a rather negative meaning that makes it more independent than the obligation. The Law of Things occupies a similar position within the institutional system as well. Property comes after the individual. In the system of the Law of Things, it first gives a definition of property and then of other institutes, such as possession, ownership, property rights on the other person's things, apartment ownership and credit collateral. This system looks very much like the German system of the Law of Things. An impressive number of provisions are transposed from there. The difference is that many provisions of the BGB, mainly the outdated ones, were not transposed. We do not exclude the existence of faulty provisions either, but parliament should improve them. Only the Georgian civil code regulates the apartment ownership. The Law of Property is

მხოლოდ ქართულ სამოქალაქო კოდექსშია მოწესრიგებული. სანიფთაო სამართლის სისტემაში საკუთრება უკვე აღარაა „მზის სადარი უფლება“, რომელსაც თვალს ვერ უხსნორებს ვერც ერთი სხვა უფლება. საკუთრება შეთქმულია როგორც სხვა სანიფთაო, ისე ვალდებულებებით უფლებებით.

საბჭოთა სამართალში კოდექსის ცალკე წიგნს საკუთრების სამართალი ერქვა. ამ წიგნის სათაურზე კომისიამ კარგა ხანს იფიქრა და ისეთი რამ შესთავაზა კანონმდებელს, რამაც ნათლად იქნებოდა ნაჩვენები, რომ სანიფთაო სამართალი – ეს არაა მართო სიტყვასიტყვით გაგებითა სხეულებრივ ნივთთა სამართალი, არამედ ესაა არასხეულებრივ სიკეთეთა სამართალიც. სათაურში ქონებრივის დამატება კიდევ უფრო ნათელს ხდის, თუ რაზეა საუბარი. ამ სისტემის ღირსება ისაა, რომ მან უარი თქვა საბჭოთა სამართალში დამკვიდრებულ ინსტიტუტებზე.

6. კერძო და საჯარო სამართლის გამიჯვნის ცდა

კომისიის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა იყო კერძო სამართლის გამოყვანა საჯარო საგანს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა შექმნილიყო საჯარო-სამართლებრივი ნორმებისაგან თავისუფალი სამოქალაქო კოდექსი. ასეთი გამიჯვნის აუცილებლობა საბჭოთა სამართლისაგან დატოვებული მემკვიდრეობით იყო გამოწვეული. იგი ნაკლებად მიჯნავდა ერთმანეთისაგან კერძოსა და საჯაროს და ამოსავალ პრინციპებად იყენებდა ლენინის ცნობილ გამოჩინაობებს. საბჭოთა სამოქალაქო სამართლის კოდექსიც ამ თვალსაზრისით არ იყო წმინდა კერძოსამართლებრივი აქტი. იგი უხვად შეიცავდა ადმინისტრაციული ხასიათის ნორმებს და ამდენად კერძო და საჯარო სამართალთა მიჯნაზე იდგა. ამის შესახებ აღნიშნავდა რენე დავიდი. იმას, რაც გერმანული სამოქალაქო სჯულ-დებრივი გადმოიტანეს კომუნისტებმა, ძნელად თუ დაიწუნებდი. მხოლოდ მათი ნახელავი საჯარო-სამართლებრივი ნორმები ანაგვიანებდა სამოქალაქო კოდექსს. ასეთი ნორმა ბევრი იყო ვალდებულებებით სამართალშიც. მინოდებისა და კონტრაქტაციის ხელშეკრულებანი ამისი კარგი მაგალითებია. კოდექსის გარეთ დარჩენილ ვითარებებში კერძოსამართლებრივი აქტებში ასევე უხვად იყო ადმინისტრაციული ხასიათის ნორმები. ასეთებს შეიცავდა მინოდებისა და ნასყიდობის შესახებ არსებული ნორმატიული აქტები, რომლებიც თავდაყირა აყენებდნენ სამოქალაქო სამართალში აღიარებულ ფუნდამენტურ პრინციპებს. სამეურნეო კოდექსის შექმნის იდეა ამის კლასიკური მაგალითია. „უპირავი თხოვრია შეიქმნას იმის დასამტკიცებლად, თუ როგორ შეიძლება ერთად ძოვდეს „მკვლელ და ცხვარი“, როგორ შეიძლება შეუთავსებელია შეთავსება. კომისიის სურვილი იყო, როგორმე ეს არ განმეორებულიყო სამოქალაქო კოდექსში და კერძოსამართლებრივი თვალსაზრისით, სტერილური სამოქალაქო აქტი შეგვექმნა. ეს მართლაც მოხერხდა და გენერალური ხაზი კოდექსის პირველსვე მუხლში აისახა, რომელიც იუწყება, რომ სამოქალაქო კოდექსის მოწესრიგების საგანს შეადგენს კერძო ხასიათის ქონებრივი, პირადი და საოჯახო ურთიერთობანი. თუმცა იყო დისკუსიები ცალკეულ საკითხთან დაკავშირებით. ასე მაგალითად, კომისიის ერთი ნაწილი მოითხოვდა ბათილი გარიგების ისეთი შედეგების კოდექსში ასახვას, როგორცაა რესტიტუციის დაუშვებლობა. საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსში გვექონდა მსგავსი ნორმები, როცა ცალკეული შემთხვევისათვის დადგენილი იყო, რომ გარიგების ბათილობისას მხარეებს არაფერი არ დაუბრუნდებოდათ და ყველაფერი ნაყოფილია ხაზინის სასარგებლოდ. ბოლოს კომისია მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეს საკითხი სამოქალაქო კოდექსის მოწესრიგებელი არ იყო. სამოქალაქო კოდექსის გადასანყვევითა მხოლოდის, რაც მხარეთა შორის ურთიერთობას ეხება. ამ შემთხვევაში ქონების ჩამორთმევის საკითხი ადმინისტრაციული აქტით უნდა განსაზღვრულიყო. ძველ მიდგომებს ახლაც ვნახავთ ყოფილი საბჭოთა კავშირის კავშირის ზოგიერთი ქვეყნის სამოქალაქო კოდექსში. ასე მაგალითად, რუსეთში ამ საკითხს ძველებურადვე სამოქალაქო კოდექსი წყვეტს. უფრო მეტიც, კოდექსში დარჩა ასევე ადმინისტრაციული ხასიათის მინოდების ხელშეკრულება და ა.შ. ეს ერთგვარად იმ გარემოებითაც უნდა აისახას, რომ რუსეთში ძლიერია საჯარო-სამართლებრივი ხასიათის და ხშირად კანონმდებელი ცდილობს იცავს ზღვარს, თუმცა მოწესრიგების

not a "heavenly" right that no other right could ever be equal to. Both other property rights and obligation rights bind the property.

A separate Book of the Soviet Code was called the Law of Property. The Commission deliberated about this issue and offered that the Law of Things was not only the Law of material things, in its literal meaning, but the Law of non-material wealth as well. The addition of the word "property" to the title makes it more apparent what is discussed. The significance of this system is that it rejected the institutes acknowledged by Soviet Law.

6. Delimitating Private and Public Law

One of the purposes of the Commission was to delineate private and public law. The goal was the development of a code that would be free from public law provisions. The urgency was conditioned by the Soviet legacy. Soviet Law did not make much delimitation between private and public laws and accepted *Lenin's* famous statements as the basic principles. The Soviet Civil Code was not a purely private law piece of legislation. It contained a lot of provisions of an administrative nature and thus was a merger of private and public law. *Rene David* made mention of this. Whatever the Communists transposed from the German Civil Law could hardly be rejected. The only thing that polluted the Civil Code was the provisions of their own creation. There were a lot of such provisions in the law of Obligations. Good examples are the supply and contract agreements. Such provisions were included in the existing normative acts on supplies and sales and turned the fundamental principles of civil law upside down. The development of the Economic Code was a classic example. Theories were created to prove that "a sheep and a wolf" might graze together and how incompatible things could be reconciled. The aspiration of the Commission was not to allow a repetition of this and to develop from the sterile point of view of private law a civil piece of legislation. We managed to succeed and the general profile was embodied in the very first article of the code, which states, that: "This Code regulates property, family and personal relations of a private nature." However, there were some disputes about specific issues. One part of the Commission demanded the inclusion of such consequences of a void transaction as the inadmissibility of restitution. The Soviet Civil Code also contained similar provisions, when for certain cases, it was established that nothing would be granted to the parties in the case of an invalidation of a transaction and everything would be transferred to the treasury. Our Commission concluded that this issue was not to be regulated by the civil code. The Civil Code is to regulate only those issues that refer to the relations between the parties. In this event the issue of the seizure of property was established by an administrative act. Old approaches can be detected in the Civil Codes of some of the former Soviet Republics. For instance, in Russia this issue is still regulated by the Civil Code. Furthermore, the Code retained the administrative supply agreement. An explanation for this situation might be that public law principles are rather strong in Russia and parliament often fails to remain within established limits. However, the subject of regulation is perfectly outlined in one of the Articles of the Code of this

საგანი ამ ქვეყნის კოდექსის მუხლით შესანიშნავადაა მოხაზული. ცაკლეულ შემთხვევაში, ამკარად აღრეულია კერძო და საჯარო ხასიათის პირადი ურთიერთობანი. ასე მაგალითად, უკრაინია სამოქალაქო კოდექსის ერთ-ერთ მუხლში შეტანილი იყო ადამიანის ისეთი კონსტიტუციური უფლებანი, რომელთაც სამოქალაქო კოდექსში ნამდვილად არაფერი ესაქმებოდათ.

ზემოაღნიშნული ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს უარეყოფდეთ კერძო და საჯარო სამართლის თანამშრომლობას, რის შესახებაც დღეს ძალიან ბევრს ნერენ დასავლეთში. ასეთი თანამშრომლობა ქართულ სამოქალაქო კოდექსშიც შეიძლება ვიხილოთ, როცა საჯარო-სამართლებრივი გზითაც არის შესაძლებელი ამა თუ იმ ურთიერთობის მოწესრიგება. გარდა ამისა, რიგი ცნებებისა საჯარო სამართალშიც იმავე ნიშანთა მატარებელია, როგორც ეს კერძო სამართალში გვესმის, მაგალითად, ადმინისტრაციული გარიგება და ა.შ. ისეთი სპეციალური კერძო სამართალი, როგორიცაა შრომის სამართალი, ახლოსაა საჯარო სამსახურის სამართალთან.

state. In certain cases the personal relations of public and private law were mixed. The Ukrainian Civil Code includes constitutional human rights that have nothing to do with a civil code.

Our assertion should not be understood that we rejected the co-operation between private and public laws, as the Western researchers say so often nowadays. Such a co-operation can be detected in the Civil Procedure Code of Georgia, when one and the same relations may be regulated both by private and public laws. Some of the concepts the public law have the same features as private law, such as an administrative transaction. Such a specific field of private law, as the Labour Law is also rather close to the law on the Civil Service.

იურიდიული პროფესიები სამართლებრივ სახელმწიფოებში

ლადო ჭანტურია¹

1. შესავალი

ყველა სახელმწიფოს, რომელსაც აქვს განვითარებული სამართლებრივი სისტემა, ან აქვს პრეტენზია, ჰქონდეს ასეთი სისტემა, ჰყავს (ან უნდა ჰყავდეს) სამართალმცოდნეები, რომლებიც იურიდიული პროფესიების წარმომადგენლებად მიიჩნევიან.

ისტორიული განვითარების თავისებურებათა გათვალისწინებით და ტრადიციის ძალით დასავლეთის ყველა ქვეყანამ იურიდიული განათლებისა და იურიდიული პროფესიების თავისებური სისტემები ჩამოაყალიბა. ისინი მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამ ასპექტით ერთიანობა თვით ერთი და იმავე სამართლებრივი სისტემების შიგნითაც კი არ არის.¹ ამიტომ საუბარი იურიდიული განათლებისა და იურიდიული პროფესიების ერთიან და უნივერსალურ სისტემაზე უსაფუძვლოა.

ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო დასტური და გამოხატულება ისიცაა, რომ არ არსებობს სამართალმცოდნის ერთიანი, უნივერსალური ცნება. ტერმინი „იურისტი“² რომელიც კონტინენტური ევროპის ქვეყნებისათვის მეტ-ნაკლებად გასაგებია, სრულიად გაუგებარია საერთო სამართლის ქვეყნებისათვის. ინგლისური ტერმინი *Lawyer*, რომელიც ამერიკულ იურიდიულ ენაში გამოიყენება, არ არის იურისტის იდენტური.

მიუხედავად მნიშვნელოვანი განსხვავებებისა, დასავლეთის ყველა განვითარებული ქვეყნის იურიდიული პროფესიებისათვის დამახასიათებელია რამდენიმე თავისებურება:

ა) არსებობს ტრადიციული იურიდიული პროფესიები, რომლებიც დამახასიათებელია ყველა ქვეყნისათვის დაახლოებით ანალოგიური ფუნქციებით. მათ განეკუთვნება, უპირველეს ყოვლისა: მოსამართლე, პროკურორი, ადვოკატი;

ბ) ჩამოყალიბებულია ამ პროფესიების მიღების მკაცრი და გამჭვირვალე წესები, რომლებიც დადგენილია სახელმწიფოს მიერ (როგორც ეს კონტინენტური ევროპის ქვეყნებშია), ან აღიარებულია სახელმწიფოს მიერ (მაგალითად, ინგლისში ან აშშ-ში);

გ) როგორც წესი, რთულია ამ პროფესიის წარმომადგენლად გახდომა და მხოლოდ თეორიული განათლების მიღება ხშირად საკმარისი არ არის;

დ) დასავლეთის ქვეყნებში იურიდიული პროფესიის წარმომადგენლად ყოფნა უაღრესად პრესტიჟულია, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგან ეს არის ადვოკატობა, ზოგან – მოსამართლეობა.

2. დიდი ბრიტანეთი

თავისი ორიგინალით გამოირჩევა ბრიტანული იურიდიული პროფესიები, რომლებსაც ანალოგი მხოლოდ საერთო სამართლის ზოგიერთ ქვეყანაში შეიძლება მოეძებნოს. ინგლისში ტრადიციულად იურიდიული პროფესიები იყოფა სოლისიტორებად (*Solicitors*) და ბარისტერებად (*Barristers*).

¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

² მაგალითად, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან ფრანგული და გერმანული იურიდიული განათლების სისტემები, ასევე იურიდიული პროფესიები. ანალოგიური მდგომარეობაა ინგლისურ და ამერიკულ იურიდიულ პროფესიებს შორის, თუმცა ორივე საერთო სამართლის ქვეყანას წარმოადგენს და მოსამართლეობა მუშაობის მეთოდები საერთო აქვთ.

³ ეს სიტყვა გერმანული წარმოშობისაა და მისი დამკვიდრება XIII საუკუნეში ხდება. იგი უკავშირდება ევროპის უნივერსიტეტებში იურიდიული განათლებამიღებული ადამიანების ახალი სოციალური ჯგუფის ჩამოყალიბებას. იხ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 14.

Legal Professions in States Governed by the Rule of Law

LADOCHANTURIA*

1. Introduction

Every state that has or claims to have a developed legal system has (or ought to have) specialists that are representatives of the legal profession.

Historical developments and tradition led all Western countries to establish their own systems of legal education and legal profession. They significantly differ from each other. There is no commonality even within the same legal family.¹ As such therefore, it is not possible to talk about a single or universal system of legal education.

The fact that there is no single universal notion of lawyer demonstrates the point made above. The term "jurist",² that is relatively understandable in Continental Europe, is incomprehensible for common-law-states. The English term "lawyer" used in American legal language is not identical to "jurist".

Despite significant differences, the following characteristics are typical to the legal professions of all developed Western countries:

- a) There are traditional legal professions with almost the same functions in all countries. These are, first of all, judges, prosecutors, advocates;
- b) There are strict and transparent rules for entering these professions laid down by the state in Continental Europe or recognized by the state in the UK or USA;
- c) Usually it is difficult to enter these professions and often theoretical education is not enough;
- d) In almost all Western countries, it is a privilege to represent a legal profession whether you are an advocate or judge.

2. Great Britain

The British legal profession has certain originality. However, a few common law countries share some of its features. The legal profession in England is divided into solicitors and barristers.

* Chairman of the Supreme Court of Georgia, Professor of the Tbilisi State University.

¹ For example, French and German legal educational systems as well as legal professions significantly differ from each other. The same situation is in the English and American legal professions even though both are the common-law-states and have common methods of the work of judges.

² This word is of German origin and came into use in the thirteenth century with the establishment of new social groups with a legal background in European universities. *Chanturia*, Introduction to the General Part of the Civil Law of Georgia, Tbilisi, 1997, 14.

სოლისიტორები, რომელთა რაოდენობა ინგლისში 50 000-ზე მეტია,³ წარმოადგენენ ადვოკატებს, რომლებიც კონსულტაციებს უწევენ კლიენტებს, ამზადებენ სასამართლო პროცესების წარმართვისათვის აუცილებელ მასალებს. სოლისიტორებს უფლება აქვთ, მონაწილეობა მიიღონ მხოლოდ მაგისტრატთა (*Magistrates*) ან საგრაფოების სასამართლოში.

მაგისტრატები, განსხვავებით საფრანგეთისაგან, წარმოადგენენ მომრიგებელ მოსამართლეებს (*Justice of the Peace*) და მათთვის იურიდიული განათლება სავალდებულო არ არის. ისინი აირჩევიან სოციალურად აქტიური ადამიანებისაგან, არცთუ იშვიათად პენსიონერებისაგან. მათ ფორმალურად ნინშავს დედოფალი, ფაქტობრივად კი – ლორდ-კანცლერი ადგილობრივი კომისიების წარდგინებით.⁴

საგრაფო სასამართლოები, როგორც წესი, განიხილავს მხოლოდ სერიოზულ სამოქალაქო საქმეებს, და შედგება პროფესიონალი მოსამართლეებისაგან, რომლებიც აირჩევიან ბარისტერთაგან. აქაც მოსამართლე ინიშნება დედოფლის მიერ ლორდ-კანცლერის წარდგინებით.

ბარისტრები უფრო მაღალი კვალიფიკაციისა და კომპეტენციის ადვოკატები არიან და მონაწილეობენ ზედა ინსტანციის სასამართლოებში, სადაც სოლისიტორებს არა აქვთ გამოსვლის უფლება. საინტერესოა ისიც, რომ სასამართლო პროცესის მონაწილე მხარეს ბარისტერთან შეხვედრა შეუძლია მხოლოდ სოლისიტორის მეშვეობით.

ბარისტრების განსაკუთრებულ სტატუსზე მიუთითებს ის გარემოებაც, რომ ე.წ. სამართლიანობის დიდ სასამართლოსა და საგრაფო სასამართლოებში მოსამართლეებად აირჩევიან მხოლოდ ბარისტრები, რომელთაც მუშაობის, მინიმუმ, ათი წლის სტაჟი აქვთ. შესაბამისად, მცირეა ბარისტრთა რაოდენობაც. იგი დაახლოებით 5 000-მდეა.⁵ თვით ბარისტრებში გამოიყოფა ელიტარული ფენა, რომელსაც სამეფო ადვოკატებს (*Queen's Counsel*) უწოდებენ. როგორც წესი, მოსამართლედ არჩევა სწორედ მათგან ხდება. აღსანიშნავია ისიც, რომ დიდ სასამართლოში მოსამართლედ არჩევა ითვლება სამოსამართლეო კარიერის მწვერვალად.

ბრიტანული სისტემის მნიშვნელოვანი თავისებურება ისაა, რომ რაიმე სპეციალური სკოლა მოსამართლეთათვის ან პროკურორებისთვის არ არსებობს. ბრიტანული იურიდიული განათლების სისტემა ამზადებს არა მოსამართლეებსა და პროკურორებს, არამედ ადვოკატებს (სოლისიტორებსა და ბარისტრებს). პროფესიონალ მოსამართლედ გახდომა შეუძლიათ მხოლოდ წარმატებული და ხანგრძლივი პრაქტიკის მქონე ბარისტრებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბარისტერი წლის განმავლობაში რამდენიმე თვეს ასრულებს შეთავსებით მოსამართლის მოვალეობას, ვიდრე ის მოსამართლედ დაინიშნებოდეს. ბარისტრები მოსამართლეებად აირჩევიან, როგორც წესი, 50 წლის ასაკიდან, გამონაკლისია მოსამართლედ არჩევა 40 წლიდან. ამიტომ ბრიტანეთში თქვენს ვერ შეხვდებით ისეთ ახალგაზრდა მოსამართლეებს, როგორც ეს საფრანგეთში, გერმანიაში და კონტინენტური ევროპის სხვა ქვეყნებშია, მათ შორის საქართველოშიც.

ორიგინალურია სოლისიტორებისა და ბარისტრების მომზადების სისტემაც. სრულიადაც არ არის საკმარისი ბაკალავრის დიპლომის მიღება, რომელსაც საუნივერსიტეტო სამწლიანი განათლების შედეგად იღებენ, სოლისიტორად ან ბარისტრად გახდომისათვის, თუნდაც ეს ოქსფორდის ან კემბრიჯის უნივერსიტეტების დიპლომი იყოს. ბაკალავრის დიპლომის მქონე პირმა უნდა მოისმინოს 9 თვიანი ლექციების კურსი იურიდიულ კოლეჯში. გამოსაშვები გამოცდების ჩაბარების შემდეგ მომავალი სოლისიტორი მოვალეა, გაიაროს ორწლიანი სასწავლო პრაქტიკა ერთ-ერთ სასოლისიტორო ბიუროში, რისთვისაც მას ხელფასი არ ეძლევა, მაგრამ ამით იქვეთება

³ Just English, Английский для юристов, Москва, 1996, 13.

⁴ ცვაკერტი/კოტცი, შედარებითი სამართლისმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში (ქართულ ენაზე), ნინიძე (რედ.), ტომი I, თბილისი, 2000, 226.

⁵ Just English, Английский для юристов, Москва, 1996, 13.

Solicitors, of which there are over 50 000,³ are advocates who render advice to clients and prepare necessary materials for trials. Solicitors have the right to participate only in Magistrates Courts or County Courts.

Contrary to French experience, Magistrates are justices of the peace and legal education is not a compulsory criterion for their appointment. They are selected from persons active in civil society - quite often pensioners. While the Queen formally appoints magistrates, actual appointment is by the Lord Chancellor on the recommendation of Local Commissions.⁴

County courts, which usually hear only significant civil cases, consist of professional judges selected from among the barristers. Here too the Queen on the recommendation of the Lord Chancellor appoints the judge.

Barristers as the advocates of higher qualification and wider competence have the right to appear in the courts of higher instances where solicitors do not enjoy such a right. It is noteworthy that the party to the trial may meet with a barrister only through his solicitor.

Importance of barristers is stressed by the fact that only barristers with at least ten years experience of work can be appointed as high court or county court. Correspondingly the number of barristers is relatively small - about 5 000.⁵ Among barristers there is a distinguished elite group called the Queen's Counsel. As a rule, judges are selected from among them. It is noteworthy that appointment as a High Court judge is considered the peak of a judicial career.

Another significance of the British system is that there is no special school for judges or prosecutors. The British system trains advocates (solicitors and barristers) not judges and prosecutors. Only barristers with a successful and long practice can become judges. In preparation, a barrister performs a judge's duty on a part time basis for several months before appointment. The age limit for barristers to become judges is fifty, although in exceptional cases it can happen with a forty year old candidate. In Britain one will not be successful in finding a young judge as in France, Germany and other countries of continental Europe, including Georgia.

The educational system for solicitors and barristers is unique as well. A bachelor's degree that one completes after studying three-years at university is not sufficient to become a solicitor or barrister, even if one graduates from Oxford or Cambridge. A person holding a BA must complete a nine-month specialist course at a law college. After passing the final examinations, a future solicitor must work unpaid in a solicitor's office. However, fees for tuition are deducted. One must afterwards work for three years as an assistant of the solicitor in order to gain permission to work as an

³ Just English, *English for Lawyers*, Moscow, 1996, 13.

⁴ *Zweiger/Kötz*, *Introduction to Comparative Jurisprudence in Private Law* (In Georgian), Edited by *Ninidze*, Volume I, 2000, 226.

⁵ Just English, *English for Lawyers*, Moscow, 1996, 13.

სწავლის ქირა. ამის შემდეგ მან სამი წელი უნდა იმუშაოს სოლისიტორის თანაშემწედ, რომ მოიპოვოს დამოუკიდებლად მუშაობის უფლება.⁶ ე. ი. მთლიანად დამოუკიდებელ სოლისიტორად მუშაობის უფლების მოპოვებისათვის აუცილებელია 9 წლამდე ვადა.

დაახლოებით ანალოგიური სისტემით ხდება ბარისტრების მომზადება. მათ უნდა ჩააბარონ სპეციალური საკვალიფიკაციო გამოცდები, რომელთაც ეწოდება: *The Examinations of the Bar Council*.

სოლისიტორებსაც და ბარისტრებსაც აქვთ თავიანთი პროფესიული გაერთიანებები, რომლებიც სხვა საკითხებთან ერთად სასწავლო და საგანმანათლებლო სტანდარტებს განსაზღვრავს.

3. საფრანგეთი

სრულიად განსხვავებულია იურიდიული პროფესიების დაუფლების სისტემა საფრანგეთში. ბრიტანელი მოსამართლისაგან განსხვავებით, ხანგრძლივი საადვოკატო საქმიანობის შედეგად კი არ მოიპოვებს ფრანგი მოსამართლე ან პროკურორი თავის ადგილს, არამედ იმთავითვე განსაზღვრულია მისი ამ თანამდებობაზე განწესება, თუკი ის ამას თავიდანვე გადაწყვეტს. ამიტომ მოსამართლეობა საფრანგეთში იურიდიული კარიერის გვირგვინი კი არ არის, არამედ სამსახური, რომელსაც ახალგაზრდა თავიდანვე იწყებს.

ერთი შეხედვით ფრანგული იურიდიული განათლების სისტემაც, ბრიტანულის მსგავსად, ორსაფეხურიანია. განსხვავება ისაა, რომ, თუ ბრიტანულ სისტემაში საუნივერსიტეტო განათლება საეალდებულო არ არის და მხოლოდ პრაქტიკის ძალით დამკვიდრდა, საფრანგეთში იგი საეალდებულოა. მომავალმა მოსამართლეებმა, პროკურორებმა, ადვოკატებმა და ნოტარიუსებმა უნდა გაიარონ საუნივერსიტეტო სწავლების ოთხწლიანი კურსი, წარმატებით ჩააბარონ საუნივერსიტეტო გამოცდები, რის შედეგადაც ისინი იღებენ სამართლის ლიცენზიას (*licence en droit*).

ის, ვისაც სურს მოსამართლეობა ან პროკურორობა, აბარებს მისაღებ გამოცდებს მაგისტრატურის ეროვნულ სკოლაში, რომელიც მდებარეობს ბორდოში და დაარსდა 1958 წელს. ამ სკოლაში წარიცხვა მეტად პრესტიჟულია და ყოველწლიურად ეს ბედნიერება წილად ხვდება 4000-მდე კანდიდატიდან მხოლოდ 150-ს. სწავლა ორწლიანია და მთლიანად ორიენტირებულია პრაქტიკაზე. თეორიული კურსის შემდეგ მსმენელი გადის პრაქტიკას სასამართლოსა და პროკურატურაში; შემდეგ კი აბარებს გამოსაშვებ გამოცდებს და ინიშნება პროკურორად ან მოსამართლედ.⁷ ბრიტანეთისაგან განსხვავებით, სადაც მაგისტრატები მომრიგებელ მოსამართლეებს ეწოდებათ, საფრანგეთში მაგისტრატები ეწოდებათ პროკურორებსა და მოსამართლეებს.

ადვოკატთა სწავლებას საფრანგეთში ახორციელებენ მდიდარი ტრადიციების მქონე ადვოკატთა პალატები, რომლებიც არსებობენ სააპელაციო სასამართლოებისა (რომელთა რაოდენობა შეადგენს 35-ს) და დიდი ინსტანციის სასამართლოების (182 სასამართლო) ადგილსამყოფელ დასახლებულ პუნქტებში.⁸

ადვოკატთა პალატებში სტაჟიორებმა მიიღებინ უმაღლესი საუნივერსიტეტო განათლების მქონე ახალგაზრდები, რომლებმაც მიიღეს სამართლის მასწავლებლის ნოდება (*maitrise en droit*) და მონაშობა ადვოკატად ვარგისიანობის შესახებ. ამ მონაშობას სტუდენტი იღებს იმ ერთობლივ სემინარებში აქტიური მონაწილეობის შედეგად, რომელთაც ერთობლივად ატარებენ ადვოკატთა პალატები და იურიდიული ფაკულტეტები. სტაჟიორი 2 წლის განმავლობაში

⁶ ცვაგერტი/კოტი, შედარებითი სამართლისმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში (ქართულ ენაზე), ნინიუ (რედ.), ტომი I, თბილისი, 2000, 237.

⁷ საფრანგეთის მაგისტრატურის ეროვნული სკოლის გამოცდილების საფუძველზე მომზადდა საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი სკოლის შესახებ კანონპროექტი, რომელსაც, იმედია, პარლამენტი წელს მიიღებს.

⁸ სამართალი საფრანგეთში, საფრანგეთის იუსტიციის სამინისტრო, თბილისი, 2001, 37, 41.

independent solicitor.⁶ In total about nine years is required to work as an individual solicitor.

A similar system applies to barristers. They must pass a special qualification called the examinations of the Bar Council.

Both solicitors and barristers have professional bodies that in addition to other functions set training and educational standards.

3. France

The system of legal education is different in France. Unlike a British judge, a French judge or prosecutor achieves this position not because of long-term advocacy. It is initially meant to appoint a person on this position according to previously expressed personal desire. Thus to be a judge in France is not necessarily the pinnacle of one's legal career but a process where a novice is involved from the beginning.

At first glance, the French legal educational system, like the British one, is two-phased. The difference is that a university degree is not compulsory in England but established by practice, whereas in France it is. Future judges, prosecutors, advocates and notaries must complete four years of university study, pass exams and be awarded a law license (*licence en droit*).

Those who wish to become judges or prosecutors must pass entrance exams in the National School of Magistracy located in Bordeaux, established in 1958. It is a privilege to attend this school and only 150 out of about 4000 candidates gain entrance each year. Study takes two years with strong emphasis on practical training. After theoretical courses, students practice in courts and prosecutor's offices. Then they pass final exams and are appointed as prosecutors or judges.⁷ Unlike Britain where the magistrates are justices of the peace, in France prosecutors and judges are called magistrates.

Education of advocates is performed by the Advocates Chambers. They are open at residential places where the Appellate Courts (number of which is 35) and courts of high instances (182 such courts) are located.⁸

Those with a higher university degree and having been awarded with the "*maitrise en droit*" and certificate of validity are recruited to the Advocates Chamber as trainees. A student obtains this certificate for participation in seminars held by the Advocates Chambers and Law Faculties. A trainee must complete training for 2 years at one of the Law Offices. He is also assigned by the advocate and appears before the court on trials with

⁶ Zweigert/Kötz, Introduction to Comparative Jurisprudence in Private Law (In Georgian). Edited by Ninidze, Volume I, 2000, 237.

⁷ On the basis of experience of French National Master School was prepared the draft law of the High School of Justice of Georgia which the Parliament will hopefully adopt this year.

⁸ Law in France, Ministry of Justice of France, Tbilisi, 2001, 35, 41.

პრაქტიკას გადის ერთ-ერთ საადვოკატო ბიუროში და ადვოკატის დავალეებით გამოდის სასამართლო პროცესებზე ღარიბ მოქალაქეთა საქმეებთან დაკავშირებით. სტაჟირების გავლის შემდეგ სპეციალური გამოცდის გარეშე ახალგაზრდა ადვოკატო მუშავეთ ადვოკატთა პალატის სიაში და ამის შემდეგ იგი უფლებამოსილია, საადვოკატო პრაქტიკა პქონდეს ყველა სასამართლოში, გარდა საკასაციო სასამართლოსა და სახელმწიფო საბჭოსი.⁷ მთლიანობაში საფრანგეთშიც ადვოკატად გახდომისათვის 7 წლის თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება საჭირო. ამიტომაც ითვლება ადვოკატის პროფესია საფრანგეთში მეტად პრესტიჟულად, ხოლო ადვოკატები – განსაკუთრებული რეპუტაციის მქონე ადამიანებად.

ფრანგული სამართალი იცნობს ადვოკატების დაყოფას სხვადასხვა ინსტანციის სასამართლო ადვოკატებად. მაგალითად, ავულები მონაწილეობენ მხოლოდ სააპელაციო სასამართლოებში და ისიც იმ სამოქმედო ტერიტორიაზე, სადაც მათ აქვთ ლიცენზია.

ბრიტანული სისტემისაგან განსხვავებით, ადვოკატის კარიერა საფრანგეთში არ არის დაკავშირებული მოსამართლედ გახდომის პერსპექტივასთან.

4. გერმანია

განსხვავებით კონტინენტური ევროპის სხვა ქვეყნებისაგანაც, გერმანიაში გამოიყენებო იურისტის (Volljurist) ერთიანი ცნება. იურისტად ითვლება პირი, რომელსაც მიღებული აქვს უნივერსალური იურიდიული განათლება, ჩაბარებული აქვს ორივე სახელმწიფო გამოცდა და უფლებამოსილია, რაიმე დამატებითი სპეციალური განათლების გარეშე ლაიკვის მოსამართლის, პროკურორის, ადვოკატის, ნოტარიუსისა თუ სხვა ადმინისტრაციული თანამდებობებში.

იურისტების მომზადება გერმანიაში მიმდინარეობს უნივერსიტეტების იურიდიულ ფაკულტეტებზე. სწავლის ხანგრძლივობა უნივერსიტეტებში განისაზღვრება სამოსამართლო კანონით და შეადგენს სამ-ნახევარ წელიწადს, რომელიც შეიძლება შემკორდეს, თუკი პირი ხასხავლო პროგრამით გათვალისწინებულ ყველა დისციპლინას ჩააბეჭდოს ვალდებულად. თუკი სწავლება უნივერსიტეტში არ უნდა იყოს ორ წელზე ნაკლები.⁸

გერმანული განათლების სისტემა, ბრიტანულისაგან განსხვავებით, ორიენტირებულია მოსამართლეზე. ის, ვინც აკმაყოფილებს მოსამართლისთვის კანონით დადგენილ მოთხოვნებს, უფლებამოსილია, დაიკავოს ყველა იურიდიული თანამდებობა, იქნება ეს სახელმწიფო სამსახურში, თუკი. თავისუფალ პროფესიებში. ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ იურიდიული განათლების ძირითადი პრინციპები და მოთხოვნები განსაზღვრულია ფედერალური სამოსამართლო კანონით.⁹ იგი განსაზღვრავს, თურომელი საგნები და როგორი მეთოდოლოგიის გამოყენებით უნდა ისწავლებოდეს. კერძოდ, კანონი მოითხოვს, რომ სწავლების შინაარსი ითვალისწინებდეს სასამართლო პრაქტიკას, ადმინისტრაციული ორგანოებისა და სამართლებრივი კონსულტაციების სასამართლო პრაქტიკას.

საუნივერსიტეტო შიდა გამოცდების ნარმატებით ჩაბარების შემდეგ სტუდენტს მოიძოვებს უფლებას, ჩააბაროს პირველი სახელმწიფო გამოცდა, რომელსაც იბარებს ფედერალური მინისტრის აუსტიციის სამინისტროების ან უმაღლესი სასამართლოების სავამოცდო სამსახურები.

პირველი სახელმწიფო გამოცდის ჩაბარების შემდეგ, პირი, რომელიც იბრძება რეფერენდარად (Referendar), გადის სავალდებულო პრაქტიკას ისეთ ორგანოებში, როგორიცაა: სასამართლო, პროკურატურა, ადმინისტრაციული ორგანო და ადვოკატურა, ასევე ფაკულტა-

⁷ Zweigert/Kötz, Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts. 2. Aufl., 1984, 151-152.

⁸ Furst/Walther, Richtergesetz: Kommentar und ergänzenden Vorschriften, 1992. 32-33.

⁹ §§ 5 ff. des Deutschen Richtergesetzes.

regard to cases of poor citizens. After training, without special examination the young advocate is enrolled in the Advocates Chamber after which he is authorized to practice law in any court other than the Court of Cassation and Council of State.⁹ In total 7 years of theoretical and practical background is needed to become an advocate. The advocate's profession is considered very prestigious and advocates as persons with special reputation.

French law is familiar with division of advocates according to the court instances. For example, *Avoués* participate only in Appellate Courts and only within the limits of the territory that their license applies.

Unlike the British system, the advocate's career in France is not connected with becoming a judge.

4. Germany

Unlike other countries of continental Europe, the common concept of jurist (*Volljurist*) is used in Germany. A jurist is a person who has completed general legal education and passed two state exams. He can hold the post of judge, prosecutor, advocate, notary or other administrative position without any additional special education.

Jurists are taught at law faculties in universities. The length of study at universities is determined by the Federal Law on Judges and is three and a half years but can be reduced if a person passes all subjects of the program earlier. However, study must last at least two years.¹⁰

The German educational system, unlike British one, makes a special accent on the judge. One, who meets the requirements set by the Federal Law on Judges, has the right to hold any legal post whether in public service or so-called free professions. This is the reason why the key principles and requirements of legal education are determined by the Federal Law on Judges.¹¹ The law stipulates subjects to be taught and their methodology. The law requires that study concept include court and administrative practise as well as providing legal advice.

After successfully passing the internal university exams the student must pass the first state exam with the Examination Boards of the Ministries of Justice or High Courts of Federal Lands.

After passing the first state exam, a graduate called a *Referendar* must work as a trainee in a mandatory placement such as court, prosecutor's office, administrative authority and bar. The *Referendar* also completes optional training in bodies such as legislative bodies

⁹ *Zweigert/Kötz*, Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts, 2. Aufl., 1984, 151-152.

¹⁰ *Fürst/Waither*, Richtergesetz: Kommentar und ergaenzenden Vorschriften, 1992, 32-33.

¹¹ §§ 5 ff. des Deutschen Richtergesetzes.

ტიორი ორგანიზაციაში, როგორცაა საკანონმდებლო ორგანო ან ნოტარიუსი. ეს პრაქტიკა გრძელდება ორი წლის მანძილზე. თითოეულ საჯაროდებულ ორგანოში რეფერენდარმა უნდა გაიაროს, სულ ცოტა, სამთვიანი პრაქტიკა.

ორწლიანი პრაქტიკის გავლის შემდეგ პირი აბარებს მეორე სახელმწიფო გამოცდას და მოიპოვებს იურისტის წოდებას, რაც უფლებას აძლევს, დაიკავოს მოსამართლის თანამდებობა. თუ გაკეთდალიწინებით სახელმწიფო გამოცდებისათვის მოსამზადებელ პერიოდებსაც, ორიტად გადომისათვის საჭიროა, სულ ცოტა, შვიდი წელი მაინც.

აღსანიშნავია, რომ უნივერსიტეტის სამართლის ყოველი პროფესორი უფლებამოსილია, დაიკავოს მოსამართლის თანამდებობა. ის, ვისაც აკმაყოფილებს მოსამართლისათვის კანონით დადგენილ მოთხოვნებს, შეიძლება გახდეს პროკურორი, ადვოკატი, ნოტარიუსი და ა.შ.

საადვოკატო საქმიანობის დაწყებისათვის იურისტს სჭირდება ამა თუ იმ სასამართლო ნებართვა,¹⁷ რომელიც უფრო ფორმალურ ხასიათს ატარებს. ადვოკატო უფლება აქვს, მოახსენიებდეს შილის საქმეთა განხილვაში გერმანიის ყველა სასამართლოში, გარდა იმისა, ვიდრეალორი უზღუდული სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა სენატისა. ამ სასამართლოში მოახსენიებო უფლება აქვს მხოლოდ სპეციალურად ამისთვის უფლებამოსილ ვ ადვოკატს, რომლებიც ქმნიან გერმანიის ფედერალური უმაღლესი სასამართლოს ადვოკატთა პალატას.

5. ამერიკის შეერთებული შტატები

ფორმალური და საინტერესოა ამერიკული იურიდიული პროფესიებისათვის საატენა და ამ პროფესიითა დაუფლების წესი. მართალია, ანეროკული სამართალი საერთო სამართლის ოჯახს განეკუთვნება, მაგრამ იგი მაინც განსხვავდება ბრიტანული სისტემისაგან. მაგალითად, ამერიკაში არ არსებობს დაყოფა სოლისიტორებად და ბარისტერებად, სამაგიეროდ არსებობს ადვოკატის ერთიანი ცნება, რომელიც გამოიხატება ინგლისური სიტყვით – Lawyer.

როგორც ამერიკელი იურისტები აღნიშნავენ, გზა ადვოკატად გადომისაკენ საქაოდ გრძელი და რთულია: თავიდან კოლეჯი, შემდეგ – ხაში წელი სამართლის სკოლაში; შემდეგ საადვოკატო გამოცდისათვის მოსამზადებელი პერიოდი; დაბოლოს, თვითონ აადვოკატო გამოცდა.¹⁸ გამოცდა ტარდება ტესტური ფორმით, დახლოებით იმ წესების დაკვირვებით, რაოდეგება ქართული სამოსამართლო გამოცდის ტესტები.

მოსამართლეთა უმრავლესობა ამერიკაში წარმოადგენს მაღალკვალიფიციურ იურისტებს. უმრავლესობას აქვს იურიდიული განათლება, მაგრამ იურისტთა მოლოდ მცირე ნაწილი იწყებს მოსამართლედ მუშაობას. ფედერალური შტატების მოსამართლეები, როგორც წესი, იარჩევიან, ხოლო ფედერალური მოსამართლეები ინიშნებიან ამპ-ის პრეზიდენტის მიერ სენატის თანხმობით.

6. საქართველო

იურიდიული პროფესიების სახეობებითა და მათი დაუფლების მეთოდებით ქართული სისტემა შეესაბამება კონტინენტური ევროპის ქვეყნების სისტემას, თუმცა იმავდროულად შეიცავს ამერიკული სისტემის ელემენტებსაც. განსხვავებით დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებისაგან, იურიდიული პროფესიების დაუფლება საქართველოში შედგება გაიოლებულია, რაც მის ერთერთ მნიშვნელოვან ხარვეზად უნდა ჩაითვალოს. იურიდიული განათლების დღეს არსებული სისტემა არასაკმარისად უზრუნველყოფს როგორც თეორიულ მომზადებას, ისე პრაქტიკისათვის აუცილებელი უნარ-ჩვევების შეთვისებას.

¹⁷ Model/Creifelds, Staatsbürgertaschenbuch, 30. Aufl., 409.
¹⁸ Филиппин. Введение в американское право. Москва, 1993, 197.

or a notary. This practice lasts two years. The *Referendar* should be trained in each compulsory placement for at least three months.

After completion of two years of training, a person passes the second state exam and fully qualifies as a jurist. This makes him eligible to become a judge. In total, it takes seven years to become a jurist, including the period of preparation for state exams.

Every law professor of the university is eligible to be a judge. One who meets the statutory requirements set for judges may become a prosecutor, advocate or notary.

To start advocating practice a jurist should obtain a permission from the court.¹² This permission is a formality in many respects. An advocate has the right of audience in all courts of Germany other than, for example, the Civil Cases Senate of the Federal High Court. There are thirty-one advocates, who form the Bar Chamber of the Federal High Court that have the right of audience in this Court.

5. United States

The American system of legal profession is unique and interesting. While American law belongs to the common law family, it differs from the British system. For instance in America there is no differentiation into solicitors and barristers. The word *lawyer* generally includes meaning of an advocate.

According to American lawyers the way to advocate's profession is quite long and arduous: first, one requires a graduate degree, then three years at law school. After law school in order to become a legal practitioner one must prepare for and pass the bar examination.¹³ This is similar in format to those tests that judges in Georgia recently took.

The majority of judges in America are highly skilled jurists. Practically all judges have legal education but only a small number of lawyers become judges. State judges, as a rule, are elected, while the US President with approval from the Senate appoints federal judges.

6. Georgia

In terms of its types of legal professions and methods of study the Georgian system is compatible with continental Europe. However, it incorporates some elements of the American system as well. Unlike Western developed countries, in Georgia it is unduly simplified to acquire legal professions. This is one of its principal deficiencies. The existing system of legal education does not provide sufficient theoretical or practical study.

¹² *Model/Creifelds*, Staatsbürgertaschenbuch, 30. Aufl., 409.

¹³ *Friedman*, Introduction to American Law, Moscow, 1993, 197.

ის, რომ უნივერსიტეტის ან სხვა იურიდიული სასწავლებლის დიპლომი საკმარისი იყოს პრაქტიკული საქმიანობის დასაწყებად, უცხოა დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების სამართლებრივი სისტემებისათვის. საუნივერსიტეტო განათლებას აუცილებლად უნდა მოჰყვეს სპეციალური სწავლება, როგორც ეს საფრანგეთშია, ან სპეციალური გამოცდა, როგორც ეს აშშ-შია. ერთ შემთხვევაში გამოცდას იბარებს სახელმწიფო, ხოლო მეორე შემთხვევაში – სახელმწიფოსაგან უფლებამოსილი არასამთავრობო ორგანიზაცია.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, დღეს საქართველოში რეალურად მოსაფიქრებელია იურისტად გახდომის ორივე ეტაპის, როგორც საუნივერსიტეტო, ისე უნივერსიტეტისმშენებლო, სწავლების ფორმები, მეთოდები და შინაარსი. მოსამართლეებთან და პროკურორებთან დაკავშირებით ეს საკითხი უკვე გადანყვეტილია კანონპროექტში იუსტიციის უმაღლესი სკოლის შესახებ. რაც შეეხება სხვა იურიდიულ პროფესიებს, ფრაგმენტულად აქაც გვაქვს პოსტუნივერსიტეტული მომზადების ელემენტები (მაგალითად, ნოტარიუსთა და პროკურორთა გამოცდები), მაგრამ სისტემურად ეს საკითხი აშკარად დასახვეწია.

The fact that a university or law school diploma is enough to start practising law is unknown in the West. A university degree must be followed by the special training like in France or by special exam like in USA. In one case the exam is conducted by the state and in another by non-governmental organization authorized by the state.

Methods of study at both university as well as post-university stages need to be thought through. Such problem with regard to judges and prosecutors is already solved by the draft-law on a High School of Justice. For other legal professions some elements of post-university study are partly available (e.g. exams of notaries and prosecutors) but in terms of the system it needs further sophistication.

სასამართლო ხელისუფლების მაკონტროლებელი ფუნქცია

გაზანფარ გაბასან ოლლი ძიარიმჟი*

თანამედროვე საზოგადოებაში სასამართლო არა მხოლოდ ახორციელებს მართლმსაჯულებას, არამედ აღჭურვილია მაკონტროლებელი ფუნქციითაც. მაკონტროლებელი საქმიანობა, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს სასამართლოების მიერ აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოებისა და თანამდებობის პირთა ქმედებების (უმოქმედობის) კანონიერების კონტროლს.

საკონსტიტუციო სამართლის ცნობილი უნგრელი სპეციალისტი ანდრას შაიო სამართლიანად აღნიშნავდა: „იმისათვის, რომ არსებობდეს სასამართლო თავისი კონსტიტუციური მნიშვნელობით და სამართლებრივ სახელმწიფოში ასრულებდეს მასზე დაკისრებულ როლს, იგი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს:

- მხოლოდ სასამართლოს აქვს უფლება, გაასამართლოს, განსაკუთრებით კი, თავისუფლება აღუკვეთოს დამნაშავეს ჩადენილი დანაშაულისათვის;

- სასამართლოში უნდა მოხდეს ყველა უფლების განხორციელება;

- გარანტირებული უნდა იყოს ნებისმიერი სამართლდარღვევის მიუკერძოებელ სასამართლოში გასაჩივრების შესაძლებლობა“.¹

სასამართლოს უფლება – განიხილოს მოქალაქეთა საჩივრები, რომლებიც მიმართულია აღმასრულებელი ორგანოების უკანონო ქმედებების წინააღმდეგ, გამომდინარეობს ძალაუფლების განაწილების პრინციპისა და შეზღუდვებისა და ხელისუფლების სხვადასხვა შტოს შორის თანაფარდობის წესიდან.

გერმანიის ძირითადი კანონი ითვალისწინებს ხელისუფლების მიერ ადამიანის უფლებების ნებისმიერი დარღვევის სასამართლო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას. თავად კონკრეტული უფლებების მიმნიჭებელი კანონიც კი შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში (რაც, სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებიდან გამომდინარე, თითქმის ყოველთვის რომელიმე დონეზე სასამართლო წესით გადასინჯვას წიშნავს).

სასამართლო წესით გადასინჯვის უფლება გულისხმობს, რომ შესაძლებელია, აღიძრას საქმე ნებისმიერი პირის წინააღმდეგ, არანაირი პრივილეგია არ წარმოადგენს სასამართლოს წინაშე პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველს, ე.ი. კანონის წინაშე ყველა თანასწორია.

ამრიგად, შეიძლება საქმატურად გამოიყოს სასამართლო ხელისუფლების საქმიანობის სამი ძირითადი, ურთიერთდაკავშირებული მიმართულება:

- მოქალაქეთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვა;

- მართლწესრიგის დაცვა სისხლისსამართლებრივი და სხვა სამართლდარღვევებისაგან;

- ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობის კონტროლი.²

ჩვენი სასამართლო სისტემის თვისებრივად ახალ ცნებას – სასამართლო კონტროლს ლიტერატურაში ხშირად მოიხსენიებენ ხან როგორც სასამართლო ხელისუფლების ფუნქციას³, ხან კი როგორც მისი განხორციელების ფორმას.⁴

* აზერბაიჯანის რესპუბლიკის საპედაგოგიო სასამართლოს წევრი.

¹ Шайо, Самоограничение власти: краткий курс конституционализма, Москва (Юрист), 1999, 221.

² Конституционное право зарубежных стран, Москва (Норма), 2000, 328.

³ Шейфер/Яблоков, Понятие судебной власти и ее функции, Проблемы судебно-правовой реформы в России: история и современность, Сб. трудов, Самара, 1999, 198.

⁴ Ржевский/Ченурнова, Судебная власть в Российской Федерации: конституционные основы организации и деятельности, Москва, 1998, 102 и след.

The Review Functions of the Judiciary

GAZANFAR BABAKHAN OGLI KIARIMOV*

In the modern society courts not only dispense justice, but have a review function as well. Administrative review means that a court reviews the lawfulness of acts (omissions) of the executive authorities and high officials.

The well-known Hungarian scholar in the constitutional law, *Andras Shayo* stated: "The basic requirements for a court to exist having constitutional importance and playing its role in a state based upon the rule of law are that:

- Only the court is entitled to make a person answerable for a crime and particularly, to punish him by the restriction of liberty;
- All rights should be exercisable in court;
- The possibility to appeal against any offence before an impartial court should be guaranteed".¹

The right of a court to consider complaints concerning the illegal actions of the executive authorities is guaranteed by the principle of the separation of powers and the rule of restrains and counterbalances between various branches of the state power.

The German Basic Law allows for judicial appeal against any violation of fundamental human rights, committed by state authorities. This law grants the specific right of appeal. Put in other words, this means that there should always exist some form of judicial review.

The right to a court hearing means that a case can be initiated against anyone. There should be no privileges to relieve somebody of judicial responsibility. This means that everyone is equal before the law.

There are three main interrelated activities of the judiciary:

- Protection of the legitimate interests of citizens;
- Protection of law and order against criminal and other offences;
- Exercise of controls over state authorities.²

Being a qualitatively new concept for our judicial system, literature often denominates judicial review as the function of judiciary³ or the form of it exercising by the latter⁴.

* Judge of the Appellate Court of the Republic of Azerbaijan.

¹ *Shayo*, Self-Restriction of Power: a Short Way to Constitutionalism, Moscow (Jurist), 1999, 221.

² Constitutional Law of Foreign States, Moscow (Norma), 2000, 328.

³ *Sheifer/Iablok*, concept of Judicial Power and its Functions, Problems of Judicial-Legal Reform in Russia the History and the Present, Collected studies, Samara, 1999, 198.

⁴ *Rzhevskaja/Chepurnova*, Judicial Power in Russian Federation, Constitutional Principles of Organization and Operation, Moscow, 1998, 102 et seq.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სასამართლო კონტროლის კონსტიტუციურ საფუძველს წარმოადგენს კონსტიტუციის მე-60 მუხლი, რომლის თანახმადაც, ყველა მოქალაქეს აქვს თავისი უფლებებისა და თავისუფლებების სასამართლო წესით დაცვის გარანტირებული უფლება, ყველას აქვს უფლება, სასამართლო წესით გაასაჩივროს ხელისუფლების ორგანოების, პოლიტიკური პარტიების, პროფესიული კავშირებისა და სხვა საზოგადოებრივი ორგანოების, თანამდებობის პირთა ქმედებები (უმოქმედობა).

თითქმის ყველა კანონი თუ სხვა ნორმატიული აქტი ითვალისწინებს მოქალაქეთა ამ უფლებების განხორციელებას. თუმცა ეს უფლება რომელიმე კანონითაც რომ არ ყოფილიყო გარანტირებული, ტრაგედია ნამდვილად არ იქნებოდა, ვინაიდან იგი წარმოადგენს საყოველთაო პრინციპს, რომელიც აღიარებულია კონსტიტუციით და რომელიც უპირატესი და უშუალო იურიდიული ძალის მქონე ინსტრუმენტია აზერბაიჯანის მთელ ტერიტორიაზე.

რამდენადაც უცნაურად შეიძლება მოგვეჩვენოს, აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში აღმასრულებელი ორგანოების კანონსაწინააღმდეგო ქმედებების სასამართლო წესით გასაჩივრების პროცედურა განსაზღვრულია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით. საქმე ისაა, რომ ასეთი პრაქტიკა დამახასიათებელი არ არის საზღვარგარეთის ქვეყნებისაივის და, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს საბჭოთა საპროცესო უარყოფით სტერეოტიპს.

გაცილებით უკეთესი იქნებოდა, მომზადებული და მიღებული ყოფილიყო სპეციალური კანონი, რომელიც მოქმედებდა შესაბამის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ვფიქრობთ, უკვე დადგა ამისი დრო.

სწორედ აღნიშნულ საკითხებს ეძღვნება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მეორე ნაწილი – „ზოგადსამართლებრივი ურთიერთობებიდან გამომდინარე ურთიერთობების მოწესრიგება (განსაკუთრებული სასარჩელო წარმოება)“. ამ ნაწილის სათაური, რბილად რომ ვთქვათ, გაცივებას იწვევს. ბუნდოვანია, თუ რა შეიძლება იგულისხმებოდეს „ზოგადსამართლებრივ ურთიერთობებში“.

ჩვენი აზრით, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის ეს „გამოცანა“ საკანონმდებლო განმარტებას საჭიროებს.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 285-ე მუხლის თანახმად, ასეთი სახის წარმოება მიეკუთვნება საქმეები, რომლებიც აღძრულია:

- საარჩევნო უფლებების დაცვის შესახებ განცხადების საფუძველზე;
- აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების და მათი თანამდებობის პირების მიერ ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილებების შესახებ განცხადების საფუძველზე;
- აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, სხვა ორგანოებისა და ორგანიზაციების და მათი თანამდებობის პირების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებისა და ქმედებების (უმოქმედობის) შესახებ განცხადების საფუძველზე;
- სამხედრო თანამდებობის პირებისა და მმართველი ორგანოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებისა და ქმედებების (უმოქმედობის) შესახებ განცხადების საფუძველზე;
- ნორმატიული აქტების კანონიერების გასაჩივრების შესახებ განცხადების საფუძველზე.

ამკარაა, რომ აღნიშნული ნაწილის დებულებები შეიძლება წარმოადგენდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების და მათი თანამდებობის პირების თვითნებობისაგან მოქალაქეების დაცვის საუკეთესო გარანტიას. აღნიშნულ საქმეებს განიხილავს საერთო სასამართლოები (25-ე მუხელი).

აღნიშნული წარმოების დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს ის, რომ, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 287-ე მუხლის თანახმად, მტკიცებულების ტვირთი, შესაბამისი აქტების მიღების ვალდებულება ეკისრება სახელმწიფო ხელისუფლების, თვითმმართველობის იმ

In the Republic of Azerbaijan Article 60 of the Constitution provides the basis for judicial review. This Article secures the rights and liberties of all citizens. Every citizen is entitled to appeal to a court of law concerning decisions and acts (or omissions) of state authorities, political parties, trade unions, other public organisations and officials.

Nearly all laws and other normative-legal acts guarantee this right. Even if this right was not provided for by some law, there would be no serious problem, as it is a universally acknowledged principle, envisaged by the Constitution, having prevalence and directly valid throughout the whole territory of Azerbaijan.

Strange as it may seem, in the Republic of Azerbaijan, the procedure to appeal against an unlawful act by the executive authorities is given in Civil Procedure Code. This is not typical in other countries and is a consequence of the Soviet approach to law.

It would be better to adopt a specific law on this issue. For our part, we think that it is already high time.

The second subsection of the Civil Procedure Code – "Case proceedings deriving from common law relations (special appeal proceedings)" deals with these issues. To put it mildly, the title of the subsection is not clear concerning the meaning of "common-law relations". As such, it requires interpretation.

In our opinion this "puzzle" of Civil Procedure Code of the Republic of Azerbaijan requires legislative interpretation.

By virtue of the Civil Procedure Code (Article 285), the following cases are subject to this type of proceedings:

- Against the applications for the protection of voting rights;
- Against the applications regarding decisions of respective executive authorities and local self-government bodies and their officials concerning administrative-legal offences;
- Against the applications regarding the acts (omissions) of executive authorities, local self-government bodies, other authorities and organisations, and their officials;
- Against the applications regarding the acts (omissions) of military officials and authorities;
- Against the applications regarding the lawfulness of normative acts.

It is apparent that this subsection serves to protect against the arbitrariness of the executive, local self-government bodies, other organisations and their officials. Courts of general jurisdiction (Article 25) generally hear such cases.

There is a peculiar feature in these cases. According to Article 287 of Civil Procedure Code the burden of proof, the adoption of respective acts is vested with state authorities, local self-government bodies and other organisations, which have adopted these acts. This is

ორგანოებსა და ორგანიზაციებს, რომლებმაც მიიღეს აღნიშნული აქტები. ეს კი ჩინოვნიკების თვითნებობისაგან მოქალაქეთა დაცვის გარანტიების გაუმჯობესებისაკენ წინგადადგმულ ნაბიჯია.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში არსებობს სპეციალური თავი - „სასამართლო კონტროლი“. იგი არეგულირებს ურთიერთობებს, რომლებიც წარმოიშობა სასამართლოს მიერ ცალკეული საგამოძიებო, პროცედურული ან ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების ჩატარებაზე ნებართვის გაცემის შემთხვევაში, სისხლის სამართლის პროცესის განმარტოვებული ორგანოს ქმედებების ან გადაწყვეტილებების გასაჩივრებისას, სავალდებულო ხასიათის პროცესუალური ღონისძიებების გამოყენების შემთხვევაში და სხვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლოების მაკონტროლებელი საქმიანობა არ რეგულირდება ერთიანი, კოდიფიცირებული აქტით, რაც, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს საკანონმდებლო ტექნიკის სერიოზულ ხარვეზს.

თითქმის ყველა კანონი თუ ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტი შეიცავს დებულებას სასამართლო კონტროლის შესახებ. ჩვენი აზრით, უფრო ეფექტიანი და მიზანშეწონილი იქნებოდა, რომ ერთ კანონში ან კოდექსში ყოფილიყო თავმოყრილი ყველა ის ურთიერთობა, რომლებიც დაკავშირებულია სასამართლო კონტროლის განხორციელებასთან.

აზრივად, სასამართლო კონტროლის ძირითად ამოცანაა კერძო პირების მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების გადაწყვეტილებებისა და ქმედებების წინააღმდეგ აღძრული საჩივრების განხილვა.

ასეთი სახის დავების გადასაწყვეტად სპეციალიზებულ ადმინისტრაციულ სასამართლოებს უნდა ჰქონდეთ კანონსაწინააღმდეგო მარეგულირებელი აქტების გაუქმების, აქტებში ცვლილებების შეტანის მოთხოვნის, ზარალის ანაზღაურების უფლება ძალაუფლების გადამეტებით მიღებული აქტის არამართლობიერად აღიარების შემთხვევაში და სხვა.⁵

ადმინისტრაციული აქტების გაუქმება თავად ადმინისტრაციული ხელისუფლების ან სასამართლოს მიერ ნიშნავს, რომ გაუქმებული აქტი არასოდეს არ არსებობდა.⁶

ზოგიერთ სახელმწიფოში ასეთი სახის დავების გადასაწყვეტად შექმნილია სპეციალიზებული ადმინისტრაციული სასამართლოები. მრავალ სახელმწიფოს შორის, სადაც ადმინისტრაციული სასამართლოების ავტონომიური სისტემა მოქმედებს, კლასიკურ მაგალითად მიჩნეულია საფრანკეთი. ითვლება, რომ ამ სისტემას საფუძველი ნაპოლეონმა დაუდო, რომელმაც 1799 წელს დააარსა განსაკუთრებული ორგანო - სახელმწიფო საბჭო. მას დღემდე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი როლი ეკისრება ქვეყნის სახელმწიფო ორგანოების სისტემაში; იგი სათავეში უდგას ადმინისტრაციული სასამართლოების სამსაფეხურიან სისტემას.

აღნიშნულ სახელმწიფოებში ადმინისტრაციული მართლმსაჯულება მოიაზრება როგორც მოქალაქეებსა და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს (თანამდებობის პირებს) შორის წარმოქმნილი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი დავების გადაწყვეტის განსაკუთრებული პროცედურა.⁷

ყოფილი საბჭოთა კავშირის სამეცნიერო სივრცეშიც გვევდება საინტერესო წინადადებები ადმინისტრაციული სასამართლოების შემოღების თაობაზე. მაგალითად, დიკოვის აზრით: „...ამჟამად, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებზე სასამართლო კონტროლი რუსეთის სამართლებრივი რეალობის განუყოფელ ნაწილად იქცა, დადგა დრო ისეთი ადმინის-

⁵ Конституционное право зарубежных стран, Москва (Норма), 2000, 335.

⁶ Коионов, Об общих принципах права во Французской и Бельгийской судебной практике по административным делам, Государство и право, 2001, № 3, 85.

⁷ Алехин/Кармолицкий/Козлов, Административное право Российской Федерации, Москва (ЗЕРЦАЛО), 1997, 322.

a step towards improving the protection of the rights against the arbitrariness of public officials.

The Criminal-Procedure Code of the Republic of Azerbaijan contains a special chapter – "Judicial review". This chapter regulates relations arising in cases when the courts sanction certain investigational, procedural and operational-research measures, when contesting procedural actions and decisions of bodies conducting criminal proceedings, when recourse is made to mandatory procedural measures.

It should be noted, that reviewing functions of the courts are not regulated by a single codified act, which in our opinion is a serious fault of the legislative technique.

Almost every law or normative act contains a provision concerning judicial review. It would be more efficient and expedient to cover all the relations related to judicial review in one law.

The main purpose of judicial review is the settlement of claims of private persons regarding decisions and acts of state authorities.

To consider such disputes, specialised administrative courts should enjoy the right to repeal regulatory acts which contradict the law, or make it mandatory to introduce changes to laws and provide damages when an abuse of authority is proven.⁵

The repeal of an administrative act by an administrative authority or by a court means that a repealed act never existed.⁶

In some countries, special administrative courts consider such disputes and France is the classic example. The system was created by Napoleon, who established the State Council in 1799. This council is still one of the most important bodies within the framework of national state authorities; it is at the head of the three-tier system of administrative courts.

In these countries the administrative justice means special procedure of settlement of administrative-legal disputes arising between citizens and state authorities (public officials)⁷.

Some interesting proposals concerning the introduction of the institute of administrative courts existed in the former Soviet Union. *Dikov* considers, that "... now, when judicial review over the activities of state authorities became the indispensable part of Russian legal reality, it is time to create the system of administrative justice, i.e. the system of

⁵ Constitutional Law of Foreign States, Moscow (Norma), 2000, 335.

⁶ *Kononov*, Concerning general principles of law in the French and Belgian judicial practice with administrative cases, State and Law, 2001, No.3, 85.

⁷ *Alekhin/Karmolitski/Kozlov*, Administrative Law of Russian Federation, Moscow (Zertsalo), 1997, 322.

ტრადიციული მართლმსაჯულების, ანუ სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნისა, რომლებიც განიხილავდნენ კერძო პირების საჩივრებს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების, თანამდებობის პირების ან იმ პირების მიმართ, რომელთაც ეკისრებათ სახელმწიფო ხელისუფლების უფლებამოსილების განხორციელებასთან დაკავშირებული ფუნქციები“⁴.

უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლო კონტროლის ინსტიტუტი უფრო ზუსტ საპარტულბრივ რეგულირებას საჭიროებს, განსაკუთრებით კი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობების დროს წამოჭრილი საქმეების განხილვის სპეციფიკურ-სამართლებრივი პროცედურული წესების შემოღებასთან მიმართებით.⁵

ვიმედოვნებთ, რომ სამომავლოდ აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში ადგილს დაიმკვიდრებს ადმინისტრაციული სასამართლოების ეფექტიანი სისტემა, რაც ხელს შეუწყობს სასამართლო ხელისუფლების როლის მნიშვნელობის ამაღლებას და შექმნის ადამიანისა და მოქალაქის იმ უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის ქმედით მექანიზმს, რომლებიც გარანტირებულია აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციით.

⁴ *Литов*, Проблемы создания системы административной юстиции в России (в свете зарубежного опыта), Государство и право, 2001, № 5, 32.

⁵ *Свиридов* Х.М.Исследования и судебная ветвь власти: соотношение и взаимодействие, Государство и право, 2000, № 1, 10.

specialised courts, engaged in settling disputes on the grounds of claims of private persons against state authorities, public officials or persons fulfilling functions, related with the exercise of the state-governmental power⁸.

Judicial review requires regulation that is more accurate. This is especially with regard to the establishment of specific procedural rules, deriving from administrative-legal relations⁹.

It is to be hoped that Azerbaijan will develop an efficient system of administrative courts. This will increase judicial authority and enhance the protection of the rights and freedoms as guaranteed by the constitution of the Republic of Azerbaijan.

⁸ *Dikov*, Problems of creating the system of administrative justice in Russia (in the light of foreign experience), *State and Law*, 2001, No.5, 32.

⁹ *Salishcheva/Khamaneva*, Executive and judicial branches of the State Power: correlation and interaction, *State and Law*, 2000, No.1, 10.

აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციისა და საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით

კონსტანტინე კორკელია*

1. შესავალი

აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება გახდა ერთი-ერთი ყველაზე აქტუალური საკითხი, რომელმაც საზოგადოებრივი დისკუსია გამოიწვია საქართველოში: ერთი მხრივ, აღნიშნავენ, რომ რელიგიის თავისუფლება არ არის სათანადოდ დაცული შესაბამისი ნორმატიული ბაზის არარსებობის გამო; მეორე მხრივ, მიუთითებენ, რომ საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს საკმარისად ეფექტიან ნორმატიულ ბაზას, მაგრამ არის ხარვეზები კანონმდებლობის პრაქტიკულ განხორციელებაში.

ამ სტატიის მიზანია განხილვა საქართველოს კანონმდებლობისა, რომელიც ანესრავებს რელიგიის თავისუფლების უფლებას, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის სტანდარტებთან შესაბამისობის თვალსაზრისით. მასში განიხილება, უზრუნველყოფს თუ არა მოქმედი ნორმატიული ბაზა სათანადო გარანტიებს რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვისათვის და საჭიროა თუ არა მისი გაუმჯობესება, ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციისა და ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალთან საქართველოს კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შესაბამისობაში მოყვანის მიზნით.

2. ევროპის კონვენცია და მისი განმარტება

ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციით გათვალისწინებული სტანდარტების ანალიზისათვის ამოხავალი ნერტილია კონვენციის მე-9 მუხლი, რომლის თანახმაა:

„1. ყველას აქვს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება; ეს უფლება მოიცავს რელიგიის ან მრწამსის შეცვლის თავისუფლებას და თავისუფლებას როგორც მარტომ, ისე სხვებთან ერთად და საჯაროდ ან კერძოდ, გამოავლინოს თავისი რელიგია ან მრწამსი აღსარებლობით, სწავლებით, რიტუალების შესრულებითა და დაცვით;

2. რელიგიის ან მრწამსის გამოვლინების თავისუფლება ექვემდებარება მხოლოდ ისეთ შეზღუდვებს, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებისათვის, საზოგადოებრივი წესრიგის, ჯანმრთელობის, ზნეობის ან სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვისათვის“.

აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება განეკუთვნება ძირითად უფლებებს, რომელთა გარეშე სამართლის უზენაესობაზე დაფუძნებული დემოკრატიული სახელმწიფო არ შეიძლება არსებობდეს. ევროპის კონვენციის მე-9 მუხლი შედგება ორი პუნქტისაგან: 1-ლი პუნქტი უზრუნველყოფს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლებას; მე-2 პუნქტი ითვალისწინებს გარკვეულ შეზღუდვებს ამ უფლების მიმართ. ეს შეზღუდვები უნდა იყოს კანონით გათვალისწინებული, აუცილებელი დემოკრატიულ

* „ჯეპლასის“ ექსპერტი სამართლებრივ საკითხებში.

Freedom of Thought, Conscience and Religion under the European Convention on Human Rights and the Georgian Legislation

KONSTANTIN KORKELIA*

1. Introduction

The right to freedom of thought, conscience and religion has become one of the topical issues which has brought about public debate in recent years in Georgia. On the one hand, it is said that the right to freedom of religion is not duly protected due to the lack of a relevant legal framework. On the other hand, it is pointed out that the Georgian legislation provides sufficiently effective legal framework, but there are flaws in practical implementation of the legislation.

The purpose of the present article is to discuss the Georgian legislation governing the right to freedom of religion in terms of its compliance with the standards of the European Convention on Human Rights. It will examine whether the existing legal framework provides appropriate guarantees in protecting the right to freedom of religion and whether further improvement is necessary to bring the Georgian legislation and practice in line with the European Convention on Human Rights and the case-law of the European Court of Human Rights.

2. The European Convention and its Interpretation

The starting point of analysis of the standards set under the European Convention on Human Rights is Article 9 of the Convention which reads as follows:

1. Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance;
2. Freedom to manifest one's religion or beliefs shall be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of public safety, for the protection of public order, health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others".

The right to freedom of thought, conscience and religion belongs to fundamental human rights without which a democratic state under the rule of law may not exist. Article 9 of the European Convention consists of two paragraphs. Paragraph 1 guarantees the right to freedom of thought, conscience and religion. Paragraph 2 provides certain limitations to this right. These limitations must be prescribed by law, necessary in a democratic society and they may be imposed only to achieve one of the legitimate aims (the interests of public

* GEPLAC Legal Expert.

საზოგადოებაში და ისინი შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ ერთ-ერთი კანონიერი მიზნის მისაღწევად (საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესები, საჯარო წესრიგის, ჯანმრთელობის, ზნეობის დაცვა ან სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა).¹ ეს პუნქტი ადგენს ბალანსს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლებათა პირის უფლებასა და საზოგადოების ინტერესებს შორის, როდესაც ისინი ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს.

კონვენცია უზრუნველყოფს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლებას კვალიფიკაციის გარეშე. ამ უფლების ერთადერთი შესაძლო შეზღუდვა ეხება მის გამოვლინებას.² მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი უშვებს შეზღუდვას რელიგიისა და მრწამსის გამოვლინებასთან დაკავშირებით. საქმეში – *კოკინაკის საბერძნეთის წინააღმდეგ* – ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა:

„მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტით გარანტირებული უფლებების ფუნდამენტური ხასიათი ასევე აისახება იმ პუნქტის ფორმულირებაში, რომელიც ითვალისწინებს შეზღუდვებს მათ მიმართ. მე-8, მე-10 და მე-11 მუხლების მეორე პუნქტებისაგან განსხვავებით, რომლებიც მოიცავენ ამ მუხლების პირველი პუნქტებით დატულ ყველა უფლებას, მე-9 მუხლის მეორე პუნქტი მოითხოვს მხოლოდ „რელიგიის ან მრწამსის გამოვლინების თავისუფლებას“. ამდენად, ის აღიარებს, რომ დემოკრატიულ საზოგადოებაში, სადაც რამდენიმე რელიგია თანაარსებობს ერთსა და იმავე მოსახლეობაში, შეიძლება აუცილებელი იყოს ამ თავისუფლებაზე შეზღუდვის დაწესება, რათა სხვადასხვა ჯგუფის ინტერესები შეეთავსოს ერთმანეთს და უზრუნველყოფილი იქნეს ყველა პირის მრწამსის პატივისცემა.“³

ამდენად, სახელმწიფოს უფლებამოსილება – მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე შეზღუდოს მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტით გათვალისწინებული უფლება, ეხება რელიგიის ან მრწამსის გამოვლინებას. შესაბამისად, აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება, რელიგიის ან მრწამსის შეცვლის ან მათზე უარის თქმის ჩათვლით, არ შეიძლება შეიზღუდოს სახელმწიფოს მიერ.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მსგავსად სტრუქტურირებული მე-8, მე-10 და მე-11 მუხლებისაგან განსხვავებით, მე-9 მუხლი ერთადერთია იმ უფლებათაგან, რომელნიც არ რთავენ ნებას სახელმწიფოს, მოიშველიოს „ეროვნული უშიშროება“, რათა გაამართლოს დატული უფლების შეზღუდვა.

აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება ნიშნავს, რომ პირი არ შეიძლება დაექვემდებაროს მოპყრობას, რომლის მიზანია აზროვნების წესის შეცვლა. იგი ნიშნავს, რომ პირს აქვს უფლება, არა მხოლოდ გამოავლინოს თავისი რელიგია და მრწამსი, არამედ ასევე თავი შეიკავოს მისი გამოვლინებისაგან. აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება მოიცავს, *inter alia*, თავისუფლებას, პირს ჰქონდეს ან არ ჰქონდეს რელიგიური მრწამსი და იყოს ან არ იყოს რელიგიის მიმდევარი.⁴

მე-9 მუხლთან დაკავშირებით ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საქმე არის *კოკინაკის საბერძნეთის წინააღმდეგ*.⁵ ამ საქმეში ბ-ნი კოკინაკისი და მისი მეუღლე, რომლებიც იპოვას მონუმები იყვნენ, სახლში მივიდნენ ქ-ნ კირიაკატან, რომელიც მართლმადიდებელი ქრისტიანი იყო, და გამართეს დისკუსია მასთან. ქ-ნ კირიაკატანის მეუღლემ გამოიძახა პოლიცია, რომელმაც დააკავა ბ-ნი და ქ-ნ კოკინაკისები. ორივეს ბრალი დაეუღლემ გამოიძახა პოლიცია, რომელმაც 1363/1938 კანონის მიხედვით. იგი ადგენს, რომ „ნებისმიერ პირს, რომელიც განაპოროცინელებს პროზელიტიზმს, შეეფარდება პატიმრობა და ფულადი ჯარიმა. ...პროზელიტიზმი ნიშნავს,

¹ ცენტრალური ევროპიანული სამეფოს წინააღმდეგ, 1995 წლის 25 ნოემბერი, 24 EHRR 1, 1996-V, 53-ე პუნქტი.
² P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 1998, 541.
³ 1993 წლის 25 მაისი, Series A no. 260-A, 33-ე პუნქტი.
⁴ ბურკარინი სან-მარინოს წინააღმდეგ, 1999 წლის 18 თებერვალი, 30 EHRR 208, 34-ე პუნქტი.
⁵ 1993 წლის 25 მაისი, Series A no. 260-A.

safety, the protection of public order, health or morals, or the protection of the rights and freedoms of others).¹ This paragraph strikes a balance between the right of a person to freedom of thought, conscience and religion and the interests of society in cases when they come into conflict.

The Convention guarantees the right to freedom of thought, conscience and religion without qualification. The only possible restriction to this right relates to its external expression.² Paragraph 2 of Article 9 only allows restrictions with regard to the manifestation of religion and other beliefs. In the case of *Kokkinakis v. Greece* the European Court held:

"The fundamental nature of the rights guaranteed in Article 9, para. 1 is also reflected in the wording of the paragraph providing limitations on them. Unlike the second paragraphs of Articles 8, 10 and 11 which cover all the rights mentioned in the first paragraphs of those Articles, that of Article 9 refers only to "freedom to manifest one's religion or belief". In so doing, it recognises that in democratic societies, in which several religions coexist within one and the same population, it may be necessary to place restrictions on this freedom in order to reconcile the interests of the various groups and ensure that everyone's beliefs are respected."³

Thus, the power of the State to interfere under Article 9(2) with the exercise of Article 9(1) right is confined to manifestations of religion or belief. Therefore, the right to freedom of thought, conscience and religion, including freedom to change or abandon one's religion or belief may not be restricted by the State.

It is significant to note that unlike similarly structured Articles 8, 10 and 11 of the Convention, Article 9 is the only one that does not permit the state to invoke "national security" in order to justify limitations to the protected right.

The right to freedom of thought, conscience and religion means that a person cannot be subjected to treatment intended to change his way of thinking. It means that a person has the right not only to reveal his religion or conviction, but also to abstain from disclosing it. The right to freedom of thought, conscience or religion entails, *inter alia*, freedom to hold or not to hold religious beliefs and to practise or not to practise a religion.⁴

One of the most important cases under Article 9 is the case of *Kokkinakis v. Greece*.⁵ In this case, Mr. Kokkinakis and his wife who were Jehovah's Witnesses called at the home of Mrs. Kyriakaki, an Orthodox Christian and engaged in a discussion with her. Mrs. Kyriakaki's husband called the police who arrested Mr. and Mrs. Kokkinakis. Both were charged with the offence of proselytism under Greek Law 1363/1938. This states that: "Anyone engaging in proselytism shall be liable to imprisonment and a fine ... By proselytism is meant, in particular, any direct or indirect attempt to intrude on the religious beliefs of a

¹ *Wingrove v. the United Kingdom*, 25 November 1996, 24 EHRR 1, 1996-V, para. 53.

² *P. van Dijk & G.J.H. van Hoof*, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 1998, 541.

³ 25 May 1993, Series A no. 260-A, para. 33.

⁴ *Buscarini v. San Marino*, 18 February 1999, 30 EHRR 208, para. 34.

⁵ 25 May 1993, Series A no. 260-A.

კერძოდ, პირის რელიგიურ მრწამსში წარვეყის ნებისმიერ პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მკვლელობას, რომელიც მიზნად ისახავს ამ მრწამსის დაკნინებას ნებისმიერი სახის ცდუნების ან შორალური თუ მატერიალური დახმარების დაპირებების მეშვეობით, მოტყუებით, ან პირის გამოუცდელით, ნდობით, საჭიროებით, დაბალი ინტელექტით ან გულუბრყვილობით სარგებლობით“.

ბ-ნი და ქ-ნი კოკინაკისები დააჯარიმეს და მოუსაჯეს პატიმრობა. აპელაციის შედეგად ქ-ნი კოკინაკისის მსჯავრდებულება გაუქმდა, მაგრამ სასამართლომ ძალაში დატოვა მისი შეუღლის მიმართ გამოტანილი განაჩენი. ამ საქმესთან დაკავშირებით ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა: „პირველ რიგში, განსხვავება უნდა გაკეთდეს ქრისტიანული მრწამსის პროპაგანდასა და არასათანადო პროპაგანდას შორის. პირველი შეესაბამება ჭკუშარბიტ ევანგელიზმს, რომელსაც მსოფლიო ეკლესიასა და საბჭოთა კავშირში მემუშავებელი 1956 წლის მოხსენება განსაზღვრავს, როგორც ყოველი ქრისტიანისა და ყოველი ეკლესიის ძირითად მისიასა და პასუხისმგებლობა. ხილო უკანასკნელი წარმოადგენს მის არასათანადო და მოუღებელ ფორმას. იმავე მოთხენების მიხედვით, მან შეიძლება მიიღოს ისეთი საქმიანობის ფორმა, რომელიც ცალკულ მირს სთავაზობს გარკვეულ მატერიალურ თუ სოციალურ უპირატესობას, რათა რომელიმე ეკლესიამ შეიძინოს ახალი მორწმუნეები, ან ახდენს მიუღებელ ზესოლას სასონარკვეთილებამც მყოფ ან გაქირებულ პირებს. მას ასევე შეიძლება მოჰყვეს ძალადობის გამოყენება. უფრო ზოგადად, პროპაგანდაში შეუთავსებელია სხვა პართა აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების პატივისცემასთან“.

ვინაიდან ეროვნულმა სასამართლომ არ დააზუსტა, რა უკანონო საშუალებები იქნა გამოყენებული რელიგიური მრწამსის შესახებ დისკუსიის დროს, მან ვერ დაადგინა მწვავე საზოგადოებრივი საჭიროება, რაც მოითხოვდა ბ-ნი კოკინაკისის მსჯავრდებას. ევროპული სასამართლოს აზრით, მსჯავრდება არ იყო კანონიერი მიზნის პროპორციული.⁸

ევროპული სასამართლო მიემხრო მსგავს პოზიციას საქმეში – ლარისისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ, რომელშიც გამოიჯნა კანონიერი და უკანონო პროპაგანდა. მან აღნიშნა, რომ „მე-9 მუხლი არ იცავს ყველა მოქმედებას, რომელიც მოტივირებულია ან მთავრებულია რელიგიით ან მრწამსით. ის არ იცავს, მაგალითად, უკანონო პროპაგანდას, როგორცაა ნივთების ან სოციალური უპირატესობების შეთავაზება, ან უკანონო ზენისლის გამოყენება ელქსის ახალ წყურთა მოზიდვის მიზნით“.⁹

საქმეში – მანუსაკისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ ევროპულმა სასამართლომ განიხილა საკითხი, რომელიც ეხებოდა ეპოვას მონმეთა მსჯავრდებას ღვთისმსახურების ადგილის დაარებისა და მოქმედებისათვის, განათლებისა და რელიგიურ საქმეთა მინისტრის ნებართვის გარეშე.¹⁰ სასამართლომ განაცხადა, რომ რელიგიის თავისუფლების უფლება გამოირჩევა სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე უფლებამოსილებას, განსაზღვროს, კანონიერა თუ არა რელიგიური მრწამსი ან ის საშუალებები, რომლებიც გამოიყენებიან მათ გამოსახატავად. სასამართლოს დასკვნით, მართალია, სახელმწიფოებს აქვთ უფლება, შეამოწმონ, ახორციელებს თუ არა მოძრაობა ან გაერთიანება საქმიანობას, რომელიც საზიანო მოსახლეობისათვის,“ მან ნაოელი მოჰყვინა იმას, რომ რელიგიის თავისუფლების უფლება „გამოირჩევა სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე უფლებამოსილებას, განსაზღვროს, კანონიერა თუ არა რელიგიური მრწამსი ან ის საშუალებები, რომლებიც გამოიყენებიან მათ გამოსახატავად“.¹¹

⁸ 48-ე პუნქტი.

⁹ 49-ე პუნქტი.

¹⁰ 1998 წლის 24 თებერვალი, 1998-1, 362.

¹¹ 45-ე პუნქტი.

¹² 1996 წლის 26 სექტემბერი.

¹³ მე-40 პუნქტი.

¹⁴ 47-ე პუნქტი.

person of a different religious persuasion, with the aim of undermining those beliefs, either by any kind of inducement or promise of an inducement or moral support or material assistance, or by fraudulent means or by taking advantage of his inexperience, trust, need, low intellect or naivety".

Mr. and Mrs. Kokkinakis were fined and sentenced to imprisonment. On their appeal, Mrs. Kokkinakis was acquitted, but her husband's conviction was maintained. In this case, the European Court held: "a distinction has to be made between bearing Christian witness and improper proselytism. The former corresponds to true evangelism, which a report drawn up in 1956 under the auspices of the World Council of Churches describes as an essential mission and a responsibility of every Christian and every Church. The latter represents a corruption or deformation of it. It may, according to the same report, take the form of activities offering material or social advantages with a view to gaining new members for a Church or exerting improper pressure on people in distress or in need; it may even entail the use of violence or brainwashing; more generally, it is not compatible with respect for the freedom of thought, conscience and religion of others".⁶

As the national court had not specified in what way the applicant had used improper means during his discussion on religious belief, it failed to establish a pressing social need demanding the conviction of Mr. Kokkinakis. In the opinion of the European Court, it was therefore not proportionate to the legitimate aim pursued.⁷

The European Court took a similar approach in the case of *Larissis and Others v. Greece* by distinguishing legal and illegal proselytism.⁸ It noted that: "Article 9 does not ... protect every act motivated or inspired by a religion or belief. It does not, for example, protect improper proselytism, such as the offering of material or social advantage or the application of improper pressure with a view to gaining new members for a Church".⁹

In the case of *Manoussakis and Others v. Greece*, the European Court dealt with the conviction of Jehovah's Witnesses for having set up and operated a place of worship without the authorisation of the Minister of Education and Religious Affairs.¹⁰ The Court held that the right to freedom of religion excluded any discretion on the part of the State to determine whether religious beliefs or means used to express such beliefs are legitimate. The Court concluded that although the States are entitled to verify whether a movement or association carries on activities which are harmful to the population,¹¹ it made clear that the right to freedom of religion "excludes any discretion on the part of the State to determine whether religious beliefs or the means used to express such beliefs are legitimate".¹²

⁶ Para. 48.

⁷ Para. 49.

⁸ 24 February 1998, 1998-1, 362.

⁹ Para. 45.

¹⁰ 26 September 1996.

¹¹ Para. 40.

¹² Para. 47.

კონვენციის მე-9 მუხლი იცავს არა მხოლოდ რელიგიურ, არამედ არარელიგიურ მრწამსს. პაციფიზმი აღიარებულია მრწამსად, რომელიც დაცულია მე-9 მუხლით. საქმეში – ეროუსმისი ვაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ აღნიშნა, რომ „პაციფიზმი, როგორც ფილოსოფია, ხედება აზრისა და მრწამსის თავისუფლების უფლების მოქმედების სფეროში. ამიტომ, პაციფიზმის მიმართ დამოკიდებულება შეიძლება განხილულ იქნას როგორც მრწამსი, რაც დაცულია მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტით“.¹³

რელიგიის ან მრწამსის გამოვლენების თავისუფლება არ არის მხოლოდ ინდივიდუალური უფლება – ის შეიძლება განხორციელდეს კოლექტიურად, როგორც ეს აღიარებულია მე-9 მუხლით გათვალისწინებული სიტყვებით: „სხვებთან ერთად“.

ევროპის კონვენციის მე-9 მუხლი სახელმწიფოს აკისრებს არა მხოლოდ ნეგატიურ, არამედ პოზიტიურ ვალდებულებას, უზრუნველყოს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვა. სახელმწიფოს აქვს ვალდებულება, უზრუნველყოს რელიგიური მრწამსის მქონე პირებისათვის კონვენციის მე-9 მუხლით გარანტირებული უფლების მქონლობიანი სარგებლობა. საქმეში – ოტო-პრემინგერის ინსტიტუტის ავსტრიის წინააღმდეგ – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ: „პირებს, რომლებიც ავლენენ თავიანთ რელიგიას, მოუხდავად იმისა, ისინი განეკუთვნებიან რელიგიურ უმრავლესობასა თუ უმცირესობას, არა აქვთ გონივრული საფუძველი ვარაუდისა, რომ ისინი არ იქნებიან გაკრიტიკებულნი. მათ უნდა შოთხონ და შეეგუონ იმას, რომ სხვა რელიგიურმა ჯგუფმა შეიძლება უარყოფს მათი რელიგიური მრწამსი და გაავრცელოს კიდევ სხვა, რომელიც წინააღმდეგება მათ მრწამსს. თუმცა კრიტიკის ხერხებმა ან რელიგიური სწავლებისა და მრწამსის უარყოფამ შეიძლება გამოიწვიოს სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა, თუ იგი ვერ უზრუნველყოფს მე-9 მუხლით გარანტირებული უფლების მშვიდობიან სარგებლობას ყველასათვის, ვინც ემხრობა ამ სწავლებასა და მრწამსს. ექსტრემალურ შემთხვევებში კრიტიკის ან რელიგიური მრწამსის უარყოფის შედეგი შეიძლება ისეთი იყოს, რომ ხელი შეუშალოს ამ პირთა მიერ თავიანთი მრწამსის მიმდევრობას ან გამოხატვას“.¹⁴

მრწამსის გამო სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის უფლება ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციით გათვალისწინებული აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების ფუნდამენტური ასპექტია.¹⁵ მრწამსის გამო სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის უფლების განხორციელება სამი ათეული წლის განმავლობაში ევროპის საბჭოს მუდმივი ზრუნვის საგანია.¹⁶ ევროპის საბჭოს წევრი სახელმწიფოების უმრავლესობამ გაითვალისწინა მრწამსის გამო სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის უფლება თავიანთ კონსტიტუციებში ან კანონმდებლობაში.¹⁷

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა თავის 1987 წელს მიღებულ რეკომენდაციაში აღნიშნა, რომ „წებისმიერ სამხედროვალდებულ პირს, რომელიც მრწამსის გამო უარს აცხადებს იარაღის გამოყენებაზე, აქვს უფლება, განთავისუფლდეს ასეთი სამსახურის გამო უარს აცხადებულებისაგან, დადგენილი პირობების გათვალისწინებით. ასეთ პირებს შეიძლება დაეკისროთ ალტერნატიული სამსახურის შესრულება“.¹⁸

¹³ კომისიის მოხსენება, 1978 წლის 10 ოქტომბერი, 69-ე პუნქტი. ევროპის კონვენციის სახელმწიფოებში სისტემის რეფორმამდე (1998 წელი) განაცხადთა დასაშვებობას იხილეთ ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია, რომელიც იღებდა ინდივიდუალურ განაცხადებს.

¹⁴ 1994 წლის 20 სექტემბერი, Series A no. 295-A, 47-ე პუნქტი.

¹⁵ Para. 2, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁶ Para. 1, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁷ Para. 3, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁸ Recommendation No. R(87)8. See also Resolution No. 337 (1967) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

Article 9 of the Convention protects not only religious, but also non-religious beliefs. Pacifism has been recognised as a belief falling within the protection of Article 9. In the case of *Arrowsmith v. the United Kingdom* the European Commission of Human Rights pointed out that: "...pacifism as a philosophy ...falls within the ambit of the right to freedom of thought and conscience. The attitude of pacifism may therefore be seen as a belief ('conviction') protected by Article 9(1)".¹³

The freedom to manifest religion or belief is not an exclusively individual right. It may be exercised collectively as recognised in Article 9 through the words "in community with others".

Article 9 of the European Convention places upon States not only negative, but also positive obligations to ensure protection of the right to freedom of thought, conscience and religion. The state has an obligation to ensure the peaceful enjoyment of the right guaranteed under Article 9 to the holders of religious beliefs. In the case of *Otto-Preminger-Institut v. Austria* the European Court held: "Those who choose to exercise the freedom to manifest their religion, irrespective of whether they do so as members of a religious majority or a minority, cannot reasonably expect to be exempt from all criticism. They must tolerate and accept the denial by others of their religious beliefs and even the propagation by others of doctrines hostile to their faith. However, the manner in which religious beliefs and doctrines are opposed or denied is a matter which may engage the responsibility of the State, notably its responsibility to ensure the peaceful enjoyment of the right guaranteed under Article 9 (art. 9) to the holders of those beliefs and doctrines. Indeed, in extreme cases the effect of particular methods of opposing or denying religious beliefs can be such as to inhibit those who hold such beliefs from exercising their freedom to hold and express them".¹⁴

The right to conscientious objection is a fundamental aspect of the right to freedom of thought, conscience and religion enshrined in the European Convention on Human Rights.¹⁵ The exercise of the right to conscientious objection to military service has been an ongoing concern of the Council of Europe for over thirty years.¹⁶ Most Council of Europe member States have introduced the right to conscientious objection into their constitutions or legislation.¹⁷

The Committee of Ministers of the Council of Europe in its recommendation adopted in 1987 pointed out that: "Anyone liable to conscription for military service who, for compelling reasons of conscience, refuses to be involved in the use of arms, shall have the right to be released from the obligations to perform such service, on the conditions set out hereafter. Such persons may be liable to perform alternative service".¹⁸

¹³ Report of the Commission, 10 October 1978, para. 69. Before the reform of the European Convention's supervisory system (1998) the admissibility of the application was examined by the European Commission of Human Rights.

¹⁴ 20 September 1994, Series A no. 295-A, para. 47.

¹⁵ Para. 2, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁶ Para. 1, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁷ Para. 3, Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

¹⁸ Recommendation No. R(87)8. See also Resolution No. 337 (1967) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and Recommendation 1518 (2001) on "Exercise of the Rights of Consciences Objections to Military Service in Council Europe Member States".

ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია მიემხრო მოსაზრებას, რომ კონვენცია არ აკისრებს სახელმწიფოებს ვალდებულებას, გაათავისუფლოს ეს პირები საეკლესიო სამხედრო სამსახურისაგან. ამ საკითხზე ევროპულმა კომისიამ მოიშველია კონვენციის მე-4 მუხლის მე-3(ბ) პუნქტის ფორმულირება: „ქვეყნებში, სადაც ის პირები, რომლებიც უარს აცხადებენ სამხედრო სამსახურის გავლაზე, აღიარებულნი არიან“. ევროპულმა სასამართლომ არ მიიჩნია ევროპის კონვენციის დარღვევად შევიცარიის მიერ შეფარდებული სისხლისსამართლებრივი სასჯელი პირისადმი, რომელმაც ამ მიზეზით უარი განაცხადა სამხედრო სამსახურის გავლაზე.¹⁹

თუმცა მრწამსის გამო სამხედრო სამსახურზე უარი არ ანიჭებს პირს უფლებას, განთავისუფლდეს სამოქალაქო სამსახურისაგან. პირს შეიძლება დაეკისროს მისი გავლა, როგორც სამხედრო სამსახურის შემცველსა. ამდენად, სახელმწიფოს შეუძლია დაანესოს სამოქალაქო სამსახურის გავლა და დააკისროს პასუხისმგებლობა მათ, ვინც უარს აცხადებს, გაიაროს ეს სამსახური.

ხანდახან დავის საგანი ხდება განსხვავება დროში სამხედრო სამსახურსა და ალტერნატიულ სამსახურს შორის.²⁰ გამოთქმულია შეხედულება, რომ გაუმართლებელია სამხედრო სამსახურთან შედარებით ალტერნატიული სამსახურისათვის უფრო ხანგრძლივი დროის დანესება. თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ მხარი არ დაუჭირა ამ მოსაზრებას – სამხედრო სამსახურზე ორჯერ უფრო ხანგრძლივი სამსახურიც კი არ იქნა მიჩნეული კონვენციის დარღვევად.²¹

3. საქართველოს კანონმდებლობა

3.1 აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება

საქართველოს კონსტიტუციის რიგი მუხლებისა აწესრიგებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლებას. კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მიხედვით:

„1. ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება.

2. დაუშვებელია ადამიანის დევნა სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის ან რწმენის გამო, აგრეთვე მისი იძულება გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ.

3. დაუშვებელია ამ მუხლში ჩამოთვლილ თავისუფლებათა შეზღუდვა, თუ მათი გამოვლინება არ ლახავს სხვათა უფლებებს.“

ამას გარდა კონსტიტუციის მე-9 მუხლით გათვალისწინებულია მნიშვნელოვანი დებულება, რომლის თანახმად:

„1. სახელმწიფო აცხადებს რწმენისა და აღმსარებლობის სრულ თავისუფლებას, ამასთან ერთად აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან.

2. საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა განისაზღვრება კონსტიტუციური შეთანხმებით. კონსტიტუციური შეთანხმება სრულად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო საპართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს, კერძოდ, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროში.“²²

¹⁹ 1977 წლის 5 ივნისი, N7705/76.

²⁰ Concluding Observations of the Human Rights Committee on the Second Report of Georgia under the ICCPR, 19 May 2002, para. 18.

²¹ აუტითი ფინეთის წინააღმდეგ, 1991 წლის 6 დეკემბერი, N17086/90.

²² აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლში 2001 წლის 30 მარტს შევიდა ცვლილება. მე-9 მუხლის ადრინდელი ფორმულირება შემდეგნაირად იყო ჩამოყალიბებული: „სახელმწიფო აღიარებს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში, ამასთან ერთად აცხადებს რწმენისა და აღმსარებლობის სრულ თავისუფლებას, ეკლესიის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან“.

The European Commission of Human Rights has taken the view that the Convention does not place an obligation on the States to exempt conscientious objectors from compulsory military service. In this regard the European Commission referred to the words of Article 4(3)(b): "conscientious objectors in countries where they are recognised". The European Commission has found no violation of Article 9 in a case in which Switzerland imposed a criminal sentence on a man who refused military service.¹⁹

However, objections of conscience do not entitle a person to exemption from civilian service. This may be imposed on conscientious objectors as a substitute for military service. Thus, States may substitute civilian service and impose sanctions for those who refuse to perform such service.

The difference in duration between military and substitute service is sometimes challenged. It is argued that a longer period for substitute service compared with military service is unjustified.²⁰ However, the European Commission of Human Rights has not been supportive of such a view. Even service twice as long as military service was not regarded by the Commission as a violation of the Convention.²¹

3. Georgian Legislation

3.1 The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion

A number of provisions of the Constitution of Georgia govern the right to freedom of thought, conscience and religion. Article 19 of the Constitution provides:

1. Every person has the right to freedom of speech, thought, conscience, religion and belief.
2. The persecution of a person for his speech, thought, religion or belief is prohibited as is compulsion to express opinions about them.
3. The freedoms provided for in this Article may not be restricted unless the exercise of these rights infringes on the rights of others".

Apart from this, an important provision has been laid down in Article 9 of the Constitution that reads as follows:

"1. The State declares complete freedom of belief and religion. At the same time, it recognises the special role of the Georgian Apostolic Autocephalous Orthodox Church in the history of Georgia and its independence from the State.

2. Relations between the Georgian State and the Georgian Apostolic Autocephalous Orthodox Church are determined by constitutional agreement. The constitutional agreement must fully comply with the universally recognised principles and norms of international law, namely, in the field of human rights and fundamental freedoms".²²

¹⁹ N7705/76, 5 June 1977.

²⁰ Concluding Observations of the Human Rights Committee on the Second Report of Georgia under the ICCPR, 19 May 2002, para. 18.

²¹ *Autio v. Finland*, 6 December 1991, N17086/90.

²² It should be pointed out that Article 9 of the Constitution of Georgia has been amended on 30 March 2001. The previous version of Article 9 read as follows: "The state recognises the special role of the Georgian Orthodox Church in the Georgian history and simultaneously declares complete freedom of belief and religion and the independence of the church from the state".

საქართველოს კონსტიტუცია ადგენს ზოგად დებულებას არადისკრიმინაციის შესახებ, რომლის თანახმად ყველა თანასწორია კანონის წინაშე, განურჩევლად, *inter alia*, რელიგიის, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულებებისა.²³

ამასთანავე, კონსტიტუციის 26-ე მუხლი, რომელიც ეხება გაერთიანების თავისუფლებას, კრძალავს ისეთი გაერთიანების შექმნასა და საქმიანობას, რომლის მიზანია რელიგიური შუღლის გაღვივება.²⁴ გადაწყვეტილება ასეთი გაერთიანების საქმიანობის შეჩერების ან აკრძალვის შესახებ შეიძლება მიიღოს მხოლოდ სასამართლომ.²⁵

საქართველოს კონსტიტუცია განსაზღვრავს უფლებებს, რომლებიც შეიძლება შეზღუდოს საომარი ან საგანგებო მდგომარეობის დროს. მიუხედავად იმისა, რომ ევროპის კონვენციის მე-15 მუხლი უშვებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების შეზღუდვას საომარი ან სხვა საგანგებო მდგომარეობის დროს, კონსტიტუციის 46-ე მუხლი კრძალავს ამ უფლების შეზღუდვას საომარი ან საგანგებო მდგომარეობის დროსაც კი. ამდენად, საქართველოს კონსტიტუცია ითვალისწინებს ამ უფლების დაცვის უფრო მაღალ სტანდარტს, ვიდრე ევროპის კონვენცია.

კონსტიტუციურ შეთანხმებას საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის ხელი მოეწერა 2002 წლის 14 ოქტომბერს.²⁶ კონსტიტუციური შეთანხმება განსაზღვრავს მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსს საქართველოში.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების დადებაში მინიჭა მართლმადიდებელ ეკლესიას გარკვეული უპირატესობები სხვა რელიგიებთან შედარებით და, შესაბამისად, ჩააყენა იგი განსხვავებულ პირობებში. მაგალითად, კონსტიტუციური შეთანხმების მე-4 მუხლი ითვალისწინებს, რომ სასულიერო პირი თავისუფლდება სამხედრო ვალდებულებისაგან. ევროპის კონვენციის მე-14 მუხლის მიხედვით, რომელიც კრძალავს დისკრიმინაციას, თუ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირები თავისუფლდებიან სამხედრო ვალდებულებისაგან, მაშინ მსგავსი წესი უნდა ვაგრძელდეს სხვა რელიგიების მიმდევარ სასულიერო პირებზეც.²⁷ თუმცა კანონი „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“ ითვალისწინებს, რომ სამხედრო სამსახური გადაუვადდებათ მღვდელმსახურებს.²⁸ ვინაიდან კანონი არ აზუსტებს, ეხება თუ არა ეს მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მღვდელმსახურებს, შეიძლება გამოითქვას მოსაზრება, რომ ეს დებულება ვრცელდება ყველა რელიგიის სასულიერო პირებზე. ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების მიხედვით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირები თავისუფლდებიან სამხედრო ვალდებულებისაგან, კანონმდებლობა სამხედრო სამსახურის მხოლოდ გადავადებას ითვალისწინებს.

სხვა რელიგიებთან შედარებით საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის განსხვავებული პირობების დაწესების სხვა მაგალითებიც არის კონსტიტუციურ შეთანხმებაში. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-3 მუხლი ითვალისწინებს, რომ: „სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კანონმდებლობით დადგენილი წესით.“ თუ

²³ მე-14 მუხლი. ასევე იხ. კონსტიტუციის 38-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

²⁴ მე-3 პუნქტი.

²⁵ 26-ე პუნქტის მე-6 პუნქტი.

²⁶ საქართველოს პარლამენტმა შეთანხმება დაამტკიცა 2002 წლის 22 დეკემბერს. ასევე იხ. ცაიანაშვილი, სახელმწიფო და რელიგია, თბილისი, 2001 წელი, 67-80.

²⁷ ასევე იხ. ევროპის კონვენციის მე-12 ოქმი, რომლის რატიფიცირება საქართველომ მოახდინა, მაგრამ ის ჯერ არ შესულა ძალაში. მე-12 ოქმის 1-ლი ქვეპუნქტი ადგენს: „კანონით დადგენილი ნებისმიერი უფლებით სარგებლობა უზრუნველყოფილია დისკრიმინაციის გარეშე ნებისმიერ ისეთ საფუძველზე, როგორცაა...რელიგია...“.

²⁸ 30-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის „მ“ ქვეპუნქტი.

The Constitution lays down a general non-discrimination clause under which everyone is equal before the law regardless of, *inter alia*, religion, political and other beliefs.²³

In addition, Article 26 of the Constitution which deals with the freedom of association prohibits the creation and operation of entities whose goal is, *inter alia*, to induce religious strife.²⁴ A decision to suspend or prohibit the activities of such entities may be made only by a decision of a court.²⁵

The Constitution of Georgia determines the rights of persons that may be restricted in time of war or other public emergency. Although Article 15 of the European Convention allows the restriction of the rights to freedom of thought, conscience and religion in time of war or other public emergency, Article 46 of the Constitution does not permit restriction of this right even in time of war or other public emergency. Thus, the Constitution of Georgia offers a higher standard of protection of this right than the European Convention.

The Constitutional Agreement between the Georgian State and the Georgian Apostolic Autocephalous Orthodox Church was signed on 14 October 2002.²⁶ The Constitutional Agreement determines the status of the Orthodox Church in Georgia.

It has been argued that by conclusion of the Constitutional Agreement the Orthodox religion has been given certain privileges compared to other religions and therefore, it has been treated differently from other religions. For example, Article 4 of the Constitutional Agreement provides that ecclesiastics are free from military conscription. Based on Article 14 of the European Convention which prohibits discrimination, if the ecclesiastics of the Georgian Orthodox Church are exempt from military conscription then similar exemptions should apply to ecclesiastics of other religions.²⁷ However, the Law on Military Service and Obligations provides that conscription to military service will be postponed for ecclesiastics.²⁸ The Law does not specify that this apply only to ecclesiastics of the Georgian Orthodox Church. This may suggest that it is applicable to ecclesiastics of all religions. Thus, although under the Constitutional Agreement the ecclesiastics of the Georgian Orthodox Church are free from military conscription, under the Law military conscription is only postponed.

There are other examples of different treatment for the Georgian Orthodox Church and other religions in the Constitutional Agreement. Article 3 of the Constitutional Agreement provides that "the State recognises marriages performed by the Church under the rules determined by the legislation...." If the State gives status to marriages performed by the

²³ Article 14. See also Article 38(1) of the Constitution.

²⁴ Para. 3.

²⁵ Para. 6, Article 26.

²⁶ The Agreement was approved by the Parliament of Georgia on 22 December 2002. See also *Tsatsanashvili*, State and Religion, Tbilisi, 2001, 67-80.

²⁷ See also Protocol 12 to the European Convention ratified by Georgia, but not yet entered into force. Article 1(1) of Protocol 12 states that "The enjoyment of any right set forth by law shall be secured without discrimination on any ground such as... religion...".

²⁸ Article 30(1)(l).

სახელმწიფო გარკვეულ სტატუსს ანიჭებს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას, კონვენციის მე-14 მუხლიდან გამომდინარე, სხვა რელიგიების მიხედვით შესრულებულ ჯვრისწერასაც იდენტური სტატუსი უნდა მიენიჭოს.

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლი აწესრიგებს საკუთრების საკითხებს. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრება, რომელიც არ გამოიყენება ეკონომიკური მიზნით, და მინა განთავისუფლებულია გადასახადებისაგან (მე-5 პუნქტი). ევროპის კონვენციის მე-14 მუხლის მოთხოვნიდან გამომდინარე, უპირატესობები, რომლებიც ენიჭება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, ასევე უნდა გავრცელდეს სხვა რელიგიებზე.²⁹

კონვენციიდან და სტრასბურგის ორგანოების პრეცედენტული სამართლიდან ნათელია, რომ ყველა რელიგიის მიმართ, ტრადიციულია ის თუ არა, უნდა დაწესდეს იდენტური პირობები.

რაც შეეხება სხვა ნორმატიულ აქტებს, ამჟამად არ არსებობს სპეციალური კანონი, რომელიც ყოვლისშემძველად მონაწილეობდა კონვენციის მე-9 მუხლით დაცულ უფლებებს. თუმცა კანონპროექტი სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ, რომელიც მიზნად ისახავს სინდისის, აღმსარებლობისა და მრწამსის თავისუფლების ყოვლისშემძველად მონაწილეობას, შემუშავებულია საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მიერ. პროექტი მიზნად ისახავს კონსტიტუციით აღიარებული სინდისის, აღმსარებლობისა და მრწამსის თავისუფლების გარანტირებას და აწესრიგებს რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივ სტატუსს და მათ საქმიანობასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს.³⁰

კანონპროექტი ადგენს ძირითად პრინციპებს, რომლებიც უზრუნველყოფილია ყველა პირის აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება. ეს პრინციპებია: მოქალაქეთა თანასწორობა რელიგიისადმი მათი დამოკიდებულების მიუხედავად, რელიგიური გაერთიანებების დამოუკიდებლობა სახელმწიფოსაგან და რელიგიური გაერთიანებების თანასწორობა კანონის წინაშე.³¹

კანონპროექტი განსაზღვრავს პირის ძირითად უფლებას სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის მიმართ. კანონპროექტის მე-4 მუხლი ადგენს: „საქართველოში გარანტირებულია სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება. ყოველი 14 წლის ასაკს მიღწეული პირი თავისუფალია რელიგიური მრწამსის არჩევანში, უფლება აქვს ინდივიდუალურად ან სხვებთან ერთად აღიარებდეს ნებისმიერ რელიგიას ან არ აღიარებდეს არავითარს, შეიცვალოს რელიგიური მრწამსი ან უარი თქვას რწმენის აღმსარებლობაზე, თავისუფლად გამოახატოს თავისი რელიგიური მრწამსი და იმოქმედოს მის შესაბამისად“.³² ამასთანავე, იკრძალება ადამიანის იძულება, გამოთქვას თავისი შეხედულება რელიგიისადმი დამოკიდებულების, და რელიგიური გაერთიანების საქმიანობაში მისი მონაწილეობის შესახებ, გარდა კანონით დადგენილი შემთხვევებისა.³³

პროექტი ითვალისწინებს, რომ უცხოელი მოქალაქეები და მოქალაქეობის არმქონე პირები საქართველოს მოქალაქეთა თანაბრად სარგებლობენ სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლებით.³⁴ დაუსვებელია რაიმე უპირატესობის მინიჭება, შეზღუდვა, დევნა ან დისკრიმი-

²⁹ გამოქვეყნდა ასევე მოსაზრება, რომ განსხვავებული პირობები გათვალისწინებულია კონსტიტუციური შეთანხმების სხვა მუხლებითაც, კერძოდ, მე-2, მე-4(2) და მე-5(2). R. Lawson, *Legal Expertise of the Draft Constitutional Agreement Between the State of Georgia and the Autonomous Apostolic Orthodox Church of Georgia*, HRCAD(2001)3, 28 May 2001 [ვინაიდან სამართლებრივი ექსპერტიზა განხორციელდა კონსტიტუციური შეთანხმების პროექტის მიმართ, მითითება სხვადასხვა მუხლზე განსხვავდება შეთანხმების ბოლო ვერსიისაგან. თუმცა ექსპერტის მოსაზრება მუხლის შინაარსის შესახებ იგივე რჩება].

³⁰ 1-ლი მუხლი.

³¹ მე-3 მუხლი.

³² 1-ლი პუნქტი.

³³ მე-4 მუხლის მე-4 პუნქტი.

³⁴ მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი. იხ. ასევე კანონპროექტის მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

Georgian Orthodox Church, under Article 14 of the Convention it should treat marriages conducted under other religions in an identical way.

Article 6 of the Constitutional Agreement regulates property issues. The property of the Georgian Orthodox Church, which is not used for economic activities, and land are exempted from taxes (para. 5). In accordance with the requirement of Article 14 of the European Convention, privileges granted to the Georgian Orthodox Church should also be extended to other religions.²⁹

It is clear from the Convention and the case-law of Strasbourg institutions that all religions, traditional or not, are to be treated in an identical way.

At the level of ordinary legislation, at present there is no special law that comprehensively governs the rights protected under Article 9 of the Convention. However, a draft law on the freedom of conscience and religious entities which aims at regulating comprehensively the freedom of conscience, religion and belief has been prepared by the Ministry of Justice of Georgia. The draft aims at regulating the protection of the right to freedom of conscience, religion and belief recognised by the Constitution and determines the legal status of religious entities and legal relations linked to it.³⁰

The draft law lays down basic principles to be guaranteed to everyone in enjoying the right to freedom of conscience, religion and belief. These are equality of all citizens despite their religion, independence of religious entities from the state and the equality of religious entities before the law.³¹

The draft law determines the fundamental right of a person with respect to the freedom of conscience, religion and belief. Article 4 of the draft law stipulates that: "freedom of conscience, religion and belief is guaranteed in Georgia. Everyone who has reached the age of 14 is free to choose his religious belief, has the right alone or in community with others to recognise any religion or not to recognise any religion, change his religious belief or refuse religious belief, freely express his religious belief and act in accordance with it".³² At the same time, it is prohibited to force somebody to express his opinion on religion and on his participation in religious entities, except as prescribed by law.³³

The draft provides that foreign citizens, persons without citizenship and citizens of Georgia enjoy equal rights to freedom of conscience, religion and belief.³⁴ Granting advantage, restriction of rights, persecution or application of other form of discrimination is

²⁹ It is also argued that the different treatment is provided in the other articles of the Constitutional Agreement, in particular Articles 2, 4(2) and 5(2). R. Lawson, Legal Expertise of the Draft Constitutional Agreement Between the State of Georgia and the Autonomous Apostolic Orthodox Church of Georgia, HRCAD(2001)3, 28 May 2001 [Since the legal expertise was made to the *draft* Constitutional Agreement the references to the various articles differ from the final version of the Agreement. However, the expert's opinions on the essence of the articles remain valid].

³⁰ Article 1.

³¹ Article 3.

³² Para. 1.

³³ Para. 4, Article 4.

³⁴ Para. 2, Article 4. See also Article 5(1) of the draft law.

ნაციის სხვა ფორმის გამოყენება რელიგიური აღმსარებლობის გამო.³⁵ პროექტი ასევე ითვალისწინებს სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლების უფლების შეზღუდვის პირობებს. მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ადგენს, რომ: „სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება ექვემდებარება მხოლოდ ისეთ შეზღუდვებს, რომლებიც გათვალისწინებულია კონსტიტუციითა და კანონით და აუცილებელია სახელმწიფოს თავდაცვის ინტერესების, კონსტიტუციური ნყობლების, საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისა და ნესრვიის, საქართველოს მოქალაქეთა და სხვა პირთა თანასწორობის, სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, აგრეთვე მათი უფლებების, თავისუფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დასაცავად“.

კანონპროექტი ასევე ანესრიგებს რელიგიურ გაერთიანებათა სამართლებრივ მდგომარეობას. ასეთი გაერთიანებები გამოყოფილია სახელმწიფოსაგან და სახელმწიფო არ ერევა რელიგიური გაერთიანების საქმიანობაში, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება კანონმდებლობის მოთხოვნებს.³⁶ კანონპროექტი ითვალისწინებს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას, ხელი შეუწყოს რელიგიური და მსოფლმხედველობრივი შემწყნარებლობის დამკვიდრებას სხვადასხვა რწმენის პირთა და რელიგიურ გაერთიანებათა შორის, იცავს ასეთ ორგანიზაციათა უფლებებსა და ინტერესებს, აწესებს საგადასახადო და სხვა სახის შეღავათებს და სხვა.³⁷

კანონპროექტის მიხედვით, რელიგიური გაერთიანება არის ერთი და იმავე სარწმუნოების, სრულწლოვან მოქალაქეთა ან საქართველოს ტერიტორიაზე მუდმივად მცხოვრებ მოქალაქეობის არმქონე პირთა ნებაყოფლობითი გაერთიანება, რომელიც შექმნილია არანაკლებ 50 პირის მიერ ერთიანი აღმსარებლობისა და მრწამსის გაერცელების მიზნით და რეგისტრირებულია ამ კანონით დადგენილი წესით.³⁸

კანონპროექტი ასევე ანესრიგებს რელიგიური გაერთიანებების შექმნისა და საქმიანობის შეზღუდვის დანესების პირობებს. მე-9 მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით, დაუმეგებელია რელიგიური გაერთიანებების შექმნისა და საქმიანობისათვის შეზღუდვის დანესება, ვარდა იმ შემთხვევისა, რაც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესებისათვის, საზოგადოებრივი ნესრვიის დარღვევის ან დანაშაულის თავიდან აცილებისათვის, ზნეობის ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვისათვის.³⁹

პროექტის მე-9 მუხლის მე-4 პუნქტით, კანონმდებლობით დადგენილი წესით რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანება არის საჯარო სამართლის იურიდიული პირი. ასეთ რეგისტრაციას ახდენს საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო კანონით დადგენილი წესის მიხედვით.⁴⁰

პროექტი ადგენს იმ მონაცემებისა და მასალის სიას, რომელიც უნდა დაერთოს იუსტიციის სამინისტროსათვის წარდგენილ განცხადებას რეგისტრაციის შესახებ. განცხადება განიხილება გათვალისწინებული დოკუმენტების სრული მოცულობით წარდგენიდან ერთი თვის დოკუმ, თუმცა კანონპროექტი ითვალისწინებს, რომ სამინისტროს შეუძლია გააგრძელოს დოკუმენტების განხილვა 3 თვემდე ვადით სახელმწიფო რელიგიური ექსპერტის ჩასატარებლად.⁴¹ თუ ამ ვადაში გადაწყვეტილება არ იქნა მიღებული, რელიგიური გაერთიანების რეგისტრაცია განხორციელებულად ჩაითვლება.

პროექტი ასევე ადგენს რეგისტრაციაზე უარის საფუძვლებს. ასეთ გაერთიანებას შეიძლება უარი ეთქვას სახელმწიფო რეგისტრაციაზე, თუ, *inter alia*, განმცხადებლები არ წარადგენენ

³⁵ მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი.

³⁶ მე-6 მუხლის 1-ლი და მე-3 პუნქტები.

³⁷ მე-6 მუხლის მე-4 პუნქტი.

³⁸ მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

³⁹ მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴⁰ მე-11 მუხლი.

⁴¹ მე-11 მუხლის მე-5 პუნქტი.

prohibited on the basis of a person's religious belief.³⁵ It also lays down the conditions for restricting the right to freedom of conscience, religion and belief. Paragraph 3 of Article 4 states that: "freedom of conscience, religion and belief shall be subject only to such restrictions which are prescribed by the Constitution and the law and are necessary in the interests of State defence, the constitutional system, public safety and order, for the protection of equality, life and health of citizens and other persons, as well as for the protection of their rights, freedoms and legitimate interests".

The draft law also regulates the status of religious entities. Such entities are independent from the state and the latter may not interfere in the activities of religious entities unless their activities do not meet the requirements of the legislation.³⁶ The draft provides positive obligations for the State in promoting religious and ideological tolerance among persons of different beliefs and among religious entities, protects the rights and interests of such entities, and establishes tax and other advantages, etc.³⁷

Under the draft law a religious entity (organisation) is a voluntary union of the same religion of citizens of Georgia and permanent residents in the territory of Georgia of full age established by not less than 50 persons for the purpose of dissemination of their religion and conscience and is registered under the rules of this law.³⁸

The draft also regulates the conditions for prohibition of creation and operation of religious entities. Under para. 3 of Article 9 creation and operation of the religious entities may not be restricted, unless prescribed by law and necessary in the interests of national security or public safety, for the prevention of violation of public order or of commission of a crime, for the protection of health, morals or the rights and freedoms of others.³⁹

Under Article 9(4) of the draft, a registered religious entity is a legal person of public law. Such a registration is performed by the Ministry of Justice of Georgia under the procedure prescribed by law.⁴⁰

The draft sets forth the list of data (information) and materials to be enclosed in the application for registration submitted to the Ministry of Justice. The application is considered within a month from the moment of submission of the complete application. However, the draft law provides that the Ministry may extend the length of consideration up to three months in order to make a state religious assessment.⁴¹ If no decision is made within that time, a religious entity is deemed registered.

The draft also regulates the basis for a refusal of registration. Such an entity may be refused registration if, *inter alia*, applicants do not submit data (information) and materi-

³⁵ Para. 3, Article 5.

³⁶ Paras. 1 and 3, Article 6.

³⁷ Para. 4, Article 6.

³⁸ Para. 1, Article 9.

³⁹ Para. 3, Article 9.

⁴⁰ Article 11.

⁴¹ Para. 5, Article 11.

კანონით დადგენილ მონაცემებსა და მასალებს, მისი მიზანი და საქმიანობა ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას და სხვა საკანონმდებლო აქტებს ან სახელმწიფო რელიგიური ექსპერტიზის შედეგად დადგინდა, რომ გაერთიანება არ არის რელიგიური.⁴²

სახელმწიფო რეგისტრაციაზე უარის თქმის შემთხვევაში განმცხადებელს ნერილობით უნდა ეცნობოს მოტივირებული უარი განცხადების შეტანიდან ერთი თვის ვადაში. რელიგიური გაერთიანების რეგისტრაციაზე უარი შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში.⁴³

კანონპროექტი ასევე ითვალისწინებს რელიგიური გაერთიანების საქმიანობის შეწყვეტას სასამართლო დადგენილების საფუძველზე. შეწყვეტის საფუძველია, *inter alia*:

ა) სახელმწიფო უშიშროებისა და საზოგადოებრივი წესრიგის უხეში ან სისტემატური დარღვევა;

ბ) რელიგიური შუღლის გავლენა;

გ) პირთა უფლებებისა და თავისუფლებების ხელყოფა;

დ) რელიგიურ საქმიანობასთან დაკავშირებით პირების ჯანმრთელობისათვის ზიანის მიყენება, ჩადენილი გარყვნილი ან სხვა უკანონო ქმედებით, ნარკოტიკული ან ფსიქოტროპული საშუალებების, პიზონოზის გამოყენებით;

ე) თვითმკვლელობისა კენ მონოდება ან რელიგიური მოსაზრებით სამედიცინო დახმარების აღმოჩენაზე უარის თქმა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშ მდგომარეობაში მყოფი პირისათვის;

ვ) არაკეთილსინდისიერი პროზელიტიზმი.⁴⁴

კანონპროექტს თანდართული განმარტებით ბარათი ითვალისწინებს, რომ კანონის მიღება გამოიწვევს ცვლილებებსა და დამატებებს საქართველოს კანონმდებლობაში, სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ჩათვლით. ბარათი ადგენს, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსს დაემატება სამი მუხლი, მათ შორის არაკეთილსინდისიერი პროზელიტიზმის შესახებ.

სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს სამართლებრივ გარანტიებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვისათვის. კოდექსის 155-ე მუხლი ადგენს, რომ ლეთისმსახურების ან სხვა რელიგიური წესისა თუ ჩვეულების აღსრულებისათვის უკანონოდ ხელის შეშლა ძალადობით ან ძალადობის მუქარით, ანდა თუ მას ახლდა მორწმუნის ან ლეთისმსახურის რელიგიური გრძობის შეურაცხყოფა, ისჯება ჯარიმით ან გამასწორებელი სამუშაოთი ვადით ერთ წლამდე, ანდა თავისუფლების აღკვეთით ვადით ორ წლამდე (1-ლი პუნქტი). იგივე ქმედება, ჩადენილი სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით, ისჯება ჯარიმით ან თავისუფლების აღკვეთით ვადით ერთიდან ხუთ წლამდე, თანამდებობის დაკავების ან საქმიანობის უფლების ჩამორთმევით ვადით სამ წლამდე ან უამისოდ (მე-2 პუნქტი).

სისხლის სამართლის კოდექსის 156-ე მუხლი ითვალისწინებს სასჯელს ჯარიმის, ან ვადით ორ წლამდე თავისუფლების შეზღუდვის, ანდა იმავე ვადით თავისუფლების აღკვეთის სახით სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობის, რწმენის ან მრწამსის გამო, ანდა მის რელიგიურ მოღვაწეობასთან დაკავშირებით ადამიანის დევნისათვის (1-ლი პუნქტი). 156-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ადგენს უფრო მძიმე სასჯელს, თუ ამ მუხლის 1-ლი პუნქტით გათვალისწინებული ქმედება ჩადენილია სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით.

⁴² მე-13 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴³ მე-13 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴⁴ მე-15 მუხლის მე-2 პუნქტი. მართალია, კანონპროექტი პირდაპირ არ განსაზღვრავს „არაკეთილსინდისიერი პროზელიტიზმს“, შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ მისი არსი ჩამოყალიბებულია მე-4 მუხლის მე-7 პუნქტში, რომელიც ადგენს: „დაუშვებელია მატერიალური ანდა სოციალური შეღავათების შეთავაზება, რომელშიმე კონფესიამე შესვლის პირობით ან რწმენაზე მოქცევის მიზნით პირზე ფსიქოურ-იდეოლოგიური ხასიათის ზეწოლის განხორციელება მისი მხრიდან აშკარად გამომხატული წინასწარი თანხმობის გარეშე“.

als required by law, its purpose and activity contradict the Constitution or other legislative acts or if as a result of a State religious assessment it has been established that the entity is not religious.⁴²

In case of the refusal of registration the applicant shall be forwarded a motivated notification in written form within a month from the moment of application. The refusal to registration of religious entity may be appealed to a court.⁴³

The draft law also provides for the termination of the operation of religious entities by an order of a court. These cases are, *inter alia*, as follows:

- a) grave or systematic breach of state security and public order;
- b) inducement to religious strife;
- c) violation of the rights and freedoms of persons;
- d) injury to the health of an individual in connection with religious activities committed by debauched or other illegal actions, under narcotic or psychotropic means or in a state of hypnotism;
- e) calling for suicide or on the basis of religion the refusal of medical assistance to a person in a state of danger for his/her life and health;
- f) improper proselytism.⁴⁴

The explanatory memorandum attached to the draft law states that the adoption of the law brings about amendments and modifications in the legislation of Georgia, including criminal legislation. The memorandum provides that the Criminal Code of Georgia will be amended in three articles, including on improper proselytism.

The Criminal Code provides legal guarantees for the protection of the right to freedom of thought, conscience and religion. Article 155 of the Code stipulates the penalties in the form of a fine, correctional labour for a period up to a year or deprivation of liberty for a period up to two years for unlawfully disturbing religious services or the performance of any other religious rites by violence or the threat thereof, or for insulting the religious feelings of believers or ministers of religion (para. 1). The same action performed in an official capacity is criminally punishable by a fine or deprivation of liberty for a period up to 5 years, with or without the dismissal from an official position or the deprivation of the right to such activity for up to three years (para. 2).

Article 156 of the Criminal Code sets forth penalties in the form of a fine, restriction of freedom for a period up to two years or deprivation of liberty for the same period for persecution on the grounds of, *inter alia*, speech, thought, conscience, religion, belief or religious activity (para. 1). Para. 2, Article 156 provides a heavier criminal sanction if the action referred to in para. 1 is performed in an official capacity.

⁴² Para. 1, Article 13.

⁴³ Para. 3, Article 13.

⁴⁴ Para. 2, Article 15. Although the draft law does not expressly define "improper proselitism", it may be assumed that its definition is given in Article 4, para. 7 which states: "it is prohibited to offer material or social advantages on the condition of entry into any confession or to make an influence of psycho-ideological nature on a person for the purpose of changing conscience without his clearly expressed consent given in advance."

ამასთან ერთად, სისხლის სამართლის კოდექსის 142-ე მუხლი ადგენს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას რელიგიისადმი დამოკიდებულობის ან აღმსარებლობის გამო ადამიანთა თანასწორუფლებიანობის დარღვევისათვის.

სისხლის სამართლის კოდექსის დებულებათა ფორმულირებიდან ნათელია, რომ მისი მუხლები გამოიყენება არა მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების, არამედ მესამე მხარეთა მიმართაც, რომელთა ქმედებამ ასევე შეიძლება გამოიწვიოს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დარღვევა.

კონვენციის სტანდარტებთან შესაბამისობის თვალსაზრისით, საქართველოს კანონმდებლობის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს რიგი დასკვნებისა. კონსტიტუციის დებულებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლებას, ძირითადად შეესაბამებიან ევროპის კონვენციის სტანდარტებს.

როგორც უკვე აღინიშნა, მიუხედავად იმისა, რომ კონვენციის მე-9 მუხლი უზრუნველყოფს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლებას, იგი უშვებს ამ უფლების შეზღუდვას მხოლოდ რელიგიის ან მრწამსის გამოვლინებასთან, ანუ მის გარე გამოხატულებასთან დაკავშირებით.⁴⁵ თუმცა, კონვენციის მე-9 მუხლისაგან განსხვავებით, კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტი არ აზუსტებს, რომ შეიძლება შეიზღუდოს რელიგიის ან მრწამსის მხოლოდ გამოვლინება და იგი ზოგადად უშვებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას.

მეორე პრობლემა, რომელიც ასევე შეიძლება ნამოიჭრას, ეხება კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტს. მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუციის მე-19 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება, ამავე მუხლის მე-2 პუნქტი ითვალისწინებს, რომ იკრძალება ადამიანის დევნა მხოლოდ სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის ან რწმენის (მაგარა არა სინდისის) გამო, აგრეთვე მისი იძულება, გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ. ამდენად, მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტი ტოვებს „სინდისს“ იმ საფუძვლებიდან, რომელთა გამო იკრძალება ადამიანის დევნა. თუმცა ეს პრობლემა შეიძლება გადაწყდეს სამართლებრივი ინტერპრეტაციის გზით, შესაბამისი უფლების ობიექტისა და მიზნის მიხედვით.

ზოგადად შეიძლება აღინიშნოს, რომ კონსტიტუცია ითვალისწინებს უფრო მაღალ სამართლებრივ სტანდარტებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვის მიმართ, ვიდრე ევროპის კონვენცია. პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ ევროპის კონვენციის მე-15 მუხლისაგან განსხვავებით, რომელიც უშვებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების შეზღუდვას საომარი ან სხვა საგანგებო მდგომარეობის დროს, კონსტიტუციის 46-ე მუხლი კრძალავს ასეთ შეზღუდვას.

ამას გარდა, კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტი ითვალისწინებს მხოლოდ ერთ კანონიერ მიზანს (სხვათა უფლებები), რომლის გამოც აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება შეიძლება შეიზღუდოს, მაშინ როდესაც კონვენციის მე-9 მუხლი უფრო ვრცელ ჩამონათვალს ადგენს.⁴⁶

თავისთავად კონსტიტუციური შეთანხმების დადება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არ უნდა იქნეს მიჩნეული სხვა რელიგიების დისკრიმინაციად, როგორც სწორად აღნიშნა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეში – *ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*: „...კონსტიტუციური შეთანხმების მხოლოდ

⁴⁵ *კოინკისი საბერძნეთის წინააღმდეგ*, 1993 წლის 25 მიხი, Series A no. 260-A, 33-ე პუნქტი.

⁴⁶ საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესები, საზოგადოებრივი წესრიგის, ჯანმრთელობის, ზნეობის ან სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა.

In addition, Article 142 of the Criminal Code stipulates the criminal responsibility for violation of the equality of individuals on the basis of religion or religious belief.

It is clear from the wording of the provisions of the Criminal Code that they apply not only to state authorities, but also to third parties whose action may also interfere in the right to freedom of thought, conscience and religion.

A number of conclusions may be drawn on the basis of the analysis of Georgian legislation from the point of view of its compatibility with the standards of the Convention. The provisions of the Constitution guaranteeing the right to freedom of thought, conscience and religion are mainly in compliance with the standards of the European Convention.

As already pointed out, although Article 9 of the Convention guarantees the right to freedom of thought, conscience and religion, it allows restrictions of this right only with regard to the *manifestation* of one's religion and belief i.e. its external expression.⁴⁵ However, unlike Article 9 of the Convention, Article 19(3) of the Constitution does not specify that only the manifestation of one's religion and belief may be restricted, but it takes a general approach making it possible to restrict the right to freedom of thought, conscience and religion.

Another problem that may possibly arise relates to para. 2 of Article 19 of the Constitution. Although under para. 1 of Article 19 of the Constitution every person has the right to freedom of speech, thought, conscience, religion and belief, para. 2 of the same Article only provides that the persecution of a person for his speech, thought, religion or belief (but not conscience) is prohibited as is compulsion to express opinions about them. Thus, para. 2 of Article 19 leaves out 'conscience' as a ground for which the persecution is prohibited. However, this problem may be solved by legal interpretation in compliance with the object and purpose of the right concerned.

In general, it may be noted that the Constitution provides higher legal standards for the protection of the right to freedom of thought, conscience and religion than the European Convention. Firstly, unlike Article 15 of the European Convention that allows a restriction of the rights to freedom of thought, conscience and religion in time of war or other public emergency, Article 46 of the Constitution prohibits such a restriction.

Secondly, Article 19(3) of the Constitution lays down only one legitimate aim (the rights of others) for which the right to freedom of thought, conscience and religion may be restricted, while Article 9 of the Convention states a much more extensive list.⁴⁶

The conclusion of the Constitutional Agreement with the Georgian Orthodox Church in itself should not be considered as discrimination against other religions. As rightly pointed out by the Constitutional Court of Georgia in the case of *Zurab Aroshvili v. the Parliament of Georgia*: "...conclusion of the Constitutional Agreement only with the Georgian Apostolic Autocephalous

⁴⁵ *Kokkinakis v. Greece*, 25 May 1993, Series A no. 260-A, para. 33.

⁴⁶ Interests of public safety, the protection of public order, health or morals, the protection of the rights and freedoms of others.

საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან გაფორმება არ გამოირცხავს სხვადასხვა რელიგიური ორგანიზაციების არსებობას, ასევე არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს მათი საქმიანობის შეზღუდვას და მითუმეტეს აკრძალვას...⁴⁷

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან დადება ასეთი შეთანხმებისა, რომელმაც განსაკუთრებული როლი შესარულა საქართველოს ისტორიაში, გამართლებულია ისტორიული თვალსაზრისით. თუმცა აღსანიშნავია, რომ შეთანხმება, რომელიც გარკვეულ უპირატესობებს ანიჭებს საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, მხოლოდ მაშინ დააკმაყოფილებს ევროპის კონვენციის სტანდარტებს, თუ სხვა რელიგიები არ იქნებიან დისკრიმინირებულ მდგომარეობაში. სხვა რელიგიებსაც უნდა ჰქონდეთ მსგავსი უპირატესობები. ისინი შეიძლება აისახოს იუსტიციის სამინისტროს მიერ მომზადებულ კანონპროექტში. თუ კანონის მიხედვით სახელმწიფო სხვა რელიგიებს მიანიჭებს იმავე უპირატესობებს, რაც ენიჭება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას კონსტიტუციური შეთანხმების მიხედვით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა რელიგიების იდენტური (არადისკრიმინაციული) მდგომარეობა სათანადოდ იქნება უზრუნველყოფილი.

ამდენად შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ არადისკრიმინაციის პრინციპის საფუძველზე სხვა რელიგიურ მიმდინარეობებს უნდა მიენიჭოთ იგივე უპირატესობები, რომლებიც გათვალისწინებულია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ კონსტიტუციური შეთანხმების მიხედვით.

სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ კანონის მიღება უნდა დარქარდეს, რათა შეიქმნას სამართლებრივი ბაზა საქართველოში აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების ყოვლისმომცველად მოწესრიგების მიზნით.⁴⁸ პროექტის დებულებათა უმრავლესობა ჯეროვნად ასახავს ევროპის კონვენციის დებულებებს, რაც უზრუნველყოფს ადეკვატურ გარანტიებს არადისკრიმინაციის საფუძველზე ამ უფლებით სარგებლობისათვის.

თუმცა არის რიგი წინააღმდეგობებისა კანონპროექტსა და კონვენციას შორის. კანონპროექტი ითვალისწინებს გარკვეულ შეზღუდვებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების განხორციელებასთან დაკავშირებით. განსხვავებით კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტისაგან, რომელიც უშუალოდ ამ უფლების შეზღუდვას რელიგიის ან რწმენის მხოლოდ გამოვლინებასთან დაკავშირებით, კანონის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ითვალისწინებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების ზოგადად შეზღუდვას და არა მხოლოდ მის გამოვლინებასთან დაკავშირებით.

კანონპროექტის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ასევე ითვალისწინებს უფრო ვრცელ ჩამონათვალს იმ კანონიერ მიზნებისას, რომელთა გამოც შეიძლება შეზღუდვას აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება. კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი არ ითვალისწინებს ისეთ კანონიერ მიზნებს, როგორებიცაა: „სახელმწიფო თავდაცვა“ და „კონსტიტუციური ნყოფილება“. ამდენად, კანონპროექტის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტს. აღსანიშნავია, რომ ასეთი ვრცელი ჩამონათვალის არსებობა ასევე ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტს, რომელიც მოითითებს მხოლოდ სხვათა უფლებაზე, როგორც ერთადერთ კანონიერ მიზანზე, რომლის გამოც შეიძლება შეზღუდვას აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება.

კანონპროექტი ადგენს რელიგიურ გაერთიანებათა რეგისტრაციის ნებსებას და პროცედურას და რეგისტრაციაზე უარის თქმის საფუძველებს. სხვა მიზეზებთან ერთად, კანონპროექტი ითვალისწინებს, რომ რელიგიურ გაერთიანებას შეიძლება ეთქვას უარი, თუ „სახელმწიფო რელიგიური ექსპერტიზის შედეგად დადგინდა, რომ გაერთიანება არ არის რელიგიური“ (მე-13

⁴⁷ 2002 წლის 22 ნოემბრის გადაწყვეტილება, N2/18/2006.

⁴⁸ Second Periodic Report of Georgia Under ICCPR, CCPR/C/Geo/2002/2, 27 February 2001, para. 440.

Orthodox Church does not exclude the existence of various religious organisations in Georgia and in no way does it mean the restriction of their activities and moreover, their prohibition ...".⁴⁷

The conclusion of this Agreement with the Georgian Orthodox Church that played a special role in the country's history may be justified from the historical point of view. However, the Agreement which gives certain privileges to the Georgian Orthodox Church will only meet the standards of the European Convention if the other religions are not treated in a discriminatory way. Other religions should have similar privileges. Such privileges may be reflected in the draft law prepared by the Ministry of Justice. If under the law the State gives the same privileges to other religions as those given to the Georgian Orthodox Church under the Constitutional Agreement, identical (non-discriminatory) treatment of Georgian Orthodox Church and other religions will be duly secured.

Therefore, it may be concluded that based on the principle of non-discrimination the other religions should be given the same privileges as those provided to the Georgian Orthodox Church under the Constitutional Agreement.

The adoption of the draft law on the freedom of conscience and religious entities should be accelerated in order to set forth the legal framework for the comprehensive regulation of the right to freedom of conscience, religion and belief in Georgia.⁴⁸ The majority of the provisions of the draft reflect the provisions of the European Convention offering adequate legal guarantees for enjoying the right concerned on a non-discriminatory basis.

However, there are several inconsistencies between the draft law and the Convention. The draft law provides for certain restrictions in the exercise of the right to freedom of thought, conscience and religion. Unlike Article 9(2) of the Convention which permits the restriction of the right only with regard to the manifestation of one's religion or beliefs, Article 4(3) of the draft law takes a more general approach by allowing restriction of the right to freedom of thought, conscience and religion and not only their manifestation.

Article 4(3) of the draft law also provides for the much more extensive legitimate aims for which the right to freedom of thought, conscience and religion may be restricted. No legitimate aim such as interests of 'state defence' and 'constitutional system' are contained in Article 9(2) of the Convention. Thus, Article 4(3) of the draft law contradicts Article 9(2) of the Convention. It should also be noted that such an extensive list of legitimate aims also contradicts Article 19(3) of the Constitution that only refers to the rights of others as the only legitimate aim for which the right to freedom of thought, conscience and religion may be restricted.

The draft law prescribes the rules and procedures for registration of religious entities and for refusal of registration. Among other reasons the draft law provides that the religious entities may be refused registration if "as a result of a State religious assessment it has been established that the entity is not religious" (para. 1, Article 13). This provision is

⁴⁷ Decision of 22 November 2002, N2/18/206.

⁴⁸ Second Periodic Report of Georgia Under ICCPR, CCPR/C/GEO/2002/2, 27 February 2001, para. 440.

მუხლის 1-ლი პუნქტი). საქმარისი საფუძველი იმის მტკიცებისათვის, რომ ეს დებულება ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-9 მუხლს. საქმეში – მანუსაკისი და სხვები საბერძნეთის წინააღმდეგ – ევროპულმა სასამართლომ ცხადყო, რომ, თუმცა სახელმწიფოს აქვს უფლება, შეამოწმოს, ახორციელებს თუ არა მობრძობა ან გაერთიანება საქმიანობას, როგორც საზიანოა მოსახლეობისათვის, რელიგიის თავისუფლების უფლება „გამორიცხავს სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე უფლებამოსილებას, განსაზღვროს, კანონიერია თუ არა რელიგიური მრწამსი ან ის საშუალებები, რომლებიც გამოიყენებიან მათ გამოსახატავად“.⁴⁹

სისხლისსამართლებრივ კანონმდებლობასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტისაგან, რომელიც კრძალავს პირის დევნას „სიტყვის“, „აზრის“, „აღმსარებლობის“ ან „რწმენის“, მაგრამ არა „სინდისის“, გამო, სისხლის სამართლის კოდექსის 156-ე მუხლი ასევე მოიცავს „სინდისს“ და ამ მიზეზით პირის დევნისათვის ადგენს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, თუმცა სისხლის სამართლის კოდექსი არ ადგენს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას პირის იძულებისათვის, გამოთქვას თავისი შეხედულება სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობის ან რწმენის შესახებ, როგორც ეს გათვალისწინებულია საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტით.

3.2 უარი სამხედრო სამსახურზე მრწამსის გამო

საქართველოს კანონმდებლობა აღიარებს მრწამსის გამო სამხედრო სამსახურზე უარის თქმის უფლებას. იმ პირთა სამართლებრივი მდგომარეობა, რომლებიც უარს აცხადებენ სამხედრო სამსახურზე მრწამსის გამო, წესრიგდება საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე აქტებით.⁵⁰ სეკი-ალური კანონი „არასამხედრო, ალტერნატიული შრომითი სამსახურის შესახებ“ არეგულირებს სამხედრო ვალდებულების არასამხედრო, ალტერნატიული შრომითი სამსახურის ფორმის მოხდასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს.

კანონი განსაზღვრავს არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურს, როგორც საზოგადოებრივად სასარგებლო სამოქალაქო სამსახურს, რომელიც ცვლის სამხედრო სამსახურს და ემყარება სამხედრო ვალდებულების სამხედრო სამსახურის ფორმით მოხდაზე უარის თქმის დასაბუთებას სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლების საფუძველზე.⁵¹ არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განეევს ანარმობებს მოქალაქეთა სამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განეევს სახელმწიფო კომისია.⁵²

სამხედროვალდებული საქართველოს მოქალაქე (ე.ი. პირი 18-დან 27 წლამდე), რომელიც აზრის, სინდისის ან რელიგიის გამო უარს აცხადებს სამხედრო სამსახურზე, გაიწვევს არასამხედრო, ალტერნატიულ სამსახურში.⁵³ პირები, რომლებიც გადაიან არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურს, დაკავებულნი არიან ისეთი საქმიანობით, რომელიც დაკავშირებულია საავარიო-სამაშველო და ხანძარსაწინააღმდეგო ღონისძიებებთან, ეკოლოგიასა, მშენებლობასა, სოფლის მეურნეობასა, ჯანმრთელობასა და კომუნალურ მომსახურებასთან.⁵⁴

⁴⁹ 47-ე პუნქტი.

⁵⁰ კანონი არასამხედრო, ალტერნატიული შრომითი სამსახურის შესახებ (1997 წლის 28 დეკემბერი); დებულება არასამხედრო შრომითი სამსახურის გავლის შესახებ (2001 წლის 1 მაისი); მოქალაქეთა არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განეევს სახელმწიფო კომისიის დებულება (2001 წლის 1 მაისი); განკარგულება მოქალაქეთა არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განეევს სახელმწიფო კომისიის შემადგენლობის დამტკიცების შესახებ (2001 წლის 10 დეკემბერი); საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს არასამხედრო, ალტერნატიული შრომითი სამსახურის დეპარტამენტის დებულება (2002 წლის 2 აპრილი).

⁵¹ მე-3 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁵² მე-3 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁵³ მე-3 მუხლი.

⁵⁴ მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

arguably in contradiction to Article 9 of the Convention. In the case of *Manoussakis and Others v. Greece*, the European Court made it clear that although the States are entitled to verify whether a movement or association carries on activities that are harmful to the population, the right to freedom of religion "excludes any discretion on the part of the State to determine whether religious beliefs or the means used to express such beliefs are legitimate".⁴⁹

With regard to the criminal legislation it is important to note that unlike para. 2 of Article 19 of the Constitution that prohibits the persecution of a person for his 'speech', 'thought', 'religion' or 'belief', but not for 'conscience', Article 156 of the Criminal Code also covers 'conscience' and lays down criminal sanction. However, the Criminal Code does not lay down criminal sanctions for the compulsion to express opinions about his speech, thought, conscience, religion or belief as provided in Article 19(2) of the Constitution of Georgia.

3.2 Conscientious Objectors

The legislation of Georgia recognises conscientious objectors to military service. The legal status of conscientious objectors is governed by laws and sub-laws.⁵⁰ The special Law on Non-military, Alternative Labour Service of Georgia regulates legal relations relating to non-military (alternative) form of military service.

The Law defines non-military, alternative labour service as publicly useful civil service that substitutes military service and is based on compelling reasons to refuse to perform military service on the basis of thought, conscience or religion.⁵¹ Conscription to non-military (alternative) service is made by the State Commission on Non-Military, Alternative Service.⁵²

A citizen of Georgia subject to military service (i.e. a person between 18 and 27 of age) who refuses to perform military service for the reasons of thought, conscience or religion will be conscripted to non-military (alternative) service.⁵³ Persons performing their non-military (alternative) service will be involved in activities relating to emergency and rescue, ecology, fire-prevention, construction, agriculture, health, municipal service.⁵⁴

⁴⁹ Para. 47.

⁵⁰ Law on Non-Military, Alternative Labour Service of Georgia (28 December 1997), The Regulation on Performance of Non-Military, Alternative Labour Service (1 May 2001); The Regulation of the State Commission on Non-Military, Alternative Labour Service (1 May 2001); The Decree of the President of Georgia on the Composition of the State Commission on Non-Military, Alternative Labour Service (10 December 2001); The Regulation of the Department of Non-Military, Alternative Labour Service of the Ministry of Labour, Health and Social Protection adopted by the Minister of Labour, Health and Social Protection (2 April 2002).

⁵¹ Para. 1, Article 3.

⁵² Para. 3, Article 3.

⁵³ Article 4.

⁵⁴ Para. 1, Article 5.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საქართველოს კანონმდებლობა არ მიჯნავს იმ პირთა სხვადასხვა კატეგორიას, რომლებიც უარს აცხადებენ სამხედრო სამსახურზე მრწამსის გამო, იმის მიხედვით, თუ ვინ შეიძლება განთავისუფლდეს სამხედრო სამსახურისაგან და შეასრულოს არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახური. საქართველოს კანონმდებლობა არ იზიარებს ზოგიერთი სახელმწიფოს მიდგომას, რომ მხოლოდ იეპოვას მონმეები თავისუფლდებიან სამხედრო სამსახურისაგან. ამდენად, საქართველოს ყველა მოქალაქე, რომელიც უარს აცხადებს სამხედრო სამსახურის გავლაზე უარის, სინდისის ან რელიგიის გამო (და არა მხოლოდ იეპოვას მონმეები) თავისუფლდებიან სამხედრო სამსახურისაგან და გადიან არასამხედრო, ალტერნატიულ სამსახურს.

კანონის მიხედვით, არასამხედრო, ალტერნატიული შრომითი სამსახურის ვადაა 18 თვე უმაღლესი განათლების მქონე პირებისათვის, ხოლო 24 თვე უმაღლესი განათლების არმქონე პირებისათვის.⁵⁵ აღსანიშნავია, რომ „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“ კანონის მიხედვით, სამხედრო სამსახურის ვადაა 12 თვე უმაღლესი განათლების მქონე პირებისათვის და 24 თვე უმაღლესი განათლების არმქონე პირებისათვის.⁵⁶

კანონი დეტალურად განსაზღვრავს წესებს, პროცედურებსა და პირობებს, რომლებიც გამოიყენებიან არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახურის მიმართ, მათ შორის სამხედრო სამსახურისაგან განთავისუფლების შესახებ განაცხადთა განხილვასთან დაკავშირებით.⁵⁷ პირს, რომელიც ითხოვს არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახურის გავლას, უფლება აქვს, დაესწროს იმ კომისიის სხდომას, რომელიც წყვეტს ამ საკითხს და დასაბუთოს თავიანი მოსაზრება.⁵⁸ არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განვეყის ან განვევა უუარის თქმის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს და შესაბამის ბრძანებას გამოსცემს საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრი არასამხედრო, ალტერნატიულ შრომით სამსახურში განვეყის სახელმწიფო კომისიის დასკვნის საფუძველზე. გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში 10 დღის განმავლობაში. სასამართლო ვალდებულია, 10 დღის განმავლობაში განიხილოს საკითხი და გამოიტანოს გადაწყვეტილება მინისტრის ბრძანების ძალაში დატოვების ან გაუქმების შესახებ.⁵⁹

საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახურის გაცდენის ან მისთვის თავის არიდებისათვის. კანონი ადგენს, რომ არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახურის გაცდენის დროებით გაორმაგდება.⁶⁰ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ასევე ითვალისწინებს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ალტერნატიული შრომითი სამსახურისაგან თავის არიდებისათვის.⁶¹

შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა, რომელიც აწესრიგებს იმ პირთა სამართლებრივ მდგომარეობას, რომლებიც მრწამსის გამო უარს აცხადებენ სამხედრო სამსახურზე, სრულად აკმაყოფილებს ევროპის კონვენციის მე-9 მუხლითა და სტრასბურგის ორგანოთა პრეცედენტული სამართლით ჩამოყალიბებულ სტანდარტებს.

ამ საკითხზე საქართველოს კანონმდებლობა მიუხედავად იმისა, რომ შესაბამება ევროპის კონვენციის სტანდარტებს, დადგენილია, რომ არსებობს პრაქტიკული დაბრკოლებები შესაბამისი კანონმდებლობის განხორციელებაში (ამ პირთა გამოცხადებულობა შესაბამისი ორგანოების წინაშე, არასაკმარისი ვაკანტური ადგილები, და სხვა.) აქ შეიძლება მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ სახელმწიფოს ეკისრება ვალდებულება, არა მხოლოდ დაადგინოს შესაბამისი ნორმატიული ბაზა, არამედ ასევე უზრუნველყოს ამ უფლებათა დაცვა პრაქტიკაში.

⁵⁵ მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁵⁶ 32-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁵⁷ დაახლოებით 200 განაცხადია მიღებული სახელმწიფო კომისიის მიერ, რომლებშიც ითხოვენ არასამხედრო, ალტერნატიული სამსახურის გავლას.

⁵⁸ მე-7-მე-10 მუხლები.

⁵⁹ მე-11 მუხლი.

⁶⁰ მე-16 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁶¹ 356-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

It is important to note that Georgian legislation does not distinguish between the various categories of conscientious objectors who may be released from military service and perform non-military (alternative) service. An approach taken in some countries that only Jehovah's Witnesses are exempt from military service has not been shared by Georgian legislation. Thus, every citizen of Georgia who refuses to perform military service for the reasons of thought, conscience or religion (and not only Jehovah's Witnesses) will be exempt from military service and perform non-military (alternative) service.

Under the Law the length of non-military (alternative) service is 18 months for persons with higher education and 24 months for persons without higher education.⁵⁵ It should be noted here that under the Law on Military Service and Obligations the term for military service is 12 months for persons with higher education and 24 months for persons without higher education.⁵⁶

The Law regulates in detail the rules, procedures and terms for applying for non-military (alternative) service and consideration of applications for exemption from military service.⁵⁷ A person requesting non-military (alternative) service has the right to attend the session of the Commission that decides the issue and to substantiate his view.⁵⁸ A decision to refuse to perform non-military (alternative) service is made by an order of the Minister of Labour, Health and Social Protection of Georgia upon the conclusion of the State Commission on Non-Military (Alternative) Service. The decision may be appealed before a court within 10 days. The court is to make a decision on annulment of the order of the Minister or on leaving it in force within next 10 days.⁵⁹

Georgian legislation provides legal sanctions for missing or avoiding non-military, alternative service. The Law provides that the number of days missed in the performance of non-military (alternative) service will be doubled.⁶⁰ The Criminal Code of Georgia also provides criminal liability for avoiding the performance of alternative labour service.⁶¹

It may be concluded that Georgian legislation governing the status of conscientious objectors fully meets the standards established by Article 9 of the European Convention and the case-law of the Strasbourg institutions.

Although the legislation of Georgia regulating the status of conscientious objectors is in line with the Convention standards, it has been established that there are practical obstacles in implementing the legislation concerned (non-appearance of conscientious objectors before the relevant authorities, insufficient labour positions, etc). It may only be underlined here that the State is under an obligation not only to set adequate legal standards, but also to secure the protection of the rights concerned in practice.

⁵⁵ Para. 1, Article 6.

⁵⁶ Para. 1, Article 32.

⁵⁷ There are about two hundred applications to the State Commission requesting the granting of non-military (alternative) service.

⁵⁸ Articles 7-10.

⁵⁹ Article 11.

⁶⁰ Para. 1, Article 16.

⁶¹ Para. 2, Article 356.

4. პრაქტიკა

საქართველო არის რელიგიის თავისუფლების პატივისცემისა და რელიგიური შემწყნარებლობის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციების მქონე ქვეყანა. ანტისემიტიზმი, რელიგიური შუღლი ან რელიგიური დაპირისპირება არასოდეს გამოვლენილა საქართველოში. თბილისის ძველი ნაწილი, სადაც ქართული, სომხური, რუსული და კათოლიკური ეკლესიები, ასევე სინაგოგა და მეჩეთი ერთმანეთთან ახლოს არის განლაგებული, რელიგიური შემწყნარებლობის ტრადიციის კარგი მაგალითია. საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ერთად, რომელმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულა საქართველოს ისტორიაში, პატივი მიეცემა ტრადიციულ რელიგიებს, როგორცაა: ისლამი, იუდაიზმი, კათოლიციზმი, გრიგორიანობა.⁶²

თუმცა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის პერიოდში ქვეყანაში საქმიანობა დაიწყო არატრადიციულმა რელიგიურმა ორგანიზაციებმა. მათ საქმიანობას განსხვავებული რეაქცია მოჰყვა საზოგადოებაში და ხშირად გამოიწვია ფიზიკური და მორალური დაპირისპირება სხვადასხვა ჯგუფს შორის. შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ მოვლენების ასეთ განვითარებას ხელი შეუწყო არარსებობამ ეფექტიანი ნორმატიული ბაზისა, რომელსაც ადეკვატური უნდა მენეჯირებინა აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება. ასეთი რელიგიური ორგანიზაციების და/ან მათი წევრების საქმიანობა გახდა სასამართლო განხილვის საგანი რამდენიმე საქმეში. ასეთმა საქმიანობამ გამოიწვია საერთაშორისო და ეროვნული ორგანიზაციების, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა დამცველი ორგანიზაციებისა და საზოგადოების ღრმა შეშფოთება.⁶³ ეს შეშფოთება ეხება რელიგიური შემწყნარებლობისა და რელიგიური უმცირესობების, განსაკუთრებით იეჰოვას მოწმეთა, შეურაცხყოფის მზარდი რაოდენობის აქტებს.⁶⁴ ევროპის საბჭოს კომისიამ რასიზმისა და შეწყნარებლობის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ (ECRI) ამ საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნა, რომ:

„ECRI ღრმად შეშფოთებულია იმ მრავალრიცხოვანი ინფორმაციების გამო, რომელთა თანახმად, საქართველოში არსებულ რელიგიურ უმცირესობათა წარმომადგენლები მუდმივად განიცდიან ძალადობასა და შეურაცხყოფას. ...უმეტესწილად, თავდასხმებს რელიგიურ უმცირესობათა წარმომადგენლებზე აწყობენ ქართველი მართლმადიდებელი საზოგადოების ექსტრემისტულად განწყობილი ელემენტები. ამასთან, ECRI სერიოზულად არის შეშფოთებული არა მხოლოდ ამგვარ ელემენტთა არსებობითა და საქმიანობით, არამედ ამ საქმიანობაზე საჯარო ხელისუფლების არაადეკვატური რეაგირებით და იმ ფართოდ გავრცელებული შემწყნარებლობით, რომელსაც საზოგადოება აშკარად იჩენს ამ ექსტრემისტების მიმართ. ...რაც შეეხება ხელისუფლების რეაგირებას, მიუხედავად უამრავი ინფორმაციისა ქართველი მართლმადიდ-

⁶² Second Periodic Report of Georgia Under ICCPR, CCPR/C/GEO/2002/2, 27 February 2001, paras. 437 and 438.

⁶³ სხვა გადაწყვეტილებებთან ერთად იხ.: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, 2002 წლის 24 მარტი, N3/413; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, 2001 წლის 22 თებერვალი, N3/599; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, 2001 წლის 11 ოქტომბერი, N79; მარნეულის რაიონული სასამართლოს გადაწყვეტილება, 2002 წლის წლის 13 მაისი, N3/9-2002. ორი განაცხადი შეტანილია ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში (*Gidani Congregation of Jehovah's Witnesses v. Georgia*, application number 71156/01 and *Union of Jehovah's Witnesses, The Watchtower Bible, Tract Society of Pennsylvania v. Georgia*, application number 72874/01), რომლებიც მოგვიანებით გაერთიანდა.

⁶⁴ იხ. Resolution 1257(2001) on "Honouring of Obligations and Commitments by Georgia" of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, paras. 11 (iii) and 12; Concluding Observations of the Human Rights Committee on the Second Report of Georgia under the ICCPR, 19 May 2002, para. 17; the reports of the Public Defender of Georgia for, *inter alia*, the periods covered: January-November 2000, 20, 35-39; January-June 2001, 34-42; July-August 2001, 37-43; Monthly Bulletin of the non-governmental organisation "Human Rights in Georgia", January, 2003, N1(47), 3; Country Reports on Human Rights Practices (2002): Georgia, released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labour of the US Department of State, 31 March 2003, Section 2, para. c.

4. The Practice

Georgia is a country with centuries-old traditions of respect for freedom of religion and religious tolerance. Anti-semitism, religious strife or religious hatred have never been known in Georgia. The old part of Tbilisi where Georgian, Armenian, Russian and Catholic churches as well as a synagogue, and mosque are in close proximity, is a good example of the tradition of religious tolerance. Along with the Georgian Orthodox religion which has played a special role in the history of Georgia, traditional religions such as Islam, Judaism, Catholicism and Gregorianism were respected.⁶²

However, by the time of the restoration of Georgian independence, a number of non-traditional religious organisations started to operate in the country. Their activities provoked different reactions among the public. This frequently caused physical and moral confrontation among various groups. It may be assumed that the lack of an effective legal framework which should have adequately regulated the right to freedom of thought, conscience and religion has contributed to such developments. Activities of such religious organisations and/or their members have become the subject of judicial consideration in a number of cases and caused deep concern of international and national organisations, including human rights organisations and the general public.⁶³ Such concerns relate to the increase in the number of acts of religious intolerance and harassment of religious minorities, particularly Jehovah's Witnesses.⁶⁴ The European Commission Against Racism and Intolerance of the Council of Europe pointed out in this regard that:

"ECRI is deeply concerned at widespread reports of repeated manifestations of violence and harassment against members of minority religions in Georgia. ...Violent attacks and harassment of members of minority religions are mostly carried out by extremist elements of the Georgian Orthodox community. However, ECRI is seriously concerned not only by the presence of these extremist elements in Georgian society and their activities, but also by the inadequate response of the public authorities to such activities and by the widespread societal tolerance apparently afforded to these extremist elements. ...[D]espite numerous reports of illegal behaviour committed by the

⁶² Second Periodic Report of Georgia Under ICCPR, CCPR/C/GEO/2002/2, 27 February 2001, paras. 437 and 438.

⁶³ Among others, see the Decision of the Supreme Court of Georgia, 24 March 2000, N3k/413; the Decision of the Supreme Court of Georgia, 22 February 2001, N3k/599; the Decision of the Supreme Court of Georgia, 11 October 2001, N79; the Decision of Marneuli District Court, 13 May 2002, N3/9-2002. Two complaints have been lodged before the European Court of Human Rights (*Gidani Congregation of Jehovah's Witnesses v. Georgia*, application number 71156/01 and *Union of Jehovah's Witnesses, The Watchtower Bible, Tract Society of Pennsylvania in Georgia v. Georgia*, application number 72874/01) which were subsequently merged.

⁶⁴ Among others, see Resolution 1257(2001) on "Honouring of Obligations and Commitments by Georgia" of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, paras. 11(iii) and 12; Concluding Observations of the Human Rights Committee on the Second Report of Georgia under the ICCPR, 19 May 2002, para. 17; the reports of the Public Defender of Georgia for, *inter alia*, the periods covered: January-November 2000, 20, 35-39; January-June 2001, 34-42; July-August 2001, 37-43; Monthly Bulletin of the non-governmental organisation "Human Rights in Georgia", January, 2003, N1(47), 3; Country Reports on Human Rights Practices (2002): Georgia, released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labour of the US Department of State, 31 March 2003, Section 2, para. c.

დებელი საზოგადოების ექსტრემისტულად განწყობილი ელემენტების უკანონო მოქმედების შესახებ, ჯერჯერობით ნაკლებად არის წარმოდგენილი სამართლებრივი დევნის წარმატებული მაგალითები.⁶⁵

ნათელია, რომ სახელმწიფო ორგანოებმა კარგად იცის შექმნილი მდგომარეობის შესახებ. გატარდა გარკვეული ღონისძიებები აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. იმ ღონისძიებებს შორის, რომლებიც მიზნად ისახავენ აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების უზრუნველყოფას, აღსანიშნავია საქართველოს პარლამენტის დადგენილება (2001 წლის 30 მაისი) რელიგიური ექსტრემიზმის შესახებ. მასში ბაზი გაეცა აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების უზრუნველყოფის აუცილებლობას და დაიგმო აღმსარებლობის გამო პირთა დევნა. დადგენილებაში ასევე მოეწონა სამართალდამცავ ორგანოებს, დაიცვან ადამიანის უფლებები და აღკვეთონ რელიგიური ექსტრემიზმის ყოველგვარი გამოვლინება და დაევალა პარლამენტის ოურიდიულ და ადამიანის უფლებათა დაცვის კომიტეტებს, მოამზადონ შესაბამისი საკანონმდებლო წინადადებები სხვადასხვა რელიგიური კონფესიის საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების მიზნით.

ახლახან, 2003 წლის 4 მარტს საქართველოს პრეზიდენტმა გამოსცა განკარგულება ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განმტკიცების შესახებ 2003-2005 წლებისათვის მოქმედების გეგმის დამტკიცების თაობაზე. მოქმედების გეგმა ითვალისწინებს კომპლექსური ღონისძიებების გატარებას რელიგიური ექსტრემიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად (მე-4 პუნქტი). ასეთი ღონისძიებები მოიცავს რელიგიური ექსტრემიზმის აღმოფხვრასა და შემწყნარებლობის კულტურის ხელშეწყობას, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით რელიგიური შემწყნარებლობის პროპაგანდას, რელიგიური დისკრიმინაციის რაიმე გამოვლინების დაგმობას. მოქმედების გეგმა ასევე ადგენს რელიგიურ გაერთიანებათა შესახებ კანონის მიღების აუცილებლობას.

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, ხელისუფლებამ გაატარა გარკვეული ღონისძიებები აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დასაცავად. თუმცა აშკარაა, რომ უნდა გატარდეს ბევრად უფრო ეფექტიანი ღონისძიებები საქართველოში აზრის, სინდისისა და რელიგიის სათანადო დონეზე უზრუნველსაყოფად.

უდავოა, ევროპის კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოებს ეკისრებათ არა მხოლოდ ნეგატიური ვალდებულება, არ შეზღუდონ კონვენციით დაცული უფლებები, არამედ ასევე პოზიტიური ვალდებულება, გაატარონ ღონისძიებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ, რომ აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება არ შეილახოს მესამე მხარის მიერ. საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს რელიგიურ უმცირესობათა შეურაცხყოფის შემთხვევების სათანადო გამოძიება და იმ პირთა გასამართლება, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან ადამიანის უფლებათა შელახვაზე.

5. დასკვნა

ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის სტანდარტებთან საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისობის ანალიზის შედეგად შეიძლება გაკეთდეს რამდენიმე დასკვნა. საქართველოს კანონმდებლობა ძირითადად შეესაბამება ევროპის კონვენციის სამართლებრივ სტანდარტებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვასთან დაკავშირებით. თუმცა აღმოჩენილია რამდენიმე წინააღმდეგობა საქართველოს კანონმდებლობისა და კონვენციის სტანდარტებს შორის:

⁶⁵ იხ. paras. 49-51 of the first report on Georgia, CRI(2002)2, adopted on 22 June 2001 and made public on 23 April 2002.

extremist elements of the Georgian Orthodox community, very few prosecutions have so far been carried out with success".⁶⁵

It is clear that the state authorities are well aware of the situation. Certain measures have been taken to improve the situation with regard to protection of the right to freedom of thought, conscience and religion. Amongst the measures aimed at guaranteeing the right to freedom of thought, conscience and religion is the adoption of a decree by the Parliament of Georgia on religious extremism (30 March 2001). It calls for the guarantee of the right to freedom of thought, conscience and religion and condemns persecution of persons for their religion. It also calls upon the law enforcement bodies to protect human rights and prevent any manifestation of religious extremism and instructed the legal and human rights protection committees of the Parliament to prepare legislative proposals for legal regulation of activities of various religious confessions.

More recently, on 4 March 2003 the President of Georgia adopted a decree on the Approval of the Plan of Action for Strengthening Human Rights and Freedoms of Various Groups of Population for the years of 2003-2005. The Plan of Action provides that complex measures shall be taken to fight religious extremism and intolerance (para. 4). Such measures include elimination of religious extremism and promotion of culture of tolerance, propaganda of religious tolerance by mass media, condemnation of any manifestation of religious discrimination. The Plan of Action also stipulates the need for adoption of the law on religious entities.

As evidenced from the above the authorities have taken certain measures to protect the right to freedom of thought, conscience and religion. However, it is clear that measures that are more effective have to be taken to provide adequate protection of the right to freedom of thought, conscience and religion in Georgia.

There is no doubt that the States which are parties of the European Convention have not only a negative obligation not to interfere in the rights protected under the Convention, but also positive obligation to take measures to ensure that the right to freedom of thought, conscience and religion are not violated by the third parties. The Georgian authorities should conduct proper investigation of cases of harassment against religious minorities and prosecute those responsible for such offences.

5. Conclusion

A number of conclusions may be drawn from the analysis of Georgian legislation with regard to its compliance with the standards of the European Convention on Human Rights. Georgian legislation mainly meets the legal standards of the European Convention on the protection of the right to freedom of thought, conscience and religion. However, several inconsistencies between the standards of Georgian legislation and of the Convention have been identified:

⁶⁵ See paras. 49-51 of the first report on Georgia, CRI(2002)2, adopted on 22 June 2001 and made public on 23 April 2002.

ა) ზოგადად კონსტიტუციით გათვალისწინებული სტანდარტები შეესაბამება ევროპის კონვენციის სტანდარტებს. კონსტიტუცია უფრო მაღალ სტანდარტებსაც კი ითვალისწინებს, ვიდრე ევროპის კონვენცია, რაც იმით გამოიხატება, რომ საომარი ან საგანგებო მდგომარეობის დროს იკრძალება ამ უფლების შეზღუდვა. ამას გარდა, კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტი ითვალისწინებს მხოლოდ ერთ კანონიერ მიზანს (სხვათა უფლებები), რომელთა გამოც შეიძლება შეიზღუდოს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება, მაშინ, როდესაც კონვენციის მე-9 მუხლი უფლებათა შეზღუდვის კანონიერი მიზნების ბევრად უფრო ვრცელ ჩამონათვალს ითვალისწინებს.⁵⁴ თუმცა კონსტიტუციასთან დაკავშირებით აღმოჩენილია ორი პრობლემა:

პირველი, კონვენციის მე-9 მუხლისაგან განსხვავებით, კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტი არ აზუსტებს, რომ შეიძლება შეიზღუდოს რელიგიის ან მრწამსის მხოლოდ გამოვლინება და იგი ზოგადად უშვებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას.

მეორე, თუმცა კონსტიტუციის მე-19 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება, ამავე მუხლის მე-2 პუნქტი ითვალისწინებს, რომ იკრძალება ადამიანის დევნა მხოლოდ სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის ან რწმენის (მაგრამ არა სინდისის) გამო, აგრეთვე მისი იძულება – გამოიქცას თავისი შეხედულება მათ შესახებ. ამდენად, მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტი ტოვებს „სინდისს“ იმ საფუძვლებიდან, რომელთა გამო იკრძალება ადამიანის დევნა;

ბ) თავისთავად კონსტიტუციური შეთანხმების დადება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არ უნდა იქნეს გავრეული სხვა რელიგიების დისკრიმინაცია. საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ასეთი შეთანხმების დადება, რომელმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულა საქართველოს ისტორიაში, შეიძლება გამართლდეს ისტორიული თვალსაზრისით. თუმცა აღსანიშნავია, რომ შეთანხმება, რომელიც გარკვეულ უპირატესობებს ანიჭებს საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, მხოლოდ მაშინ დააკმაყოფილებს ევროპის კონვენციის სტანდარტებს, თუ სხვა რელიგიები არ არის ჩაყენებული დისკრიმინაციულ მდგომარეობაში. სხვა რელიგიებსაც უნდა ჰქონდეთ შესაბამისი უპირატესობები, ასეთი უპირატესობები შეიძლება აისახოს ოუსტიციის სამინისტროს მიერ მოზადებულ კანონპროექტში. თუ სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ კანონის საფუძველზე სახელმწიფო სხვა რელიგიებს მიაჩნდება იმავე უპირატესობებს, რაც ენიჭება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას კონსტიტუციური შეთანხმების მიხედვით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა რელიგიების იდენტური (არადისკრიმინაციული) მდგომარეობა სათანადოდ იქნება უზრუნველყოფილი;

გ) რაც შეეხება კანონპროექტს სინდისის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ, მისი მიღება უნდა დაქარაღდეს, რათა შეიქმნას სამართლებრივი ბაზა საქართველოში აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების ყოვლისმომცველად მონესრიგების მიზნით. პროექტის დებულებათა უმრავლესობა ჯეროვნად ასახავს ევროპის კონვენციის დებულებებს, რაც უზრუნველყოფს ადეკვატურ გარანტიებს არადისკრიმინაციის საფუძველზე ამ უფლებით სარგებლობისათვის. თუმცა არის რიგი წინააღმდეგობებისა კანონპროექტსა და კონვენციას შორის.

კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტისაგან განსხვავებით, რომელიც უშვებს ამ უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობას რელიგიისა ან რწმენის მხოლოდ გამოვლინებასთან დაკავშირებით, კანონის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ითვალისწინებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების ზოგადად შეზღუდვას და არა მხოლოდ მის გამოვლინებასთან დაკავშირებით.

⁵⁴ საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ინტერესები, საზოგადოებრივი წესრიგის, ჯანმრთელობის ან წესობის ან სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა.

a) In general, the standards provided for in the Constitution meet those of the European Convention. The Constitution even provides higher legal standards than the European Convention by prohibiting the restriction of the rights concerned in time of war or other public emergency. Apart from that Article 19(3) of the Constitution stipulates only one legitimate aim (the rights of others) for which the right to freedom of thought, conscience and religion may be restricted, while Article 9 of the Convention lays down much more extensive list.⁶⁶ Yet, two problems have been discovered with regard to the Constitution.

Firstly, unlike Article 9 of the Convention, Article 19(3) of the Constitution does not specify that only the manifestation of one's religion and belief may be restricted, but takes a general approach making it possible to restrict the right to freedom of thought, conscience and religion.

Secondly, although under para. 1 of Article 19 of the Constitution every person has the right to freedom of speech, thought, conscience, religion and belief, para. 2 of the same Article only provides that the persecution of a person for his speech, thought, religion or belief (but not conscience) is prohibited as is the compulsion to express opinions about them. Thus, para. 2 of Article 19 leaves out 'conscience' for which the persecution will be prohibited;

b) The conclusion of the Constitutional Agreement with the Georgian Orthodox Church in itself should not be understood as discrimination of other religions. The conclusion of such Agreement with the Georgian Orthodox Church which played the special role in the history of Georgia may be justified from a historical point of view. However, the Agreement which gives certain privileges to the Georgian Orthodox Church will meet the standards of the European Convention only if other religions are not discriminated. Other religions should be given similar privileges. If under the law on the freedom of conscience and religious entities the State gives the same privileges to other religions as those given to the Georgian Orthodox Church under the Constitutional Agreement, identical (non-discriminatory) treatment of Georgian Orthodox Church and other religion will be duly secured;

c) As regard the draft law on the freedom of conscience and religious entities its adoption should be accelerated in order to set forth the legal framework for comprehensive regulations of the right to freedom of conscience, religion and belief in Georgia. The majority of the provisions of the draft law duly reflect the provisions of the European Convention offering adequate legal guarantees to enjoy the right concerned on a non-discriminative basis. However, there are several inconsistencies.

Unlike Article 9(2) of the Convention which permits a restriction of rights only with regard to the manifestation of one's religion or beliefs, Article 4(3) takes a more general approach by allowing a restriction of the right to freedom of thought, conscience and religion and not only their manifestation.

⁶⁶ Interests of public safety, the protection of public order, health or morals, the protection of the rights and freedoms of others.

ამას გარდა, კანონპროექტის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ითვალისწინებს უფრო ვრცელ ჩამონათვალს იმ კანონიერი მიზნებისას, რომელთა გამოც შეიძლება შეიზღუდოს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება. კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი არ ითვალისწინებს ისეთ კანონიერ მიზნებს, როგორებიცაა: „სახელმწიფო თავდაცვა“ და „კონსტიტუციური წყობილება“. ამდენად, კანონპროექტის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტს. ასეთი ვრცელი ჩამონათვალის არსებობა ასევე ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტს, რომელიც მოუთითებს მხოლოდ სხვათა უფლებაზე, როგორც ერთადერთ კანონიერ მიზანზე, რომლის გამოც შეიძლება შეიზღუდოს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლება.

კანონპროექტის ის დებულება, რომლის თანახმად, რელიგიურ გაერთიანებას შეიძლება უარი ეთქვას რეგისტრაციაზე, თუ „სახელმწიფო რელიგიური ექსპერტიზის შედეგად დადგინდა, რომ გაერთიანება არ არის რელიგიური“ (მე-13 მუხლის 1-ლი პუნქტი), ეწინააღმდეგება ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალს;

დ) რაც შეეხება იმ პირთა სამართლებრივ მდგომარეობას, რომლებიც მრწამსის გამო უარს აცხადებენ სამხედრო სამსახურის გავლაზე, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა შეესაბამება ევროპის კონვენციის სტანდარტებს, სახელმწიფომ უნდა გაატაროს ეფექტიანი ღონისძიებები, რათა აღმოფხვრას პრაქტიკული დაბრკოლებები ამ უფლებათა დაცვის უზრუნველსაყოფად;

ე) რელიგიური შემწყნარებლობის ხანგრძლივი ტრადიციის მიუხედავად, აშკარაა, რომ ამჟამად აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვის მდგომარეობა არაა დამაკმაყოფილებელია. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო ხელისუფლება ატარებს გარკვეულ ღონისძიებებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დასაცავად, აუცილებელია ბევრად უფრო ეფექტიანი ღონისძიებების გატარება, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ამ უფლების ადეკვატური დაცვა. ასეთი ღონისძიებები უნდა მოიცავდეს რელიგიურ უმცირესობათა შეურაცხყოფის შემთხვევების სათანადო გამოძიებასა და იმ პირთა გასამართლებას, რომლებმაც შელახეს ადამიანის უფლებები.

Apart from that, Article 4(3) of the draft law provides more extensive legitimate aims for which the right to freedom of thought, conscience and religion may be restricted. No legitimate aim such as the interests of 'state defence' and 'constitutional system' are contained in Article 9(2) of the Convention. Thus, Article 4(3) of the draft law contradicts Article 9(2) of the Convention. In a similar vein, unlike Article 9(2) of the Convention, Article 9(3) of the draft law provides for more extensive legitimate aims for the restriction of the right concerned.

The provision of the draft law that religious entities may be refused registration if "as a result of a State religious assessment it has been established that the entity is not religious" (para. 1, Article 13) is in contradiction with the case-law of the European Court;

d) As regards conscientious objectors, although the legislation of Georgia governing the status of conscientious objectors are in line with Convention standards, the State should take effective measures to eliminate practical obstacles in securing the protection of the rights concerned;

e) Despite a long tradition of religious tolerance, it is clear that at present the practice of protection of thought, conscience and religion is not satisfactory. Although the State authorities take certain measures to protect the right to freedom of thought, conscience and religion, measures that are far more effective need to be taken to provide adequate protection of the right concerned. Such measures should include the proper investigation of cases of harassment against religious minorities and the prosecution of those responsible for such offences.

საკანონმდებლო სიხსლანი

შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას შორის თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ

ENINო ჩაჩაპა*

შეთანხმებას საქართველოს მთავრობასა და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას შორის თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ ხელი მოეწერა 2002 წლის 10 დეკემბერს.

შეთანხმების თანახმად, აშშ-ის მთავრობას შეუძლია, დაიკავოს და ისარგებლოს შენობებითა და ტერიტორიებით, რომლებიც გამოყენებულ იქნება აშშ-ის მთავრობის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალის განსათავსებლად და სატრანსპორტო საშუალებების, ხომალდებისა და საფრენი აპარატების ექსპლუატაციასთან დაკავშირებული სხვადასხვა საქმიანობისათვის. ამ და სხვა დანიშნულებისათვის შენობებისა და ტერიტორიების გამოყენება ხორციელდება ქართულ მხარესთან შეთანხმების საფუძველზე.

საქართველო თავის ტერიტორიაზე განლაგებულ აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებს აღმოუჩენს ლოგისტიკურ მხარდაჭერას, რომლის მოცულობაც განსაზღვრულია შეთანხმების დანართში, სადაც დადგენილია ლოგისტიკური უზრუნველყოფის შემდეგი კატეგორიები: განთავსება, ტექნიკური უზრუნველყოფა და სარემონტო მომსახურება, სასმელი და ტექნიკური წყლის მიწოდება; კომუნალური, სამედიცინო, ტრანსპორტით მომსახურება და სხვა სათანადო უზრუნველყოფა. აღნიშნული მომსახურებისათვის აშშ-ის მთავრობა იხდის შესაბამის ანაზღაურებას საქართველოს შეიარაღებული ძალებისა ან მთავრობისათვის არსებულ ტარიფებსა და განაკვეთებზე არანაკლებ ხელსაყრელი ტარიფებითა და განაკვეთებით. აშშ-ის მთავრობის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალი ვალდებულია, პატივი სცეს საქართველოს კანონებს და არ ჩაერიოს საქართველოს საშინაო საქმეებში.

აშშ-ის მთავრობის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალს შეუძლია საქართველოს ტერიტორიაზე შემოსვლა-გასვლა პასპორტებისა და ვიზების გარეშე, პირადობის დამადასტურებელი მონუმობით და ინდივიდუალური ან კოლექტიური ბრძანებით. ვიზები არ მოეთხოვებათ აგრეთვე აშშ-ის მთავრობის კონტრაქტორებსაც.

აშშ-ის მთავრობის სამოქალაქო და სამხედრო პერსონალი სარგებლობს დიპლომატიური ურთიერთობების შესახებ ვენის 1961 წლის კონვენციით ადმინისტრაციული და ტექნიკური პერსონალისათვის განსაზღვრული სტატუსით, რომელიც მოიცავს მთელ რიგ პრივილეგიებსა და იმუნიტეტებს.

აშშ-ის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალის დისციპლინური კონტროლის განსაკუთრებული მნიშვნელობის ვათავალისწინებით, საქართველოს მთავრობა ანიჭებს აშშ-ის მთავრობას აღნიშნული პერსონალის მიმართ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების განხორციელების ექსკლუზიურ უფლებას.

* საგარეო საქმეთა სამინისტროს საერთაშორისო სამართლებრივი დეპარტამენტის პირველი მდივანი.

LEGISLATIVE NEWS

Agreement between the Government of Georgia and the Government of the United States of America on Defence Cooperation

NINO CHACHAVA*

The Agreement between the Government of Georgia and the Government of the United States of America on Defence Cooperation (the Agreement) was signed on 10 December 2002.

Under this Agreement the U.S. Government is authorised to have access to and use certain facilities and areas for the accommodation of United States military and civilian personnel and various activities related with the operation of vehicles, vessels and aircraft. These facilities and areas shall be used for the above and other purposes only on the basis of mutual agreement with the Georgian party.

Georgia will provide to U.S. Forces logistic support, the scope of which is stipulated by an annex to the Agreement. The annex encompasses the following categories of logistic support: accommodation; maintenance and repair services; water, drinkable, and non-drinkable; utilities and services; medical support and services; land, air and sea transportation services. The U.S. Government will pay reasonable costs associated with the provision of logistic support at such rates and charges that are no less favourable than those available for the Georgian armed forces or Government. The United States military and civilian personnel have a duty to respect the laws of Georgia and not to interfere in the internal affairs of the country.

The United States military and civilian personnel may enter and exit Georgia without passports and visas, with identification cards and with individual or collective movement orders. United States contractors shall not be required to have visas either.

The United States military and civilian personnel enjoy the status, provided for administrative and technical staff by the Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). This status involves a number of privileges and immunities.

Recognising the particular importance of disciplinary control over the United States military and civilian personnel, Georgia authorises the U.S. Government to exercise exclusive criminal jurisdiction over such personnel.

* First Secretary of the International Law Department of the Ministry of Foreign Affairs of Georgia.

შეთანხმების თანახმად, აშშ-ის მთავრობის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალს საქართველოს ტერიტორიაზე ენიჭება იარაღისა და სამხედრო ფორმის ტარების უფლება, სამსახურებრივი მოვალეობების შესრულების მოთხოვნებიდან გამომდინარე.

აშშ-ის ძალების მიერ ან მათი სახელით შექმნილი საქონელი ან მომსახურება თავისუფლდება ყველა სახის გადასახადისა თუ მოსაკრებლისაგან. გადასახადისაგან თავისუფლდება აგრეთვე აშშ-ის პერსონალისა და მათი კონტრაქტორების მიერ შეერთებული შტატებიდან ან საქართველოს ფარგლებს გარეთ სხვა წყაროებიდან მიღებული ნებისმიერი შემოსავალი. აღნიშნული რეჟიმი არ ვრცელდება საქართველოს მოქალაქეებზე. აშშ-ის პერსონალი ხელშეკრულების მოქმედების განმავლობაში თავისუფლდება აგრეთვე საქართველოში იმპორტირებული და საქართველოში შექმნილი ქონების ფლობის, საკუთრების ან სარგებლობის გადასახადებისაგან.

აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებსა და კონტრაქტორებს შეუძლიათ, შემოიტანონ ნებისმიერი მონყობილობა, მასალა ან მომსახურება, რომელიც აუცილებელია მათი საქმიანობისათვის საქართველოში. საქართველოში შემოტანილი ნებისმიერი ნივთის იმპორტი და რეექსპორტი არ ექვემდებარება ლიცენზირებას ან სხვა სახის შეზღუდვას და თავისუფლდება ყველა სახის გადასახადისაგან.

საფრენ საშუალებებს, ხომალდებსა და სატრანსპორტო საშუალებებს, რომლებსაც გამოიყენებს აშშ-ის შეიარაღებული ძალები, შეუძლიათ, გადაკვეთონ და დატოვონ საქართველოს ტერიტორია და თავისუფლად გადაადგილდნენ მის ფარგლებში. ისინი თავისუფლდებიან ყველა სახის გადასახადისაგან და არ ექვემდებარებიან ინსპექტირებას.

საქართველოს მთავრობა უზრუნველყოფს აშშ-ის სამხედრო თუ სამოქალაქო პერსონალისა და საკუთრების ხელშეუხებლობასა და უსაფრთხოებას. აშშ კი, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს იმ შენობებისა და ტერიტორიების შიდა უსაფრთხოებას, რომლებიც გადაცემულია მათ სარგებლობაში.

აშშ-ის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალს შეუძლია, ისარგებლოს კომუნალური მომსახურებით საქართველოს შეიარაღებული ძალებისა ან მთავრობისათვის არსებულ პირობებზე არანაკლებ ხელსაყრელი პირობებით. მათ აგრეთვე ეძლევათ ნებართვა, ისარგებლონ საკუთარი სატელეკომუნიკაციო სისტემებით, რაც მოიცავს რადიოს, პექტრითა და სიხშირებით სარგებლობის უფლებას. აღნიშნული განხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობის დაცვითა და საქართველოს შესაბამის ორგანოებთან შეთანხმებით.

ამორტიზაციის შემდეგ დარჩენილ ღირებულებას საქართველო აშშ-ის მთავრობას აუნაზღაურებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აშშ-ის ძალების მიერ შენობა-ნაგებობებით სარგებლობის პროცესი შეწყდება საქართველოს უშუალო ინიციატივით.

შეთანხმების განცხადებასა და გამოყენებასთან დაკავშირებული ნებისმიერი დავა გადაწყდება მოლაპარაკების გზით და არ გადაეცემა მესამე მხარეს ან რომელიმე ეროვნულ თუ საერთაშორისო სასამართლოს.

დასკვნითი დებულებების თანახმად, შეთანხმება ძალაში შედის საქართველოს მხრიდან შეთანხმების ძალაში შესვლისათვის აუცილებელი შიდასახელმწიფოებრივი პროცედურების დასრულების შესახებ აშშ-ის მხარისათვის შეტყობინების დღიდან, ძალაშია ერთი წლის განმავლობაში და შემდგომში გრძელდება მანამ, სანამ ერთ-ერთი მხარე არ შეატყობინებს წერილობით თავისი განზრახვის თაობაზე – შეწყვიტოს შეთანხმების მოქმედება. შეთანხმებაში შესწორებების შეტანა ხდება შეთანხმების ძალაში შესვლისათვის დადგენილი პროცედურის შესაბამისად.

Pursuant to the Agreement, the United States military and civilian personnel may possess and carry arms and wear uniforms while performing official duties in Georgia.

Acquisition of articles and services by or on behalf of U.S. forces shall not be subject to any taxes or duties. Also exempted from taxation is any income received from the United States or from sources outside Georgia by the United States military and civilian personnel and their contractors. This provision is not applicable to Georgian nationals. The United States personnel shall not be liable to pay any tax or similar charges on the ownership, possession or use of the property imported into Georgia or acquired therein during the term of the Agreement.

The U.S. forces and their contractors may import into Georgia any equipment, supplies, material or services required for their operations in Georgia. The importation and re-exportation of any articles brought into Georgia shall not be subject to any license, other restrictions, customs duties and taxes.

Aircraft, vessels and vehicles operated by or for U.S. forces may enter, exit, and move freely within the territory of Georgia. Such aircraft, vessels and vehicles shall be exempt from any taxes and free from inspection.

The Georgian government shall secure the safety and security of the United States military and civilian personnel and their property, while the U.S. forces shall provide internal security of those facilities and areas, assigned to their exclusive use.

The United States military and civilian personnel may use public utilities on terms and conditions, no less favourable than those available to the Georgian armed forces or Government. They are also allowed to operate their own telecommunication systems, which includes the right to use radio spectrum and frequencies. The above should be done in full compliance with effective Georgian legislation and in agreement with the respective Georgian authorities.

Georgia shall compensate the United States Government for the residual value, if any only in the event that U.S. forces discontinue the use of a facility at the initiative of Georgia.

Any dispute regarding the interpretation or application of this Agreement will be resolved by consultations between the parties and will not be referred to any national or international tribunal or any third party for settlement.

According to the final provisions, the Agreement shall enter into force upon the date that Georgia notifies the United States of America that all internal procedures as are necessary to give effect to the Agreement in Georgia have been satisfied, and shall have an initial term of one year. Thereafter it shall continue to be in force unless terminated by either party on written notice to terminate the Agreement. Amendments to the Agreement shall be made in accordance with the procedure, agreed upon for the entry of the Agreement into force.

ვინაიდან, საქართველოს კონსტიტუციისა და საქართველოს „საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლის თანახმად, სამხედრო ხასიათის ხელშეკრულებები ექვემდებარება რატიფიცირებას, ზემოხსენებული შეთანხმების ძალაში შესვლის აუცილებელ პირობად განისაზღვრა მისი რატიფიცირება საქართველოს პარლამენტის მიერ. შესაბამისად 2003 წლის 21 მარტს საქართველოს პარლამენტმა მოახდინა მისი რატიფიცირება და შეთანხმება ძალაში შევიდა საქართველოს მხრიდან რატიფიცირების თაობაზე შეტყობინების დღიდან, ანუ 2003 წლის 25 მარტიდან.

ამგვარად, შეთანხმება აწესებს აშშ-ის შეიარაღებული ძალების სამხედრო თუ სამოქალაქო პერსონალისათვის მთელ რიგ პრივილეგიებსა და იმუნიტეტებს, ადგენს შეღავათიან საგადასახადო რეჟიმს, რამაც გამოიწვია გარკვეული ნინაალმდეგობები მისი რატიფიცირებისას.

დისკუსიების საგანი გახდა შეთანხმების VII მუხლის დებულებები, რომელთა თანახმადაც, აშშ-ის სამხედრო და სამოქალაქო პერსონალი, ასევე სხვა პირები, საქართველოს ტერიტორიაზე სარგებლობენ იარაღის ტარების უფლებით, აგრეთვე უფიზო მიმოსვლისა თუ სატრანსპორტო საშუალებების გადაადგილებისათვის დაკავშირებული დებულებები. თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ ამგვარი უფლება ნაწილს წევრი ქვეყნების შეიარაღებულ ძალებს მინიჭებული აქვთ ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების წევრ სახელმწიფოებსა და პროგრამაში – „პარტნიორობა მშვიდობისათვის“ – მონაწილე სხვა სახელმწიფოებს შორის მათი შეიარაღებული ძალების სტატუსის შესახებ (PFP SOFA) 1995 წლის 19 ივნისის შეთანხმების თანახმად, რომელიც რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ 1997 წლის 1 მაისს და საქართველოსათვის ძალაშია 1997 წლის 18 ივნისიდან, აგრეთვე, საქართველოსა და აშშ-ს შორის წერტილისა და აღჭურვის შესახებ ნოტების გაცვლის გზით დადებული შეთანხმებით, რომელიც ასევე რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ 2002 წლის 12 აპრილს, ძალაშია და საქართველოს კანონმდებლობის განუყოფელი ნაწილია. რაც შეეხება სხვა პრივილეგიებსა და იმუნიტეტებს, აშშ-ის სამოქალაქო და სამხედრო პერსონალს ჯერ კიდევ საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და აშშ-ის მთავრობას შორის ჰუმანიტარული და ტექნიკური-ეკონომიკური დახმარების ხელშეწყობისათვის თანამშრომლობის თაობაზე 1992 წლის 31 ივლისს ხელმოწერილი ხელშეკრულებით მიენიჭა დიპლომატიური ურთიერთობების შესახებ ეცნის 1961 წლის კონვენციით აღმინისტრაციული და ტექნიკური პერსონალისათვის განსაზღვრული სტატუსი. ამავც შეთანხმებით დადგენილია შეღავათიანი საგადასახადო რეჟიმიც.

გარკვეული უთანხმოება გამოიწვია შეთანხმების X მუხლმა, რომლის თანახმადაც, აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებს უფლება ეძლევათ, შემოიტანონ საქართველოში ნებისმიერი მოწყობილობა, ნაწილები, მასალა ან მომსახურება. გამოითქვა მოსაზრება, რომ ფრაზა „ნებისმიერ მოწყობილობა“ ატარებდა მეტად განზოგადებულ ხასიათს და უშვებდა საქართველოს ტერიტორიაზე აკრძალული იარაღისა თუ მოწყობილობების შემოტანის შესაძლებლობას. ამგვარი ვარაუდი უსაფუძვლოა, ვინაიდან მსგავსი ქმედებების განხორციელება შეუძლებელია როგორც თავად შეთანხმების, ასევე საქართველოს კანონმდებლობისა და სხვა უნივერსალური საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე. პირველ რიგში აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს მუხლი ეხება მხოლოდ იმ მოწყობილობებს, რომლებიც აუცილებელია აშშ-ის შეიარაღებული ძალების საქმიანობისათვის საქართველოში. ამასთან, ამავც შეთანხმების IV მუხლის თანახმად, აშშ-ის შეიარაღებული ძალები თუ სამოქალაქო პერსონალი მოქმედებს საქართველოს კანონმდებლობის ფარგლებში. ამავც დროს, აშშ-ს, ისევე როგორც საქართველოს ნაკისრი აქვთ მასობრივი განადგურების იარაღის აკრძალვის 'ფეროში თანამშრომლობის ვალდებულება, როგორც ორმხრივი ხელშეკრულებების, ისე მრავალ-მხრივი საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე და მონაწილეობენ ბირთვული, ბაქტერიო-ლოგიური, ტოქსიკური თუ ქიმიური იარაღის აკრძალვის შესახებ საერთაშორისო კონვენციებში.

According to the Georgian Constitution and Article 14 of the Law of Georgia on International Agreements, military agreements are subject to ratification by the Georgian Parliament as a binding prerequisite for the entry of the above-discussed Agreement into force. Consequently on 21 March 2003 Parliament ratified it and the Agreement entered into force from the date of notification on ratification by Georgia, i.e. from 25 March 2003.

The Agreement envisages a number of privileges and immunities for the United States military and civilian personnel, and provides for a beneficial tax regime. This caused certain disagreements upon its ratification.

Largely disputed were the provisions of Chapter VII of the Agreement, under which the United States military and civilian personnel, as well as other persons enjoy the right to carry arms in Georgia. Equally contentious were the provisions related to visa-free entry and exit and the movement of vehicles. However, under the Agreement among the States parties to the North Atlantic Treaty and the other States participating in the Partnership for Peace regarding the status of their forces, made on 19 June 1995, the armed forces of the countries of the North Atlantic Treaty enjoy this right. Georgia ratified the Agreement on 1 May 1997 and it came into force on 18 June 1997. The right is also provided for by the Agreement on Training and Equipment made between Georgia and the United States through the exchange of notes, which was ratified by the Georgian Parliament on 12 April 2002. The Agreement is in force and is an integral part of Georgian legislation. As regards the other privileges and immunities, the United States military and civilian personnel were granted the status provided for the administrative and technical staff by Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961) under the Agreement on Humanitarian and Technical and Economic Promotion made between the governments of the United States and the Republic of Georgia on 31 July, 1992. This Agreement envisages a beneficial tax regime as well.

Certain differences of opinion were caused by Article 10 of the Agreement, under which U.S. forces may import into Georgia any equipment, supplies, material or services. Some considered that the phrase "any equipment" was very general and authorised the import of prohibited weapons and equipment. However, such a supposition is groundless as no such action is allowed either by the Agreement itself or by Georgian law and other international agreements. This Article means only such equipment that is necessary for the U.S. armed forces activities in Georgia. Furthermore, according to Article 4 of the Agreement, the United States military and civilian personnel have a duty to respect Georgian laws. Additionally, by virtue of both bilateral and multilateral agreements, Georgia and the United States have assumed the international obligation to cooperate in the field of the prohibition of weapons of mass destruction and are parties to international conventions on the prohibition of nuclear, bacteriological, toxic and chemical weapons.

საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის სამხედრო სფეროში თანამშრომლობა დაიწყო ჯერ კიდევ 1997 წელს და გრძელდება დღემდე, თუმცა ხელშეკრულებების უძრავლესობა შეეხება სამხედრო თანამშრომლობის კონკრეტულ, სპეციფიკურ მიმართულებებს. 2002 წლის 10 დეკემბრის შეთანხმება თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოსა და აშშ-ს შორის სამხედრო სფეროში თანამშრომლობის „ჩარჩო“ დოკუმენტად, რომლის ხელმოწერაც, თავის მხრივ, განიხილება ურთიერთობების ახალი სტრატეგიული პარტნიორობის ეტაპზე გადასვლისათვის აუცილებელ სამართლებრივ წინაპირობად.

საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში მიმდინარე რეფორმების უმნიშვნელოვანეს ეტაპზე პრიორიტეტული მნიშვნელობა ენიჭება ორ ქვეყანას შორის თანამშრომლობის გაღრმავებას და ძირითადი პრინციპების განსაზღვრას, რასაც უშუალოდ ემსახურება აღნიშნული შეთანხმება.

გარდა ამისა, აღნიშნული შეთანხმება განიხილება საქართველოში მიმდინარე ქართულ-ამერიკული „წვრთნისა და აღჭურვის“ პროგრამის წარმატებით განხორციელების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად.

ზემოაღნიშნული შეთანხმება ხელს შეუწყობს საქართველოსა და აშშ-ს შორის სამხედრო სფეროში სამართლებრივი ბაზის გამყარებას, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან ბიძგს მისცემს საქართველოს შეიარაღებული ძალებისა და უსაფრთხოების სტრუქტურების სწრაფ და ეფექტიან რეფორმას, დასავლურ სტანდარტებზე ქართული შეიარაღებული ძალების გადასვლას. ყოველივე ეს შესაძლებელს გახდის საქართველოს ინტეგრაციას ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში, რაც საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტია.

Military cooperation between Georgia and the United States dates back to 1997. However, the majority of agreements concern specific military cooperation, while the Agreement on Defence Cooperation, signed on 10 December 2002 could be considered as a framework instrument in the military field. Its signature is regarded as the necessary legal precondition for the transfer to a new stage of strategic partnership in Georgian-U.S. relations.

At this important stage of reforming the Georgian armed forces attention is accorded to the intensification of cooperation between the two states and the establishment of basic principles. This is the purpose of the Agreement.

Furthermore, the Agreement is regarded as one of the most important elements for the successful implementation of the Georgian-American "train and equip" programme.

The Agreement reinforces the military legal framework between Georgia and the United States and enhances the speedy and efficient reform of Georgia's armed forces and security infrastructure, introduction of international standards into of Georgian army. This makes possible Georgia's integration into European and North Atlantic structures - a foreign policy priority.

2003 წლის პირველ კვარტალში მიღებული ძირითადი ნორმატიული აქტები

საქართველოს კანონები

- 29.01.2003 „საბაჟო ტარიფისა და გადასახადის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის თაობაზე, №1945, სსმ* 2003, №5, მუხ.26
- 29.01.2003 „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №1947, სსმ 2003, №5, მუხ.27
- 29.01.2003 საქართველოს შრომის კანონთა კოდექსში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №1949, სსმ 2003, №5, მუხ.28
- 29.01.2003 „ომისა და სამხედრო ძალების ვეტერანების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №1953, სსმ 2003, №5, მუხ.30
- 29.01.2003 „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №1955, სსმ 2003, №5, მუხ.31
- 29.01.2003 „განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №1957, სსმ 2003, №5, მუხ.32
- 29.01.2003 „საქართველოს პარლამენტის წევრის სტატუსის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №1959, სსმ 2003, №5, მუხ.33
- 29.01.2003 „საქართველოს პროკურატურის მუშაკთა სოციალური დაცვის გარანტიების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №1961, სსმ 2003, №5, მუხ.34
- 29.01.2003 „საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო უფლებამოსილებათა შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №1963, სსმ 2003, №5, მუხ.35
- 29.01.2003 საქართველოს საგადასახადო კოდექსში ცვლილებებისა და დამატების შეტანის შესახებ, №1965, სსმ 2003, №5, მუხ.36
- 29.01.2003 საქართველოს საგადასახადო კოდექსში დამატებების შეტანის შესახებ, №1967, სსმ 2003, №5, მუხ.37
- 30.01.2003 საქართველოს 2003 წ. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ, №1968, სსმ 2003, №6, მუხ.38
- 27.02.2003 „მობილიზაციის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №1977, სსმ 2003, №7, მუხ.39

* საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (სსმ) არის საქართველოს ოფიციალური ბეჭედიანი ორგანო.

Significant Normative Acts Adopted in the First Quarter of 2003

Laws of Georgia

- 29.01.2003 Law on Making Changes and Amendments to the Law of Georgia on Customs Tariffs and Fees, No.1945, SSM* 2003, No.5, Art. 26
- 29.01.2003 Law on Making Changes to the Law of Georgia on Public Service, No.1947, SSM 2003, No.5, Art.27
- 29.01.2003 Law on Making Changes to the Labor Code of Georgia, No.1949, SSM 2003, No.5, Art.28
- 29.01.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Veterans of War and Military Forces, No.1953, SSM 2003, No.5, Art.30
- 29.01.2003 Law on Making Changes to the Law of Georgia on Healthcare, No.1955, SSM 2003, No.5, Art.31
- 29.01.2003 Law on Making Changes to the Law of Georgia on Education, No.1957, SSM 2003, No.5, Art.32
- 29.01.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Status of a Member of the Parliament, No.1959, SSM 2003, No.5, Art.33
- 29.01.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Social Protection Guarantees of the Employees of the Prosecutor's Office of Georgia, No.1961, SSM 2003, No.5, Art.34
- 29.01.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Budgetary System and Budgetary Powers, No.1963, SSM 2003, No.5, Art.35
- 29.01.2003 Law on Making Changes and an Amendment to the Tax Code of Georgia, No.1965, SSM 2003, No.5, Art.36
- 29.01.2003 Law on Making Amendments to the Tax Code of Georgia, No.1967, SSM 2003, No.5, Art.37
- 30.01.2003 Law on State Budget of Georgia for 2003, No.1968, SSM 2003, No.6, Art.38
- 27.02.2003 Law on Making Changes to the Law of Georgia on Mobilization, No. 1977, SSM 2003, No.7, Art. 39

* Sakartvelos Sakanonmdablo Matsne (SSM) is the Georgian official law gazette.

- 28.03.2003 საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ, №2030, სსმ 2003, №9, მუხ.49
- 28.03.2003 „აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2031, სსმ 2003, №8, მუხ.40
- 28.03.2003 „სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებებისა და დამატების შეტანის თაობაზე, №2032, სსმ 2003, №8, მუხ.41
- 28.03.2003 „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2033, სსმ 2003, №8, მუხ.42
- 28.03.2003 „სახელმწიფო ბაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2034, სსმ 2003, №8, მუხ.43
- 28.03.2003 „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული არასასოფლოსამეურნეო დანიშნულების მიწის მართვისა და განკარგვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, №2035, სსმ 2003, №8, მუხ.44
- 28.03.2003 „კავშირგაბმულობისა და ფოსტის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2036, სსმ 2003, №8, მუხ.45
- 28.03.2003 „საქართველოს სავაჭრო-სამრეწველო პალატის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2037, სსმ 2003, №8, მუხ.46
- 28.03.2003 „საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2038, სსმ 2003, №8, მუხ.47
- 28.03.2003 „შავი და ფერადი ლითონების ჯართისა და ნარჩენების ექსპორტისა და რეექსპორტის რეგულირების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2039, სსმ 2003, №8, მუხ.48
- 28.03.2003 „სამწარმოო საქმიანობის ლიცენზიისა და ნებართვის გაცემის საფუძვლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2044, სსმ 2003, №9, მუხ.52
- 28.03.2003 „მოსამართლეთა სოციალური და სამართლებრივი დაცვის გარანტიების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2072, სსმ 2003, №9, მუხ.51
- 28.03.2003 „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, №2076, სსმ 2003, №9, მუხ.50
- 28.03.2003 საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში დამატების შეტანის თაობაზე, №2080, სსმ 2003, №9, მუხ.53

- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Code of Georgia on Administrative Offenses, No. 2030, SSM 2003, No.9, Art.49
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Structure and Rule of Activity of Executive Power, No.2031, SSM 2003, No.8, Art.40
- 28.03.2003 Law on Making Changes and an Amendment to the Law of Georgia on Privatization of State Property, No.2032, SSM 2003, No.8, Art.41
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Legal Person of Public Law, No. 2033, SSM 2003, No.8, Art.42
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on State Levy, No.2034, SSM 2003, No.8, Art.43
- 28.03.2003 Law on Making Changes to the Law of Georgia on Administration and Disposition of Non-agricultural State Owned Land, No.2035, SSM 2003, No.8, Art.44
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Communications and Post, No.2036, SSM 2003, No.8, Art.45
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Trade-Industry Chamber of Georgia, No.2037, SSM 2003, No.8, Art. 46
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on National Investment Agency of Georgia, No.2038, SSM 2003, No.8, Art.47
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Regulation of Export and Re-export of Metal Scrap and Waste of Ferrous and Non-ferrous Metals, No.2039, SSM 2003, No.8, Art.48
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the law of Georgia on Basis for Issuing License and Permission for Entrepreneurial Activity, No.2044, SSM 2003, No.9, Art.52
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Social and Legal Protection Guarantees of the Judges, No.2072, SSM 2003, No.9, Art.51
- 28.03.2003 Law on Making a Change to the Law of Georgia on Protection of Consumers' Rights, No.2076, SSM 2003, No.9, Art.50
- 28.03.2003 Law on Making an Amendment to the Code of Georgia on Administrative Offences, No.2080, SSM 2003, No.9, Art.53

საქართველოს პარლამენტის დადგენილებები

- 27.02.2003 საქართველოს პარლამენტის დადგენილება №1983 საქართველოს თავდაცვის სამინისტროსა და გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის თავდაცვის ფედერალურ სამინისტროს შორის „კოსოვოში უსაფრთხოების უზრუნველყოფი საერთაშორისო ძალების (KFOR) ფარგლებში თანამშრომლობისა და მხარდაჭერის შესახებ“ შეთანხმების რატიფიცირების თაობაზე
- 21.03.2003 საქართველოს პარლამენტის დადგენილება № 1991 საქართველოს მთავრობისა და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას შორის „თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ“ შეთანხმების რატიფიცირების თაობაზე

Decisions of the Parliament of Georgia

- 27.02.2003 Decision of the Parliament of Georgia No.1983 on Ratification of an Agreement between the Ministry of Defense of Georgia and Federal Ministry of Defense of the Federal Republic of Germany on Cooperation and Promotion within the Framework of International Forces Responsible for Establishing and Maintaining Security in Kosovo (KFOR)
- 21.03.2003 Decision of the Parliament of Georgia No.1991 on Ratification of an Agreement between the Governments of Georgia and the United States of America on Cooperation in the Field of Defense

1. Circumstances of the Case

სასამართლო პრაქტიკის მიმოხილვა

ფულადი ვალდებულების გადახდა ფულადი ერთეულის კურსის შეცვლისას

ნათია ნაკვლაძე*

სააპელაციო სასამართლომ 1999 წლის 5 ნოემბრის №22/818 გადაწყვეტილებით გააუქმა თბილისის ისანი-სამგორის რაიონული სასამართლოს 1999 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილება და საქმეზე მიიღო ახალი გადაწყვეტილება. კერძოდ, ნაწილობრივ დააკმაყოფილა მოსარჩელის მოთხოვნა პროცენტის (საურავის) მოთხოვნის ნაწილში და მოპასუხეს (საბაჟო სახელმწიფო დეპარტამენტს) დააკისრა მოსარჩელის სასარგებლოდ ზედმეტად გადახდილ გადასახადებზე პროცენტის გადახდა.

1. საქმის გარემოებანი

მოსარჩელის სარჩელის საფუძველს წარმოადგენდა მის მიერ 1998 წელს აზერბაიჯანის რესპუბლიკიდან საქართველოში იმპორტირებული სანჯავის განბაჟებისას ზედმეტად გადახდილი თანხის გადახდის დღისათვის აშშ-ის დოლართან მიმართებაში ლარის არსებული კურსით დაბრუნება, ანუ კურსთაშორის სხვაობით განცდილი ზარალის ანაზღაურება, სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლის შესაბამისად. მოპასუხემ სარჩელი არ ცნო და მოითხოვა მის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა.

გასაჩივრებული გადაწყვეტილებით მოსარჩელის სარჩელი დაკმაყოფილდა და მოპასუხეს დაეკისრა ზარალის ანაზღაურების სახით 11 656, 27 აშშ-ის დოლარის გადახდა, რაც რაიონული სასამართლოს მიერ მოტივირდა შემდეგნაირად: 1996 წლის 8 მარტის შეთანხმება „საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ“ საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებულ იქნა 1997 წლის 16 აპრილს, მაგრამ ამ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები, სასამართლოს მოსაზრებით, უნდა შესრულდეს 1996 წლის 10 ივლისიდან, საქართველოს პრეზიდენტის 1996 წლის 24 ივნისის №408 ბრძანებულების მიხედვით, რომლითაც ზემოთითხილებული შეთანხმება დამტკიცდა. აღნიშნული ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ იქნა იმპორტირებული საქონლის საბაჟო გადასახადებიდან გათავისუფლება, რაც არ შესრულდა მოპასუხის მხრიდან და მოსარჩელეს ზედმეტად დაერიცხა საბაჟო გადასახადი 44 438, 18 ლარი, რაც მას 1999 წლის 4 მარტს უკან დაუბრუნდა. რაიონულმა სასამართლომ დადგინდად მიიჩნია, რომ მოსარჩელის მიერ საბაჟო გადასახადი გადახდილია უცხოური ვალუტით, აშშ-ის დოლარით, რამაც შეადგინა 32 617, 67 აშშ-ის დოლარი, ხოლო ეროვნულ ვალუტა - ლარსა და აშშ-ის დოლარის კურსთა სხვაობა გადახდილ და დაბრუნებულ თანხას შორის შეადგენს 11 656, 27 აშშ-ის დოლარს, რაც წარმოადგენს მოსარჩელის მიერ განცდილ მატერიალურ ზარალს. შესაბამისად, სასამართლომ სარჩელის დაკმაყოფილებისას იხელმძღვანელა საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე (9) მუხლით და სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლით.

* თბილისის საოლქო სასამართლოს ადმინისტრაციული სამართლისა და საგადასახადო საქმეთა სააპელაციო პალატის თავმჯდომარე.

CASE LAW REVIEW

Payment of Monetary Obligation under a Floating Exchange Rate Regime

NATIA TSKEPLADZE*

With its Decision No. 22/818 of November 5 1999 the Appellate Court repealed Tbilisi Isani-Samgori District Court Decision of 20 July 1999 and delivered a new decision. The Appellate Court partially satisfied the plaintiff's demand regarding the payment of interest (penalty) and obliged the defendant (State Customs Department) to pay the interest for overpaid charges in favour of a plaintiff.

1. Circumstances of the Case

In his claim the plaintiff demanded the return of the sum overpaid during customs clearance of the fuel imported to Georgia from the Republic of Azerbaijan according to the exchange rate of GEL against USD for the date of payment, i.e. reimbursement of damages caused by difference in exchange rates. The plaintiff based his claim on Article 389 of the Civil Code of Georgia. The defendant did not acknowledge the claim and demanded its dismissal.

The plaintiff's claim was satisfied by the appealed decision and the defendant was obliged to pay USD 11 656.27 as damages. The motivation of the district court was the following: the Georgian Parliament ratified an Agreement between Georgia and the Republic of Azerbaijan on Free Trade on 16 April 1997, but the court considered that the obligations under this agreement should be fulfilled starting from 10 July 1996, pursuant to the Presidential Ordinance N 408 of 24 June 1996, which adopted the above mentioned governmental agreement. The agreement provided for the exemption of imported products from the payment of customs duties, but the defendant failed to comply with requirements of the agreement and imposed on the plaintiff the payment of excessive charges in an amount of GEL 44 438,18 which was returned to the latter on 4 March 1999. The district court decided that the plaintiff paid customs charges in USD – total USD 32 617,67. The difference between the paid and returned sums made USD 11 656,27 given the difference in the exchange rate of the national currency Lari against USD. The plaintiff was caused damages in amount of the above sum. The court referred to Article 42.9 of the Georgian Constitution and Article 389 of the Civil Code of Georgia.

* Chairperson of the Administrative Law and Tax Cases Chamber of the Tbilisi Court of Appeals.

საქართველოს საბაჟო სახელმწიფო დეპარტამენტმა მითითებული გადაწყვეტილება გაასაჩივრა სააპელაციო წესით და მოითხოვა მისი გაუქმება, შესაბამისად, – სააპელაციო სასამართლოს მიერ ახალი გადაწყვეტილების მიღება შემდეგი მოტივით: საბაჟო დეპარტამენტში არ შემოსულა და შესაბამისად საბაჟო ორგანოებისათვის სახელმძღვანელოდ არ დაგზავნილა საქართველოსა და აზერბაიჯანის მთავრობათაშორის შეთანხმება თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ, რის გამოც საბაჟო ორგანოებს არ შეეძლოთ, გაეთვალისწინებინათ მისი მოთხოვნები და გაეგრძელებინათ შეღავათები იმპორტიორებზე საბაჟო გადასახადების ნაწილში. აპელანტმა მიიჩნია, რომ საბაჟო ორგანოთა და მისი მუშაკების მოქმედება არაბრალულია და არ უნდა დადგეს ზიანის მიყენებისთვის მათი პასუხისმგებლობის საკითხი.

აპელაციის იურიდიულ მხარეს წარმოადგენს სასამართლოს მიერ სამოქალაქო კოდექსის 412-ე და 997-ე მუხლების გაუთვალისწინებლობა და გამოუყენებლობა, ვინაიდან მითითებული ნორმების საფუძველზე ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ის ზიანი, რომელიც მოვალისათვის წინასწარ იყო სავარაუდო და რომ ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობის დაკისრება უკანონოა.

სააპელაციო სასამართლოში მოსარჩელემ აპელანტის სააპელაციო საჩივარზე წარმოდგენილ შეპასუხებაში გაზარდა სასარჩელო მოთხოვნა საგადასახადო კოდექსის 252-ე მუხლის საფუძველზე და მოითხოვა ზედმეტად გადახდილ გადასახადზე საურავის დარიცხვა 2 283 ლარის ოდენობით.

სააპელაციო სასამართლომ განიხილა საქმის მასალები, მხარეთა მიერ წარმოდგენილი და სასამართლოს ინიციატივით მოკვლეული მტკიცებულებები და მხარეთა განმარტებების მოსმენისა და საქმის სასამართლო განხილვის შედეგად მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ აპელანტის სააპელაციო საჩივარი საფუძველიანია და იგი უნდა დაკმაყოფილდეს. თბილისის ისანი-სამგორის რაიონული სასამართლოს 1999 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილება არ არის კანონიერი, იგი უნდა გაუქმდეს და სააპელაციო სასამართლოს მიერ მიღებულ იქნეს ახალი გადაწყვეტილება შემდეგ გარემოებათა გამო:

სააპელაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ გასაჩივრებული გადაწყვეტილების გამოტანისას რაიონული სასამართლოს მიერ დარღვეულია მატერიალური და საპროცესო სამართლის ნორმები, კერძოდ, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 393-ე და 394-ე(ა) მუხლების მოთხოვნები. სასამართლომ გამოიყენა კანონი, რომელიც არ უნდა გამოეყენებინა, არ გამოიყენა კანონი, რომელიც უნდა გამოეყენებინა და არასწორად განმარტა იგი. შესაბამისად, გადაწყვეტილება იურიდიულად არ არის საკმაოდ დასაბუთებული.

2. სასამართლოს მოტივაცია

სააპელაციო სასამართლომ გავიზარა რაიონული სასამართლოს მტკიცება იმის თაობაზე, რომ მოსარჩელემ საბაჟო გადასახადი გადაიხადა აშშ-ის დოლარით, ვინაიდან საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის 1995 წლის 16 სექტემბრის №363 ბრძანებულებით დადგინდა იქნა, რომ 1995 წლის 2 ოქტომბრიდან საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ერთადერთ კანონიერ საგადასახადო საშუალებად გამოცხადდა ეროვნული ვალუტა „ლარი“, აგრეთვე, 1995 წლის 23 ივნისის „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკის შესახებ კანონის“ 36-ე მუხლში 1995 წლის 19 სექტემბრის ცვლილებებით განისაზღვრა, რომ „საქართველოს ფულის ერთეულია ლარი“, ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად: „ლარი არის ერთადერთი კანონიერი საგადასახადო საშუალება საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე“, შესაბამისად, 1995 წლის 2 ოქტომბრიდან საბაჟო კანონმდებლობის საფუძველზე საბაჟო გადასახადების გადახდა ხორციელდება ეროვნული ვალუტით – ლარით. საბაჟო კოდექსის მიხედვით, საბაჟო დეკლარაციას აცხებს თავად დეკლარანტი, ხოლო, რადგან მითითებული ნორმატიული აქტების საფუძველზე გადასახადის გადახდელმა გადასახადი

State Customs Department of Georgia appealed against the above-mentioned decision and demanded its revocation. The motivation for the adoption of a new court decision was as follows: Customs Department had not received the Agreement between Georgia and Azerbaijan on Free Trade and consequently the agreement was not circulated among customs authorities as a guiding instrument. Thus the customs authorities could not have taken account of its requirements and applied custom benefits to the importers. The appellant considered that the customs authorities and their officers were not guilty of their actions and they should not bear the responsibility for damages.

The legal part of the appeal is non-consideration and non-application of Articles 412 and 997 of the Civil Code of Georgia, insofar as under these provisions only the damage that a debtor could have foreseen is subject to reimbursement and the imposition of liability without fault was unlawful.

In his counter action against appellant's appeal the plaintiff increased his demand on the grounds of Article 252 of the Tax Code of Georgia and demanded the payment of a penalty in amount of GEL 2 283 for overpaid charges.

The appellate court examined the case file and evidenc submitted by the parties and obtained under the court initiative. After hearing the explanations of the parties and court proceedings, the court arrived at the conclusion that the appellant's claim was sound and it should be satisfied; that Tbilisi Isani-Samgori District Court decision of 20 July 1999 was not lawful; that it should be repealed and the appellate court should deliver a new decision due to the following circumstances:

The Appellate Court considered that the district court violated the provisions of substantial and procedure law upon delivery of the appealed decision, namely, the requirements of Articles 393 and 394 (a) of the Civil Procedure Code of Georgia. The court applied the law it should not have been applied and did not apply the law it should have been applied and misinterpreted it. Thus, the decision was not adequately founded from the legal point of view.

2. Motivation of the Court

The appellate court has not upheld the statement of the district court, that the plaintiff paid customs charges in USD because under the Ordinance No. 363 of the Head of the State of Georgia (16 September 1995) national currency "Lari" has been declared as the legal payment instrument on the whole territory of Georgia since 2 October 1995; also according to the amendment made on 19 September 1995 to Article 36 of the Law of Georgia on the National Bank of the Republic of Georgia of 23 June 1995, "Lari is the currency unit of Georgia", while under paragraph 2 of the same Law "Lari is the only legal payment instrument on the whole territory of Georgia". Consequently, by virtue of the customs legislations all customs charges are paid in national currency – Lari starting from 2 October 1995. In accordance with the Customs Code of Georgia it is the duty of a declaring person to fill in a customs declaration and as far as a taxpayer paid charges in national currency according to the above quoted normative acts, the customs authority returned the overpaid sum

გადიხნად ეროვნული ვალუტით, შესაბამისად, ზედმეტად გადახდილი თანხაც საბაჟო ორგანომ დააბრუნა ლარებით. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სააპელაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ რაიონული სასამართლოს გადაწყვეტილება თანხის უცხოური ვალუტით – აშშ-ის დოლარით გადახდის დაკისრების თაობაზე ეწინააღმდეგება მოქმედ კანონმდებლობას.

სააპელაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ დავის გადაწყვეტისას რაიონულმა სასამართლომ არ გამოიყენა საგადასახადო კოდექსის 222-ე მუხლი, რომლითაც გათვალისწინებულია: „უცხოური ვალუტით განხორციელებული ოპერაციების გადაანგარიშება ლარებზე: ა) ოპერაციის დღისათვის საქართველოს ეროვნული ბანკის ოფიციალური კურსის მიხედვით, თუ ასეთი არ არსებობს, მაშინ იმ კურსით, რომელიც განისაზღვრება ლარის მიმართ უცხოური ვალუტის გამოქვეყნებული კურსის მიხედვით“. ამასთან, საბაჟო გადასახადის დაირეგულირება და გადახდევინების წესს არეგულირებს საქართველოს 1998 წლის 20 მარტის კანონი „საბაჟო ტარიფისა და გადასახადის შესახებ“, რომლის მე-19 მუხლით განსაზღვრულია, რომ საბაჟო გადასახადის გადახდევინების საფუძველია სატიკრო-საბაჟო დეკლარაცია. ამ მუხლის მე-3 ნაწილით დადგენილია, რომ საბაჟო გადასახადის თანხის განსაზღვრისას უცხოური ვალუტა გადაიანგარიშება საქართველოს ეროვნულ ვალუტაზე, სატიკრო-საბაჟო დეკლარაციის გაფორმების დღისათვის არსებული საქართველოს ეროვნული ბანკის კურსით. სააპელაციო სასამართლოს შეფასებით, სწორედ ამ გარემოებას ითვალისწინებს საბაჟო დეკლარაციაში დაფიქსირებული აშშ-ის დოლარის (ან სხვა რომელიმე ვალუტის) კურსი ლართან მიმართებით და არა იმას, როგორც ამას მოსარჩელე ამტკიცებს და ეს რაიონულმა სასამართლომაც გაიზიარა, კერძოდ, საქონლის განბაჟება მოხდა აშშ-ის დოლარით და რაკი თანხის უკან დაბრუნება მოხდა იმ დროისათვის არსებული კურსის გაუთვალისწინებლად, მოსარჩელემ განიცადა ზარალი 11 656, 27 აშშ დოლარის ოდენობით, ამიტომ სააპელაციო სასამართლო ვერ გაიზიარებს რაიონული სასამართლოს მტკიცებულებას აღნიშნულზე, ვინაიდან არ არის დადგენილი, თუ რით გამოიხატა მიყენებული ზიანი, შესაბამისად, გასაჩივრებული გადაწყვეტილება ამ ნაწილში იურიდიულად დაუსაბუთებელია.

სააპელაციო სასამართლომ დადგენილად მიიჩნია მოსარჩელის მიერ საბაჟო გადასახადის ზედმეტი ოდენობით გადახდა, თუმცა აღსანიშნავია, რომ საბაჟო კანონმდებლობით განსაზღვრულია საბაჟო გადასახადის გადახდევინების საფუძვლის – საბაჟო დეკლარაციის შევსების წესი, დეკლარანტის უფლება-მოვალეობანი, საბაჟო დეკლარაციის მიღებისა და ფორმის წესი, რომლის ძირითადი პრინციპი არის ის, რომ საბაჟო გადასახადების გაანგარიშებისა და საბაჟო გაფორმებისათვის საჭირო მონაცემებს იძლევა თავად დეკლარანტი, ანუ საქონლის გადამაადგილებელი პირი, ხოლო საბაჟო კოდექსის 90-ე მუხლის თანახმად, წარმოდგენილ საბაჟო დეკლარაციას იღებს საბაჟო ორგანო და ახდენს მის რეგისტრაციას დადგენილი წესით, ხოლო რეგისტრაციის მომენტთან იგი იქცევა იურიდიული მნიშვნელობის მქონე ფაქტების დამადასტურებელ საბუთად“. 1998 წელს, მოსარჩელემ, მოახდინა რა აზერბაიჯანიდან საქართველოში იმპორტირებული საქონლის საბაჟო გაფორმება საბაჟო დეკლარაციების საფუძველზე, არ შექონია რაიმე პრეტენზია გაცხადებული გადასახადის ზედმეტად გადახდაზე და როგორც საქმის მასალებით და საქმის სასამართლო განხილვით დასტურდება, გადასახადების ზედმეტად გადახდის შესახებ მისთვის ისევე, როგორც საბაჟო ორგანოსთვის მოგვიანებით გახდა ცნობილი. ამდენად, ზედმეტად გადახდილი გადასახადის გადახდით რეალურად თუ რა სახის ზარალი განიცადა მოსარჩელემ თანხის უკან დაბრუნებამდე დაუსაბუთებელია. აქ სააპელაციო სასამართლო გულისხმობს იმ გარემოებას, რომ მოსარჩელის მიერ გადასახადების ზედმეტად გადახდისას არ ყოფილა გაუთვალისწინებელი ხარჯი, რადგან მიიჩნევენ, რომ იხდდნენ კანონით გათვალისწინებული ოდენობით და შეღავათების არსებობის თაობაზე მათთვის ცნობილი არ ყოფილა. აღსანიშნავია, რომ მოპასუხის მტკიცებით, აღნიშნული შეთანხმება უცნობი იყო როგორც საბაჟო ორგანოები-

in Lari as well. Taking the above said into consideration the appellate court considered that the decision of the district court to oblige the defendant to pay the sum in foreign currency – in USD was against the legislation in force.

The appellate court held that, when considering the dispute, the district court had not applied Article 222 of the Tax Code of Georgia, which states, that “transaction made in foreign currency shall be converted into Lari: a) if available, according to the official exchange rate of the National Bank of Georgia for the date of transaction; b) if no such official rate is available, at a rate established on the basis of the published exchange rates of foreign currency against Lari.” The rules of charging and payment of customs duties are regulated by the Law of Georgia on Customs Fees and Tariffs of 20 March 1998. Under Article 19 of this Law the grounds for the payment of customs charges is shipment-customs declaration. Part 3 of this Article states that upon the calculation of customs charges, foreign currency is converted into the national currency of Georgia at an official exchange rate of the National Bank of Georgia for the date of drawing up a shipment-customs declaration. Under the assessment of the appellate court the exchange rate of USD against Lari, mentioned in the customs declaration took account of this circumstance and not of the statement of the plaintiff. The district court agreed to the former assessment. Namely, the goods underwent customs clearance in USD and since the overpaid sum was returned according to the exchange rate effective for that period, the plaintiff was caused damage in amount of USD 11 656,27. Thus the appellate court cannot agree with the statement of the district court, as it is not established what was the actual damage, and consequently, the appealed decision is not substantiated in this part from the legal point of view.

The appellate court considered it established that the plaintiff overpaid customs charges, though customs legislation provides for the rules of filling in the customs declaration, rights and obligation of a declaring person, the format and the procedure of acceptance of a customs declaration. The main principle is that all the necessary information for the calculation of customs charges and customs clearance is submitted by a declaring person, i.e. a person moving goods. Under Article 90 of the Customs Code of Georgia a customs declaration is accepted and registered by a customs authority in accordance with the established procedure. From the moment of its registration the customs declaration becomes a document evidencing the facts of legal importance. In 1998, the plaintiff, who subjected goods imported from Azerbaijan into Georgia to customs clearance on the grounds of a customs declaration, did not complain of overpayment of charges and as is evidenced by the case materials and the court proceedings, both he and the customs authority became aware of the overpayment of customs charges later on. Thus, it is not proved what kind of damage was actually caused to the plaintiff through over payment of charges before the return of this sum. The appellate court believes that upon overpayment of customs charges the plaintiff did not bear any contingencies, as it was assumed, that he paid charges in the established amount and he was not aware of existing benefits and exemptions. It should be mentioned that the defendant asserted that the above-mentioned agreement was not familiar, either to customs authorities or to their public officials and thus it was not fulfilled – only the Enactment No. 991 of the

სათვის, ისე მათი სახელმწიფო მოხელეებისათვის და ამდენად იგი არ სრულდებოდა – მხოლოდ საქართველოს პრეზიდენტის 1999 წლის 29 დეკემბრის №991 განკარგულებით დარეგულირდა თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმებათა რეალიზაციის პროცესში ბიუჯეტსა და იმპორტიორებს შორის წარმოქმნილი ურთიერთდავლიანების დაფარვის საკითხი.

სააპელაციო სასამართლომ არ გაიზიარა რაიონული სასამართლოს მსჯელობა 1996 წლის 8 მარტის შეთანხმების „საქართველოსა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკას შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ“ ძალაში შესვლისა და ამოქმედების თაობაზე, რომლის მიხედვითაც, აღნიშნული შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებები უნდა შესრულდეს 1996 წლის 10 ივლისიდან. აღნიშნულზე მსჯელობისას სასამართლომ შეფასება არ მისცა იმ გარემოებას, რომ შეთანხმება საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებულ იქნა მხოლოდ 1997 წლის 16 აპრილს და რომ შეთანხმების 1996 წლის 10 ივლისიდან ძალაში შესვლის თარიღად მიჩნევა კონსტიტუციისა და 1993 წლის 11 თებერვლის სპეციალური კანონის – „საქართველოს რესპუბლიკის საერთაშორისო ხელშეკრულებათა დადების, რატიფიკაციისა და დენონსაციის შესახებ“ დებულებათა დარღვევას ნიშნავს, რადგან მითითებულ შეთანხმების ძალაში შესვლის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს – პარლამენტის მიერ რატიფიცირება. შესაბამისად, სასამართლომ არ გამოიყენა კანონი, რომელიც უნდა გამოყენებინა მითითებული შეთანხმების ძალაში შესვლის საკითხის შეფასებისას და ამოქმედების თარიღის დადგენისას.¹

რაიონულმა სასამართლომ გამოიყენა კანონი, რომელიც არ უნდა გამოყენებინა, კერძოდ, სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლი და ამასთან არასწორად განმარტა ნორმა, როცა მიიჩნია, რომ დავა ეხება არამართლზომიერი ქმედების შედეგად ზიანის მიყენების საფუძველზე წარმოშობილ ვალდებულებით ურთიერთობებს და მიზანშეწონილად ჩათვალა 389-ე მუხლის გამოყენება, ხოლო ამ ნორმის არასწორი განმარტებით სარჩელი საფუძვლიანად იქნა მიჩნეული.

სააპელაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ აღნიშნული ნორმა არ უნდა იქნეს გამოყენებული აღნიშნულ შემთხვევაში იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ საქართველოში 1998-1999 წლებში არც ფულის ერთეული (კურსი) გაზრდილა ან შემცირებულა; ფულის ერთეულის გაზრდა ან შემცირება გულისხმობს მისი ნომინალური ღირებულების შეცვლას, როგორც ეს, მაგალითად, მოხდა რუსეთში უახლოეს წარსულში რუბლის შემთხვევაში, როცა 1000 რუსული რუბლი გაუტოლდა 1 რუსულ რუბლს ანუ შემცირდა ფულის ერთეული (კურსი), რასაც საქართველოში მითითებულ პერიოდში ადგილი არ ჰქონია; ასევე, არ შეცვლილა ვალუტა. მითითებულ მუხლში არ არის განსაზღვრული, რომ ფულის ერთეულის (კურსის) შეცვლა გულისხმობს ეროვნული ვალუტის – ლარის კურსის შეცვლას სხვარომელიმ ვალუტასთან მიმართებით, ამდენად, ამ ნორმის, მით უფრო მისი არასწორი ინტერპრეტაციით, გამოყენება კონკრეტული დავის გადაწყვეტილისა დაუშვებელია.

საბაჟო კოდექსის 170-ე მუხლის მიხედვით, საბაჟო ორგანოები და მათი მოხელეები პასუხისმგებელნი არიან იმ ზიანისათვის, რომელიც ფიზიკურ და იურიდიულ პირებსა და მათ ქონებას მიაყენეს თავიანთი არამართლზომიერი გადაწყვეტილებით, მოქმედებით ან უმოქმედობით სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას, ხოლო ზიანი ანაზღაურდება საერთო საფუძველზე კანონმდებლობით გათვალისწინებული წესით. სააპელაციო სასამართლოს აზრით, ლოგიკურია, რომ ზიანის დადასტურების შემთხვევაში გამოყენებული უნდა იქნეს სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობით დადგენილი ზიანის ანაზღაურების შესახებ ნორმები, ასევე, მართებული იქნება კონსტიტუციის 42-ე (9) მუხლზე მითითება.

¹ აღსანიშნავია, რომ ამ დროისათვის უკვე არსებობდა სააპელაციო სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული 1999 წლის 1-ლი სექტემბრის გადაწყვეტილება 03პ/16 საქმეზე, რომლითაც დადგინდა მითითებული მთავრობათაშორის შეთანხმების რატიფიცირების აუცილებლობა, მისი იურიდიული ძალის ჰქონედ აღიარებისათვის.

Georgian President of 29 December 1999 made it possible to regulate the repayment of mutual indebtedness arising between the Budget and the importers during the implementation of the agreements on free trade.

The appellate court did not uphold with the district court deliberations on entering into force and enforcement of the Agreement between Georgia and the Republic of Azerbaijan on Free Trade, under which the assumed obligations were to be fulfilled starting from 10 July 1996. When deliberating about the above issue the court did not assess the fact that Georgian Parliament ratified the agreement only on 16 April 1997 and adoption of 10 July 1996 as the date of entering the agreement into force is the violation of the Georgian Constitution and the special Law of Georgia of 11 February 1993 on Entering into, Ratification and Denouncement of the International Agreements of the Republic of Georgia, as the necessary precondition for the entry into force of the above agreement is the ratification by the supreme legislative body of the country – the Parliament. Consequently the court did not apply the law it should have applied for the assessment of the entry into force of the mentioned Agreement and for the establishment of the enforcement date.¹

The district court applied the law it should not have applied, namely, Article 389 of the Civil Code and misinterpreted this provision when it considered that the dispute concerned the obligatory relations, arising on the grounds of the damage caused as a result of an unlawful action and considered it reasonable to recourse to Article 389 of the Civil Code. Due to incorrect interpretation of the provision, the claim was acknowledged as sound.

The appellate court considered that the above provision should not have been applied in this case given a very simple reason: in 1998-1999 currency unit (its rate) did not increase or decrease; the increase or decrease of a currency unit means the change of its nominal value as it was the case in Russia not long ago, when 100 Rubles were restated to 1 Ruble, i.e. currency unit (its rate) decreased. But the same did not happen in Georgia for the same period, and the currency unit was not changed. The above quoted Article did not say that the change of currency unit (its rate) means the change of the exchange rate of the national currency – Lari for some other currency. Thus the application of this provision, moreover its incorrect interpretation upon settlement of a dispute is inadmissible.

According to Article 170 of the Customs Code of Georgia, the customs authorities and their officials are responsible for the damage caused to a natural or a legal person and their property through their unlawful decisions, actions or omission while performing official duties. Damage should be reimbursed on a general basis in accordance with the procedure, established by the law. In the opinion of the appellate court, in the case of establishing the damage, it would be logical to apply the provisions of the civil law concerning damages, also to make a reference to Article 42.9 of the Constitution.

¹ It should be mentioned, that for that period there already existed a judgment entered into force No. 03b/16 of 1 September 1999, which established the necessity of ratification of the above-mentioned governmental agreement, for making it legally binding for its parties.

რაიონულმა სასამართლომ არ გამოიყენა კანონი, რომელიც უნდა გამოეყენებინა. კერძოდ, სამოქალაქო კოდექსის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის მომწესრიგებელი ნორმები, მათ შორის 412-ე მუხლის მიხედვით, ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ის ზიანი, რომელიც მოვალისათვის წინასწარ იყო სავარაუდო და წარმოადგენს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს.

სააპელაციო სასამართლომ ჩათვალა, რომ საბაჟო ორგანოთათვის შეუძლებელია, ცნობილი ან სავარაუდო ყოფილიყო მომავალში ეროვნული ვალუტის – ლარის მიმართება უცხოურ ვალუტებთან, მათ შორის აშშ-ის დოლართან, მით უმეტეს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, როდესაც ნებისმიერი ვალუტა მერყეობს დღის განმავლობაშიც კი და ეს ფინანსურ-ეკონომიკური ურთიერთობებისათვის ბუნებრივი მოვლენაა.

სააპელაციო სასამართლოს დადასტურებულად მიაჩნია საბაჟო ორგანოს არამართლზომიერი ქმედება, როცა საბაჟო გადასახადების გადახდისას მოსარჩელეს ზედმეტად გადაახდევინეს გადასახადი, რაც თვით მოპასუხემ აღიარა ზედმეტად გადახდილი თანხის უკან დაბრუნების ფაქტით და სწორედ აღნიშნულის გათვალისწინებით მიაჩნია, რომ სარჩელი უნდა დაკმაყოფილდეს მხოლოდ საურავის (პროცენტის) ნაწილში: საბაჟო კოდექსის 75-ე მუხლი გადასახადის უკანონოდ გადახდევინების შემთხვევაში უთითებს საგადასახადო კოდექსის 252-ე მუხლის გამოყენების თაობაზე, ეს უკანასკნელი კი ადგენს, რომ საგადასახადო კანონმდებლობის დარღვევით, გადასახადის ზედმეტად გადახდევინების შემთხვევაში, პროცენტი გადახდილ უნდა იქნეს გადასახადის გადახდელისთვის ანაზღაურების შესახებ დეკლარაციის წარდგენის მომენტიდან ნაშეტი თანხის დაბრუნების მომენტამდე... გადახდილი პროცენტი კი უთანაბრდება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სამთავრობო სესხისათვის დადგენილ განაკვეთს.

აღსანიშნავია, რომ მოპასუხემ საქმის სასამართლო განხილვისას ცნო მოსარჩელის მოთხოვნა ამ ნაწილში და აღიარა პროცენტის გადახდის დაკისრების კანონიერება საბაჟო ორგანოზე მოსარჩელის სასარგებლოდ, შესაბამისად, მოპასუხეს დაეკისრა პროცენტის საიისი 2 641, 35 ლარის გადახდა.

სააპელაციო სასამართლომ მოსარჩელის სარჩელი მიყენებული ზარალის სახით მოპასუხისათვის 11 656, 27 აშშ-ის დოლარის დაკისრების თაობაზე უსაფუძვლოდ, ხოლო გაზრდილი მოთხოვნა საურავის დაკისრების თაობაზე საფუძვლიანად მიიჩნია და მოპასუხეს დააკისრა მოსარჩელის სასარგებლოდ 2 641, 35 ლარის გადახდა.

3. კომენტარი

მოცემულ ადმინისტრაციულ საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანია რამდენიმე ასპექტის გამო, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ; აქ კი დავსვენთ, რომ გადაწყვეტილებას სასამართლო პრაქტიკისთვის ჰქონდა პრეცედენტული ხასიათი და იგი დღემდე უცვლელია.

ა) ამ დროისათვის აქტუალური იყო თემა – სააპელაციო სასამართლოს როლი და დანიშნულება ქართულ სასამართლო სისტემაში და ხაზგასმული იყო შეხედულება, რომ კოლეგიური სასამართლოს მიერ საქმის ხელახლა არსებითად განხილვა მხოლოდ დროის დაკარგვაა უამისოდაც გაჭიანურებულ სასამართლო პროცედურებში.

ჩვენი აზრით, კონკრეტული გადაწყვეტილება მკაფიო მაგალითია სამირისპიროს სამტიციებლად, ვინაიდან მასში მხარეთა მოთხოვნებთან, მოსაზრებებთან, რაიონული სასამართლოს დასკვნა-დასაბუთებასა და აპელაციის მოტივებთან ერთად, მოცემულია არა მხოლოდ სააპელაციო სასამართლოს განსხვავებული მოსაზრებები და დასკვნები, არამედ

The district court did not apply the law it should have applied, namely, the provisions of the Civil Code, regulating the obligation of damages. According to Article 412, subject to reimbursement is only the damage which the debtor could have foreseen, and which is the direct result of the action causing damage.

The appellate court considered that, customs authorities could not have been aware or foreseen the future exchange rate of the national currency – Lari in relation with other foreign currencies, including USD. Moreover in a market economy the exchange rate of any currency may fluctuate even during a day and this is quite natural for financial-economic relations.

The appellate court stated that the customs authority committed an unlawful action, when it overcharged the plaintiff with customs charges, which was acknowledged by the defendant itself through the return of the overcharged sum. On the grounds of the above statement the court considered that the claim should be met only with respect to penalty (interest): in the case of unlawful levying a customs charge, Article 75 of the Customs Code of Georgia refers to Article 252 of the Tax Code of Georgia. The latter states that in the case of overpayment of a charge through the violation of tax laws, the interest should be payable from the moment of submission of a repayment declaration to a taxpayer until the repayment of the overpaid sum. The paid interest is equalled to the interest rate fixed by the National Bank of Georgia for governmental credits.

It should be mentioned that during the case consideration the defendant acknowledged plaintiff's claim in this part, as well as the legality of obliging a customs authority of the duty to pay the interest in favour of the plaintiff. Consequently the defendant was obliged to pay GEL 2 641,35 as interest.

The appellate court considered groundless the plaintiff's claim on the imposition of USD 11 656,27 upon the defendant as damages, while the increased demand on the imposition of penalty was considered as a sound one and the court obliged the defendant to pay GEL 2 641,35 in favour of the plaintiff.

3. Comments

In our opinion the decision made on the administrative case concerned is notable from the several points of view; but we shall speak about them later on. We would like just to mention that this decision should become a part of case law and it is still unchanged.

a) The issue – the role of the appellate court and its importance for Georgia's judicial system – was rather topical for that period and there was a point of view strongly expressed that the reconsideration of a case on merits by a court with bench of judges would be unreasonably time consuming for otherwise delayed proceedings.

We consider that the above discussed decision is an apparent example of the opposite, because together with the demands and opinions of the parties, conclusions and arguments of the district court and the motives of appellation the decision concerned gives the dissenting opinions and conclusions, as well as legally substantiated criticism of the

იურიდიულად დასაბუთებული კრიტიკა ვასაჩივრებული გადაწყვეტილებისა, რომლებითაც დაირღვა სამართლის ნორმები და რომელიც სააპელაციო სასამართლომ შეცვალა ახალი გადაწყვეტილებით, რაც, თავის მხრივ, დამყარებულია კანონის მართებულ გამოყენებასა და სწორ განმარტებაზე. სააპელაციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გაუქმებისას გადაწყვეტილების დასაბუთებული კრიტიკა მიგვაჩინა აუცილებელ და მნიშვნელოვან ფაქტორად, რათა ქვემდგომ სასამართლოს არ დარჩეს უკუპრობისა და ბუნდოვანების განცდა, თუ რატომ გააუქმა სასამართლომ მისი გადაწყვეტილება, რაც შეესაბამება კიდევ სხს კოდექსის 389-ე მუხლის დ) პუნქტის მოთხოვნას, რომლის მიხედვით, სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შინაარსში მოცემული უნდა იყოს საფუძვლები, რომელთა გამოც სააპელაციო სასამართლომ გააუქმა გასაჩივრებული გადაწყვეტილება.

ბ) მოცემული გადაწყვეტილებით, სააპელაციო სასამართლომ ახლებურად განმარტა სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლი; ახლებურად, ვინაიდან იგი სრულად განსხვავდებოდა იმ დროინდელი სასამართლო პრაქტიკით დადგენილი განმარტებისაგან. ვფიქრობთ, სააპელაციო სასამართლოს განსხვავებულ ინტერპრეტაციას პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა:

- 1) კანონის მართებული გაგებისთვის,
- 2) სამოსამართლო სამართლის როლისა და დანიშნულებისთვის,

3) სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი თვალსაზრისით, რაც გამოიხატებოდა პრაქტიკულ შედეგში.

თუ არა სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლის ახალი, მართებული განმარტება, ეროვნული ვალუტა ლარის აშშ-ის დოლართან კურსთაშორის სხვაობის (მზარდი თუ კლებადი ინფლაციის) გათვალისწინება საგადაამხდელი ურთიერთობაში (რაც დამკვიდრებულ იქნა სასამართლო პრაქტიკით) ფაქტობრივად, უბოკლეს პერიოდში გამოიწვევდა ქართული ეროვნული ვალუტის – ლარის გაძევებას ბრუნვიდან და სრულიად უნაყოფოს გახდიდა სახელმწიფოს მიერ საქართველოს მიმართ ტერიტორიაზე ერთადერთ კანონიერ საგადაამხდელი საშუალებად ეროვნული ვალუტის „ლარის“ გამოცხადებისა და უზრუნველყოფის თაობაზე მიღებულ ღონისძიებებს, სახელმწიფო დაკარგავდა ერთ-ერთ აუცილებელ სახელმწიფოებრივ ატრიბუტს – ეროვნულ ფულს. საინტერესოა, რომ სამოქალაქო კოდექსის 389-ე მუხლის განმარტებისა და გამოყენებისას სასამართლოები აიგივებდნენ ფულის ერთეულის (კურსის) გაზრდას ან შემცირებას ქართული ვალუტის კურსის მიმართებას უცხოურ ვალუტებთან, რაც ახლოსაა „ფულის კურსის“ მიმართ საყოფაცხოვრებო დამოკიდებულებასთან და საერთო არაფერი აქვს სამართლებრივ ინტერპრეტაციასთან; ამასთან, საგულისხმოა, რომ სასამართლოები აკმაყოფილებდნენ რა სარჩელებს ფულის კურსთაშორის სხვაობით (იგულისხმება ლარის დოლართან მიმართება) გამოწვეული ზარალის ანაზღაურების თაობაზე, უგულვებელყოფდნენ იმ გარემოებას, რომ საბაზრი ეკონომიკის პირობებში სავსებით დასაშვებია ვალუტის მერყეობა და რა მოხდებოდა იმ შემთხვევაში, თუკი ლარის კურსი აშშ-ის დოლართან მიმართებით გაიზრდებოდა, ვფიქრობთ, ეს სრულ ქაოსს გამოიწვევდა, უპირველესად, სასამართლოში დავათა განხილვისას.

სააპელაციო სასამართლოს მიერ ნორმის ინტერპრეტაციისას მითითებული მაგალითიც რუსეთის სახელმწიფოში განხორციელებული ფინანსური რეფორმის შესახებ, როდესაც შეიცვალა ფულის ერთეულის ნომინალური ღირებულება, ადასტურებს სააპელაციო სასამართლოს ეტლ სწორ და მართებულ ინტერპრეტაციას, ამყარებს აზრს, რომ კანონი სწორედ ამგვარ ვითარებაში (ანუ საჯარო სამართლის სუბიექტის – სახელმწიფოს მიერ მიღებული ზომების შემთხვევაში) იცავს მოვალის ფინანსურ ინტერესებს, როცა ადგენს, რომ გადახდა უნდა მოხდეს ფულადი ვალდებულებების წარმოშობის დროისათვის არსებული კურსით და ეს საკვებით ლოგიკურია, ვინაიდან სახელმწიფოებრივი ინტერესების განხორციელებისას მაქსიმალურად უნდა იქნას დაცული კერძო სამართლის ფიზიკური და იურიდიული პირების ინტერესები. ეს კი ქართული სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობით ამ სფეროში რეალიზებულია.

appealed decision, which violated the provisions of law and which was changed by a new decision of the appellate court, based on the correct application and accurate interpretation of the law. Well-substantiated criticism of the decision upon the revocation of a former decision by an appellate court is very important and necessary for the lower court not to have a sense of insufficiency and vagueness whether what was the reason of revocation of the decision by the court. The above is compatible with the requirement of Article 389 (d) of the Civil Procedure Code of Georgia under which the decision of the appellate court should indicate the grounds for the revocation of a decision.

b) In the decision concerned that appellate court gave a new interpretation of Article 389 of the Civil Code of Georgia, which was totally different from the one common for judicial practice of that period. We consider that this interpretation of the appellate court was of fundamental importance:

- 1) For correct comprehension of the law;
- 2) For the role and purpose of case law;
- 3) From a public and social point of view, what was manifested in a practical outcome.

Without this new, correct interpretation of Article 389 of the Civil Code of Georgia, taking account of the difference (increasing or decreasing inflation) between the exchange rates of the national currency Lari against USD in settlement relations would have driven out Lari from the circulation and would have made effortless all the measures for declaring national currency as the only legal settlement instrument in Georgia; the state would have lost one of its attributes – the national money. It should be mentioned that upon the interpretation and application of Article 389 of the Civil Code of Georgia the court often equalled the increase or decrease of the currency unit (rate) with the exchange rate of the Georgian national currency for a foreign one, which is closer to the simple understanding of a “money rate” and has nothing to do with legal interpretation. Furthermore, it is worth mentioning, that when satisfying claims on damages caused by the difference between the exchange rates (meaning Lari against USD) the courts disregarded the fact that currency fluctuation is a normal phenomenon in a market economy and what would have happened in the case of increase of Lari for USD? In our opinion it would have caused a total chaos, particularly during the disputes settlement in courts.

The Russian example about financial reform in the Russian Federation, when the nominal value of the currency unit was changed, which the appellate court referred to upon the interpretation of the respective provision of the law, confirms the correct and proper interpretation of the appellate court, reinforces the idea that in this very case the law protects financial interests of a debtor, when it states that the payment should be made in accordance with the exchange rate effective for the date origination of a pecuniary obligation. This is absolutely logical, as the interest of a private law natural or a legal person should be protected at a maximum possible level upon the exercise of state interests. The above is realised in this field by means of Georgian civil law.

ფულადი ვალდებულების შესრულება და საბანკო ანგარიშით სარგებლობის უფლება

ნინო ჩოხელი*

2002 წლის 13 მარტის №3/321-02 გადაწყვეტილებით, უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატამ ნანილობრივ დააკმაყოფილა კასატორის საკასაციო საჩივარი და გააუქმა თბილისის საოლქო სასამართლოს სამოქალაქო და სამეწარმეო საქმეთა კოლეგიის 2001 წლის 13 ნოემბრის გადაწყვეტილება.

1. საქმის გარემოებანი

კლიენტსა (მოპასუხე) და ბანკს (მოსარჩელე) შორის ზეპირი შეთანხმების საფუძველზე ბანკი 1999 წლის თებერვლიდან კლიენტის საანგარიშსწორებო ანგარიშზე ოპერაციებს აწარმოებდა სადებიტო სალდოთი. მოპასუხის ანგარიშზე რიცხული თანხების გადამტებით საბანკო ოპერაციების წარმოების შედეგად მიმდინარეობდა უარყოფითი სალდოს წარმოშობა და პარალელურად ანგარიშზე შემოსული ძირითადი თანხები მიემართებოდა უარყოფითი სალდოს დაფარვისაკენ.

2000 წლის ივლისში მხარეთა შორის დაიდო ხელშეკრულება „საბანკო ოპერაციების წარმოების შესახებ“, რომლის 2.3.3 და 2.3.7 პუნქტების თანახმად, მოპასუხე ვალდებული იყო, ბანკის წინაშე ფულადი ვალდებულების არსებობის, ან ასეთის სამომავლოდ წარმოქმნის შემთხვევაში არ ესარგებლა სხვა საბანკო დანესებულებაში გახსნილი ანგარიშით მოსარჩელესთან ანგარიშის გასწორებამდე. აღნიშნული პირობის დარღვევისათვის მოპასუხე დაჯარიმდებოდა ფულადი ვალდებულების 30%-ით. 2000 წლის აგვისტოში მხარეებმა წერილობით გააფორმეს მათ შორის არსებული ზეპირი შეთანხმება ანგარიშზე ოვერდრაფტის დაშვების შესახებ.

ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ მოსარჩელემ მოსთხოვა მოპასუხეს დავალიანების თანხის დაფარვა. ვინაიდან მოპასუხემ მოთხოვნა არ შეასრულა, ბანკმა აღძრა სარჩელი. მოსარჩელემ მოითხოვა ოვერდრაფტის ხელშეკრულების საფუძველზე წარმოშობილი დავალიანების - ძირითადი თანხისა და დარიცხული პროცენტის - ანაზღაურება, 2000 წლის ივლისის „საბანკო ოპერაციების წარმოების შესახებ“ ხელშეკრულების 2.3.3 და 2.3.7 პუნქტებით გათვალისწინებული ჯარიმისა და სამოქალაქო კოდექსის 869-ე მუხლის საფუძველზე ვადაგადაცილებული სესხისათვის კანონით დადგენილი პროცენტის გადახდა. შეგებებული სარჩელით მოპასუხემ მოითხოვა „საბანკო ოპერაციების წარმოების შესახებ“ ხელშეკრულების 2.3.5 და 2.3.6 პუნქტების ბათილად ცნობა, მათი კაბალური ხასიათის გამო.

2. უზენაესი სასამართლოს შეფასება

2.1 კრედიტისა და დარიცხული პროცენტის დაფარვის რიგითობა

უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატა არ დაეთანხმა თბილისის საოლქო სასამართლოს სამოქალაქო და სამეწარმეო საქმეთა კოლეგიის შეფასებას, რომლის თანახმადაც, სამოქალაქო კოდექსის 387-ე მუხლის 1-ლ და მე-2 ნაწილებზე „ჯეპლაკის“ ექსპერტი სამართლებრივ საკითხებში.

Performance of Monetary Obligation and Restriction of the Right to Use Bank Accounts

NINO CHOKHELI*

In its Decision No.3k/321-02 of 13 March 2002, the Chamber of Civil, Entrepreneurial and Bankruptcy Cases of the Supreme Court of Georgia partially met the appellant's claim and repealed the Decision of 13 November 2001 of the Panel of Civil and Entrepreneurial Cases of Tbilisi Regional Court.

1. Circumstances of the Case

There was a verbal agreement between the client (defendant) and the bank (plaintiff), under which the latter created an overdraft facility for the former starting from February 1999. Consequently, a negative balance was generated on the defendant's account. At the same time the sums deposited to the account were directed for clearing the negative balance.

In July 2000, the parties concluded a Contract on Conducting Banking Transactions. Pursuant to Paragraphs 2.3.3 and 2.3.7 of the contract, the defendant committed himself not to use or open another bank account with another bank until such time that the liability on the overdraft had been paid. There was also a stipulation that if the defendant did open such an account then a 30% liability on the existing overdraft would be charged. In August 2000, the parties signed a written version of the oral contract that existed between them concerning the overdraft.

At the end of terms of the contract, the plaintiff demanded repayment from the defendant. The Bank lodged a claim because the defendant failed to meet this demand. The plaintiff demanded reimbursement arrears, originating from the Overdraft Contract. The plaintiff claimed the basic sum and interest; the payment of a fine as provided for by Paragraphs 2.3.3 and 2.3.7 of the Contract on Conducting Banking Transactions, as well as interest provided for by Article 869 of the Civil Code for overdue credit. The defendant lodged a counter claim demanding the voidance of Paragraphs 2.3.5 and 2.3.6 of the Contract on Conducting Banking Transactions due to their alleged excessively onerous terms.

2. Supreme Court's Assessment

2.1 Succession of the Payment of the Credit and Charged Interest

The Chamber of Civil, Entrepreneurial and Bankruptcy Cases of the Georgian Supreme Court did not uphold the assessment of the Chamber of Civil and industrial Cases of Tbilisi Circuit Court. The latter held that by virtue of Parts 1 and 2 of Article

* GEPLAC Legal Expert.

დაყრდნობით, მოპასუხის მოსარჩელისადმი არსებული დავალიანების დადგენა-გაანგარიშება (საბანკო ანგარიშებიდან ამონაწერების საფუძველზე) უნდა განხორციელდეს შემდეგი პრინციპით: მოპასუხის ანგარიშზე შესული თანხებით ჯერ იფარება ძირითადი დავალიანების თანხა, შემდეგ – სესხით სარგებლობის პროცენტი.

პალატამ მიუთითა, რომ 387-ე მუხლი განსაზღვრავს სხვადასხვა ვალდებულებიდან გამომდინარე ერთმანეთის მსგავს რამდენიმე შესრულების თანმიმდევრობას და ამ მუხლით შეუძლებელია, დადგინდეს ერთი სამართლებრივი ურთიერთობიდან (საბანკო კრედიტის (ოვერდრაფტის) ხელშეკრულებიდან) წარმოშობილი ფულადი ვალდებულების ოდენობის დადგენისა და გაანგარიშების წესი. ამდენად, კოლეგიამ საბანკო კრედიტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე პროცენტისა და ძირითადი დავალიანების დაფარვის რიგითობის განსაზღვრისას არასწორად გამოიყენა სამოქალაქო კოდექსის 387-ე მუხლი, მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებლობით განსაზღვრულია ნორმები, რომლებიც აღნიშნულ საკითხს არეგულირებს.

სამოქალაქო კოდექსის 626-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, სესხისათვის პროცენტი გადახდილ უნდა იქნეს ყოველი წლის გასვლის შემდეგ. თუ სესხი წინასწარაა ვადით განსაზღვრული, მაშინ ვალიცა და პროცენტიც გადახდილ უნდა იქნეს ვადის დადგომისას.

აღნიშნული ნორმის მიხედვით, სესხისათვის სარგებლის ოდენობა განისაზღვრება სასესხო თანხის განსაზღვრული პროცენტის სახით მისი მთელი წლის მანძილზე გამოყენებისათვის. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დადგინდეს ყოველთაოფური პროცენტის ოდენობაც. ჩვეულებრივ მხარეთა შეთანხმებით ხდება პროცენტის გადახდის წესის განსაზღვრა. თუ ხელშეკრულებაში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი, სამოქალაქო კოდექსის 626-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით, სესხით სარგებლობისათვის დადგენილი პროცენტი გადახდილ უნდა იქნეს ყოველი წლის გასვლის შემდეგ. თუ ხელშეკრულება ვადიანია, ყოველი წლის გასვლისას მოხდება სარგებლის გადახდა, ხოლო მომდევნო წლის დანარჩენ პერიოდში სესხის დაბრუნებასთან ერთად – ამ პერიოდის შესაბამისი პროცენტის დაბრუნება.

კანონმდებლობით, აგრეთვე, გათვალისწინებულია, რომ პროცენტიანი ვალის დაბრუნება ეადანე აღრე მხოლოდ კრედიტორის თანშობითაა შესაძლებელი. ხოლო სამოქალაქო კოდექსის 872-ე მუხლის თანახმად, თუ კრედიტის ამლები უკან აბრუნებს კრედიტს საკრედიტო ურთიერთობის დამთავრებამდე, მაშინ კრედიტის გამცემს შეუძლია, მოითხოვოს ზიანის შესაბამისი ანაზღაურება. საპროცენტო განაკვეთი საბანკო კრედიტისათვის არის კრედიტის ფასი, რაც კრედიტით სარგებლობის გარკვეული ეტაპის დასრულებისას უნდა იყოს გადახდილი.

აღნიშნულის საფუძველზე პალატამ მიუთითა, რომ საკრედიტო ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში მოვალის მიერ გადახდილი თანხებით ვალის საერთო თანხა კი არ მცირდება, არამედ ხდება პროცენტის დაფარვა. საკრედიტო ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში პროცენტის გაანგარიშება ხდება ძირითადი თანხიდან.

2.2 საბანკო ანგარიშით სარგებლობის უფლების შეზღუდვა

საკასაციო პალატამ დაუსაბუთებლად მიიჩნია კოლეგიის გადაწყვეტილება მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის დადებული „საბანკო ოპერაციების წარმოების შესახებ“ ხელშეკრულების 2.3.3 და 2.3.7 პუნქტების სამოქალაქო კოდექსის 54-ე მუხლის თანახმად ბათილად ცნობის შესახებ. პალატამ მიუთითა, რომ ამ მუხლის თანახმად, გარეგნის ბათილობას იწვევს შემდეგი ფასულობების დარღვევა: ა) კანონით დადგენილი წესებისა და აკრძალვების; ბ) საჯარო წესრიგის; გ) ზნეობის ნორმების. საჯარო წესრიგის დარღვევა გულისხმობს სამოქალაქო ბრუნვის ისეთი ფუნდამენტური პრინციპების დარღვევას, როგორცაა: საკუთრების უფლება, ხელშეკრულებისა და მენარშემობის თავისუფლება და ა.შ. საჯარო წესრიგის დარღვევით ილახება არა მხოლოდ ურთიერთობის კონკრეტული მონაწილის უფლებები, არამედ იგი ენებას აყენებს, პირველ რიგში, სახელმწიფოსა და საზოგადოების ინტერესებს.

387 of the Civil Code, the defendant's indebtedness should be paid to the plaintiff according to the following principle: firstly the basic indebtedness and then the interest.

The Chamber stated that Article 387 provides for successive payment of similar fulfillments deriving from the various obligations. However, it is impossible to apply this Article to establish the procedure to calculate the obligation deriving from one legal relationship (Bank Credit (Overdraft) Contract). Thus, the Chamber was wrong when it made recourse to Article 287 to determine the succession of repayment of the interest deriving from the Bank Credit Contract and basic indebtedness. Moreover, the legislation provides provisions to regulate the issue.

Pursuant to Part 3 of Article 626 interest should be paid after the lapse of each year. In the case of a pre-agreed term the debt and interest should be paid whenever they become due.

According to this provision, interest for the use of credit should be charged at an annualised rate. Hence, it is possible to calculate monthly interest. As a general rule parties agree upon the procedure to pay interest. If the contract contains no such stipulation interest should be payable after the lapse of each year, as per Part 3 of article 626 of the Code. In the case of a fixed term, interest shall be payable after the lapse each year. For the remaining period of a credit interest should be charged on that period and be paid back along with the amount taken as credit.

The law also states that an interest-bearing debt can only be paid back in advance of its terms through the consent of the creditor. By virtue of Article 872 of the Civil Code when a debtor returns the credit in advance of the terms of the contract, the creditor is entitled to claim for respective damages. The interest rate for a bank credit is the price for the credit that should be paid at the end of the defined period of the credit.

The Chamber stated that repayment of certain sums before the end of the contract period does not reduce the total amount of the debt, only the interest. During the validity period of a credit contract the amount of interest shall be calculated from the basic sum.

2.2 Restriction of the Right to Use Bank Accounts

The Appellate Chamber considered groundless the decision of the Panel concerning the voidance of Paragraphs 2.3.3 and 2.3.7 of the Contract on Conducting Banking Transactions on the grounds of article 54 of the Civil Code. The Chamber states that under this Article a contract may become null and void only in the case of a breach of the following: a) rules and prohibitions determined by law; b) public order; c) principles of morality. Breach of public order means the violation of such fundamental principles of civil circulation (activity), such as property rights and freedom of agreement and entrepreneurship. A breach of public order violates not only the rights of a particular participant, but also the interests of state and society.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №222 ბრძანებით დამტკიცებული დროებითი ინსტრუქციის, რომელიც განსაზღვრავს საბანკო დაწესებულებებში საანგარიშსწორებო, საკორექციონდენტო, სავალუტო, საბიუჯეტო, მიმდინარე და სხვა ანგარიშების გახსნასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგების წესებს, მე-2 მუხლი ადგენს, რომ პირებს ენიჭებათ უფლება, დამოუკიდებლად აირჩიონ საბანკო დაწესებულება საკრედიტო-საანგარიშსწორებო და საკასო მომსახურებისათვის, ამასთან, მათ შეუძლიათ, საბანკო ანგარიშები გახსნან ერთ ან რამდენიმე ბანკში.

აღნიშნული ნორმა პირს აძლევს უფლებას, ანგარიში გახსნას ერთ ან რამდენიმე ბანკში. რამდენიმე ბანკში ანგარიშის გახსნა და საბანკო ოპერაციების წარმოება არ არის სავალდებულო. ამდენად, თუ პირს ანგარიში ექნება გახსნილი მხოლოდ ერთ ბანკში, ან მხოლოდ ამ ბანკში გახსნილი ანგარიშით ისარგებლებს, ეს არ შეიძლება ჩაითვალოს კანონის ან კანონით დადგენილი წესის დარღვევად.

საჯარო წესრიგის დარღვევა შეიძლება გამოიხატოს პიროვნების თავისუფლების დარღვევით, პირადი თავისუფლების შეზღუდვით, ისე, რომ ეს ეწინააღმდეგებოდეს საზოგადოების თავისუფალი წევრის მდგომარეობას და პირს აყენებდეს მონურ მდგომარეობაში. ხშირ შემთხვევაში საჯარო წესრიგის დარღვევის შეფასების კრიტერიუმად მიჩნეულია სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის (1966) ნორმა, რომლის თანახმად, არავის არ შეიძლება წაერთვას თავისუფლება მხოლოდ იმ საფუძველით, რომ მას არ ძალუძს, შეასრულოს რაიმე სახელშეკრულებო ვალდებულება.

სამოქალაქო კოდექსის მე-10 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, სამოქალაქო ურთიერთობის მონაწილეებს შეუძლიათ, განახორციელონ კანონით აუკრძალავი, მათ შორის კანონით პირდაპირ გაუთვალისწინებელი, ნებისმიერი მოქმედება. ამ ნორმის თანახმად, სამოქალაქო კანონით აუკრძალავი ნებისმიერი მოქმედება დაშვებულია.

მოპასუხეს უფლება ჰქონდა, შეეზღუდა მისი სხვა ბანკში არსებული ანგარიშებით სარგებლობის უფლება. იმ პირობებში, როდესაც მოპასუხეს ესაჭიროებოდა საკრედიტო სასხსრები და მოსარჩელე ყოველგვარი დამატებითი გარანტიის გარეშე აძლევდა მას აღნიშნულ სახსრებს, ამგვარი ხელშეკრულების გაფორმება მისთვის, შესაძლოა, ხელსაყრელიც იყო. გასათვალისწინებელია, რომ მხარეთა შორის არსებული – „ანგარიშზე ოვერდრაფტის დაშვების შესახებ“ – ხელშეკრულების თანახმად, იურიდიული პირის ანგარიშზე რიცხული თანხები მთლიანად მიემართებოდა სადებეტო სალდოს დასაფარავად. ამგვარი შეზღუდვები სამოქალაქო ბრუნვისათვის დამახასიათებელია. იგი წარმოადგენს ვალდებულების შესრულების გარანტიას და ხელს უწყობს სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობას.

პალატამ მიუთითა, რომ ნების ამგვარი წესით შეზღუდვის კონკრეტული ნორმები მოცემულია საქართველოს ცალკეულ საკანონმდებლო აქტშიც (სახელმწიფო ვალის შესახებ კანონის 38-ე და მე-40 მუხლები).

Article 2 of Order No.222 of the National Bank of Georgia establishes the rules for the regulation of issues related to the opening of settlement, correspondent, currency, budgetary, current, and other accounts. Persons are entitled to choose independently which bank to use for credit-settlement and cash services. Furthermore they are entitled to open bank accounts in one or several banks.

This provision authorises a person to open an account in one or several banks. Opening accounts and conducting transactions in several banks is not mandatory. Thus, if a person has an account only in one bank, or makes use of only that account, this is not a violation of the law or the procedure provided for by the law.

A breach of public order may be present if a violation or a restriction of personal freedom has happened in such a way that contradicts the status of a free member of society and places a person in a position of a slave. Often the criteria used to assess whether a breach of public order has occurred is the provision of the International Covenant on Civil and Political Rights (1966). This states that no one shall be imprisoned merely on the ground of his inability to fulfil a contractual obligation.

According to Part 2 of Article 10 of the Civil Code, a participant in a civil relationship may exercise any action not prohibited by law, including any action not directly foreseen by law. By virtue of this provision any action not prohibited by civil law is allowed.

The defendant was authorised to restrict the right to use accounts opened in other banks. When the defendant needed credit and the plaintiff provided him with this without any additional guarantee, such an agreement might have been even beneficial for him. Account should be taken of the fact that according to the Overdraft Contract between the parties, all the resources on the account of the legal person was used to cover the debt on the account. Such restrictions are characteristic for civil circulation (activity). The guarantee to fulfil an obligation promotes stability civil circulation (activity).

The Chamber stated, that specific rules restricting personal will in such a manner are provided for by certain legislative acts of Georgia (Articles 38 and 40 of the Law on State Debt).

სტუდენტური ფორუმი

ევროპული გაერთიანების სასამართლო

კახიანი ლომიძე

1. მოკლე ისტორიული ექსკურსია

ჯერ კიდევ ნახშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანების ფარგლებში საფუძველი ჩაეყარა სასამართლოს შექმნის იდეას, რომელიც უზრუნველყოფდა არსებული ევროპული ინსტიტუციების (საბჭო, კომისია, პარლამენტი) ეფექტიან ფუნქციონირებას ზენაციონალურ დონეზე და მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანდა ევროპის სახელმწიფოების დაახლოებისა და შემდგომ ინტეგრაციის პროცესში. სწორედ ზემოხსენებული გაერთიანების ფარგლებში 1952 წელს, ლუქსემბურგში, პირველად დაარსდა სასამართლო, რომელსაც დაეკისრა ამ მნიშვნელოვანი ამოცანის შესრულება. შემდგომში, როდესაც, 1958 წელს, რომის ხელშეკრულებების საფუძველზე დაარსდა ევროპული ეკონომიკური გაერთიანება და ევროკომისია, წარმოიშვა ნახშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანების აღნიშნულ სამართლის სუბიექტებთან მერწყობისა და მათთვის საერთო სასამართლო ინსტანციის შექმნის იდეა. შედეგად, დაფუძნდა ევროპული გაერთიანების სასამართლო, რომელიც 1958 წლის ოქტომბრიდან მუდგა საქმიანობას. სასამართლოს დავებზე: მართლმსაჯულების განხორციელება ევროპული გაერთიანების მასშტაბით, წევრი სახელმწიფოების სასამართლოებისათვის დამფუძნებელი ხელშეკრულების ეფექტური მოქმედების უზრუნველსაყოფად, განმარტებების მიცემა და სხვ.

2. სასამართლოს შემადგენლობა

ევროპული გაერთიანების სასამართლო შედგება 15 მოსამართლისა და 8 გენერალური ადვოკატისაგან. მოსამართლეები თანამდებობაზე ინიშნებიან ევროპული კავშირის წევრი სახელმწიფოების მთავრობების ურთიერთთანხმობით 6 წლის ვადით. შესაძლებელია განმეორებითი ვადით დანიშვნაც. მოსამართლეთა შერჩევის კრიტერიუმში საკმაოდ მკაცრია და უშუალოდ ევროპული გაერთიანების დამფუძნებელი ხელშეკრულებით არის დადგენილი, კერძოდ, მოსამართლეები უნდა აკმაყოფილებდნენ თავიანთ ქვეყნებში უმაღლესი სასამართლოს წევრის თანამდებობაზე დანიშნისათვის დადგენილ მოთხოვნებს, ან წარმოადგენდნენ აღიარებული კომპეტენციის მქონე სამართლისმცოდნეებს, მათ შორის აკადემიური ხარისხის მქონე იურისტებიც არიან უფლებამოსილი, წარდგენილ იქნენ აღნიშნული თანამდებობის დასაკავებლად.

კანონის მკაცრი მოთხოვნის მიუხედავად, რომ მოსამართლეები და გენერალური ადვოკატები ნებისმიერი ეროვნებისა შეიძლება იყვნენ, მათი დანიშვნა თანამდებობებზე პრაქტიკულად განსხვავებული წესით ხორციელდება, კერძოდ: თითოეული წევრი სახელმწიფო (სულ 15) წამოაყენებს ერთი ეროვნული მოსამართლის კანდიდატურას, ხოლო ხუთი უმსხვილესი წევრი სახელმწიფო – დიდი ბრიტანეთი, იტალია, გერმანია, საფრანგეთი და ესპანეთი – შესაბამისად წამოაყენებს გენერალური ადვოკატის კანდიდატურას. გენერალური ადვოკატების დანარჩენ სამ თანამდებობაზე ინიშნებიან შედარებით პატარა წევრი სახელმწიფოების წარმომადგენლები,

¹ ოსუ-ის ევროპული სამართლის მაგისტრატურის სტუდენტი და „ჯეპლაკის“ სტაჟიორი.

STUDENTS FORUM

The European Court of Justice

VAKHTANG GONGADZE*

1. Short Historical Background

The idea of creating a court of justice was conceived within the framework of the European Coal and Steel Community. The court's purpose was to secure the efficient operation of the existing European institutions (European Council, European Commission, European Parliament) at a supranational level and contribute to the process of establishing closer relations between the Member States and of further integration. The court of Justice, entrusted with this important task was first established in Luxembourg in 1952 within the framework of the Community. Later on, when in 1958 the European Economic Community and European Atomic Energy Community were established under the Rome Convention, the idea arose of merging the European Coal and Steel Community and the above subjects of law and creating a common judicial body for them. As a result, the Court of Justice of the European Communities was created in October 1958. The court was assigned the responsibility to administer justice throughout the European Communities, and to assist the Member States in the interpretation and efficient application of the Treaties establishing European Communities (EC Treaty).

2. Composition of the Court

The Court of Justice of the European Communities comprises fifteen judges and eight advocates general. The judges are appointed by common accord of the governments of the Member States and hold office for a renewable term of six years. The criteria for the selection of judges are rather strict and are provided for directly by the EC Treaty. Judges should possess qualifications required in their respective countries for the appointment to the highest judicial offices or be legal advisors of recognised competence. Lawyers with an academic degree may also be nominated to hold the office of a judge.

Despite stringent requirements of law that judges and advocates general could be of any nationality, they are actually appointed to their offices according to a different procedure. Each Member State (total fifteen) nominates one national judge, while the five largest Member States – the United Kingdom, Italy, Germany, France and Spain nominate the advocates general. Three remaining offices of advocates general are held in rotation by the representatives of relatively small Member States

* Student of Tbilisi State University Master's Programme in European Law and Trainee at GEPLAC.

according to a pre-established succession order. The disadvantage of this procedure is that despite judges' high professionalism, no one is entitled to be reappointed after the expiration of a six-year term, except when a Member State enjoys the right of appointment of a judge or an advocate general according to the rotation principle. Should the Court of Justice so request, the Council may increase the number of judges and advocates general, for instance in the case of acceptance of a new Member State.

The composition of the Court of Justice is renewed every three years. The judges select one of their number to be President of the Court for a renewable term of three years by an absolute majority. The President directs the work of the Court, appoints and presides at hearings and deliberations, appoints a judge-rapporteur, and carries out administrative duties assigned to him by Court Statute. Currently the office of the President of the Court of Justice of the European Communities is held by *Gil Carlos Rodriguez Iglesias* (Spain).

The qualification requirements and procedures for designating the advocates general are similar to those of judges. They do not participate in the examination of cases with judges. The treaty establishing the European Union states that advocates general are completely impartial and independent in their activities and make reasoned submissions on cases brought before the court. For each case the First Advocate General appoints one advocate general for a term of one year. The advocate general may not be the representative of the Member State, which is a party to the case proceedings in the Court of Justice. At the end of oral proceedings, the advocate general delivers his oral report to the court. He gives his opinion, analyses the facts and all the legal aspects of the case in detail, and proposes his solution to the problem. Then the judges deliberate in private, where the advocates general are not admitted. Though the opinion of an advocate general is not binding, judges often take account of them when delivering a judgement. The judgments of the court and the opinions of the advocates general are published in the Reports of Cases. The advocates general may have recourse to them. The Court of Justice appoints a registrar for a term of six years. He also acts as a secretary-general of the Court of Justice.

The Court of Justice of the European Union has four chambers composed of three judges and two chambers composed of five judges. Each chamber has its president. The president of the chamber of three judges is elected for a term of one year, while the president of the chamber of five judges – for a term of three years. The judges of the Court of Justice of the European Communities, except for the President of the Court, in turn become the presidents of the chambers as well.

3. Jurisdiction of the Court of Justice

The Court of Justice of the European Communities administers jurisdiction over a number of categories of cases. The Court:

- Considers disputes arising between the bodies (institutions) of the European Union concerning the legality of the legislative procedures of the Community;

- ამონმებს ევროპული კომისიის ადმინისტრაციული აქტების, აგრეთვე, წევრი სახელმწიფოების მოხელეების სამსახურებრივი ქმედებების ევროპული გაერთიანების სამართალთან შესაბამისობის საკითხს;

- იხილავს შრომით – სამართლებრივ დავებს, რომლებიც ეხება დაქირავებულების ევროპული გაერთიანების მასშტაბით თავისუფალი გადაადგილების, მათი სოციალური უზრუნველყოფისა და შრომით – სამართლებრივ ურთიერთობაში ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობის საკითხებს;

- ამონმებს ევროპული კომისიის მიერ საჯარიმო სანქციების შეფარდების მართლზომიერებას;

- იღებს გადაწყვეტილებას საქმეებზე ზარალის ანაზღაურების შესახებ, რომლებიც დაკავშირებულია სამოქალაქო და სავაჭრო საქმეებზე სასამართლო გადაწყვეტილებების ცნობისა და აღსრულების შესახებ ბრიუსელის კონვენციის განმარტებასთან;

- ევროპული გაერთიანების დამფუძნებელი ხელშეკრულების 238-ე, 239-ე მუხლების საფუძველზე წარმოებაში იღებს საარბიტრაჟო დავებს მხარეებს შორის საარბიტრაჟო შეთანხმებისა ან საარბიტრაჟო დაქმნის არსებობის შემთხვევაში.

ევროპული გაერთიანების დამფუძნებელი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სასარჩელო წარმოების ფორმები, რომელთა საფუძველზეც ევროპული გაერთიანების სასამართლო ახორციელებს მართლმსაჯულებას მთლიანად გაერთიანების მასშტაბით:

ა) სარჩელი ხელშეკრულების პირობების დარღვევის შესახებ

სასამართლოში აღნიშნული სარჩელის შეტანის უფლებით სარგებლობს ევროპული კომისია, აგრეთვე წევრი სახელმწიფო. სარჩელის საგანია წევრი სახელმწიფოს მიერ დამფუძნებელი ხელშეკრულებიდან მასზე დაკისრებული ვალდებულების შეუსრულებლობა ან არაჯეროვანი შესრულება.

ბ) ბათილობის სარჩელი

ევროპული გაერთიანების წევრ სახელმწიფოს, ევროპულ საბჭოს, ევროპულ კომისიას, განსაკუთრებულ შემთხვევაში ევროპულ პარლამენტსაც, შეუძლიათ, სარჩელით მიმართონ სასამართლოს ევროპული გაერთიანების საკანონმდებლო აქტების, ან მათი ნაწილების ბათილად აღიარების მოთხოვნით. სარჩელის შეტანის უფლება აქვთ, აგრეთვე, ფიზიკურ პირებსაც, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი უშუალოდ არიან დაინტერესებული საქმის საგნით, ანუ, თუ სადავოდ ქცეული საკანონმდებლო აქტი უშუალოდ (პირდაპირ) ვრცელდება მათზე ან მათ საქმიანობაზე.

გ) სარჩელი ევროპული გაერთიანების ინსტიტუციების უმოქმედობის შესახებ

სასამართლო ვალდებულია შეამოწმოს, ამდენად ასრულებენ ევროპული გაერთიანების ორგანოები მათზე დაკისრებულ მოვალეობებს, მონაწილეობას იღებენ თუ არა საქმის წარმოებისათვის ხელშეკრულებით დადგენილ პროცედურებში და სხვ.

დ) სარჩელი ზარალის ანაზღაურების მოთხოვნის შესახებ

სარჩელის საგანია ევროპული გაერთიანების ორგანოებისა თუ ცალკეული მოხელეების მიერ სამსახურებრივი მოვალეობების შესრულებისას მიყენებული ზარალის ანაზღაურება. ამ შემთხვევაში სასამართლო ამონმებს გაერთიანების ბრალეულობის საკითხს დამდგარ შედეგთან მიმართებით.

ე) სასარჩელო წარმოება ევროპული სასამართლოს მიერ წინასწარი გადაწყვეტილების მიღების შესახებ ეროვნული სასამართლოების მიერ მასზე გადაცემულ საქმეებზე.

- Reviews the compatibility of Commission administrative acts and actions of public officials of Member States with the Community law;
- Deliberates on labour disputes, concerning the free movement of employees within the boundaries of the European Union, the issues of their social security and equality of men and women in labour relations;
- Reviews the legality of penalties imposed by the European Commission;
- Makes decisions on damages, related with the interpretation of the Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgements in Civil and Commercial Matters;
- Accepts for consideration arbitration disputes in accordance with Articles 238e and 239e of the EC Treaty in the case of absence of arbitration agreement or an arbitration clause between the parties.

The EC Treaty envisages various types of actions, on the grounds of which the Court of Justice of the European Communities exercises its jurisdiction over the whole territory of the Community:

a) Action for failure to fulfil an obligation

The right to bring this type of action before the Court of Justice is vested with the European Commission and the Member States. The subject matter of this action is the non- or improper fulfilment of an obligation by a Member State, imposed on it by the EC Treaty.

b) Action for annulment

A Member State, the Council, the Commission and, in certain circumstances, the Parliament, may apply to the Court of Justice for the annulment of all or part of an item of Community legislation; individuals may also seek the annulment of a legal measure which is of direct and individual concern to them or if the disputed piece of legislation is directly applicable to them or their activities.

c) Action for failure of the institutions of the European Union to act

The Court of Justice is obliged to review to the extent that institutions of the European Union fulfil the imposed obligations, whether they participate in case proceedings pursuant to the EC Treaty.

d) Actions for damages

The subject matter of the action is the damage caused by the Community institutions or servants in the performance of their duties. In this case the Court reviews the issue of liability of the Community for consequences.

e) Appeals against preliminary rulings of the Court of Justice concerning cases referred to it by national courts.

ვინაიდან, გაერთიანების კანონმდებლობა წვერი სახელმწიფოების ეროვნულ კანონმდებლობაზე უპირატესი იურიდიული ძალით სარგებლობს, იმ შემთხვევაში, თუ ეროვნულ სასამართლოში შეტანილი საქმიდან გამომდინარე ცალკეული საკითხი ევროპული გაერთიანების კომპეტენციას მიეკუთვნება, საქმე განმარტებისა და მასზე წინასწარი გადაწყვეტილების მისაღებად გადაეცემა ევროპული გაერთიანების სასამართლოს. ამ უკანასკნელის მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების საფუძველზე ეროვნულ სასამართლოებს გამოაქვთ საბოლოო გადაწყვეტილება. ბუნებრივია, რომ წვერი სახელმწიფოების მრავალგვარი სამართლებრივი წესრიგის პირობებში ეროვნული სასამართლოები განსხვავებულად ახდენენ კანონის განმარტებას. სწორედ მოცემული სასარჩელო წარმოება ქმნის საფუძველს ევროპული გაერთიანების სასამართლოსა და ეროვნულ სასამართლოების თანამშრომლობისათვის, აგრეთვე, უზრუნველყოფს ევროპული გაერთიანების კანონმდებლობის უნიფიკაციას გაერთიანების მასშტაბით.

4. სამართალწარმოების პროცედურა

სასამართლოს მუშაობის წესი, განსახილველი საქმეების შინაარსიდან გამომდინარე, განსხვავებულია: თუ მოდავე მხარე ევროპული გაერთიანების რომელიმე ორგანო ან წვერი სახელმწიფოა, საქმეს იხილავს სასამართლო პლენუმი¹¹, განსაკუთრებულ შემთხვევებში, საქმის სირთულიდან გამომდინარე, 15 მსსამართლის შემადგენლობით. სასამართლო პალატებს განსახილველად გადაეცემათ ნაკლებად მნიშვნელოვანი საქმეები.

როგორც წესი, სასამართლოს სარჩელით შეუძლია მიმართოს წვერმა სახელმწიფომ, ევროპული გაერთიანების რომელიმე ორგანომ (ძირითადად ევროპულმა კომისიამ), აგრეთვე იურიდიულმა და ფიზიკურმა პირებმა, მხოლოდ იმ შემთხვევებში, თუ მათ უშუალო ინტერესი აქვთ დაეის საგანთან.

სამართალწარმოება ხორციელდება გაერთიანების რომელიმე ენაზე. სამართალწარმოების ენას ძირითადად ირჩევს მოსარჩელე მხარე. თუ მოპასუხე მხარე წვერი სახელმწიფოა ან ფიზიკური თუ იურიდიული პირია, რომელიც წვერი სახელმწიფოს წარმოადგენს, მაშინ სამართალწარმოების ენად გამოიყენება ამ უკანასკნელის სახელმწიფო ენა. თუ წვერი სახელმწიფოში რამდენიმე სახელმწიფო ენაა, მოსარჩელეს შეუძლია, აირჩიოს მათგან ერთერთი.

სასარჩელო წარმოების დროს, როდესაც ევროპული გაერთიანების სასამართლოს ეროვნული სასამართლოსაგან გადაეცემა საქმე მასზე წინასწარი გადაწყვეტილების მისაღებად, გამოიყენება საქმის ვადამცემი ეროვნული სასამართლოს სამართალწარმოების ენა.

ევროპული გაერთიანების სასამართლოს რეგლამენტით დადგენილია სამართალწარმოების წერილობითი და ზეპირი ფორმები:

- ა) საქმის წერილობითი წარმოება

მოსარჩელისაგან სარჩელის მიღების შემდეგ იგი შეიტანება კანცელარიის რეესტრში, ხოლო კანცლერი უზრუნველყოფს სასარჩელო განცხადების შესაბამისი დავის საგნის აღწერით გამოქვეყნებას უზრუნველყოფს ევროპული კავშირის ოფიციალურ ბეჭდვით ორგანოში. შემდეგ ინიშნებიან მომხსენებელი მოსამართლე და გენერალური ადვოკატი, რომლებსაც ევალებათ საქმის წარმოებისათვის თვალის დევნება. სარჩელი დაუყოვნებლივ წარედგინება მოპასუხე მხარეს და ეძლევა ერთი თვე შესაგებელის წარსადაგენად. ამას შესაძლებელია მოჰყვეს მოსარჩელის მიერ ხელახალი სარჩელის შეტანა და მოპასუხის პასუხი მასზე, რისთვისაც, აგრეთვე, ერთი თვის ვადა დადგენილი. მხარეებს მოეთხოვებათ აღნიშნული ვადების მყაცრად დაცვა. მათი გაგძელება მხოლოდ სასამართლოს პრეზიდენტის პრეროგატივაა.

As far as Community law enjoys supremacy over the national laws of Member States, if a specific issue of a case under the consideration of a national court falls within the competence of the European Community, the case should be referred to the Court of Justice of the European Communities for interpretation and for a preliminary ruling. The national courts deliver their judgements on the basis of the latter's decision. Naturally, due to differences in legal orders of the various countries, national courts interpret law in a different manner. Appeal proceedings become the standpoint for the employees of Court of Justice of the European Communities and national courts and secure the unification of the European Community law throughout the whole territory of the Community.

4. Case Proceedings

The court procedure differs according to the content of the cases under consideration. It sits in plenary session, consisting of eleven judges, when a Member State or a Community institution is a party to the proceedings, or in Full Court, consisting of fifteen judges, in particularly complex or important cases. The chambers hear less important cases.

As a rule, a case may be brought before the Court of Justice by a Member State, a Community institution (mainly by the European Commission); a natural or a legal person may apply to the Court only when they have a direct concern in the subject-matter of the case.

The language of the proceedings is one of the languages of the Community. The plaintiff generally chooses the language. When the defendant is a Member State or a legal or natural person having the nationality of a Member State, the language of the case will be the official language of that Member State. If the state has more than one official language, the applicant chooses whichever suits him best.

When a case is referred to the Court of Justice by a national court for the delivery of a preliminary ruling, the language of the national court, which referred the case to the Court, is used.

The procedure before the Court consists of two parts: written and oral:

a) Written proceedings

After receiving an action from the applicant, it is entered in the Court register. The registrar publishes a notice of the action and of the applicant's claims in the Official Journal of the European Communities. A judge-rapporteur and an advocate general, whose duty it is to follow closely the progress of the case, are then appointed. The application is forthwith served on the other party, who has one month within which to lodge a defence. The applicant may submit a reply, and the defendant a rejoinder, the time allowed being one month in each case. The time limits for lodging these documents must be strictly adhered to, unless an extension is specifically authorised by the President.

ბ) ზეპირი წარმოება

სასამართლოში ყოველი საქმე განიხილება მომხსენებელი მოსამართლის ზედამხედველობით. მომხსენებელი მოსამართლის მიერ წარმოდგენილი წინასწარი მოხსენების საფუძველზე, აგრეთვე გენერალური ადვოკატის მოსმენის შემდეგ, სასამართლო იღებს გადაწყვეტილებას საქმის სასამართლოს პლენუმისათვის ან რომელიმე პალატასათვის განსახილველად გადაეცეს თობაზე. სასამართლოს პრეზიდენტი ნიშნავს საქმის საჯარო განხილვის თარიღს. მომხსენებელი მოსამართლე თავის მოხსენებაში აყალიბებს მხარეთა ახსნა-განმარტებებს და მოჰყავს მათ მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები. გენერალურ ადვოკატს უფლება აქვს, მხარეებს დაუსვას კითხვები. განმეორებით სხდომაზე გენერალური ადვოკატი სასამართლოს წარუდგენს თავის მოსაზრებას განსახილველ საქმესთან დაკავშირებით, რითაც მთავრდება საქმის ზეპირი წარმოება.

სასამართლოს გადაწყვეტილება მიიღება დახურულ სხდომაზე ხმათა უმრავლესობით, თარიღების მონანილეობის გარეშე. მოსამართლეები გამოაქვამენ თავიანთ მოსაზრებებს, რის შედეგადაც იწყება კენჭისყრა. პირველად კენჭს იყრის დანიშნის ვადის მიხედვით ყველაზე აიალგაზრდა მოსამართლე და კენჭისყრის პროცესი გრძელდება თანამიმდევრულად. გადაწყვეტილებას ხელს აწერს ყველა მოსამართლე. აქედან გამომდინარე, შეუძლებელია დადგინდეს – იგი მიღებულ იქნა ხმათა უბრალო უმრავლესობით თუ ერთსულოვნად. განსხვავებული აზრი მხარეებს არ ეცნობება. მომხსენებელ მოსამართლეს ევალება გადაწყვეტილების ტექსტის საბოლოო ვარიანტის მომზადება. გადაწყვეტილება ცხადდება საჯარო სხდომაზე.

ევროპული გაერთიანების სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულების მექანიზმი განსხვავებულია და დამოკიდებულია დავის საგანზე, სარჩელის შინაარსზე. მაგალითად, ფიზიკური და იურიდიული პირების მიმართ მიღებული გადაწყვეტილებები აღსრულდება უშუალოდ წყვილი სახელმწიფოების ეროვნული სასამართლოების მიერ, ხოლო ევროპული გაერთიანების ორგანოების მიერ გამოცემული სამართლებრივი აქტის ბათილად აღიარების შესახებ გადაწყვეტილება ავტომატურად შედის ძალაში და სავალდებულოა შესასრულებლად დამატებითი სააღსრულებო პროცედურების გარეშე, თუ საქმე ეხება რომელიმე წევრი სახელმწიფოს მიმართ საჯარიმო სანქციების გამოყენებას ევროპული გაერთიანების სასამართლოს გადაწყვეტილებისადმი დაუმორჩილებლობის გამო, ამ უკანასკნელის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება პირდაპირ ექვემდებარება აღსრულებას წევრი სახელმწიფოს მხრიდან.

b) Oral proceedings

A judge-rapporteur supervises the consideration of every case in the Court of Justice. Upon hearing the preliminary report of the judge-rapporteur and the views of the advocate general, the Court decides whether the case should be dealt with by a chamber or by the full court. The President sets the date for public hearing. In a report for the hearing, the judge-rapporteur summarises the facts alleged and the arguments of the parties. The report is made public in the language of the case at the hearing. An advocate general may put any question he considers appropriate to the parties. Some weeks later, again in open court, the advocate general delivers his opinion to the court. The oral procedure ends.

The judgements of the Court of Justice are reached by a majority vote, by the judges alone, without the participation of translators. The judges give their opinions and the balloting starts. The first one to vote is the most recently appointed judge and then successively. All the judges sign the judgements, so it is impossible to identify whether they were delivered by a simple majority or unanimously. No dissenting opinion is given to the parties. The judge-rapporteur draws up a final text of a judgement. Judgments are given in open court.

The mechanism of enforcement of the Court of Justice judgements differs and depends on the subject matter of the dispute, and the content of the claim. Judgements delivered against a natural or a legal person are enforced directly by the national courts of the Member States, while the judgement on declaring null and void a legal act adopted by a Community institution automatically comes into force and is legally binding without any additional enforcement proceedings. When it comes to applying a sanction against a Member State for failure to comply with the judgement of the Court of Justice of the European Communities, the latter's judgement is subject to direct enforcement on the part of a Member State.

იურიდიული ლიტერატურის მიმოხილვა

ლილი ლაზარაშვილი/პაატა ლოზჟანიძე/გია ლილუაშვილი/ეკა ზარნაძე,
სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი სამოქალაქო და საკორპორაციო სამართალში
თბილისი (მერდიანი), 2003, ISBN 99928-32-75-4

სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი სამოქალაქო და საკორპორაციო სამართალში წარმოადგენს ავტორთა ჯგუფის ნამუშევართა კრებულს, რომელიც ასახავს საქართველოს სხვადასხვა ინსტანციისა და რაიონის სასამართლოთა პრაქტიკას. ეს არის პრაქტიკულად ქართველი მოსამართლეების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა ანალიზის პირველი მცდელობა ერთგვარი სისტემატიზებული ფორმით, რასაც ადრე საერთოდ არ ჰქონდა ადგილი ქართული იურისპრუდენციის რეალობაში. ეს ფაქტი თავისთავად მისასალმებელია, რადგან მსგავსი გამოცემები უაღრესად უწყობს ხელს კანონის სწორ გამოყენებას პრაქტიკაში. ამასთან, პრეცედენტი ავლენს სამოსამართლო პრაქტიკის ხარვეზებსა თუ ღირსებებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ავტორები განსახილველი გადაწყვეტილებების შერჩევასა არ შემოიფარგლებიან მხოლოდ ერთი რომელიმე ინსტანციითა და რაიონით, რაც კომენტარების ერთ-ერთ დადებით მხარედ უნდა მივიჩნიოთ.

კომენტარები ხუთი ნაწილისგან შედგება და მოიცავს საკუთრების, ფულადი ვალდებულებების, სახელმწიფოებრივი სამართლის, სამემკვიდრეო და საკორპორაციო სამართლის ზოგიერთ ძირითად ასპექტს. თითოეულ ნაწილში მოცემული მასალა აქტუალურია პრაქტიკული თვალსაზრისით, რადგან წარმოაჩენს ნივთზე საკუთრების ხანდაზმულობით შექმნას, სასესხო ურთიერთობებს, ნასყიდობისა და იჯარის ხელშეკრულებებს, კანონითა და ანდერძით მემკვიდრეობის, შეზღუდული პასუხისმგებლობისა და სააქციო საზოგადოებებთან დაკავშირებულ როგ სამართლებრივ პრობლემას. ჩამოთვლილი სამართლებრივი ინსტიტუტები საკმაოდ ხშირად გამოიყენება და შესაბამისად, საინტერესოა მათი მარეგულირებელი ნორმების გამოყენების ტენდენციათა მიმოხილვა. ანალიზისას ავტორების მიერ ნაჩვენებია, რომ მოსამართლეთა მიერ ხშირია მატერიალური ნორმების არასწორი გამოყენება ან სულაც მათზე მიუთითებლობა. კომენტარებში ჩანს გადაწყვეტილებებისადმი არა მარტო კრიტიკული მიდგომა, არამედ სწორი ტენდენციების გაშუქებაც.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კომენტარები ეხება მხოლოდ განსაზღვრულ სამართლებრივ ინსტიტუტებსა თუ კერძო სამართლის ქვედარგებს და ამდენად, თავად სათაური ზოგადი და მრავალმნიშვნელოვანია, რაც მის მკითხველს ერთგვარ უკმაყოფილებას გრძნობას უტოვებს. რაც შეეხება ტექსტს, იგი ანალიტიკური სულითაა გამსჭვალული, თუმცა მისი ცალკეული სემანტიკის სტრუქტურული დაყოფა, თუნდაც სასამართლო გადაწყვეტილების კლასიკური სტრუქტურის მიხედვით, ურიგო არ იქნებოდა და სტილისტურად მეტ დამაჯერებლობას შესძენდა ნაშრომს. შენიშვნის ღირსია ისიც, რომ თითოეული თავის ავტორს საკუთარი ინდივიდუალური სტილი გააჩნია, რაც ნაკლად, ბუნებრივია, არ შეიძლება განვიხილოთ, თუმცა თვისებრივად საკმაოდ განსხვავებული მასალის კრებულში თავმოყრისას მკითხველისათვის ინფორმაციის მიწოდების ერთგვარგვანი ხერხების გამოყენება უფრო მეტად შეუწყობდა ხელს კრებულის ერთ მთლიანობად აღქმას.

და ბოლოს, ქართული სამართლის მეცნიერება ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია; პრეცედენტული სამართლის ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი სასამართლო პრაქტიკის ანალიზისა და განზოგადების მეთოდის გადმოღებას, რის მაგალითსაც მოცემული კომენტარები იძლევა, მრავალი სიკეთის მოტანა შეუძლია არა მარტო სპეციალისტების, არამედ საზოგადოებრივი ურთიერთობების უბრალო მონაწილეებისათვისაც.

ვახტანგ ზაალიშვილი

BOOK REVIEW

Lili Lazarashvili/Paata Lobzhanidze/Gia Liluashvili/Eka Zarnadze,
Comments of the Case Law in Civil and Company Laws
Tbilisi (Meridiani), 2003, ISBN 99928-32-75-4

Comments of the Case Law in Civil and Company Laws is a collection of works by a group of authors dealing with the practice of Georgian courts of various instances and regions. As a matter of fact, it is the first attempt at analysing the decisions made by the Georgian judges in a systematised manner that was not available in the Georgian legal reality in the past. This is welcome, for such editions greatly encourage correct application of the law in practice. Moreover, a case reveals the shortcomings and advantages of judge-made law.

It is noteworthy that the authors are not limiting the chosen discussable decision to one instance or region, which should be considered as one of the positive sides of the comments.

The comments consists of five parts and cover some basic aspects of ownership, pecuniary obligations, law of contracts, inheritance and company laws. Materials covered in each part is quite topical in a practical viewpoint since it exposes some legal problems related to acquisitive prescription on thing, loan relations, lease and sales contracts, inheritance by law and succession by will, limited liability and joint stock companies. These legal institutions are quite frequently used and so it is interesting to review the trends of application of their regulatory norms. In making analysis, the authors have shown that often judges either apply substantive norms wrongly or make no reference of them at all. The comments not only evaluate the decision but deal with the correct trends as well.

As already mentioned, the comments deal with only specific legal institutions or segments of private law and the title is rather general, which leaves the reader somewhat unsatisfied. As for the text, it is filled with analytical spirit although the structural division of each part according to classical structure of court decision would not be incorrect and would make the works stylistically more stable. It is also noteworthy that each author has its own style which naturally is not a defect, however when bringing materials quite different in their nature into one book, common techniques of providing information to readers should be applied in order to allow for single understanding of the whole book.

And finally, Georgian legal science is still in the process of development; Introduction of the methods of analysis and generalisation of court practice typical for common law countries, demonstrated in the present comments, is greatly beneficial not only for specialists, but also for ordinary members of society.

Vakhtang Zaalishvili

რობერტა კონი/ვალტერ კელინი/ერინ მუნი (რედ.), სახელმძღვანელო პრინციპები იძულებითი გადაადგილების შესახებ და სამხრეთ კავკასიის კანონმდებლობა ვაშინგტონი, 2003, 371, ISBN 0-9729423-2-7 (ინგლისურ ენაზე)

აღნიშნული ნაშრომი შედგება ორი წლის განმავლობაში ქვეყნის შიგნით გადაადგილებაზე ბრუკინგ ზის პროექტის, ეუთო-ს დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისის, ნორვეგიის ლტოლვილთა საბჭოსა და საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის ერთობლივი პროექტის ფარგლებში ჩატარებული კვლევისა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში იძულებითი გადაადგილების სამართლებრივი რეგულირების საკითხებზე.

ნაშრომში თავმოყრილია სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების – საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის – ქვეყნის შიგნით იძულებითი გადაადგილებასთან დაკავშირებული კანონმდებლობის დეტალური ანალიზი და მათი შედარება ქვეყნის შიგნით იძულებითი გადაადგილების შესახებ გაერო-ს სახელმძღვანელო პრინციპებთან.

სახელმძღვანელო პრინციპებისა და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების შესაბამისი კანონმდებლობის მუხლობრივი შედარებითი ანალიზი თვალსაჩინოს ხდის, თუ რამდენად შეესაბამება იძულებითი გადაადგილებასთან დაკავშირებული შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა საერთაშორისო სტანდარტებს. აღნიშნული ანალიზი საშუალებას იძლევა, შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში შევიდეს შესაბამისი ცვლილებები და დამატებები, რათა იგი მიუახლოვდეს საერთაშორისო სტანდარტებს, რასაც, თავის მხრივ, იძულებითი გადაადგილებულ პირთა სამართლებრივი დაცვის გაუმჯობესება მოჰყვება.

იძულებითი გადაადგილებულთა პრობლემა მეტად აქტუალურია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის (სადაც მილიონზე მეტი იძულებითი გადაადგილებული პირია) და კონკრეტულად საქართველოსათვის. აღნიშნული საკითხის სამართლებრივი მონესრიგება კი ამ პრობლემის მოგვარებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს. ამდენად, აღნიშნულ ნაშრომში თავმოყრილი დოკუმენტები და ანალიტიკური მასალები დიდ დახმარებას გაუწევს ამ პრობლემის მოგვარებაში უშუალოდ ჩართულ პირებს. თვით იძულებითი გადაადგილებულ პირთათვისაც საინტერესო უნდა იყოს, თუ როგორ არის დაცული მათი უფლებები საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით და რას ითვალისწინებს მათი ქვეყნის შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა. ამისათვის მიზანშეწონილია, დაჩქარდეს აღნიშნული ნაშრომის სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ენებზე თარგმანა.

აღსანიშნავია საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის იმ ორ-ორი ექსპერტის საქმიანობა, რომლებმაც საკმაოდ შრომატევადი სამუშაოები ჩაატარეს თავიანთი ქვეყნების შესაბამისი კანონმდებლობისა და სახელმძღვანელო პრინციპების შედარებითი ანალიზისათვის და შედეგად საკმაოდ მაღალ დონეზე შესრულებული ნაშრომი მიიღეს.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული ნაშრომი უაღრესად მნიშვნელოვანი წვლილი იძულებითი გადაადგილების სამართლებრივი რეგულირების დახვეწის საქმეში. ეს წიგნი მნიშვნელოვნად დაეხმარება არა მარტო სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების, არამედ ანალოგიური პრობლემის წინაშე მდგარი სხვა ქვეყნების იურისტებს, პოლიტიკოსებსა და კანონმდებლებს იძულებითი გადაადგილებულ პირებთან დაკავშირებული სამართლებრივი პოლიტიკისა და კანონმდებლობის გაუმჯობესებაში.

ზურაბ ბექია

Roberta Cohen/Walter Kälin/Erin Mooney (editors), *The Guiding Principles on Internal Displacement and the Law of the South Caucasus*
Washington, 2003, 371, ISBN 0-9729423-2-7

This volume is the outcome of a two-year study of the legal regulation of internal displacement in the South Caucasian countries carried out within the framework of the joint project of Brookings Institution, the Office for Democratic Institutions and Human Rights of the OSCE, the Norwegian Refugee Council and the Georgian Young Lawyers Association.

The study offers a detailed analysis of laws of the South Caucasian countries – Georgia, Armenia and Azerbaijan – in the field of internal displacement and their comparison with UN Guiding Principles on Internal Displacement.

Article-by-Article comparative analysis of respective laws of the South Caucasian countries and the Guiding Principles clarify the level of compatibility of domestic legislation in the field of internal displacement with international standards. This analysis provides for the possibility to make changes to national legislation and harmonise with international standards. This will improve the legal protection of internally displaced persons.

The problem of internally displaced persons is pressing in the South Caucasus (where there are over a million such persons) and specifically for Georgia. The legal regulation of this issue would considerably enhance the settlement of the problem. The documents and analytical material incorporated in the study will assist those directly involved in the settlement of the problem. It will be interesting for displaced persons to know how international standards protect their interests and what is provided by national legislation. To this end it would be expedient to speed up translation into the local languages.

Special appreciation goes to the experts from Georgia, Armenia and Azerbaijan (two from each country) who provide a labour-intensive comparative study of their respective domestic laws and the Guiding Principles. The result is very high quality research.

Finally, it should be mentioned, that the book is a particularly important contribution to improving the legal regulation of internal displacement. It will assist lawyers, politicians and legislators not only in the South Caucasus, but in many other countries that face a similar problem of improving policy and laws concerning internally displaced persons.

Zurab Bekaia

ლევან ალექსიძე/ლევან გიორგაძე/ზურაბ დავითაშვილი/მარინე კვაჭაძე/კონსტანტინე კორკელია/დავით პატარაია/ირინე ქურდაძე,
 თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი: ლექსიკონი-ცნობარი
 თბილისი, 2003, ISBN 99940-17-04-7

საერთაშორისო სამართლისა და ურთიერთობების სფეროში მომუშავე ქართველ იურისტთა მზარდმა რაოდენობამ შესაბამისი საცნობარო მასალის არსებობის აუცილებლობა განაპირობა. მათ შორის საერთაშორისო სამართლის ლექსიკონი-ცნობარი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია. სწორედ წინამდებარე გამოცემა წარმოადგენს ქართველი ავტორების მიერ ამგვარი საცნობარო ნიგნის შექმნის პირველ მცდელობას. ეს საკმაოდ დიდი მოცულობის გამოცემა, რომელიც მოიცავს 1000-მდე ტერმინს, შესანიშნავი შესავალი თანამედროვე საერთაშორისო სამართლებრივი ტერმინების სწავლისთვის, რომელიც საშუალებას იძლევა, მოკლე დროში მივიღოთ თანამედროვე საერთაშორისო სამართლებრივი ტერმინების ახსნა-განმარტება. ლექსიკონში ტერმინების ვრცლად განმარტების გარდა მოცემულია ასევე ინფორმაცია საერთაშორისო ორგანიზაციების, შეთანხმებებისა და ხელშეკრულებების შესახებ. დიდი ყურადღება ეთმობა აგრეთვე საქართველოს საერთაშორისო სამართლებრივ პრაქტიკასა და შესაბამის შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობას. დასაინანი, რომ წიგნს არ ახლავს სარჩევი და შემოკლებათა (აბრევიატურათა) განმარტებანი. მათი არსებობა გაუადვილებდა მკითხველს საჭირო ინფორმაციის მოძიებას.

ლექსიკონი განკუთვნილია საერთაშორისო სამართლითა და ურთიერთობებით დაინტერესებული პირებისათვის. ავტორთა განცხადებით, ლექსიკონი კარგ სამსახურს გაუწევს ქართველ მეცნიერ და პრაქტიკოს იურისტებს, დიპლომატებს, და სტუდენტებს, რომლებიც სწავლობენ საერთაშორისო სამართალს უმაღლეს სასწავლებლებში.

ტატო ურჯუშელაშვილი

Levan Aleksidze/Levan Giorgadze/Zurab Davitashvili/Marine Kvachadze/Konstantin Korkelia/David Pataria/Irine Kurdadze,
Contemporary International Law: Dictionary-Reference Book
Tbilisi, 2003, ISBN 99940-17-04-7

As growing numbers of Georgian legal professionals are working on international law and relations, the need for good reference materials is more apparent. One of the first resources these professionals may want to have is a dictionary of international law. This book is a first attempt by Georgian legal scholars to provide such a reference book. Comprising around 1000 terms, this relatively large volume is a fine introduction to contemporary international law designed as a quick point of reference for those wanting an explanation of common international legal terms. The book provides not only extended definitions of terms, but also reference to international organisations, treaties, conventions, as well as to international legal practice and relevant domestic legislation of Georgia. The only omission is the absence of a table of contents and list of abbreviations that could make it easier to find terms or names.

The book is aimed at those interested in international law and relations. The authors' state that the volume will be helpful for legal scientists and practitioners, diplomats and for students studying international law.

Tato Urjumelashvili

სახელმძღვანელო პრინციპები ავტორებისათვის

სარედაქციო კოლეგია სთავაზობს მეცნიერ და პრაქტიკოს ოურისტებს გამოაქვეყნონ „ქართული სამართლის მიმოხილვაში“ სტატიები სამართლის თანამედროვე ტენდენციების შესახებ, ახალი კანონმდებლობის კომენტარები, პრეცედენტული სამართლის ანალიზი და ოურიდიული ლიტერატურის მიმოხილვა. სტუდენტებს ეძლევათ შესაძლებლობა მონაწილეობა მიიღონ სტუდენტურ ფორუმში.

შინაარსობრივი მოთხოვნები

გამოსაქვეყნებლად წარმოდგენილი ნაშრომის შინაარსი უშუალოდ უნდა უკავშირდებოდეს პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებით გათვალისწინებულ პრიორიტეტულ სფეროებს. სარედაქციო კოლეგია ნაშრომს მიიღებს თემის აქტუალობის, ხარისხის და საქართველოში სამართლის განვითარებაზე შესაძლო გავლენის გათვალისწინებით.

ტექნიკური მოთხოვნები

ნაშრომი „ქართული სამართლის მიმოხილვაში“ გამოსაქვეყნებლად წარმოდგენილ უნდა იქნეს ნაბეჭდი და ელექტრონული ფორმით, ქართულ ან ინგლისურ ენაზე. გამოყენებულ უნდა იქნეს ქართული შრიფტი „AcadNusx“-ი, ხოლო ინგლისური – „Arial“-ი. ტექსტის შრიფტის ზომა უნდა იყოს 10, ხოლო სქოლიოს – 8. ხაზებს შორის დაშორება უნდა იყოს ერთი ერთეული. სტატია, ჩვეულებრივ, უნდა შედგებოდეს 8-20, ხოლო სხვა სახის ნაშრომი არა უმეტეს 5 გვერდისაგან.

ნაშრომის მიღების წესი

გადანყვეტილება ნაშრომის მიღების, უარის თქმის ან შესწორების აუცილებლობის შესახებ ავტორს ეცნობება ნაშრომის წარმოდგენიდან 8 კვირის განმავლობაში. სარედაქციო კოლეგიის გადაწყვეტილება საბოლოოა. სარედაქციო კოლეგია იტოვებს უფლებას მოსთხოვოს ავტორს გამოსაქვეყნებლად მიღებულ ნაშრომში შესწორებისა და/ან დამატების შეტანა, ასევე, ნებისმიერ დროს, უარი თქვას, ან გადადოს მასალის გამოქვეყნება. გამოსაქვეყნებლად მიღებული ყველა ნაშრომი სარედაქციო კოლეგიის შეხედულებით შეიძლება დაექვემდებაროს ენობრივ და გრამატიკულ შესწორებას.

საავტორო უფლება

ავტორმა წერილობით უნდა დაადასტუროს, რომ წარმოდგენილი ნაშრომი (მთლიანად ან ნაწილობრივ) არ არის გამოქვეყნებული, წარდგენილი ან მიღებული გამოსაქვეყნებლად სხვა გამოცემაში. საავტორო უფლება ეკუთვნით „ქართული სამართლის მიმოხილვასა“ და ავტორს ერთობლივად.

Guide for Contributors

Legal scholars and practitioners are invited to submit articles on current legal developments, overviews of newly adopted legislation, analysis of case law and book reviews for the publication in GLR. Furthermore students are encouraged to submit their contributions for Students Forum of GLR.

Contents Requirements

Contributions submitted for publication should have direct relevance to the priority fields provided for by the PCA. The Board of Editors accept contributions based upon their significance, quality and a possible impact on legal developments in Georgia.

Technical Requirements

Any contribution should be in hard and electronic copies in either Georgian or English. The fonts shall be for Georgian text - AcadNusx and for English one – Arial. Size of the fonts used in the text of contributions shall be 10, that of footnotes - 8. Articles should normally range from 8 to 20 pages in length and other contributions not more 5 pages, single space.

Editorial Policy

Notifications of acceptance, rejection or need for revisions will be given within eight weeks upon receipt of the contribution. The decision of the Board will be final. The Board of Editors reserves the right to suggest modifications or seek additions to all materials accepted for publication, and further reserves the right at any time to reject or to postpone the publication of any material. All materials accepted for publication may, at the discretion of the Board of Editors, be subjected to linguistic and grammatical revision.

Copyright

Contributions submitted should be accompanied by an assurance that the article or any other contribution has not been (wholly or partly) published, submitted or accepted for publishing in any other publication. Copyright is exclusively vested in the GLR and the author(s) jointly.

ISSN 1512-0201